
ISSN 2312-6353

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

№ 10 2018

Дрогобич

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія KB № 20653-10473р

*Рекомендовано до друку та поширення через мережу Інтернет за рішенням вченої ради
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
(протокол № 17 від 20.12.2018 р.)*

УДК 001(051)
Н 34

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство): Збірник наукових праць. – Дрогоби́ч, 2018. – № 10. – 162 с.

Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: «Філологічні науки» (мовознавство) внесено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук відповідно до Наказу Міністерства науки і освіти України № 1081 від 29.09.2014 р.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща).*

Сайт видання: www.ddpu-filolvisnyk.com.ua

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

доктор філологічних наук, професор О. П. Кушлик

Заступник головного редактора:

доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк

Відповідальний секретар:

кандидат філологічних наук, доцент О. В. Коляса

Члени редколегії:

доктор філософських наук, професор Н. В. Скотна
доктор філологічних наук, професор Р. В. Васько
доктор філологічних наук, професор О. А. Бабелюк
доктор філологічних наук, професор Л. І. Белехова
доктор філологічних наук, професор О. Р. Валігура
доктор філологічних наук, професор В. С. Данилич
доктор філологічних наук, професор М. Ю. Федурко
доктор філологічних наук, професор С. П. Денисова
доктор філологічних наук, професор О. М. Кагановська
доктор філологічних наук, професор І. М. Колегаєва
доктор філологічних наук, професор З. Г. Коцюба
доктор філологічних наук, професор В. Г. Ніконова
доктор філологічних наук, професор А. М. Приходько
доктор філологічних наук, доцент Л. В. Сидельнікова
доктор філологічних наук, професор О. І. Стеріополо

prof. dr. hab. S. Garton (Велика Британія)

prof. dr. hab. A. Woldan (Австрія)

prof. dr. hab. D. Budnjak (Польща)

ЗМІСТ

Багацька О. В., Козлова В. В. СТРУКТУРНО-СМИСЛОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ КАЗКАХ-ПЕРЕВЕРТНЯХ.....	5
Безугла Л. Р. ІМПЛІКАТУРА ЯК ГУМОРИСТИЧНИЙ ПУАНТ НІМЕЦЬКОМОВНОГО АНЕКДОТУ	11
Боговик О. А. ДО ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ ДУМКИ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ.....	15
Бойко О. О. ОНІРИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ФЕНТЕЗІЙНОГО ХУДОЖНЬОГО СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАКСА ФРАЯ І ДАРИ КОРНІЙ).....	18
Бондарчук Н. І. СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ ЛЕКСИКИ НОМІНАТИВНОЇ СФЕРИ «ПОГОДА» В ОНЛАЙН-НАРАТИВІ ПРО ПОГОДНІ НОВИНИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ГАЗЕТ).....	22
Грищенко І. В. КОМУНІКАТИВНІ АКЦЕНТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ.....	26
Демська О. М. МОВА І МОДЕРНІСТЬ.....	29
Добровольська М. Б. ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ДИСКУРСУ В СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ.....	32
Журавель Т. В. КІНОПЕРЕКЛАД ЯК ВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ І ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	35
Іваночко К. М. АКЦЕНТУАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕСУБСТАНТИВІВ ЧЕТВЕРТОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	39
Ковбанюк М. І. ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ГЕРУНДІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ЛЕВІ “TOUTES CES CHOSES QU’ON NE S’EST PAS DITES” ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ).....	46
Кравцова О. А. АДРЕСАНТНО-АДРЕСАТНИЙ КОНТИНУУМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ.....	51
Кушлик О. П. КОНТИНУУМ ТИПОВОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ ДІЄСЛІВ, МОТИВОВАНИХ ТЕМПОРАЛЬНИМИ ІМЕННИКАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПІР РОКУ.....	56
Микитка М.-Д. Ю. ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛАТИНСЬКІЙ РЕЛІГІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ПАЛОМНИЦТВО ЕТЕРІЇ ДО СВЯТИХ МІСЦЬ»).....	65
Мухайленко V. V. TRANSLATING THE CULTURALLY-MARKED CONCEPTS IN THE ADVERTISEMENTS.....	70
Музика Ю. І., Кушлик О. П. ДАТИВ ЯК ВИРАЗНИК СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СЕМАНТИЧНО ЕЛЕМЕНТАРНОМУ ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОЛЕСЯ ЛУПІЯ «ПАДІННЯ ДАВНЬОЇ СТОЛИЦЬ»).....	75
Остапенко С. А., Шерстюк К. О. ЗАСТОСУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПРЕКЛАДАХ РОМАНУ Г. ВЕЛЛІСА «МАШИНА ЧАСУ».....	82
Павельєва А. К. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЛЕКСЕМОЮ «DEVIL» В «УКРАЇНСЬКИХ» ПОВІСТЯХ М. В. ГОГОЛЯ (В ПЕРЕКЛАДІ Р. ПІВЕРА ТА Л. ВОЛОХОНСЬКОЇ): ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ТА ОСНОВНІ ЗНАЧЕННЯ.....	86

Пасенчук Н. В. ДРАМАТИЧНИЙ ТЕКСТ У ПЕРЕКЛАДІ: ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ СВОЄРІДНОСТІ ОРИГІНАЛУ.....	91
Петрова А. В. СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРОЛОГІЇ: ЗІСТАВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП» І «ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ».....	95
Пікалова А.О. «ОПТИМІСТ» ЯК ТИП «ЕМОТИВНОГО-Я» ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА	99
Поляк І. П. ПРЕДИКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ НЕОЗНАЧЕНО-КІЛЬКІСНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ.....	104
Полякова Т. Л. РИСИ ГІБРИДНОСТІ У ЖАНРІ ТВІТТІНГ В АНГЛОМОВНІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ.....	109
Попова А. И. К ВОПРОСУ О СКЛОНЯЕМОСТИ ИЗВЕСТНЫХ ГОРОДСКИХ НАЗВАНИЙ НА СОГЛАСНЫЙ И НА -А В ФУНКЦИИ ПРИЛОЖЕНИЯ.....	113
Прокопович Л. С. СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»	117
Разумна К. А. АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ РОЗВІДОК.....	121
Рибак К. Б. НАЗВИ ЗАГАЛЬНИХ ПОДАТКІВ З НАСЕЛЕННЯ ПІЗНЬОЇ СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.....	126
Сабліна С. В. ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ НА -В(А) В ГОВІРКАХ ПІВДЕННО-СХІДНОГО НАРІЧЧЯ.....	131
Смеречинська О. В. ОБСТАВИНИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОДНОРАЗОВОСТІ ДІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ).....	134
Sitko A. V., Struk I. V. THE PRINCIPLES OF ENGLISH AND UKRAINIAN INTERROGATIVE SENTENCES CLASSIFICATION.....	139
Ткач П. Б., Ведь Т. М. ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЇХ СТВОРЕННЯ.....	142
Філатова К. О. КОЛЬОРОКОНЦЕПТИ В НОМІНАТИВНИХ МОДЕЛЯХ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПЗИТИВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ.....	145
Цинтар Н. В. СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТВОРАХ XIX ТА XXI СТОЛІТТЯ.....	150
Чернюх Б. В. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ СУБПОЛЕ ПРОСПЕКТИВНОСТІ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ.....	153
РЕЦЕНЗІЇ	
Гетьман З. О. ПЕРСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОЛОГІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ.....	157

СТРУКТУРНО-СМІСЛОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В СУЧАСНИХ АМЕРИКАНСЬКИХ КАЗКАХ-ПЕРЕВЕРТНЯХ

Багацька О. В., Козлова В. В.

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка

У статті досліджено структурно-сміслові трансформації сучасних американських казок-перевертнів. Особливу увагу приділено спектру нових функцій персонажів, які уможливають набуття ними нового статусу в художньому світі досліджуваних казок.

Ключові слова: сучасна американська казка-перевертень, структурно-сміслові трансформації, художні функції, образ персонажа.

Bagatska O. V., Kozlova V. V. Structural and semantic transformations in modern American retold fairy tales. The article focuses on the analysis of the structural and semantic transformations of the modern American retold fairy tales. Special attention is drawn to the spectrum of the new personages' functions that enable them to attain the new status in the fictional world of the fairy tales studied.

Having researched the spectrum of the personages' functions available in the modern American retold fairy tales, we make the conclusion about their qualitative and quantitative changes. Thus, the set of the personages' actions is broadened with new functions, the borders between the sets turn to be more diluted, the personages that perform actions acquire independence, their actions grow more unpredictable which testifies to the transformation of their psychological profile. The role of a Hero is mainly performed in the fairy tales studied by human beings (80%), children or teenagers, the periphery comprises mythical creatures (12%) and animals (8%). The role of an Antagonist is also mainly performed by human beings (66%), mythical creatures (25%) and animals (9%). In most cases, the Antagonists turn to be the Hero's relatives – sisters, brothers, stepsisters, a stepmother and witches. The Heroes and Antagonists as the main participants of the fairy tales conflict are human beings or at least look like human beings (witches, dwarfs, giants). They are sure to be the most complicated and the brightest personages who experience a deep psychological crisis.

The taboo on passions overcome in the fairy tales studied makes them free from psychological inertia which enables characters to become three-dimensional. The basis of the contemporary American retold fairy tales serves to be psychology and diversity of the characters' inner world. The conflicts gravitate from the outer domain to the inner one. All the descriptions are incorporated into the personages' psychology.

Key words: modern American retold fairy tale, structural and semantic transformations, artistic functions, image of the character.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Казки належать до найдавніших витворів людського духу і сягають у глибину таких далеких від нас часів, якої не досягає жодна людська історія [4, 198]. На думку багатьох дослідників, казка є найбільш древнім жанром, який застиг у той період, коли перестав відповідати пізнішим форматам мислення. Казка набула естетичної, частково дидактичної і повчальної функції та сталої форми, що до цього часу залишалась незмінною. Усі трансформації жанру та зміни у сприйманні казкової оповіді пов'язані із втручанням дійсності в її сферу, унаслідок чого історію казки визначають насамперед через історію її співвідношення з дійсністю, на якій позначився вплив різних історичних епох – від первісного суспільства і до наших днів [7, 56]. Усе це свідчить про важливе місце казок у культурно побутовій практиці людства уже на ранніх щаблях його історичного розвитку і про тісний зв'язок їх з життям народу. Нове в казці тієї або іншої історичної доби щоразу й неминуче зливається зі старим в органічне ціле, що зумовлює актуальність вивчення казок як індивідуально-авторського способу сприйняття і організації навколишньої дійсності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїй роботі ми спираємось на результати дослі-

джень учених-лінгвістів та літературознавців, об'єктом наукових розвідок яких стали часо-просторові відношення в художньому тексті [2], структурно-функціональні особливості казок [8], концептуальна природа образності народних казок [6], а також психо-емоційні типи персонажів сучасного англomовного художнього дискурсу [11] тощо. Дослідження сучасних американських казок-перевертнів в аспекті їх структурно-сміслових особливостей наразі не проводилось.

Формулювання мети і завдань статті. Сучасна казка формується під впливом постмодернізму, що детермінує її форму і зміст, але через вплетення в постмодерністський дискурс міфів або їхніх фрагментів у творах по-новому реалізуються моделі світосприйняття, що сприяє виникненню додаткових відтінків смислу твору та розширенню діапазону його інтерпретації [3; 1]. Отже, **метою** нашої статті є виявлення структурно-сміслових трансформацій у сучасних американських казках, яскравим прикладом яких є казки-перевертні (автори казок беруть сюжети або мотиви класичних дитячих чи народних казок, але наповнюють більш сучасними смислами).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття казки розглядають ширше, ніж жанр, оскільки казка пройшла довгий шлях – від відтворення

примітивно-фантастичної трансформації дійсності до символічного і філософського переосмислення. Тож вона перетворилась із жанру народної творчості в літературний твір, який підпорядковується художнім та ідеологічним законам своєї епохи [8]. Народні та класичні казки характеризуються наявністю клішованої структури. Казковий текст посідає місце найбільш упорядкованої підсистеми в загальній системі епіки з достатньо високим рівнем організації, оскільки його основними характеристиками є обмеженість та стереотипізація дійових осіб. Текст казки має високий ступінь зв'язності, яка реалізується в образній системі та в упорядкованій системі предикатів. З усіх фантастичних образів казкові мають найвищий ступінь абстракції, адже в казках сконцентровано життєвий досвід, накопичений людством упродовж тривалих відрізків часу, та індивідуальні фантазії безімненних виконавців, які трактують казковий сюжет на власний розсуд [5, 6].

Сучасні ж казки мають набагато більше смислове навантаження, оскільки вони часто запозичують досвід інших жанрів (роману, драми, поезії). Звідси елементи драматизму, ліризму, епічності. У сучасній літературній казці переплітаються риси казки про тварин і чарівної казки, пригодницької і детективної повісті, наукової фантастики та пародійної літератури. Сучасна літературна казка насичена тонкими психологічними відтінками, її герої переживають цілу гаму почуттів – від любові, доброти, співчуття до жорстокості, ненависті [9, 82].

Зокрема, у сучасних американських казках-перевертнях успішно подолано «негласні заборони» (заборона на біль, заборона на смерть, заборона на пристрасті) класичних казок ХХ століття:

1. Подолання заборони на біль: *I swung my arms, and fell with a crash that shook the cloud-land and shivered the billowing cumulus from north to south. My husband caught my look of pain...* (Mrs. Big: "Jack and the Beanstalk" Retold by Michael Cadnum).

У наведеному уривку падіння велетки приносить їй фізичний біль, що експліцитно вербалізують відповідні лексеми *fell with a crash* та *look of pain*.

У наступному прикладі *He looked at Gretel through his other, tear-filled eye...* "I wish it was dream", said Hansel. "But I'm not asleep, am I? It's too cold, and my eye ... it hurts" (Hansel's Eyes by Garth Nix) відьма вирізає око у Ганселя, яке завдає хлопчикові фізичного болю, на що вказують відповідні лексеми: *tear-filled eye, it hurts*.

Charise was already gone, ... crouching on the floor with her arms clenched around her body till she was dark and hard and small; like a rock: like a seed. She was crying, but she didn't know it. ... Hard and dark: her arms were cramping: her legs had fallen asleep. ... now she knew she was crying, felt the tears like lines on her face, felt their salt and cloudy heat... She cried until she thought she was empty, then cried a little more. ... She was crying when at last she fell asleep (Becoming Charise by Kathe Koja).

У цьому фрагменті лексеми на позначення фізичного болю описують новий для жанру казки біль – психологічний. Чаріз, дізнавшись, що не зможе

навчатися в школі своєї мрії, хоча була вже за крок до цього, відчуває нестерпний душевний біль, який виражається фізичним станом дівчинки. На лексичному рівні ці страждання передано такими лексичними одиницями: *cramp* (відчувати спазми, судоми; *suffer from sudden and painful contractions of a muscle or muscles* [12]), *crouch* (згинатися; *adopt a position where the knees are bent and the upper body is brought forward and down, typically in order to avoid detection or to defend oneself* [12]), *clench* (міцно стискати; *grasp (something) tightly and firmly; tighten or contract sharply, especially with strong emotion* [12]), *cry* (плакати; *produce tears from eyes because you are unhappy or hurt* [12]). Таким чином, цей фрагмент ілюструє подолання двох негласних заборон одночасно: заборони на біль та заборони на пристрасті.

2. Подолання заборони на смерть: *...my husband fell, crashing through the green into the flat and distant earth... my husband lay like a hill, a mountain shaped like a man, stretched out with his last glance bright with love for me... it tells the demise of my beloved (Mrs. Big: "Jack and the Beanstalk" Retold by Michael Cadnum).*

У наведеному прикладі велетень гине. Його смерть описує дружина. Картина загибелі видається надзвичайно яскравою, адже її підсилюють почуття та емоції велетки, виражені відповідними лексемами.

3. Подолання заборони на пристрасті та інтерференція позитивних і негативних рис в особистості одного персонажа:

Glasina felt like crying. What they were afraid of was that the wolf was really a young man under a spell. According to the stories, if Glasina kissed the wolf, the spell would break, and it would become a young man again. But if he was as annoying as a human being as he was as a wolf, Glasina wasn't keen on the idea. She would, naturally, as his rescuer, be expected to fall in love with him... Glasina hadn't planned her life this way. She wanted to learn things, travel, teach, and paint and take pictures. On the other hand, how could she allow a young man to go on being trapped in a wolf body once she'd guessed what was wrong? (A Wolf at the Door by Tanith Lee).

У зазначеному фрагменті спостерігаємо внутрішній конфлікт персонажа: Глазіна вагається між тим, що треба робити з погляду моралі, і тим, чого вона прагне. Дівчинка концентрується на почуттєвому, а не на матеріальному. Фактично персонажу не потрібно брати участь у боях, діставати чарівні речі чи творити чудеса, бо єдине, що вона має зробити, – це визначитися, яке розв'язання є правильним у тій чи тій ситуації.

Подолання заборони на пристрасті в досліджуваних казках уможливорює позбавлення від психологічної інерції, позаяк усі рішення персонаж зважує, вдавшись до роздумів, вагань тощо, ілюстрацією чого є попередній приклад.

Завдяки подоланню заборони на пристрасті персонажі досліджуваних казок перестають бути простими, як це було раніше, оскільки набувають тривимірності. В основі сучасних американських казок-перевертнів лежить психологія і багатство внутрішнього світу персонажа, за рахунок якого

створюється зовнішній світ, де дійові особи власне і мешкають [пор. 5]. Конфлікти дуже часто із зовнішньої площини спрямовуються у внутрішню. Душа, емоції, вчинки, взаємостосунки персонажів та навколишнього світу, іноді й неістот, внутрішній діалог стають головним акцентом сучасних американських казок-перевертнів, у яких майже всі описи інкорпоровані в психологію персонажа, а відступи – у сюжет [5].

Так, у сучасній американській казці-перевертні “A Wolf at the Door” авторка Таніт Лі пропонує такий опис левів:

The lions had developed long, heavy, grayish fur, and huge orange manes (to show they were still fierce), which from the front made them look like chrysanthemums.

Наведений фрагмент настановлює на думку, що головний персонаж, дівчинка Глазіна, живе в гармонії з довкіллям, а отже, і в звичайному може побачити щось унікальне, глибинне, що характеризує її як складну багатовимірну особистість.

З метою компаративного аналізу сучасних американських казок-перевертнів та їх першоджерельних версій в аспекті структурно-сміслових особливостей звернемося до праць В. Проппа. Так, дослідник виділяє сталий набір 32 функцій, які утворюють основні компоненти основоположної структури будь-якої чарівної казки [10, 150]. У межах цих функцій розвивається дія всіх народних казок досліджуваного В. Проппом матеріалу, а також дія багатьох інших казок найрізноманітніших народів.

Казка-перевертень зазвичай починається певною початковою ситуацією, у якій перераховуються члени сім'ї або ж майбутній герой просто ідентифікується за допомогою прямої номінації. Незважаючи на те, що зазначена ситуація не є функцією (за В. Проппом), вона, на нашу думку, представляє важливий морфологічний елемент. Тим більше, що власне в сучасних американських казках-перевертнях ця початкова ситуація видозмінюється, що очевидно зі збільшення обсягу, значної деталізації вихідних даних, важливих для розуміння подальших дій та вчинків персонажів, їхніх характерів. У деяких казках (“Swans” Келлі Лінк) початкову ситуацію фрагментарно представлено, оскільки впродовж розповіді до неї додаються все нові й нові уточнювальні художні деталі, своєрідні відступи від основної сюжетної лінії.

У сучасних американських казках-перевертнях, як і в традиційних казках, основною функцією є лиходійство (лиходій завдає шкоди одному із членів сім'ї). Будь-яка біда – основна форма зав'язки. Ця функція надзвичайно важлива, оскільки нею власне створюється рух казки. Заміною лиходійства може бути нестача (одному зі членів сім'ї чогось не вистачає чи йому щось хочеться мати) або важке завдання (герою пропонується важке завдання). У досліджуваному нами матеріалі у функціях зав'язки лиходійство трапляється в 52% випадків, нестача – у 28%, важке завдання – у 20%. При розгортанні сучасних американських казок-перевертнів ці функції можуть реалізовуватись як окремо одна від одної, так і бути взаємозумовленими. Наприклад, у казці “Swans” Келлі Лінк лиходійство, завдане мачу-

хою (перетворення людей на лебедів), призводить до постановки важкого завдання перед дівчинкою Еммою, яка має знайти спосіб розчарувати всіх постраждалих:

It seems that to break my stepmother's pinkie spell, I need to make shirts for all the birds and throw the shirts over their necks. I need to sew these shirts out of nettle cloth, which doesn't sound very pleasant.

Майкл Кеднам у казці “Mrs. Big: “Jack and the Beanstalk” Retold” подає приклад переходу лиходійства в нестачу. Крім цього, саме лиходійство набуває складної структури, оскільки має подвійну спрямованість: велетням та англійцям важко жити разом:

We couldn't live in the village among the joiners and potters. We shook the ground when we tiptoed, and every time we napped in the town square we rolled over and crushed the Charter Oak or the Stone of Justice, or some other ancient monument beloved by man and boy. ... The Englishmen are too small. ... And not only that, the Englishmen are thieves!

Місіс Біг як наратор зізнається, що внаслідок незначного розміру людей, їм дуже легко завдати шкоди, чого вони, велетні, аж ніяк не прагнуть. Дехто ж з англійців – крадії. У контексті зазначених непорозумінь виникає мрія велетнів про інше місце проживання (нестача).

Функції завдання шкоди та нестачі є комплексними за своєю суттю, оскільки одна функція може реалізовуватись декількома формами одразу. Так, у досліджуваному матеріалі лиходійство представлено такими категоріями:

- ускладнення життя героя (28,6%) включає випадки живання;
 - зачаровування (23,8%) включає фізичний (9,5%) та психічний (14,3%) його варіанти;
 - завдання фізичної шкоди (14,3%) включає нанесення ран (9,5%) та вбивство (4,8%);
 - погрози та залякування (14,3%);
 - викрадання (9,5%);
 - інші форми: відсилка (вигнання), заборона.
- Функцію нестачі репрезентовано категоріями:
- нестача близької людини (30%);
 - нестача змін обставин життя (40%);
 - нестача властивостей чи речей (30%).

Так чи інакше майже всі види лиходійств та нестач, засвідчених у сучасних американських казках-перевертнях, тісно пов'язані з емоційною сферою та психологічним станом персонажів. Лиходійства та нестачі, що мають стосунок з душевними переживаннями дійових осіб, становлять 86% від загального обсягу.

Наприклад, у казці “Becoming Charise” Кейт Коджа заборона тітки своїй небозі Чаріз вступати до академії викликає у дівчинки велике психологічне потрясіння. Вона розуміє, що, незважаючи на рекомендацію від свого вчителя на вступ, її мрії за крок до здійснення руйнуються. Дівчинка відчуває себе маленькою та безпомічною, плаче, не усвідомлюючи цього:

...Charise was already gone, away, slamming her bedroom door, crouching on the floor with her arms clenched around her body till she was dark and hard and small; like a rock: like a seed. She was crying, but she didn't know it.

Авторці вдається яскраво й реалістично змалювати стан дівчини за допомогою порівняння та полісиндетону *she was dark and hard and small; like a rock: like a seed*. У цій казці трансформація психологічного стану зумовлена нанесенням шкоди безпосередньо головному герою.

Проте в досліджуваних казках наявні й варіанти, коли лиходій ушкоджує певним чином персонажа, що є близьким головному герою, чим і викликає відповідну зміну його настрою та емоцій. Так, у казці "The Kingdom of Melting Glances" Кетрін Ваз злі сестри Розі вночі у місці з водою, яку дівчинка поставила на вікні для колібрі, таємно встановлюють гострі леза, які серйозно травмують птаха:

The next morning, when Rosa ran to the basin, she saw the blood in the water and wept so much that the water turned from red to pink. ... If he is dead – and here she stopped to sob again – then I shall give him a proper burial.

За аналогією нестача здебільшого пов'язана з порушенням психічної рівноваги персонажа, спричиненої впливом певних факторів. Наприклад, у казці "Swans" Келлі Лінк дівчинка страждає через смерть матері, навіть втрачає голос. Згідно з класифікацією В. Проппа, смерть когось зі старших членів родини є лише підсиленням відлученням, проте в цьому випадку про смерть матері або саму матір автор згадує впродовж усієї розповіді дівчинки, що вказує на порушення її психічної рівноваги:

My mother died. I stopped talking. ... I miss her. ... My mother made this quilt. Her quilts are very valuable. Please be careful when you are sleeping. ... I sat down on the stage and cried. I really missed my mom. ... I miss my mother.

Крім того, майже всі наступні події в історії, які доводиться пережити дівчинці, вона так чи інакше пов'язує зі спогадами про матір.

Щодо функції важкого завдання, то, окрім типових для класифікації В. Проппа форм, зокрема зняття чар, відгадування, наявні й зовсім не звичні для чарівних народних казок. Серед них – пошук реального залу в реальному музеї в казці "The Months of Manhattan" Делії Шерман (*She had to go to the American Wing at the Metropolitan Museum of Art and look at the furniture and write a paper about it. ... It's your assignment. ... It's better if you do it yourself*) та моральний вибір у казці "A Wolf at the Door" Таніті Лі (*What shall we do? ... Glasina hadn't planned her life this way. She wanted to learn things, travel, teach, and paint and take pictures. On the other hand, how could she allow a young man to go on being trapped in a wolf body once she'd guessed what was wrong?*). Завдання набувають більшої правдоподібності та реалістичності, а це, своєю чергою, сприяє тому, що розповідь стає ближчою читачеві й зрозумілішою, адже й у реальному житті найтривіальніші ситуації можуть бути найскладнішими.

Серединним елементом казки є дії, що відображають бажання героя ліквідувати шкоду, нестачу чи виконати важке завдання. Зазвичай з процесом розвитку подій пов'язані функції випробування героя дарувальником, реакція героя й нагородження. У казку вступає нова особа, яку можна назвати дару-

вальником або постачальником. Від нього герой – як шукач, так і потерпілий – отримує певний засіб (зазвичай чарівний), який дає змогу згодом ліквідувати біду. Але перш, ніж герой отримує чарівний засіб, він піддається дуже різним діям, які, проте, всі ведуть до того, що до його рук потрапляє чарівний засіб [8, 33].

У досліджуваному нами матеріалі дарувальник виступає в таких ролях:

– власне дарувальник (*The Kingdom of Melting Glances* by Katherine Vaz, *The Twelve Dancing Princesses* by Patricia A. McKillip);

– помічник (*Cinder Elephant* by Jane Yolen);

– випробовувач (*The Months of Manhattan* by Delia Sherman, *Becoming Charise* by Kathe Koja, *Cinder Elephant* by Jane Yolen, *The Twelve Dancing Princesses* by Patricia A. McKillip);

– радник (*Swans* by Kelly Link, *Becoming Charise* by Kathe Koja);

– шкідник (*Mrs. Big 'Jack and the Beanstalk' Retold* by Michael Cadnum, *Cinder Elephant* by Jane Yolen).

Один дарувальник може поєднувати декілька ролей одразу. Наприклад, у казці "The Twelve Dancing Princesses" Патрисії А. МакКіліп стара жінка, з якою випадково зустрічається солдат, просить його поділитися з нею їжею, чим випробовує його доброту й шляхетність: *... a voice at his elbow said, "One bite is a feast to those who have nothing"*. Після того, як солдат ділиться їжею, жінка дає йому пораду й наділяє його плащ властивістю невидимості:

"Two things. One: Drink nothing that the princesses give you. And two" – she touched the dusty cloak at his back – "this will make you invisible when you follow them at night".

Випробування може проходити у формі власне випробування (дівчинці задають шкільне домашнє завдання – *Becoming Charise* by Kathe Koja), розпитувань (у дівчинки цікавляться стосовно її ставлення до різних пір року – *The Months of Manhattan* by Delia Sherman), обміну (велетень міняє гарбузи на інформацію про нове житло – *Mrs. Big 'Jack and the Beanstalk' Retold* by Michael Cadnum), прохання (стара жінка просить їжі у солдата – *The Twelve Dancing Princesses* by Patricia A. McKillip), яке, власне, може бути й німим, тобто герой сам повинен здогадатися допомогти (дівчинка годує пташок, що сидять на підвіконні – *Cinder Elephant* by Jane Yolen).

Досить специфічною категорією дарування є порадицтво – дарувальник дає герою певну цінну настанову, яка в подальшому допомагає ліквідувати лиходійство або нестачу. У досліджуваному матеріалі чарівні засоби чи чарівні помічники не завжди можуть виступати предметами дарування, проте поради як предмет дарування завжди наявні, що доводить той факт, що в сучасних американських казках-перевертнях приділено значну увагу саме нематеріальному, внутрішньому, глибинному.

Зокрема, у казці "Swans" Келлі Лінк хрещений батько дівчинки й чарівник одночасно дає своїй небозі, яка побоюється появи в її житті злої мачухи, пораду, зазначаючи, що, яку б жінку не привів додому її батько, вона буде так само боятися Емми та її братів:

That evil stepmother stuff is just a pile of horsepucky, excuse me. It's just baloney. Whoever he marries will be just as afraid of you and your brothers as you are of her. You keep that in mind.

Коли ж Емма зіштовхнулася з важким завданням – зняти чари з людей, яких її мачуха перетворила на лебедів, – хрещеного батька не було поряд, щоб їй допомогти:

My fairy godfather is never around when you need him... If you can't depend on your fairy godfather, at least you can depend on the card catalogue.

Тож робимо висновок, що в сучасній американській казці-перевертні психологічні проблеми особистості набувають більшої значущості й стають вартими того, щоб дарувальник допомагав у розв'язанні саме їх. Зовнішні ж проблеми, навіть якщо вони пов'язані з чарами, герой у змозі вирішити самостійно.

Розглянемо також шкідництво як спосіб дарування, яке в сучасних американських казках-перевертнях розуміють не лише як класичне покарання дарувальником персонажа за негативну реакцію на випробування, хоча й такі варіанти наявні в досліджуваному матеріалі (*The Months of Manhattan* by Delia Sherman). Так, у казці "Mrs. Big 'Jack and the Beanstalk' Retold" Майкла Кеднама дарувальник, торговець магічними речами, продає секрет потрібного для велетнів житла й цим ліквідує нестачу героїв у першому ході, але в другому ході, продавши цей же секрет та ще й засоби дістатися до хмар Джеку, завдає непоправної шкоди подружжю, перетворюючись таким чином на лиходія.

Піку напруження казка досягає в момент ліквідації лиха або нестачі. Ця функція набуває бінарності, поєднуючись із лиходійством, і є логічним завершенням казкових подій. Однак іноді момент власне ліквідації початкової біди може не настати. Функція, яку за В. Проппом називають ліквідацією, у сучасних американських казках-перевертнях набуває таких форм:

- власне ліквідація лиха чи нестачі;
- не-ліквідація лиха чи нестачі.

Ліквідація лиха або нестачі може відбуватися у формах, які повністю відповідають формі лиходійства або нестачі, зокрема, якщо герой хоче змінити обставини життя, вони змінюються за рахунок трансфігурації (надання нової зовнішності) героя. Так, у казці "The Kingdom of Melting Glances" Кетрін Ваз, коли головна героїня Роза перетворюється на квітку, що росте неподалік свого рідного містечка Голд Хіллз, вона потрапляє у світ духовно більш високого рівня, ніж той, у якому вона жила. А птах, якому було завдано фізичної шкоди, видужує:

The hummingbird healed, and Rosa was changed into a lily, because it was the best, magical part of her. She took root as a lily in a garden outside Gold Hills.

Функція ліквідації лиха чи нестачі може реалізовуватися через дихотомію «боротьба – перемога» розв'язанням важкого завдання або ж наставати безпосередньо після цього. Так, у казці "Swans" Келлі Лінк головна героїня здогадується,

як зняти чари, накладені її мачухою на людей, і уявляє те, як вона нарешті це зробить:

When I finish, I'm going to roll it [the quilt] up, and then throw it over all the swans I can find. I'm going to turn them back into people.

Особливістю в такій ліквідації лиходійства є те, що фактично жодних фізичних метаморфоз не відбувається, люди залишаються зачарованими, проте ситуація набуває чіткої орієнтації на майбутнє: дівчинка повністю впевнена в успіху своїх майбутніх дій, що вербалізовано за допомогою граматичної конструкції *to be going to* й вкотре свідчить про переміщення функції у психологічну площину.

З урахуванням того, що не завжди ліквідація лиха чи нестачі відбувається відповідно до форм завдання лиха чи нестачі, у нашій роботі пропонуємо нову функцію трансформації, яка відрізняється від трансфігурації тим, що відбувається на внутрішньому рівні й означає зміну героя в психологічному аспекті під впливом певних факторів. Зокрема, відбувається переоцінка персонажем поглядів, принципів та переконань, що вступають у конфлікт із дійсним станом речей, який не можна змінити, заради самозбереження або збереження чи відновлення психічної рівноваги.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проаналізувавши наявний спектр функцій персонажів у сучасних американських казках-перевертнях, робимо висновок про їх якісні сутнісні та кількісні зміни. Внаслідок цього кола дії персонажів поповнюються новими функціями, кордони між колами дії стають більш розмитими, персонажі, які виконують ролі, набувають більшої незалежності, а їхні дії – непередбачуваності, що свідчить про трансформацію їхнього психологічного профілю. Роль Героя в більшості досліджених казок виконують люди (80%), переважно діти чи підлітки, периферію становлять містичні істоти (12%) та тварини (8%). Роль Антагоніста здебільшого також виконують люди (66%), міфічні істоти (25%) й тварини (9%), при цьому антагоністами найчастіше стають родичі Героя (сестри, брати, зведені сестри, мачуха, відьми). Отже, Герої та Антагоністи (основа казкового конфлікту), які є людьми або ж принаймні виглядають як люди чи схожі на них (відьми, гноми, велетні), є в основному найскладнішими та найяскравішими персонажами, що переживають глибоку, здебільшого психологічну кризу. Подолання заборони на пристрасті в досліджуваних казках уможливило позбавлення від психологічної інерції, унаслідок чого персонажі перестають бути простими, як це було раніше, й набувають тривимірності.

В основі сучасних американських казок-перевертнів лежить психологія і багатство внутрішнього світу персонажа, завдяки якому відтворюється їхній зовнішній світ. Конфлікти із зовнішньої площини спрямовуються у внутрішню, а майже всі описи інкорпоровані в психологію персонажа.

Перспективним убачаємо дослідження сучасних американських казок-перевертнів в аспекті їх культурологічних імплікацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багацька О. Часо-просторові трансформації в сучасних американських казках-перевертнях / Олена Багацька, Вікторія Козлова // Південний архів. – Херсон. – 2018. – Вип. 72. – С. 10–14.
2. Бахтин М. М. Время и пространство в романе / М. М. Бахтин // Вопросы литературы. – 1974. – № 3. – С. 133–179.
3. Бока О. В. Комунікативно-когнітивна спрямованість казкового дискурсу / О. В. Бока // Вісник СумДУ. – 2006. – № 3 (87). – С. 151–156.
4. Гнатюк В. М. Передмова до збірки «Народні казки» (Львів, 1913) / В. М. Гнатюк // Вибрані статті про народну творчість. – К. : Наук. думка, 1966. – С. 198–203.
5. Дев'ятко Н. Можливості впливу сучасних жанрів : фантастика, фентезі, казка / Наталія Дев'ятко // Український фантастичний оглядач. – 2009. – № 1 (7). – С. 59–66.
6. Єсипович К. П. Образ «чарівного» у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.05 «Романські мови» / К. П. Єсипович. – Київ, 2006. – 20 с.
7. Померанцева Э. В. Русская устная проза / Э. В. Померанцева. – М. : Просвещение, 1985. – 272 с.
8. Пропп В. Морфология волшебной сказки / Владимир Пропп. – М. : Лабиринт, 2006. – 128 с.
9. Проценко Ю. Літературна казка в системі літературних жанрів та ієрархій (на матеріалі літературної англійської казки ХІХ ст.) / Юлія Проценко // Іноземна філологія. – 2007. – Вип. 119 (2). – С. 82–85.
10. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
11. Sadowski P. Psychological Configurations and Literary Characters: a Systems View / P. Sadowski // Journal of Literary Semantics. – 2000. – Vol. 29. – No. 2. – P. 105–122.
12. Oxford Dictionaries Online [Electronic resource]. – Oxford University Press, 2013. – Access mode : <http://oxforddictionaries.com/>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

A Wolf at the Door and Other Retold Fairy Tales / [ed. by E. Datlow, T. Windling]. – New York : Aladdin Paperbacks, 2000. – 166 p.

ІМПЛІКАТУРА ЯК ГУМОРИСТИЧНИЙ ПУАНТ НІМЕЦЬКОМОВНОГО АНЕКДОТУ

Безугла Л. Р.

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Статтю присвячено аналізу імплікатур як засобів створення комічного ефекту в німецькомовному анекдоті. Імплікатуру розглянуто як гумористичний пуант, який виражає протиріччя, що викликає гумористичний ефект. Залежно від типу тригера імплікатури німецькомовного анекдоту поділяють на лексико-семантичні (на ґрунті омонімії, буквалізації значення або народної етимології), пресупозиційні, парафразові (опис причини/наслідку і субституція) та контекстуальні.

Ключові слова: анекдот, гумористичний пуант, імплікатура, тригер.

Bezugla L. R. Implicature as a humorous pointe of German jokes. The article analyses implicature as a means of creating comic effect in German jokes. The joke is considered a short oral or written narrative of a humorous or satirical kind with a witty ending. The addressee of the joke is a certain communicator or a group of communicators to whom the addresser (the author and the narrator) tries to convey a humorous pointe and cause a laugh reaction. The pointe makes up the witty ending of the joke, which reflects a certain unexpected contradiction of content and causes a comic effect. Cases are considered when the joke pointe is an implicature – an implicit meaning which the addresser consciously wants to convey to the addressee. Implicatures are conveyed at the level of vertical communication – between the author/narrator and the audience. Even if the implicature is generated by an utterance of a certain character and is addressed to another character (horizontal communication), the joke author/narrator uses it to influence the addressee, which presents its role as a humorous pointe. Verbal means that cause the activation of implicature in the mind of the subject of communication are considered triggers of implicature. Depending on the type of the trigger, implicatures of German joke are divided into lexical-semantic, presuppositional, paraphrasal and contextual. In lexical-semantic implicatures, the trigger is a lexical unit that activates implicatures in communicator's mind based on homonymy, literalization of meaning or folk etymology. In presuppositional implicatures, the trigger is a presupposition – part of the utterance meaning which is preserved when it is denied. The trigger in paraphrasal implicatures is a paraphrase – a descriptive transfer of the meaning of one expression or word to another including description of cause/effect or substitution. In the case of contextual implicature, the trigger is only the context of the joke.

Key words: humorous pointe, joke, implicature, trigger.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Розповсюдженість у розмовному мовленні непомітного шару смислів, прихованих за буквальними значеннями слів, зумовлює непохитний інтерес науковців до проблеми мовних механізмів зберігання імпліцитної інформації. На особливу увагу заслуговують випадки свідомого використання імпліцитних смислів у комунікації, в авангарді вивчення яких перебуває теорія імплікатур Г. П. Грайса [2], яку вважають одним із найвизначніших лінгвістичних відкриттів ХХ ст. (пор. [18, 40]).

Назріла нагальна потреба застосування теорії імплікатур як інструменту аналізу вербальних механізмів створення гумористичного ефекту в анекдоті. Актуальність такого підходу до дослідження анекдоту полягає в тому, що, по-перше, теорія імплікатур перебуває в річищі провідних антропоцентричних напрямів сучасного мовознавства і спроможна слугувати методологічним підґрунтям висвітлення особливостей вербального гумору з позицій когнітивно-дискурсивної парадигми; по-друге, гумористичний жанр анекдоту залишається недостатньо вивченим з позицій теорії імплікатур, попри її великий пояснювальний потенціал.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення категорії комічного в лінгвістиці має

давню традицію, основи якої закладено в працях радянських лінгвістів [1; 4; 8; 13, 492]. Наразі досліджувати гумор продовжують на матеріалі різних мов [5; 6; 12; 14; 15; 16]. Зокрема, об'єктом лінгвістичних розвідок постає анекдот [7; 9; 10; 11]. Як зазначає Б. Ю. Норман, «невдячна справа – коментувати анекдот, пояснювати, чому він смішний. Але з точки зору лінгвістики це корисна процедура, тому що кожен анекдот містить у собі пласт «прихованої», імпліцитної інформації. І для мовознавця становить інтерес не тільки сама ця інформація, але й ті способи, за допомогою яких вона «упаковується» розповідачем і розпізнається, «дешифрується» слухачем» [11, 283] (тут і далі переклад іншомовних цитат – власний, Л. Б.). У цій статті таким засобом «упаковки» комічної інформації постає імплікатура.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – установити типи імплікатур німецькомовного анекдоту та особливості створення на їх ґрунті гумористичного пуанту. **Об'єктом** дослідження є німецькомовні анекдоти, які містять імплікатури – імпліцитні смисли, що свідомо вкладаються адресантом у висловлення і мають бути виведені адресантом на ґрунті буквальних значень мовних одиниць і дискурсивного контексту. Хоча пересічний мовець не усвідомлює механізмів виникнення комічного ефекту завдяки імплікурам, це не означає, що

вони не підлягають лінгвістичному аналізу. Словами Б. Ю. Нормана, «а ось хто може й повинен виокремлювати всі складові, всі аспекти цієї смислової та естетичної інформації – так це лінгвіст» [11, 290]. Тож предметом дослідження є особливості створення гумористичного пуанту на ґрунті імплікатури в німецькомовному анекдоті.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) визначення релевантних понять і формулювання термінологічного апарату аналізу; 2) виокремлення типів імплікатур, які виконують роль гумористичного пуанту в анекдоті, за критерієм різновидів їхніх тригерів.

Мовним матеріалом дослідження послугувало 520 німецькомовних анекдотів загальної тематики з імплікатурами, отриманими способом суцільного добору з релевантних інтернет-ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вербальний гумор опертий на категорії комічного та комізму, які, на думку Богдана Дземідока, належать до найскладніших категорій естетики [3, 7], пор.: «гумор – художній прийом у творах літератури або мистецтва, заснований на зображенні чого-небудь у комічному вигляді» [21, 266].

Сутність комічного лінгвісти визначають як протиріччя, контраст, суперечливість, невідповідність, відхилення від норми [3, 51]; інкогруентність, тобто невідповідність, несумісність, недоречність певних ідей, явищ, речей [14, 59]; внутрішня парадоксальність, двозначність, нісенітність (невідповідність між належним і даним), що виникає при зіставленні двох планів (реального й плану вміщення жарту) [5, 2]; неоднозначність (*ambiguity*) [13, 496]. У лінгвістичному (вербальному) гуморі, який протистоїть гумору ситуації (про це див. [8, 83; 13, 492]), інкогруентність створюється мовними засобами.

Анекдот (нім. *der Witz*) як найпоширеніша форма вираження лінгвістичного гумору в усному мовленні має фольклорне походження. Це самостійний популярний жанр художнього тексту, який функціонує в усній чи письмовій формі, проникаючи в усі види соціального спілкування; «коротка усна оповідь гумористичного або сатиричного ґатунку з дотепним фіналом» [22, 42].

Стилістичний прийом, який виражає дотепне закінчення анекдоту, називають пуантом, або пуйнтом (франц. *pointe* – 'вістря, гострий кінець') [22, 570]. Це саме те протиріччя (або інкогруентність), яке виявляється наприкінці анекдоту та викликає гумористичний ефект. Пуант анекдоту сприймається як звільнення від напруги, яка спричинена сюжетом, та зумовлює сміх – емоційно-сміхову реакцію на анекдот. Сміх слухача свідчить, що він зрозумів пуант.

У разі нерозуміння пуанта адресатом і відсутності відповідної реакції (не тільки вербальної, а й у формі усмішки чи сміху) анекдот вважають не вдалим. За А. В. Карасиком, є дві причини нерозуміння жарту: «адресат 1) не сприймає ситуацію як таку, що містить внутрішню невідповідність, не бачить абсурдності чи дивного стану речей або 2) чітко розуміє внутрішню невідповідність у ситуації, але вважає, що гумор як м'яка форма критики до такої

ситуації не має стосунку, оскільки предметом осміяння виявляються надцінності цієї культури» [5, 3]. Крім факторів, пов'язаних із суб'єктивною характеристикою адресата (вік, освіта, професія, національність, стать, коло інтересів, ментальність), значущими можуть бути популярність, повторюваність анекдоту, а також неприємні почуття і емоції, які він викликає в адресата.

Особливою витонченістю гумор анекдоту набуває, коли засобом вираження гумористичного пуанту слугує імплікатура. За Г. П. Грайсом, висловлення містить імплікатуру, якщо в процесі мовлення адресант дає можливість адресатові зробити висновок про деякий стан речей, хоча й не говорить прямо про існування його [2, 228]. Інакше кажучи, це такий імпліцитний смисл, який має на увазі адресант та свідомо хоче донести до адресата.

Адресантом анекдоту виступають його автор і ретранслятор (оповідач), адресатом – окремий комунікант або група комунікантів, до яких адресант намагається донести гумористичний пуант і викликати сміхову реакцію. Слід підкреслити, що імплікатура передається саме на рівні вертикальної комунікації – між автором/оповідачем та аудиторією. Як і в будь-якому художньому тексті, існує ще горизонтальна комунікація – між персонажами, яка є вторинною відносно вертикальної (про це див. [17]). Навіть якщо імплікатура генерується висловленням певного персонажа і спрямована до іншого персонажа, автор/оповідач анекдоту використовує її для впливу на слухача – у цьому і полягає її роль як гумористичного пуанту.

Імплікатуру в лінгвопрагматичі прийнято експлікувати після знака +> [19, 27], наприклад:

Der Gefängnisdirektor: „Was wird nur Ihr armer Vater dazu sagen, dass sie schon wieder hier sind?“ – „Fragen Sie ihn doch selbst. Er sitzt nur drei Zellen weiter!“ (+> Der Vater ist auch Verbrecher, deshalb hat er nichts dagegen, dass sein Sohn im Gefängnis sitzt) (1)

Вербальні й невербальні засоби, які спричиняють активацію імплікатури у свідомості суб'єкта комунікації, називають індикаторами, або тригерами імплікатури [18]. Залежно від типу тригера доцільно поділити імплікатури на лексико-семантичні, пресупозиційні, парафразові та контекстуальні.

1. У **лексико-семантичних імплікатурах** тригером є лексична одиниця, яка активує імплікатуру в свідомості комуніканта на ґрунті омонімії, буквализації значення або народної етимології.

1.1. Омонімічна імплікатура виникає в разі двозначності лексичних одиниць. Наявне протиріччя між омонімами – словами, які мають різні значення, але звучать однаково, тобто каламбур (франц. *calembour* – 'гра слів'): це фігура мовлення, що полягає в гумористичному використанні омонімії, багатозначності слова або звукової подібності різних слів [23]. Каламбур полягає в тому, що мовець в одному слові свідомо актуалізує два його значення. При цьому контекст не усуває двозначності, а, навпаки, підсилює обидва значення. Наприклад:

Der Deutschlehrer fragt Bini: „Was ist das für ein Fall, wenn du sagst: Das Lernen macht mir Freude?“ Bini überlegt nicht lange: „Ein seltener, Herr Lehrer.“ (+> Der Lehrer hat einen grammatischen Fall gemeint,

und der Schüler ein Erlebnis. +> Bini macht das Lernen gar keine Freude) (3)

Два значення слова *der Fall* однаково актуальні в цьому анекдоті. Крім того, значення «випадок» актуалізує імплікатуру, пов'язану не з граматиною, а з негативним ставленням школяра до навчання, що й створює гумористичний пуант.

1.2. У другому випадку імплікатури (буквалізація значення) теж актуалізуються два значення слова, але не рівноправні, як в омонімах, а пряме і переносне. Це теж каламбур, але не на ґрунті омонімів, а на ґрунті багатозначності слів. Одне значення, зазвичай переносне, є в контексті доречним і одразу сприймається адресатом, але поява в імплікації прямого, буквального значення є неочікуваною і створює гумористичний пуант. Прикладом слугує буквалізація значення дієслова *finden*:

*Ober: „Wie fanden Sie das Filetsteak, mein Herr?“
Gast: „Ganz zufällig, als ich das Gemüse beiseiteschob.“
(+> Der Ober hat die übertragene Bedeutung des Verbes „finden“ gemeint, und der Gast die direkte)* (3)

1.3. Тригером лексико-семантичної імплікатури третього типу є явище, яке отримало назву «народна етимологія» (хибна етимологія, або лексична асоціація) – домислення неіснуючої внутрішньої форми (морфонологічного складу основи, що вказує на мотивований зв'язок її звучання із цим значенням), переосмислення слова за зразком іншого, встановлення між ними семантичних зв'язків на основі виключно зовнішнього, випадкового звукового збігу без урахування реальних фактів та їхнього походження [23]. Прикладом імплікатури на ґрунті народної етимології слова може бути такий анекдот:

*Wundert sich ein Besucher im Wachsfigurenkabinett:
„Das sollen Wachsfiguren sein? Seit meinem letzten Besuch sind die aber kein Stück gewachsen!“ (+> Der Besucher hat eine andere Bedeutung des Wortstammes „Wachs“ gemeint – „wachsende Figuren“, nicht die übliche)* (3)

Слово *Wachs* (віск) походить від давньовіршньо-німецького *wahs*, що є загальноіндоевропейським, внутрішня форма цього слова немає нічого спільного з дієсловом *wachsen*. Проте персонаж анекдоту (відвідувач музею воскових фігур) вкладає в це слово своє, народне значення, пов'язане з дієсловом *wachsen*, яке є суто германським і етимологічно не пов'язаним з воском [24, 906]. Це і є народна етимологія, яка створює пуант анекдоту та викликає гумористичний ефект.

2. У **пресупозиційних** імплікаціях тригером є пресупозиція – частина смислу висловлення, яка зберігається при його запереченні (про пресупозицію див. [13, 504; 19, 45]).

Зазвичай пресупозиції належать до фонових аспектів змісту висловлення, які є зрозумілими і не підлягають сумніву. Якщо ж мовець має намір передати адресатові невідому йому інформацію, він може побудувати своє висловлення таким чином, що ця інформація виявляється схованою в пресупозиції. Наприклад, пуантом наступного анекдоту є імплікація, яка збігається з пресупозицією висловлення:

Der kleine Paul kommt nach Hause und lobt seine Mutter: „Du hast mir echt tolles Pausenbrot eingepackt. Ich konnte es ja für fünf Euro verkaufen“ (+> Paul hat

das Pausenbrot nicht zum Essen, sondern zum Verkaufen mitgenommen) (3)

Критерієм пресупозитивності тієї чи тієї частини інформації, переданої у висловленні, є збереження її при перетворенні висловлення в заперечне. На цьому ґрунтується так званий тест на заперечення: якщо при запереченні висловлення імпліцитна пропозиція зберігається, то вона є пресупозицією [19, 45]. Тест на заперечення в попередньому анекдоті виглядає таким чином:

Paul konnte das Pausenbrot für fünf Euro verkaufen. +> Paul hat das Pausenbrot nicht zum Essen, sondern zum Verkaufen mitgenommen.

Paul konnte das Pausenbrot nicht für fünf Euro verkaufen. +> Paul hat das Pausenbrot nicht zum Essen, sondern zum Verkaufen mitgenommen.

3. Тригером у **парафразових** імплікаціях є прийом парафраза – описова передача смислу одного вислову або слова іншим [23]. У німецькомовних анекдотах парафразові імплікації формуються як опис і субституція (різновиди парафраза [20]).

3.1. Прикладом субституції є наведений нижче анекдот:

Ein Zuhörer zum anderen: „Wie lange redet der Bundeskanzler schon?“

Antwort: „Eine halbe Stunde.“

Zuhörer: „Und worüber redet er eigentlich?“

Antwort: „Das sagt er nicht!“ (+> Der Bundeskanzler spricht unverständlich. +> Der Sprecher ist nicht ausgebildet genug, als dass er den Kanzler verstehen könnte) (3)

Замість того, щоб прямо сказати, що промова канцлера є йому не зрозумілою, мовець говорить, що той не каже, про ще йдеться. Автор анекдоту хоче в такий спосіб донести до слухача/читача, що мовець не досить освічений, щоб розуміти канцлера. Це і є гумористичний пуант.

3.2. Серед парафразового опису вирізняють опис причини і опис наслідку. У наступному анекдоті мовець описує причину стану речей, а наслідок представлено в імплікації як гумористичний пуант:

„Hey Philipp, wie war denn der Urlaub?“

„Grässlich! Im Hotel hatte ich Zimmernummer hundert. Und vom Türschild ist die Eins abgefallen!“ (+> An der Tür stand Nummer 00. +> Alle dachten, dass es eine Toilette sei und wollten hinein) (3)

Опис наслідку мовцем, навпаки, означає, що в імплікації міститься причина, наприклад:

„Wie fängt eine Frau einen klugen Satz an?“ – „Mein Mann hat gesagt...!“ (+> Mein Mann ist klug) (2)

Причиною того, що жінка кожне своє розумне речення починає зі слів «Мій чоловік сказав...», є те, що її чоловік розумний, із чого випливає, що жінка є не дуже розумною.

4. У випадку **контекстуальних** імплікацій тригером є тільки контекст анекдоту. Слухач або читач анекдоту має реконструювати імплікацію із контексту, наприклад:

Ein Mann wird von Durst geplagt und will deshalb aus einem Bach trinken. Kommt ein Bauer vorbei und ruf: „Det darfst net trinke, is verseicht.“

„Oh“, meint der Politiker, „ick bin Politiker und komme aus Berlin. Leider habe ich nicht verstanden, was Sie zu mir gesagt haben.“

Meint der Bauer in bestem Hochdeutsch: „Trinken Sie schön langsam, das Wasser ist sehr kalt!“ (+> Der Bauer will dem Mann nicht sagen, dass das Wasser verseucht ist, weil er Politiker nicht mag) (3)

Селянин розмовляє діалектом, проте коли дізнається, що співрозмовник – політик, переходить на літературну мову, але каже не те, що спочатку (що вода в струмку отруєна), а радить пити повільніше, бо вона буцімто холодна. У такий спосіб автор анекдоту хоче передати слухачеві/читачеві, що селянин не поважає політиків і не проти їх отруїти.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проведене дослідження німецькомовного анекдоту з позицій теорії імплікатур дає змогу зробити такі висновки.

Одним із засобів створення комічного ефекту в анекдоті є імплікатури – імпліцитні смисли, які адресант навмисно закладає у своє висловлення під час комунікації. Імплікатура виступає в анекдоті як гумористичний пуант, який виражає протиріччя, що викликає гумористичний ефект. Залежно від типу тригера імплікатури німецькомовного анекдоту поділяють на лексико-семантичні (на ґрунті омонімії, буквалізації значення або народної етимології), пресупозиційні, парафразові (опис причини/наслідку і субституція) та контекстуальні.

До перспектив вивчення проблеми належить дослідження з позицій теорії імплікатур німецькомовного українськомовного анекдоту в міжкультурному аспекті з метою встановлення національно-культурної специфіки цього гумористичного жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боров Ю. Б. О комическом / Ю. Б. Боров. – М. : Искусство, 1957. – 232 с.
2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 217–238.
3. Дземидок Б. О комическом / Богдан Дземидок ; [пер. с польск. С. Свяцкий; авт. послесл. А. Зись]. – М. : Прогресс, 1974. – 223 с.
4. Карасев Л. В. Парадокс о смехе / Л. В. Карасев // Вопросы философии. – М. : Наука, 1989. – № 5. – С. 47–65.
5. Карасик А. В. Лингвокультурные характеристики английского юмора : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / А. В. Карасик. – Волгоград, 2001. – 22 с.
6. Кулинич М. А. Семантика, структура и прагматика англоязычного юмора : автореф. дисс. ... докт. культуролог. наук : спец. 24.00.04 «Прикладная культурология» / М. А. Кулинич. – Москва, 2000. – 37 с.
7. Курганов Е. Я. Анекдот как жанр / Е. Я. Курганов. – СПб. : Академический проект, 1997. – 123 с.
8. Лук А. Н. О чувстве юмора и остроумии / А. Н. Лук. – М. : Искусство, 1968. – 191 с.
9. Мартынюк А. П. Несоответствие норме как источник смехового эффекта в тексте англоязычного анекдота / А. П. Мартынюк // Записки з романо-германської філології. – Одеса : Фенікс, 2008. – Вип. 20. – С. 80–89.
10. Месропова О. М. Структурные, прагматические и содержательные аспекты текстотипов «анекдот» и «шутка» : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. М. Месропова. – СПб., 2006. – 18 с.
11. Норман Б. Ю. К анализу анекдота как жанра непрямої коммунікації / Б. Ю. Норман // Непрямая коммунікація. – Саратов : Колледж, 2003. – С. 283–290.
12. Панина М. А. Комическое и языковые средства его выражения : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.09 «Общее языкознание, социолингвистика, психолингвистика» / М. А. Панина. – Москва, 1996. – 20 с.
13. Почепцов Г. Г. Избранные труды по лингвистике / Г. Г. Почепцов. – Х. : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2009. – 556 с.
14. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США / В. О. Самохіна. – Х. : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
15. Шатрова Т. И. Языковая игра в текстах комической направленности : процессы кодирования и декодирования : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т. И. Шатрова. – Тула, 2006. – 21 с.
16. Bausinger H. Ironisch-witzige Elemente in der heutigen Alltagskommunikation / Hermann Bausinger // Jahrbuch für int. Germanistik. – 1987. – Vol. 19 (2). – S. 58–74.
17. Bezugla L. Dramendialoge und sprachpragmatische Analyse / Liliia Bezugla // Germanistik in der Ukraine. Wissenschaftliche Zeitschrift. – Jahrgang 12'2017. – S. 72–79.
18. Heringer H. J. Gricesche Maximen und interkulturelle Kommunikation / H. J. Heringer // Sprache und Literatur in Wissenschaft und Unterricht. – 1994. – Heft 25. – 2. Halbjahr. – S. 40–49.
19. Meibauer J. Pragmatik / Jörg Meibauer. – Tübingen : Stauffenburg, 2001. – 208 S.
20. Stedje A. Sprechabsicht und Lückenindikatoren: Zur Problematik der Kommunikationsstrategien / Astrid Stedje // Zeitschrift für germanistische Linguistik. – Heft 10. – 1982. – S. 156–172.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

21. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) : 250 000 / [уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : Перун, 2005. – 1728 с.
22. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
23. Розенталь Д. Е. Словарь лингвистических терминов [Электронный ресурс] / Д. Е. Розенталь, М. А. Теленкова. – М. : Просвещение, 1976. – 514 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Linguist/DicTermin/s_1.php
24. Duden. Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache / Duden, Bd. 7 ; 3., völlig neu bearbeitete und erweiterte Aufl. – Mannheim et al. : Dudenverl., 2003. – 960 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Німецькі анекдоти в перекладі українською мовою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scienceforum.ru/2013/230/3713>
2. Ein Deutscher Vergleich [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.youtube.com/watch?v=CKnVNyytrAM#t=262>
3. Witze. Witze. Witze! [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.witzcharts.de>

ДО ПИТАННЯ ІСНУВАННЯ ОБ'ЄКТИВНОЇ ТА СУБ'ЄКТИВНОЇ ДУМКИ ЯК УНІВЕРСАЛЬНОЇ КАТЕГОРІЇ

Боговик О. А.

Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна

У статті проаналізовано категорію «думка» із урахуванням її існування на перетині філософії та лінгвістичної науки. Вказуючи на неоднорідність цих понять, автор виокремлює семантичні категорії «вважати» і «знати», закріплюючи їх за сферами думки-оцінки і знання відповідно. Йдеться про два аспекти знання: знання об'єктивне, або істинне, і суб'єктивне, в істинності якого впевнений носій, але яке може збігатися чи не збігатися з реальністю.

Ключові слова: семантичний примітив, думка, знання, предикат.

Bohovyk O. A. To the existence of objective and subjective thought as universal category. The article is devoted to the analysis of such linguistic category as "thought". Review of this issue is carried out on the crossing of philosophy and linguistic sciences. To point the heterogeneity of these concepts, an author distinguishes two semantic categories which are fastened after the spheres of idea-estimation and knowledge. There are two aspects of knowledge: objective or true knowledge and subjective knowledge. The last one presents true knowledge for speaker but may not coincide with reality. "Thought" isn't guarantee of knowledge but it's subjective point of view that is based on certain knowledge. On the contrary, faith does not require verification. It is not the question of truth. Connection among designated categories such as "thought", "knowledge" and "faith" is not permanent. They influence each other in a process of personality's mental development.

It is marked the contrast between objective and subjective thoughts by the example of knowledge verbs' polarization. However, the contrasting of these predicates is not so bright. "Objective" opinions are not fully objective, on the other hand "subjective" opinions can be used to show objective point of view. The verbs which are used to express mental process of a human being are represented in different combinations and proportions.

Key words: semantic primitive, meaning, knowledge, predicate.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом усього існування філософія вивчала людське знання і пізнання через протиставлення категорії думки й знання. Первинним вважалося знання як базис істинності, вторинним – думка як така, що допускає помилковість суджень. Неоднорідність аналізованих понять, а також належність думки та знання до групи семантичних примітивів, що неминуче приводить до появи різнотлумачень, визначило актуальність дослідження теми.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роки розгляд філософських питань все більше цікавить лінгвістів. Такий інтерес зумовлений вірою, що розв'язання філософських питань можливе крізь призму використання мови. Такий підхід отримав назву *лінгвістична філософія*. Його походження пов'язують з іменем філософа Платона. Вважалося, що правильне розуміння структури мови є ключем для розв'язання різноманітних філософських проблем.

Серед лінгвістів, які присвятили свої наукові розвідки вивченню категорії *думки*, варто згадати імена вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Ю. Апресяна, Н. Арутюнової, Т. Булігіної, З. Вендлера, М. Дмитровської, А. Залізняка, Б. Левіна, О. Падучевої, М. Піменової, Г. Сильницького, І. Шатуновського, Дж. Урмсона та ін. Цю філософську категорію в мовознавстві вивчали в діахронічному (Т. Карлова, В. Кодухов), семантико-

синтаксичному (Н. Магас, Л. Васильєв, Ж. Соколовська), когнітивному, або логіко-лінгвістичному (Я. Мудрак, В. Гак, Н. Рябцева), зіставному (О. Тищенко, І. Ділай) аспектах.

Формування мети і завдань статті. Мета пропонованої статті – спроба аналізу зв'язку лінгвістичної категорії *думки* із філософським вченням. Досягнення поставленої мети передбачає вивчення уживання предикатів пропозиційного відношення для визначення універсальної категорії об'єктивної та суб'єктивної думки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші дослідження категорії *думки* та її зв'язку зі знанням знаходимо у роботах досократика Ксенофана. Так, знання істинне він співвідносить із Божим промыслом, людині ж лишається лише здогадка або думка. Адже навіть натрапивши на знання абсолютне, людина не в змозі зрозуміти, що воно є істинне [6]. У Параменіда знаходимо першу класифікацію категорії знання та її співвіднесення із реальністю через зв'язок чуттєвого сприйняття з думкою, а мислення – зі знанням [12, 380]. У Платона різниця між знанням та думкою полягає у віднесенні першого до пізнання розумом, а другого – до видимого, очевидного. Індивід отримує знання інтуїтивно або дискурсивно, думка ж формується за допомогою віри або здогадки [7, 232].

Першим філософом, який пов'язав думку зі знанням, став Ксенократ. Він вказував на чуттєве сприйняття як вид пізнання [12, 380]. У роботах

Аристотеля пізнання постає як безпосередньо-інтуїтивне або дискурсивне. Останнє філософ характеризує як точне знання, якщо воно співвідноситься із думкою, яка має ймовірний характер [2, 347–532].

Протиставлення думки і знання стало основою до виокремлення категорій у філософській науці та формуванні проблем теорії пізнання. Зокрема, Кант виокремив три рівні істинності пізнання: думку, віру, знання. Думку розглядав як свідоме визнання чогось істинним, але недостатнє із суб'єктивної або об'єктивної точки зору. Віра має достатньо суб'єктивних підстав для розуміння, але брак об'єктивних. Лише знання є достатньо суб'єктивним і об'єктивним щодо визнання істини [5, 481].

Висновуємо, що якщо наші переконання неправильно відображають реальність, то вони хибні, якщо ж вони репрезентують реальну картину, то визначаються істинними. Отже, думка не є гарантом достовірності знання, а лише суб'єктивним сприйняттям, яке засноване на певних знаннях. На протизага цього віра не вимагає верифікації, а питання про істинність не виникає в жодному разі. Взаємозв'язок думки, знання і віри далеко не постійні категорії, адже вони можуть перетікати одна в одну за умови ментального розвитку особистості. Спостерігається такий взаємозв'язок: знання сприймається як істинне твердження; суб'єктивне або об'єктивне знання підлягає сумнівам, потребує доказів; доведене нове знання породжує нову думку щодо сприйняття його як істинного. Думка сприймається як недоведене знання, наприклад: гіпотеза потребує доказів, проведення наукових експериментів. Думка породжує віру, яка, за умови достатньої кількості доказів, стає знанням. Таким чином, ментальний стан людини складається із когнітивно-пізнавального стану та когнітивно-мислинного, які можуть перенаправлятися: істинне знання стає хибним, а гіпотетичне – новим знанням [8, 272].

Від філософського осмислення категорії *думки* перейдемо до її лінгвістичного сприйняття.

Основною відмінністю знання від думки дослідники називають його фактивний зміст, що характеризується наявністю пресупозиції істинності знання, «тобто збереженням властивості істинності підпорядкованої пропозиції навіть за умови її заперечення» [1]. Інакше кажучи, знання можливе тільки в разі, коли йдеться про факт об'єктивної дійсності, реальний предмет чи об'єкт. З іншого боку, людина сама визначає, знає вона щось чи лише має певну думку щодо чогось [10, 62]. Імовірно, ми сприймаємо суб'єктивне знання, яке може набувати статусу об'єктивної істини.

Протиставлення категорій *думки* та *знання* знаходять своє відображення в конкретних лексичних чи ж бо граматичних опозиціях. Розглянемо випадки існування таких протиставлень.

Звернемося до ментальних предикатів знання *радити* – *рекомендувати*, різницю в семантиці яких вміщено у взаємозв'язку «думати – радити», «рекомендувати – знати», пор.: «*А коли я здивувався, то порадила подумати, бо все дуже просто, і я сам колись здивуюся, що не здогадався*» (1, 36); «*Для того, щоб запобігти руйнуванню цивільного*

життя, ... німецький вчений рекомендував урядам час від часу приголомшувати «моменти і форми ізоляції» за допомогою «війни»...» (2, 64). Отже, знання передаються від мовця до слухача, тобто не є персоніфікованими, а думка має суб'єктивний характер.

У лінгвістиці визначають два види думки: *думка-оцінка* та *думка-припущення* [3, 47–56]. *Думка-оцінка* має суб'єктивне розуміння, тобто не протиставляється знанню, а виводить його на рівень суб'єктивного знання: «*Я певен, що кінь знає хвилини натхнення*» (3, 68). Автор упевнений в істинності своєї оцінки, але сприйняття іншою людиною не обов'язково буде тотожним. Уживання предикатів думки наголошує на суб'єктивному характері повідомлюваного, без претензії на визнання такого судження як істинного, напр: «*Георгій вважав, що цей тотем (сокіл-сапан) дає йому свою швидкість, точність і силу духу*» (4, 24). Опозицію *думка-оцінки* та *думки-припущення* можна представити у вигляді моделі: суб'єкт вважає, що повідомлюване має існувати, та суб'єкт вважає, що повідомлюване ймовірно має існувати.

Розглянемо опозицію предикатів думки *думати* і *вважати*, які відносимо до об'єктивного і суб'єктивного знання відповідно. Об'єктивна думка відображає певний фрагмент дійсності або вважає його дійсним, суб'єктивна – створюється самим мовцем [9, 127]. Наприклад: «*Так думаю я, Володимир Шкварчук, що дослідив уже сотні справ у архівах обласного Комітету Державної Безпеки...*» (5, 225); «*Біда нашої нації в тому, що кожен вважає, що він – великий спеціаліст у галузі політики*» (4, 34). Варто підкреслити, що антонімічність семантики зазначених предикатів не абсолютна, а подекуди зазнає розпливчатого сприйняття. Так само вважаємо доречним наголосити на двоїстій природі об'єктивних та суб'єктивних суджень у цьому випадку. Хибним є твердження про об'єктивні судження як повністю об'єктивні, а суб'єктивні – такими, які позбавлені об'єктивності. Так, відображально-об'єктивні та творчо-суб'єктивні аспекти перехрещуються у процесі мислення. У певних контекстах протиставлення предикатів *думати* і *вважати* повністю втрачається, напр.: «*Я віруюча людина і вважаю, що має діятися воля Божя*» (1, 18); «*Невже ти думаєш, що я до тебе через нього?*» (4, 311).

Певного семантичного забарвлення набувають предикати думки у третій особі однини теперішнього часу. Наприклад, у реченні «*В Юрчика ми збиратися не можемо тому, що його мати вважає, немовби я навчаю його різних поганих штук*» (6, 23) *вважати* з'являється в контексті верифікованої пропозиції для передавання чужого висловлювання, а оповідач не має власного уявлення про істинність такого судження. У реченні «*Вона була настільки наївна, що думала, буцім книги й рукописи теж мають своє місце, і вона його знаходила там, де підказувала їй інтуїція*» (1, 182) передавання чужого сприйняття повідомлюваного за допомогою предиката *думати* вказує на те, що мовець сприймає цю інформацію як хибну [4, 192].

До типового прикладу суб'єктивної думки уналежнюємо такі, у яких домінує «творчий» аспект та

вміщено оцінний компонент, напр.: «*Я вважаю, ми з тобою достатньо довго листувалися, щоб зрозуміти, що нам буде цікаво разом*» (1, 53). Формування оцінки в цьому випадку підкреслює власний погляд мовця на те, що відбувається. Говорячи про оцінні предикати, варто згадати про гедоністичну оцінку, яку не сприймаємо істинною або хибною, адже вважаємо їх не твердженнями, а лише лексичним вираженням певних психічних станів: «*Мені було, навпаки, приємно думати, що ось довкола стільки спокус, а я твердий, як камінь*» (1, 68). Отже, думка і оцінка перехреснюються, але не збігаються. Існують думки, які уживаються без оцінного компонента (гіпотеза, невпевненість тощо) або з оцінним компонентом, що не виражає думки (емоційні, гедоністичні та ін.).

Оскільки мислення людини звернене вперед, то саме категорія *думки* постає як основа для створення в ментальному світі людини ідеї майбутнього у вигляді передбачень, гіпотез або здогадок. Саме тому основні предикати *думки* уживаються в реченнях у майбутньому часі із модальною можливістю.

Так, мовознавець З. Вендлер зазначав: «Вимоги, які я повинен виконати, якщо хочу показати, що справді знаю щось, ... стосуються не майбутнього, а теперішнього чи минулого: очевидно, що про майбутнє я можу лише мати ту чи ту думку» [11, 396].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Предикати *думки*, які розглянуто у пропонованій статті, досить не однорідні в семантичному аспекті, вони віддзеркалюють осмислення людиною власного процесу мислення. Імовірно, зближення значень знання та мислення відбувається на ґрунті визначеного компонента суб'єктивності знання, яке для мовця може мати статус об'єктивної істини. Дослідження лінгвістичних засобів висловлення думки видається актуальним і перспективним, адже допомагає віднайти, як мова впливає на розуміння та структурує інтелектуальну діяльність особистості. Розгляд категорії *думки* на перетині філософії та лінгвістичної науки визначає місце і функції мови у процесі формування світогляду людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Системообразующие смыслы «знать» и «считать» в русском языке / Ю. Д. Апресян // Русский язык в научном освещении. – М., 2001. – № 1. – С. 5–26.
2. Аристотель. Томика / Аристотель : Соч. в 4-х томах. – М. : Мысль, 1975. – Т. 1. – С. 347–532.
3. Дмитровская М. А. Знание и мнение : образ мира, образ человека / М. А. Дмитровская // Логический анализ языка : [Избранное. 1988–1995]. – М. : Индрик, 2003. – С. 47–56.
4. Зализняк А. А. Многозначность в языке и способы ее представления / А. А. Зализняк. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 672 с.
5. Кант И. Критика чистого разума / Иммануил Кант. – М. : Мысль, 1994. – С. 480–481.
6. Нехаев А. В. Когнитивные функции мнения : автореф. дисс. ... канд. филос. наук : спец. 09.00.01 «Онтология и теория познания» / А. В. Нехаев. – Тюмень, 2006. – 28 с.
7. Платон. Государство / Платон // Государство. Законы. Политик. – М. : Мысль, 1998. – 288 с.
8. Рябцева Н. К. Язык и естественный интеллект / Н. К. Рябцева. – М. : Академия, 2005. – 640 с.
9. Шатуновский И. Б. Думать и считать : еще раз о видах мнения / И. Б. Шатуновский // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С. 127–134.
10. Prichard H. A. Knowing and believing / H. A. Prichard // Knowledge and belief / [ed. by A. Phillips Griffiths]. – Oxford University Press, 1968. – P. 60–68.
11. Vendler Z. Telling the Facts / Zeno Vendler // Contemporary Perspectives in the Philosophy of Language : [ed. by P. A. French, etc. Minneapolis]. – University of Minnesota press, 1979. – P. 220–232.
12. Философский энциклопедический словарь. – М. : Сов. энцикл., 1983. – 840 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Винничук Ю. П. Весняні ігри в осінніх садах / Ю. П. Винничук. – К. : Серія «Авторські зібрання», 2016. – 320 с.
2. Гегель Г. В. Ф. Сочинения / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Гос. изд., 1934. – Т. 7 : Философия права / [пер. Б. Столпнера]. – 380 с.
3. Гончар О. Т. Твори : в 7 т. / О. Т. Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – Т. 4 : Людина і зброя; Циклон. – 588 с.
4. Гримич М. В. Егоїст : [роман] / М. В. Гримич. – К. : Дуліби, 2006. – 319 с.
5. Дрозд В. Г. Листя землі : у 2-х кн. / В. Г. Дрозд. – К. : Києво-Могилянська академія, 2012. – Кн. 2. – 624 с.
6. Смілянський Л. І. Сашко / Л. І. Смілянський. – К. : Веселка, 1989. – 229 с.

УДК 81.42:[821.161.1-32:821.161.2-312.9

ОНІРИЧНИЙ ДИСКУРС ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ФЕНТЕЗІЙНОГО ХУДОЖНЬОГО СВІТУ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ МАКСА ФРАЯ І ДАРИ КОРНІЙ)

Бойко О. О.

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

У статті досліджено мовні засоби створення оніричного дискурсу у фентезійних творах українських письменників. Особливу увагу приділено наявності або відсутності лексичних маркерів, що відмежовують оніричний текст від основного художнього тексту. Розглянуто сюжетотвірні та текстотвірні функції літературних сновидінь у художньому світі фентезі. Проаналізовано мовні репрезентанти оніричного дискурсу у фентезійних художніх творах.

Ключові слова: оніричний текст, оніричний дискурс, літературне сновидіння, фентезі, мовні маркери.

Boiko O. O. Oneiric discourse as the method of creation of fantasy art world (on the material of works by Max Frei and Dara Korniy). The article deals with the language means of creating oneiric discourse in fantasy works written in Russian and Ukrainian languages. Special attention is paid to the presence or absence of lexical markers which distinguish the oneiric text from the main text. In particular, fantasy elements can contain oneiric elements with both markers – initial and final, which mark the beginning of the dream and its ending, the dreamer's awakening. Sometimes a dream is entered into the text only with the initial marker, which most often indicates the transition of the character to a different reality. In other cases, only the final marker is used (the dreamer wakes up, although it wasn't indicated previously that he is sleeping) with the result that the preceding text is reinterpreted as a dream. Rarely, oneiric elements are introduced without any markers "asleep / awake", which creates blurring of interdiscursive boundaries and openness, polyvariability of the interpretation of the final.

The article also studies plot-forming and text-forming functions of literary dreams in the fantasy art world. Writers use communicative, plot-compositional, prognostic, creative functions of dreams to create a versatile world of artwork.

The oneiric elements in fantasy can be represented as a convention of the third level that covers different types of artistic reality, presented by the author to the readers in turn. The analysis of the oneiric discourse makes it possible to conclude that dreams in fantasy are not only used as a symbol, metaphor or symbol of the psychological state of the character. Oneiric elements become an equal and sometimes the main way to create the artistic reality of the fantasy world.

The active introduction of the oneiric reality into the conditionally real world of the fantasy artwork is, in our opinion, a way of bringing the unreal world closer to the real world of the reader. The close interweaving of dream and conditional realities of a work of art brings fantasy closer to magical realism, in which various incredible incidents occur on the background of ordinary, understandable and rational circumstances.

Key words: oneiric text, oneiric discourse, literary dream, fantasy, lexical markers.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Останніми десятиріччями збільшився інтерес до лінгвістичного вивчення фентезійної літератури, її художнього світу та засобів поезики. Це пов'язано, на нашу думку, з тим, що фентезі посідає все більш високі позиції в рейтингу вподобань не тільки молоді шкільного віку, але й освічених інтелектуальних читачів. Цей жанр перестає бути суто розважальним і отримує нові грані за рахунок впровадження інтертекстуальних елементів та послуговування новими засобами текстотворення. Одним із таких засобів є активне використання оніричних текстів, які описують сновидіння, та створення оніричного дискурсу. Сновидіння виступають не тільки символами, метафорою на позначення психологічного стану персонажів – вони стають рівноправними, а подекуди і основними засобами створення художньої реальності світу фентезі.

Актуальність дослідження полягає в тому, що оніричний текст ще не був предметом комплексного лінгвістичного дослідження, зокрема на матеріалі творів фентезі. Проте він перебуває з фентезійним

у тісній взаємодії, взаємопроникненні й слугує текстотвірним центром багатьох фентезійних творів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сновидіння в літературних творах вивчав на початку ХХ ст. О. Ремізов. Його книги «Сни та передсоння», «Петербурзький буерак» досі зберігають свій авторитет серед дослідників оніричних дискурсів. О. Ремізов доводив, що у письменників сновидіння набувають літературної форми, стають наповненими поезією. Найбільш талановитими «сновидцями» вважав Л. М. Толстого, І. С. Тургенєва, О. С. Пушкіна, М. В. Гоголя та ін. [4, 163]. О. Ремізов тісно пов'язував сновидіння із подіями життя, що свідчить про його схильність до психоаналітичного підходу до вивчення сновидінь.

Першим глибоким дослідженням оніричного дискурсу стала збірка наукових статей представників тартуської семіотичної школи і праця Ю. Лотмана «Сон – семіотичне вікно», у якій дослідник розглядає сновидіння, особливо пророчи, як вікно в майбутнє. Сновидіння, на думку Ю. Лотмана, це «нереальна реальність», полілінгвальний простір, що занурює в злитість звуків, зорових образів, ароматів [1].

Останніми роками видано кілька монографій, у яких доведено визначальну роль оніричних текстів у літературних творах. В. Савельєва детально окреслює значення оніричного художнього тексту в поетиці модернізму та намагається конкретизувати термінологічний апарат. Дослідниця уналежнює до складу літературного сновидіння нарративні епізоди, ремарки, коментарі тощо [6].

Н. Нагорна позначає сновидіння в літературі як віртуальну метареальність, яка має межовий характер, що своїми гранями стикається з різними сферами наукового та творчого знання. Авторка зауважує, що основні терміни поетики сновидінь уже визначені, та зараховує до них онейросферу, оніричний хронотоп, оніричний персонаж, оніричний мотив тощо. Виокремлює особливу категорію сновидінь – так звані «свідомі» або «контрольовані» сновидіння [2].

О. Федуніна наводить декілька підходів до вивчення літературних сновидінь, та, спираючись на класифікацію А. Бегена, докладно розглядає психологічний, літературознавчий та метафізичний. Найбільш адекватним та продуктивним дослідниця вважає літературознавчий підхід, згідно з яким сновидіння мають важливе значення для розкриття характеру персонажів, розвитку сюжету та композиційної структури твору [8].

Але досі значну увагу приділяють вивченню оніричного дискурсу тільки в реалістичних, модерністських та постмодерністських творах. На нашу думку, сучасна лінгвопоетика потребує ґрунтовного вивчення оніричного дискурсу та його текстотвірного потенціалу у фентезійних творах, які посідають вагоме місце в сучасній літературі.

Формулювання мети і завдань статті. Метою роботи є визначення ролі оніричного дискурсу у процесі створення фентезійної реальності. Реальність, створена в художньому творі, є вигаданою, умовною, а світ фентезі – удвічі умовний, тому що віддалений від реалій, які оточують читача. Оніричні елементи у фентезі постають як умовність третього рівня, як своєрідна композиційна і змістова «мотрійка», що охоплює різні типи художньої реальності, почергово представлені автором читачам. З іншого боку, можлива одночасність реальності сновидіння з умовно-реальним світом фентезі, коли на тлі сновидної реальності розгортається сюжет.

Оніричний текст може бути відокремлений від основного тексту вербальними маркерами з певними варіаціями (тобто в тексті чітко вказано, що герой заснув чи прокинувся або що він спить та бачить сон). В інших випадках спостерігається відсутність одного (початкового / кінцевого) або обох вербальних маркерів, що створює ще більш розмиті межі оніричного та основного тексту, надає неоднозначності та поліваріативності інтерпретації сюжету. З огляду на це нашими **завданнями** є узагальнення основних підходів до використання мовних засобів репрезентації оніричного дискурсу.

Об'єктом аналізу слугував художній дискурс фентезійних творів українських письменників Макса Фрая і Дари Корній, а **предметом** – вербальні маркери репрезентації оніричного дискурсу у фентезійному художньому творі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання визначення оніричного дискурсу має дискусійний характер. За твердженням В. Савельєвої, **оніричний художній текст** – це письмова складно організована авторська та персонажна розповідь вигаданого сновидіння, що містить елементи спонтанного зовнішнього та внутрішнього мовлення, опису, нарративні епізоди, ремарки, коментарі й охоплює фрагменти рефлексії та інтерпретації [5, 24]. Звідси сон може розповідати сам герой, переказуючи його співрозмовнику або самому собі після пробудження, в інших випадках автор розповідає про сновидіння, яке в момент оповіді бачить герой. Відзначимо, що персонаж може обговорювати свій сон сам із собою або з іншим персонажем у власному сні – у випадку так званих усвідомлюваних сновидінь. На противагу цьому Т. Теперик актуалізує поняття «*онейротоп*», яке є ширшим за сновидіння: «Онейротоп охоплює опис сновидіння, але не дорівнює останньому. До нього входить весь комплекс художніх засобів, що пов'язаний із зображенням сновидіння, це найближчий композиційно-смісловий контекст, пов'язаний з його зображенням» [7, 10]. Отже, онейротоп є родовим поняттям до оніричного дискурсу.

Створення оніричного хронотопу в сучасних реалістичних та фентезійних творах привертає увагу літературознавців, однак лінгвістичний бік оформлення сновидінь залишається поза увагою науковців. О. Федуніна аналізує лінгвістичне оформлення літературних сновидінь, визначає їх як «композиційно-мовленнєву форму», вказує, що сталий мотивний склад сновидінь наявний у літературних сновидіннях різних епох та літературних течій. О. Федуніна також зауважує, що до інваріантної структури літературного сновидіння входять межі сну, які завжди можна чітко визначити в тексті твору за допомогою дієслів «заснути» та «прокинутися», а також їх численних синонімів [8, 24]. Проте сновидіння часто не відокремлені від основного тексту й одночасно є саме сновидінням, а не видінням чи галюцинацією.

З урахуванням цього оніричний текст – це вербально оформлене сновидіння, а власне сновидіння – висловлення, одиниця комунікативного акту. Оніричний текст має дискурсивний характер і передбачає активну участь адресата та адресанта. Текст є статичною вербальною одиницею, дискурс – динамічною вербально-невербальною одиницею комунікації [3, 229]. Текст сновидіння, посідаючи своє місце в загальному лінійно-нелінійному корпусі літературного твору, становить «текст у тексті» (Ю. Лотман) та оніричний світ у художньому світі. Опис сновидіння часто перетворюється на окрему вставлену конструкцію або композиційно відмежовується у вигляді розділу. Якщо обсяг оніричного тексту в загальному обсязі твору є значним, тоді є можливість зарахувати твір до жанру сновидіння [6, 43]. Так, ми уналежнюємо деякі оповідання Макса Фрая із циклу «Казки Старого Вільнюса» до літературних сновидінь, а в романах Дари Корній «Гонимарник» та «Зворотний бік світла» трапляються розділи, повністю присвячені опису сновидіння; цикл Макса Фрая «Сновидіння Ехо»

побудований на концепції оніричного сприйняття світу Ехо іншими сновидцями.

У художній літературі оніричний текст є удаваним удвічі: по-перше, це удаваність візуальна, яку бачить персонаж, по-друге, вербальна – як оповідання про цю візуальну удаваність, яке вигадав автор. Але при цьому оніричний текст входить у фактографію як художнього світу, так і художнього тексту літературного твору. Втім у фентезі умовно-реальний світ постає свідомо вигаданим – у ньому можуть відбуватися події, не можливі в реальному світі або в реалістичному творі. За таких умов оніричний текст є рівноправним і паралельним стосовно вигаданої реальності фентезі. Текстотвірний потенціал оніричного дискурсу полягає в тому, що сновидіння може бути циклічним, сюжетотвірним, матеріалізованим в особі або предметі. Також важливу роль у творенні тексту відіграють обговорення сновидінь та мовні засоби, що при цьому використовуються.

Вагомими текстотвірними складниками є **циклічні сновидіння**, що згадуються в циклі оповідань Макса Фрая «Казки Старого Вільнюса» та відіграють роль у створенні художньої реальності. Насамперед маємо на увазі «сон князя Гедимінаса», який, згідно з легендою, заснув і побачив Вільнюс уві сні. За іншою версією, князь досі спить і місто є основним «персонажем» його сну. Цей сон згадується в циклі сім разів у різних оповіданнях, при цьому використовується різна лексика та стильові особливості, напр.: *На самом деле однажды князь уснул в лесу под холмом, и во сне ему привиделся город. И такой это был хороший, интересный и приятный сон, что князь решил не просыпаться* (3, 56). Тут оніричний дискурс маркований дієсловами на позначення процесу сновидіння, а його відокремлення здійснено через розповіді персонажів або авторське мовлення, напр.: *Широко известна история о князе Гедиминасе, который однажды прикорнул на свежем воздухе, увидел судьбоносный сон про железного волка, поутру побежал к психоаналитику, получил совет не маяться дурью, а занять себя делом и, добросовестно следуя рекомендации лечащего жреца, построил наш город...* (5, 258). Вербальними маркерами оніричного дискурсу виступають дієслова *спати*, *бачити сон*, *дрімати* тощо. Легенда про сон Гедимінаса виконує текстотвірну функцію: вона підтримує концепцію сну-міста, у якому можуть відбуватися різноманітні дива та яке є граничним, на межі нашої та інших реальностей.

З оперттям на цю концепцію Макс Фрай створив низку персонажів, що з'являються в різних оповіданнях. Так, співробітники поліції працюють одночасно в умовній реальності художнього світу та в оніричній реальності, тобто у сновидіннях, які бачать люди про Вільнюс, незалежно від того, де фізично знаходиться сновидець: *Согласно статье сто шестьдесят четвёртой муниципального онероадминистративного кодекса, приезжим запрещается переносить действие своих кошмаров в Вильнюс* (4, 98). Поліцейські використовують специфічну квазіофіційно-ділову мову, що надає ілюзії реальності.

Сновидіння має в тексті відповідне обрамлення – мовні маркери початку і кінця оніричного дискурсу. Опис сновидінь з обома маркерами визначає місце оніричного тексту в основному тексті, відмежовує його та окреслює роль вставленого елемента, напр.: *Читання плавно переходить у сон. Аліна стоїть усередині однієї з веж художника Кіріко чи в Темній вежі Кінга, хто зна. ...прокидається, не знаючи, чи вижила вона там, у сні* (1, 27). Уві сні героїня не знає, що це сон, і лише після прокидання висновує про своє сновидіння як надреальне, тобто таке, що могло б вплинути на її життя. Наявність обох маркерів відводить сновидінню другорядне місце стосовно умовної реальності художнього світу.

Відсутність початкового вербального маркера є характерною для багатьох оповідань із циклу Макса Фрая «Казки старого Вільнюса»: завдяки цьому читач, як і персонаж, не одразу розуміє, що події відбуваються уві сні, напр.: *Так и сидел на этом мосту один, как дурак, пока не проснулся; за окном было темно, значит, нет ещё даже шести, можно спать дальше... Представляешь, мне приснилось, что у меня тебя нет...* (5, 343). Персонаж оповідання живе звичайним життям, але для повного щастя йому чогось не вистачає. Щоб читач зрозумів, чого саме, автор «занурює» його в оніричний дискурс. У такому разі прокинутися дуже важко, і на допомогу приходять традиційні казкові «чарівні помічники». За рахунок цього прийому створення художнього дискурсу персонаж, а також і читач відчувають полегшення і розуміння того, що в їхній реальності все гармонійно, а негаразди лишилися уві сні. Читач як адресат художньої комунікації може сподіватися, що його життя теж є сном і коли він прокинеться, стане щасливим.

У романі Дари Корній «Гонимарник» епілог починається з опису начебто звичайних подій, але потім стає зрозуміло, що це сон, особливо коли героїня прокидається: *На вороному коні мчить вершиниця. ... Вона вільна, майже вільна... У верхов'їтті знову заплуталось Сонце... І коли Аліна втомлено засинає під дубом, то прокидається ... прокидається в кімнаті гуртожитку посеред Лондона* (1, 245). Відсутність кінцевого вербального маркера оніричного дискурсу репрезентовано двома текстотвірними варіантами. У першому випадку описано «каскадні сні»: герой «прокидається» у наступний сон, і кінця цьому немає, напр.: *...просыпаюсь на полу, в добрых трёх метрах от кровати. Выходит, я как-то успел заснуть. И синие черепичные крыши мне приснились. Я спал и видел сон ...* (4, 41). В іншому випадку автор описує подорожі через реальності, які персонаж усвідомлює: *Птаха любила подорожувати світами у снах. Дід Сон мав слушність, вона легко опанувала мистецтво переходу через п'яті ворота. Засинала у себе на ліжку і розплющувала очі всередині дулистого дуба* (2, 55). Відсутність кінцевого маркера дає змогу «відкрити» межі реальностей для персонажів, і вони, користуючись нагодою, змінюють своє життя та починають жити в чарівному світі, який їх більше влаштовує.

Зрештою, відсутність обох вербальних маркерів оніричного дискурсу повністю розмиває межі

художньої реальності, а читач не одержує точних вказівок, що герой заснув або прокинувся. Такий перехід між вигаданими реальностями відбувається непомітно, і лише наявність специфічної лексики та явно фантастичних подій вказує на те, що герой спить або теж перейшов в інший світ: *...оглядеться по сторонам, чтобы понять, где я вообще нахожусь. Вернее, что мне приснилось. Или всё-таки не приснилось? Могут же иногда и наяву случаться всякие странные вещи* (5, 79). У романі Дари Корній «Гонимарник» описано подібну ситуацію: героїня не розуміє, який світ – «реальний» чи «сновидний» – є більш реальним: *Той сон частенько їй сниться. Чи не сниться, тому що іноді вранці, застеляючи ліжко, вона знаходить на білизні пахучі пера ковили або дубові листочки* (1, 254). Такі розмиті міждискурсивні межі залишають можливість для будь-якої інтерпретації сюжету, а фінал – відкритим і поліваріативним.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Оніричний дискурс є продуктивним засобом створення художнього світу сучасного фентезі. Письменники використовують комунікативні, сюжетно-композиційні, прогностичні, креативні функції сновидіння для створення різнобічного світу художнього твору. Активне впровадження оніричної реальності в умовно-реальний світ художнього твору фентезі є, на нашу думку, засобом наближення ірреального світу до реального світу читача. Сновидіння – єдиний елемент ірреальності, який доступний будь-якій людині, а тому їх активне використання, а також створення квазіофіційного термінологічного апарату робить світ фентезі ближчим та сприйнятним для широкої читацької аудиторії. Тісне сплетіння сновидної та умовної реальностей художнього твору наближають фентезі до магічного реалізму, у межах якого різноманітні неймовірні події відбуваються на тлі звичайних, зрозумілих та раціональних обставин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лотман Ю. Сон – семиотическое окно / Юрий Лотман // Семиосфера. Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки (1968–1992). – Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 2000. – С. 123–126.
2. Нагорная Н. А. Онейросфера в русской прозе XX века : Модернизм, постмодернизм : [монография] / Н. А. Нагорная. – М. : МАКС Пресс, 2006. – 258 с.
3. Потапова Р. К. Язык, речь, личность / Р. К. Потапова, В. В. Потапов. – М. : Языки славянских культур, 2006. – 960 с.
4. Ремизов А. М. Огонь вещей // А. М. Ремизов. Собрание сочинений в 10-ти т. – М. : Русская книга, 2000–2003.
5. Савельева В. В. Гендерные аспекты художественной гипнологии : онейропозитика женских снов в русской литературе [Электронный ресурс] / В. В. Савельева // Культура и текст. – Режим доступа: www.ct.uni-altai.ru/wp-content/uploads/2013/07/савельева20131.pdf
6. Савельева В. В. Художественная гипнология и онейропозитика русских писателей : [монография]. – Алматы : Жазушы, 2013. – 520 с.
7. Теперик Т. Ф. Литературное сновидение : терминологический аспект / Т. Ф. Теперик // Литература XX века : итоги и перспективы изучения : [мат. Пярых Андреевских чтений]. – М., 2007. – С. 47–55.
8. Федунина О. В. Поэтика сна (русский роман первой трети XX в. в контексте традиции) : [монография] / О. В. Федунина. – М. : Intrada, 2013. – 196 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Корній Дара. Гонимарник / Дара Корній. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 336 с.
2. Корній Дара. Зворотний бік світла / Дара Корній. – Х. : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2012. – 320 с.
3. Фрай Макс. Сказки Старого Вильнюса / Макс Фрай. – М. : АСТ, 2012. – Т. 1. – 420 с.
4. Фрай Макс. Сказки Старого Вильнюса / Макс Фрай. – М. : АСТ, 2013. – Т. 2. – 349 с.
5. Фрай Макс. Сказки Старого Вильнюса / Макс Фрай. – М. : АСТ, 2015. – Т. 4. – 352 с.

УДК 821:111'42

СИСТЕМНІ ВІДНОШЕННЯ ЛЕКСИКИ НОМІНАТИВНОЇ СФЕРИ «ПОГОДА» В ОНЛАЙН-НАРАТИВІ ПРО ПОГОДНІ НОВИНИ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКИХ ЕЛЕКТРОННИХ ГАЗЕТ)

Бондарчук Н. І.

Національний університет «Львівська політехніка»

Статтю присвячено дослідженню системних відношень лексики номінативної сфери «ПОГОДА» в онлайн-нарративі про погодні новини. У роботі використано метод польового моделювання для опису структури і складу номінативної сфери «ПОГОДА». Установлено, що основними складниками моделі номінативної сфери «ПОГОДА» є денотативні (номінації погоди первинного означення) і конотативні (номінації погоди вторинного означення) компоненти.

Ключові слова: номінативна сфера «ПОГОДА», семантичний простір, онлайн-нарратив, польова модель, денотація, конотація.

Bondarchuk N. I. Systemic relations of nominates in nominative sphere "WETHER" of online narrative in weather news stories (based on British online newspapers). The article focuses on the study of the systemic relations of nominates of nominative sphere "WEATHER" in weather news stories. The field method is applied to model and describe the structure and composition of the nominative sphere "WEATHER". The nuclear zone is composed of units that systematically explicate nuclear seme and have more abstract semantics. The periphery represents individual, secondary features that are not part of the nucleus and develop on the basis of individual knowledge, connotations and associations. The center of this model is represented by a dominant which expresses the semantic invariance or the nucleus of the whole paradigm. Such a dominant is the lexeme "weather" which is the key word of the whole sphere of reality, objectified in the semantics of the nominates under study and forms the nucleus of the lexical and semantic field "WEATHER". The lexical and semantic field "WEATHER" consists of the following peripheral microfields: "Weather as a phenomenon", "Weather in human perception", "Destructive effect of weather" which are expanded by specific semantic features "weather phenomena", "emotional perception and behavior of people" and "consequences of unfavourable / abnormal weather". The main components of the model of the nominative sphere "WEATHER" are the denotative (primary nomination) and the connotative (secondary nomination) components. Thus, the nominative sphere "WEATHER" is a combination of sub-spheres in the semantic space of online narrative in weather news stories, the components of which are lexical units (nominates) that used to realize meaning of the weather nomination and show the systemic relations among them in the semantic space of online narrative. The sphere of weather is an object sphere for weather news stories.

Key words: nominative sphere "WEATHER", semantic space, online narrative, field method, denotation, connotation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Номінативна сфера ПОГОДА – це сукупність підсфер у семантичному просторі онлайн-нарративу про погодні новини, компонентами яких є мовні засоби (номінативні одиниці), які використовуються для реалізації значення номінації погоди і демонструють системні відношення між ними в семантичному просторі онлайн-нарративу. Саме сфера погоди є сферою-об'єктом для онлайн-нарративу. Оскільки дослідження системних відношень між лексичними одиницями найчастіше здійснюють за допомогою методу польового моделювання, необхідним етапом дослідження семантичного простору онлайн-нарративу про погодні новини є побудова польової моделі номінативної сфери «ПОГОДА».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поля в лінгвістиці досліджували такі науковці: Й. Трір, Ф. М. Іпсен, В. Порціг, Ю. М. Караулов, І. М. Кобозева, Г. Т. Безкоровайна, В. В. Левицький, О. В. Падуцева, Г. С. Щур, D. Geeraerts, J. Morley, P. Faber, M. Simon-Vandenberg, D. Crystal, A. Cruse. Виникнення теорії полів зазвичай пов'язують із вченням

Ф. де Сосюра про значущість мовних явищ. Засновником теорії поля вважають німецького вченого Й. Тріра. Згідно з його теорією, кожне слово набуває смислу лише як частина відповідного поля і носій мови знає значення слова лише в тому випадку, якщо йому відомі значення інших слів з того самого поля. Й. Трір запропонував ієрархічний поділ системи мови на два типи полів, паралельних один одному: понятійні і словесні (кожне поле складається з елементарних одиниць – понять або слів) [2, 107]. У сучасному мовознавстві семантичне поле визначають як «сукупність мовних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді також спільністю формальних показників) і відображають понятійну, предметну чи функціональну схожість позначуваних явищ» [6, 380].

Формулювання мети і завдань статті. Тому завданням пропонованої статті є здійснити польове моделювання номінативної сфери «ПОГОДА», що дасть змогу чіткіше зрозуміти системні відношення між її компонентами. **Мета** статті – описати структуру і склад номінативної сфери «ПОГОДА» онлайн-нарративу про погодні новини.

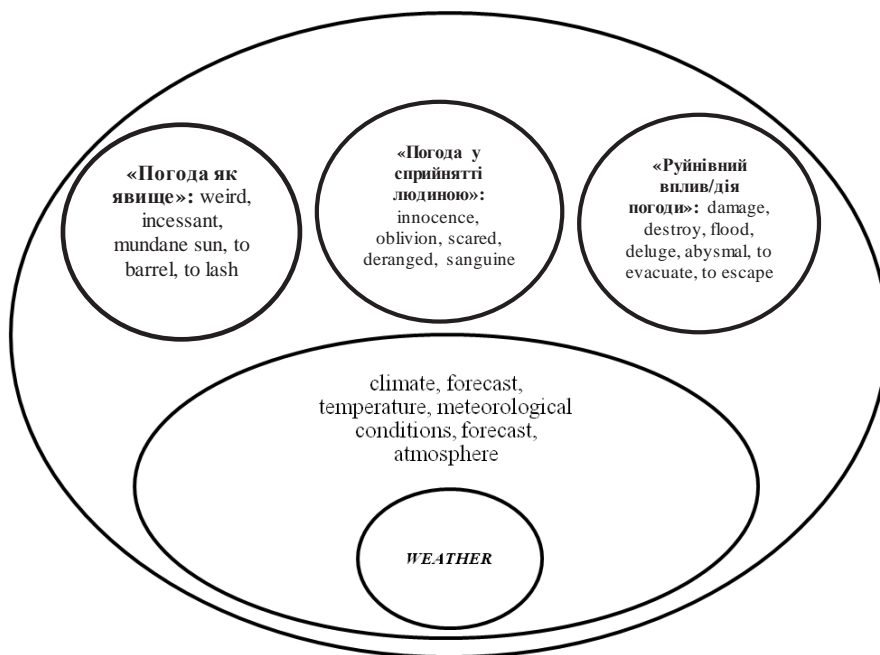

Рис. 1. Структура ЛСП «ПОГОДА»/ «WEATHER»

Виклад основного матеріалу дослідження.

З погляду лінгвістики модель тлумачать як штучну уявну або реальну будову, яка відтворює, імітує своєю поведінкою поведінку оригіналу у лінгвістичних цілях [6, 359]. За визначенням М. Ф. Алейренка, моделлю є будь-яка система, що має мисленнєве представлення, матеріально реалізується і може заміщати об'єкт дослідження з метою отримати нову інформацію про такий об'єкт [1, 14–15]. У центрі цієї моделі перебуває домінанта, яка виражає семантичний інваріант, чи понятійне ядро всієї парадигми. Такою домінантою є лексема *weather* як ключове слово понятійної сфери дійсності, об'єктивованої в семантиці досліджуваних номінативних одиниць. Вона і становить ядро лексико-семантичного поля «ПОГОДА». Лексема *weather* має складну семантичну структуру, обумовлену її етимологічним характером: значення у першоджерелі у давньоанглійський період як *air*/повітря, *sky*/небо, *breeze*/бриз, *storm*/шторм; звуження значення до *condition of atmosphere*/стан атмосфери у середньоанглійському періоді, розвиток нових варіантів значення *adverse weather*/несприятлива погода, тенденції диференціації і зрощення наявних варіантів впродовж XIV–XX століть, полісемантичність, широке коло парадигматичних зв'язків.

Лексико-семантичне поле (далі – ЛСП) розуміють як «лексичну категорію вищого порядку, що є ієрархічною структурою безлічі лексичних одиниць, об'єднаних загальним (інваріантним) значенням» [3, 25]. Тому номінативний простір сфери «ПОГОДА» і відповідно лексико-семантичне поле «ПОГОДА» становить лексема “*weather*” (n.), її синоніми (з погляду теорії поля значення лексеми “*weather*” є «не самостійною одиницею, а сукупністю відношень зі значеннями її основних синонімів – лексем» [5, 98], що входять до складу заданого

нею ЛСП), похідні та інші номінації найбільш типових ознак погоди, визначені з опертям на дані ідеографічних та тлумачних словників сучасної англійської мови [7; 8; 9]:

- власне синоніми: *climate, conditions, temperature, forecast, outlook, meteorological conditions, elements*,
- гіпоніми: *precipitation* – *rain, season* – *summer* – *July*,
- похідні номінації – найменування *forecast*(v.), *forecast/forecaster* (n.),
- словосполучення: *cold weather, weather report*.

Аналіз дефініцій іменника “*weather*” [7; 8; 9] уможливив узагальнити семи, значення яких становлять ядро ЛСП «ПОГОДА»: *the condition of the atmosphere / meteorological conditions at a particular time and place, with temperature, sun, wind, cloudiness and precipitation (rain, snow, hail etc.) (стан атмосфери / метеорологічні умови в певний час, в певному місці, що враховують температуру, сонце, вітер, хмарність та опади (дощ, сніг, град)*. Звідси ядерну зону формують одиниці, які системно експлікують ядерну сему і мають абстрактнішу семантику.

До периферійної зони належать слова, що схожі за семантикою і виконують конотативну функцію (*broly, scorching, cancellations*), описові словосполучення (*fierce rain*) та слова, у значеннях яких архісема поля є периферійною (*carbon dioxide, planet*). Їх можна вважати непрямыми (вторинними) номінаціями погоди, що безпосередньо не зафіксовані в лексикографічних джерелах, проте актуалізовані і декодовані в тексті на основі фонових знань реципієнта з множини можливих смислів. Отож уважаємо, що ядро і ядерна зона відображають універсальні знання, периферія ж представляє індивідуальні, другорядні ознаки, які не входять до ядра і розвиваються на основі індивідуальних знань, конотацій та асоціацій. У складі ЛСП «ПОГОДА» можна виділити такі периферійні мікро-

поля: «Погода як явище», «Погода у сприйнятті людиною», «Руйнівний вплив/дія погоди», розширення яких специфіковані відповідно семантичними ознаками «позначення погодних явищ», «емоційне сприйняття та поведінка людей» і «наслідки несприятливої/аномальної погоди». Структуру ЛСП «ПОГОДА»/ "WEATHER" можна подати у вигляді схеми (Рис. 1).

Характерною ознакою поля є ієрархічність його будови, системність зв'язків між його складниками і дифузна природа (можливість перетинатися з іншими полями).

За типом номінації складники моделі номінативної сфери «ПОГОДА» в онлайн-нарративі про погодні новини поділяються на денотативні (номінації погоди як референти первинного означення) та конотативні (номінації погоди вторинного означення). На денотативному рівні в онлайн-нарративі про погодні новини номінації погоди застосовуються у своїй референтній сутності і в прямому сенсі, що спостерігаємо у наведеному фрагменті:

So next time some pub bore tells you that this cold month is caused by the extensive melting of Arctic sea ice last summer, ask him if the same thing happened in 1963. In any case, even if there were evidence for changing weather, blaming every weather event on climate change is lazy at best and dishonest at worst (3).

На конотативному рівні номінації погоди в онлайн-нарративі про погодні новини представлені засобами словесної образності (тропами), утвореними в процесі метафоричного, метонімічного переосмислення явищ погоди на основі або уподібнення до об'єктів дійсності, або кореляції з об'єктами навколишнього світу. З. Д. Попова та Й. А. Стернін зазначають, що «у значенні слова виокремлюється предметно-логічна частина, яка відповідає поняттю, та додаткова, конотативна частина, що відображає загальні суб'єктивні моменти людського сприйняття поняття та його номінацію» [3, 27]. У лінгвістиці конотацію трактують як «додаткове значення мовної одиниці, тобто її компонент, який доповнює предметно-понятійний (денотативний), а також граматичний зміст мовної одиниці та надає їй експресивності на основі відомостей, що співвідносяться з емпіричним, культурно-історичним, світоглядним знанням мовця, з емоційним і ціннісним ставленням мовця до предмета, що характеризує мову, її форму та соціальні відносини носіїв мови» [5, 236]. У межах конотативного значення слова виокремлюють такі компоненти: експресивно-образний, емоційно-образний, емоційно-оцінний та модально-оцінний [2, 91].

Розглянемо основні компоненти конотативного значення слова номінативної сфери «ПОГОДА» в онлайн-нарративі про погодні новини. Проілюструвати застосування номінацій погоди на конотативному рівні з експресивно-образним забарвленням, що посилює вплив на адресата, може наступний фрагмент, де річка Флосс, яка спричинила повінь і підтоплення будинків через надмірну кількість опадів, є метафорично персоналізованою:

The family had to evacuate in the early hours of Sunday morning after the Foss invaded their bedrooms... (2).

Наведемо приклад емоційно-оцінного компонента, що виражає негативне іронічне ставлення автора до бездіяльності політиків, які могли попередити руйнівні наслідки повені:

Despite the overwhelming stoicism, there was also some anger in the city. Chris Wardle was one resident chosen to meet David Cameron when the prime minister donned his wellies for a flood tour on Monday (2).

Негативну оцінку досить часто виражено на конотативному рівні:

I cannot have babies and yet, just perhaps, the noise of thunder barrelling into my bedroom last night, sounding as though it might tear the world in two and hurl us to our well-deserved oblivion, surely gives me an intimation of what it was like to be Kate bawling her head off as she brought another royal into the world in her private hospital (4).

Як бачимо, у процесі творення автор навмисне вибирає лексичні засоби з певним стилістичним забарвленням з метою здійснити особливий ефект на читача. Так, В. М. Телія визначає конотацію як експресивно маркований макрокомпонент семантики, що є результатом оцінного сприйняття та відображення дійсності у процесах номінації [4, 5].

Деякі слова можуть не бути конотативно валентними, проте при вживанні в контексті здатні внести додатковий відтінок стилізації та експресивно-емоційне забарвлення:

Going to bed naked, something you longed for during the 100-year pyjama wars, makes you feel less like a sultry Latin lover and more like a Pritt Stick. As a pale white kid from Yorkshire, I remember the first time I found out that darkness could also be hot (4). У цьому випадку денотативне значення набуває додаткового смислу.

Прикладом емоційно-образного компонента є фрагмент:

And yesterday here it came, free as air, falling on to my bare head as I walked down the canal towpath. I was doing what a human being should do now and again: stare (1).

Іноді одиниці денотативного рівня можуть переходити в одиниці конотативного рівня, коли відбувається образне переосмислення номінованих явищ у семантиці онлайн-нарративу.

Іншим компонентом конотативного значення слова є модально-оцінний, який простежуємо в наступному прикладі за рахунок використання риторичних запитань:

In London, this doesn't happen often. We trust our dour reflexive, self-poisoning moaning as a lifestyle philosophy instead. We like it that way: strangers are strange and Britain, damn everything about it, doesn't work. Why don't the buses run on time? Why are we so hopeless? Why can't something be done (usually by someone else who we can blame for their shortcomings)? And this chorus of self-immolation is taken up countrywide: why, non-Londoners ask, is the capital brought to a standstill by a little snow (2).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, денотативні і конотативні складники номінативної сфери «ПОГОДА» в онлайн-нарративі про погодні новини відображають основні понятійні ознаки номіната (денотація) і оцінку та емоційне ставлення автора до них (конотація), що забезпечує досягнення сукупного прагматичного ефекту оповіді. Перспективним вважаємо дослідження парадигматичних відношень лексичних одиниць номінативної сфери «ПОГОДА».

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке : [учеб. пособ.] / Н. Ф. Алефиренко. – М. : ФЛИНТА, 2005. – 416 с.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика : [учеб. пособ.] / Л. М. Васильев. – 3-е изд., доп. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2012. – 192 с.
3. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З. Д. Попова. – М. : АСТ : Восток-Запад, 2007. – 314 с.
4. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия; [ред.: А. А. Уфимцева]. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
5. Cruse A. Meaning in Language : An Introduction to Semantics and Pragmatics / Alan Cruse. – New York : Oxford University Press, 2000. – 438 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

6. Ярцева В. Н. Лингвистический энциклопедический словарь / В. Н. Ярцева. – М. : Большая российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
7. English Oxford Living Dictionaries [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://en.oxforddictionaries.com>.
8. Macmillan English Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.macmillandictionary.com>
9. Merriam-Webster Dictionary [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://www.merriam-webster.com>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. The Daily Mail. 2014–2017. URL: www.thedailymail.co.uk
2. The Guardian. 2014–2017. URL: www.theguardian.com/uk
3. The Sun. 2014–2017. URL: www.thesun.co.uk
4. The Times. 2014–2017. URL: www.thetimes.co.uk

УДК 378.811.161.2:316.454.5

КОМУНІКАТИВНІ АКЦЕНТИ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

Грищенко І. В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Популярність комунікативного методу зумовлена потребами сучасної людини швидко отримати певні знання, які б сприяли у навчанні, у побудові кар'єри, під час подорожей, у безпосередньому спілкуванні з носіями іншої мови. До процесу викладання української мови як іноземної залучаються сучасні методи навчання. Використання комунікативних акцентів при вивченні студентами-іноземцями сприяє результативнішому освоєнню мови, подоланню психологічних перепон, швидкій адаптації в новому соціокультурному середовищі.

Ключові слова: українська мова як іноземна, комунікативний метод, комунікативний акцент, інтенсивний курс, соціогуманітарне середовище.

Hryshchenko I. V. Communicative accents of studying Ukrainian as a foreign language. The article is devoted to the consideration of popular communicative method of teaching a foreign language. Such a need is conditioned by the desire of a modern person to quickly obtain certain knowledge that would contribute to the process of learning, the construction of a career traveling direct communication with native speakers of another language. It is important to note that learning Ukrainian as a foreign language involves modern teaching methods. It must be stressed that the use of communicative accents when teaching foreign students facilitates more effective language learning, overcoming psychological impediments, faster adaptation in the new socio-cultural environment. The communicative accents in the process of learning the Ukrainian as a foreign language can achieve the purpose which is to form communication skills, abilities to ensure an adequate process of obtaining and providing information in professional and everyday communication. The article emphasizes that in the process of learning Ukrainian as a foreign language, the method of immersion into the linguistic environment or immersion in the linguistic and cultural environment is used. However, in conditions of use of the Russian language it does not have a very positive effect on communicants. Only the process of creation the necessary communicative situations in which students can demonstrate their own knowledge will contribute to the disclosure of the students' potential. To summarise, due to its inactive character, this method stimulates the activization of the learning process participants, awakens the spirit of competition among the students of the group, the desire to demonstrate the best results in the subject, their own knowledge.

Key words: Ukrainian as a foreign language, communicative method, communicative accent, intensive course, socio-humanitarian environment.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Вихід України на ринок надання освітніх послуг сприятливо впливає на популяризацію української мови. З кожним роком кількість студентів з інших країн збільшується і, звичайно, виникає потреба у вивченні української мови для здійснення комунікації як на побутовому рівні, так і для отримання освіти. Методика викладання української мови як іноземної порівняно новий напрям, проте останнім часом набуває популярності, збагачується новими розробками, загалом оновлюється зміст навчання, відбувається орієнтація на передові напрацювання новітньої європейської та світової теорії і практики навчання іноземних мов і культур. З-поміж сучасних методів навчання іноземних мов на особливу увагу заслуговує комунікативний метод вивчення іноземної мови, який з'явився наприкінці ХХ ст. Його популярність зумовлена прагненням освоїти мову за короткий термін, не переймаючись поглибленими знаннями, необхідністю оволодіння мінімумом для буденного спілкування «тут і зараз», відтворення реального комунікативного процесу, домінування усного компонента.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні принципи комунікативного підходу навчання іноземної мови відображено в роботах таких дослідни-

ків, як О. Біляєв, І. Бім, А. Михальська, І. Станкевич, Л. Струтинська, О. Кузнєцова та ін. У розвиток теорії та практики цього методу для викладання української мови як іноземної мови розроблюють та визначають принципи С. Николаєва, А. Виселко, М. Тишковець, Н. Гальськова, Б. Сокіл, І. Ренчка, В. Перцева, І. Зозуля, О. Присяжна, Л. Солодар та ін.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є визначення основних компонентів використання комунікативного методу навчання української мови як іноземної.

Завдання дослідження: з'ясувати особливості використання комунікативного методу навчання української мови як іноземної; виробити стратегії використання комунікативного методу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес оволодіння будь-якою мовою є тривалим, трудомістким, а головне, індивідуальним. Курс української мови як іноземної передбачає вивчення фонетики, граматики та лексичного складу мови, поряд з теоретичним матеріалом акцентується на виробленні практичних навичок. Домінантним є функціональний принцип навчання. Студенти освоюють не лише базу іноземної мови, а й залучаються до процесу спілкуватися іноземною мовою на професійні теми, у ситуаціях повсякденного життя.

У результаті студенти-іноземці повинні розуміти співрозмовника, коректно будувати своє повідомлення у відповідь [3, 23].

Б. Сокіл вказує, що методика викладання іноземних мов у своєму арсеналі має значну кількість методів з різними ступенями поширення та різною теоретичною базою. З-поміж найпоширеніших він називає такі методи навчання: граматико-перекладний, усвідомлено-зіставний, аудіолінгвальний, аудіовізуальний, усвідомлено-практичний та комунікативний [8, 14–15]. Саме комунікативний метод, який належить до інтенсивних, є найпопулярнішим та найрозповсюдженішим на сьогодні.

Для досягнення основної мети навчання іноземної мови – оволодіння мовою – варто обирати такі прийоми, які б активізували розумову, мовленнєву діяльність, стимулювали іноземців до комунікації. Науковці вказують, що основою іншомовної комунікативної компетентності є комунікативні уміння, розвиток яких неможливий без оволодіння мовними засобами реалізації усного або писемного висловлювання. Проте знання лексичного і граматичного матеріалу ще не забезпечує розвитку комунікативних умінь. Необхідні навички оперування цим матеріалом, а також використання його для породження і розпізнавання інформації у визначених сферах спілкування. Неможливим також є розвиток комунікативної компетентності без відповідних соціокультурних і соціолінгвістичних знань, навичок і вмінь, які забезпечують входження особистості в інший соціум і сприяють її соціалізації в новому для неї суспільстві [5, 24]. Це сприятиме поступовій інтеграції іноземного студента в соціокультурне життя України, зумовлюватиме подолання сприйняття української мови як чужої і формування сприйняття її з позиції *інакшої* (*не-чужої*). Таким чином відбуватиметься налагодження міжкультурної комунікації [2, 27], побудови гармонійного міжетнічного полілогу.

Важливо, що у процесі навчання української як іноземної для досягнення результату варто правильно розставити акценти при підборі дидактичних матеріалів. Наприклад, І. Ренчка зазначає, що вагомим у процесі використання комунікативного методу при вивченні української як іноземної є використання мовних та мовленнєвих вправ: цілеспрямоване, багаторазове повторення певних фраз, дій чи операцій. Дослідниця вважає, що «вони можуть мати характер тренування (мовні вправи) і називатися тренувальними (за зразком, за інструкцією, за завданням без докладних вказівок), підготовчими, первинними, елементарними або ж характер мовної практики (мовленнєві вправи) і називатися комунікативними, ситуативними, творчими» [7, 173]. Для формування комунікативних умінь та навичок зв'язного мовлення студентів І. Ренчка радить використовувати завдання, які спрямовані на розвиток діалогічного та монологічного мовлення. Зокрема, «серед завдань з розвитку діалогічного мовлення найголовнішими є такі: а) навчання студентів відповідати на запитання та звертатися до інших із запитаннями; б) вироблення навичок підтримувати розмову, продовжувати її відповідно до ситуації спілкування; в) формування вмінь будувати діалог на запропоновану тему; г) засвоєння ввічливих форм спілкування, розвиток мовленнєвого етикету тощо. До завдань з розвитку монологічного мовлення належать: формування навичок зв'язно відповідати на запитання за змістом тексту, описувати малюнки, ситуації, дії, розповідати про події з власного досвіду, переказувати зміст текстів» [7, 177].

В. Перцева зосереджує увагу на активному залученні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. На її думку, занурення у телекомунікаційний простір сприятиме подоланню психолінгвістичних труднощів засвоєння іноземної мови за допомогою безпосередньої комунікаційної діяльності з носіями мови. Дослідниця вказує, що для формування комунікативної компетенції студентів-іноземців важливим є свідоме і відповідальне ставлення до процесу навчання, вміння самостійно опрацьовувати матеріал та постійно повторювати вивчене, що позитивно впливає на процес запам'ятовування [6, 130]. Дійсно, нині в інтернет-мережі представлено значну кількість цікавого матеріалу для вивчення та закріплення мовного матеріалу (онлайн тренажери, тематичні сайти, тексти і музика українських народних та сучасних пісень тощо).

Л. Євдокімова-Лисогор зазначає, що базовим положенням комунікативного методу навчання іноземних мов є те, що процес навчання відтворює безпосередню модель комунікації, наближену до реальної. Цей метод навчання мовленнєвої діяльності спирається на такі «п'ять принципів: 1) принцип мовленнєво-розумової діяльності; 2) принцип індивідуалізації при керівній ролі особистісного аспекту; 3) принцип функціональності; 4) принцип ситуативності; 5) принцип новизни» [4]. До вказаних принципів М. Тишковець додає ще 6) принцип інтерактивності – навчання відбувається «у групах, оскільки в умовах групової взаємодії між студентами утворюється спільний фонд інформації про досліджуваний предмет, яким вони користуються разом» [10, 41]. Так само на ситуативності як важливому елементі у процесі використання комунікативного методу, яка є стимулятором мовленнєвої діяльності студентів та сприяє розвитку їх мовленнєвих навичок, наголошує Н. Білан. У результаті студенти набувають комунікативної компетенції – здатності коректно та доречно користуватись іноземною мовою в конкретній мовленнєвій ситуації. «Тому навчальною метою комунікативного методу є оволодіння комунікативною компетенцією. Комунікативна компетенція включає в себе такі складові компоненти, які слід формувати та розвивати у студентів немовного вищого навчального закладу: 1) лінгвістичний – це знання правил словотвору, правопису, лексики та граматики; 2) соціолінгвістичний – це навички адекватної комунікації в межах певної соціальної групи; 3) соціокультурний – це знання з країнознавства; 4) текстовий – це вміння розуміти, інтерпретувати та продукувати письмові тексти за професійним спрямуванням; 5) прагматичний або стратегічний – це вміння розуміти і вживати висловлювання відповідно до комунікативних намірів того, хто говорить, та конкретної ситуації спілкування» [1, 152]. Саме комунікативний метод забезпечує

вдосконалення навичок усного мовлення, студенти долають свій страх зробити помилку. Недоліком, на її думку, є те, що якість мови залишається поза увагою, комунікативна компетенція досягається доволі швидко. Цей метод є цінним, оскільки спрямований на саморозвиток та самовдосконалення особистості, сприяє розкриттю її резервних можливостей і творчого потенціалу [1, 152–153]. До позитивних моментів комунікативного методу, на думку дослідників, належить зосередження уваги на навчання говорити та сприйняття мови на слух. До негативних моментів відносять: використання фраз-кліше, небагатий лексикон, велика кількість граматичних помилок [9]. У процесі навчання формування комунікативних умінь і навичок у студентів-іноземців викладачі користуються сучасними методами і прийомами, поєднуючи та компонуючи їх, послуговуючись класичними методами для забезпечення необхідного рівня надання знань у сучасних закладах вищої освіти України.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Комунікація, окрім функції інформаційного аудіо обміну, передбачає активне залучення надлінгвістичних компонентів. Під час навчання здійснюється міжкультурна комунікація, у процесі якої відбувається розуміння співрозмовниками одне одного, збігання культурних, етнічних,

морально-етичних кодів, правильне тлумачення певного культурного тексту, адекватна інтерпретація отриманої інформації [2, 27]. Комунікативні акценти у вивченні української мови як іноземної дозволяють досягнути поставленої мети – сформуванню комунікативного знання, умінь, навички для забезпечення адекватного процесу отримання та надання інформації у професійному та побутовому спілкуванні. У процесі навчання української мови як іноземної найкраще сприяє метод занурення в мовне середовище або ж занурення в мовно-культурне середовище, де відбувається безпосереднє знайомство з культурою і побутом, мовою, тоді як в умовах використання російської мови не зовсім позитивно впливає на інкомунікантів. Тож створення необхідних комунікативних ситуацій, у яких студенти можуть продемонструвати власні знання, за необхідності ліквідувати прогалини в освоєнні певного мовленнєвого матеріалу, сприятиме розкриттю потенціалу студентів. Завдяки своєму інтенсивному характеру цей метод стимулює до активізації самих учасників навчального процесу, пробуджує дух змагальності серед студентів групи, прагнення продемонструвати кращі результати з дисципліни, власні знання. Подальші розробки цього методу сприятимуть покращенню результатів, які можна отримати у процесі навчання української як іноземної.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білан Н. Комунікативний метод навчання іноземних мов студентів немовних ВНЗ / Наталія Білан // Молодь і ринок. – 2012. – № 5 (88). – С. 149–153.
2. Грищенко І. В. Формування вторинної мовної особистості у процесі вивчення української мови як іноземної / І. В. Грищенко // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Філологія. – 2018. – № 1 (39). – С. 67–70.
3. Зозуля І. Основні сучасні методи викладання української мови як іноземної (досвід викладачів кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету) / Ірина Зозуля // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2014. – Вип. 9. – С. 22–27.
4. Євдокімова-Лисогор Л. А. Комунікативний підхід щодо вивчення іноземної мови [Електронний ресурс] / Л. А. Євдокімова-Лисогор. – Режим доступу : http://confcontact.com/2013_06_07/15_Evdokimova_Lisogor.html
5. Методика навчання іноземних мов і культур : теорія і практика : [підруч. для студ. класичних, педагогічних і лінгвістичних університетів] / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька та ін. / [за заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої]. – К. : Ленвіт, 2013. – 590 с.
6. Перцева В. А. Формування комунікативної компетенції під час викладання української мови як іноземної / В. А. Перцева // Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах : [мат. Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 6 квітня 2018 р.)]. – Х., 2018. – С. 129–131.
7. Ренчка І. Викладання української мови як іноземної: формування мовної і мовленнєвої компетентності / Інна Ренчка // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2014. – Вип. 9. – С. 171–179.
8. Сокіл Б. Методи вивчення української мови як іноземної та їх характеристика / Богдан Сокіл // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2007. – Вип. 2. – С. 14–18.
9. Станкевич І. Є. Переваги і недоліки комунікативного методу у викладанні іноземної мови студентам ВНЗ [Електронний ресурс] / І. Є. Станкевич, Л. В. Струтинська. – Режим доступу : http://www.confcontact.com/2012_05_25/11_stankevich.php
10. Тишковець М. Використання комунікативного методу вивчення української мови як іноземної у медичному ВНЗ / Марія Тишковець // Теорія і практика викладання української мови як іноземної. – 2013. – Вип. 8. – С. 40–48.

МОВА І МОДЕРНІСТЬ

Демська О. М.

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

У статті запропоновано поняття модерності як певної моделі описування соціального аспекту мови. Розкрито кореляцію соціального порядку (модерність) і мови. Розглянуто, яким чином модерний тип соціальної спільноти трактує мову, окреслює, чим вона для нього є і який характер мовних практик воно демонструє.

Ключові слова: мова, модерність, традиція, цінності.

***Demska O. M. Language and Modernity.** The contemporary Ukrainian society allocates two types of the socio-cultural formations, namely traditional and modern. Each of these two has its own values with one mutual value, that is language. According to Robert Hollinger the terms traditional and modern refer to the types of society. As a rule, the traditional society is largely 'rural, agricultural, authoritarian, religious, relatively small in population, relatively homogeneous and precapitalist or early capitalist'; vice versa the modern society is characterized by 'the growth of urban areas, various forms of capitalism, democracy, science and technology, massive population growth and concentration, and cultural, political, and religious heterogeneity' [see 10]. The different features – rural, authoritarian, homogeneous vs urban, democracy, heterogeneity – determine the social attitude to the language; the social functions of the language; the tradition of the language legislation; and the strategies and practices of the languages confrontation or collaboration. It is important to use only one language which has a great value for 'rural, authoritarian, homogeneous' society. Here this one language has three main functions: consolidating, separating and integrating and provides the homogeneity. The legislation is aimed at protecting this language. The 'urban, democracy, heterogeneity' society provides the other social lingual strategies. The language continues to be the value but it's not already about the exclusiveness. Much more important is the opportunity of the language to support the changes and diversities; to be the active player in the economic, politic, intellectual spheres; to be able to co-live and co-work with the other languages in multilingual social space in the time of globality.*

Key words: language, modernity, tradition, values.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. З огляду на реальні тривалі позамовні обставини головною темою української соціолінгвістики є українсько-російське мовне протистояння, зорієнтованість на українсько-російський білінгвізм загалом і на українсько-російський мовний конфлікт зокрема. Український сегмент цих студій зазнав якнайактивнішого розвитку після колапсу СРСР і сьогодні представлений низкою яскравих імен, серед яких Богдан Ажнюк, Лариса Масенко, Галина Мацюк, Надія Трач, Ярослав Радевич-Винницький, Леся Ставицька, Галина Яворська та ін. [4]. За всю історію соціолінгвістики – радянську, пострадянську та українську – практично немає досліджень, у яких би розглядали українську мову як частину цивілізаційних процесів, де б йшлося про візію її майбутнього. Інакше кажучи, як ми собі уявляємо стан і статус української мови через десять, двадцять, п'ятдесят, сто років? *Жодного разу не виникло питання про кореляцію соціального порядку і мовних практик.* Уважаємо, що така кореляція навіть не те, що існує, а визначає місце мови в суспільстві, її рецепцію членами спільноти, обумовлює стан і статус, впливає на вибір стратегії мовного планування і мовного будівництва.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета і завдання статті пов'язані з введенням поняття *модерності* в лінгвістику. Суть кореляції певного типу соціального порядку, для нас *модерності*, і мови, базових мовних практик є головною темою дослідження. Також розглянемо, яким чином такий тип соціальної спільноти трактує мову, окреслює, чим вона для нього є і до яких мовних практик вдається.

Виклад основного матеріалу дослідження. У межах сучасного українського суспільства сьогодні співіснують щонайменше дві соціокультурні формації – *традиційна* і *модерна*, кожна з яких є носієм своїх цінностей, з однією спільною цінністю – мовою, але...

Сучасна західна гуманітаристика схильна вважати, що слово *модерність* (*modernity*) завдячує своїй появі Шарлеві Бодлеру та його есеєві "Le Peintre de la vie moderne", чи «Художник модерного життя» [12, 14].

У науковий обіг *модерність* входить разом з поняттям *модернізації* у другій половині ХХ ст. завдяки соціологам. «Поняття 'модернізація' належить до тих успішних метафор, які, народившись у потрібний час на потрібному місці, практично від моменту появи перетворюються на модель описування/пояснення минулого. [...] Витоки моделі модернізації дослідники вбачають у Спенсеровій теорії еволюційного розвитку суспільства, себто в поступовому нагромадженні змін – на відміну від революції. [...] Модель модернізації, зародившись серед соціологів як свого роду синтез поглядів Еміля Дюркгайма та Макса Вебера, упродовж 1960-х тріумфально завоювала серця істориків» [7, 272]. Водночас з приводу появи теми *модерності* в різних галузях гуманітарних і соціальних знань Роберт Піппін зауважує, що «проблема природи чи навіть існування модерної епохи є дуже старою, ця невловима тема нещодавно привернула до себе увагу різних академічних дисциплін і спричинила появу дуже різних питань у літературознавстві, мистецькій, архітектурній та музичній критиці, соціальній історії, політичній теорії та філософії» [13, 1]. Абсолютно слушно Роберт Піппін не згадує лінгвістики, не кажучи вже

про мовознавство. Дивно, але як наскрізно соціальне явище мова (чи її дослідники) з надзвичайною пересторогою ставиться до феномену модерності. З багатющого сучасного репертуару лінгвістичних дослідницьких тем поодинокими є праці у заголовкові з 'модерном'. Один з небагатьох прикладів – це книжка Моніки Хеллер «Мовні меншини й модерність: соціо-лінгвістична етнографія» / "Linguistic minorities and modernity: a sociolinguistic ethnography" [11]. У лінгвоукраїністиці маємо монографію Тетяни Монахової, яка актуалізує не так поняття 'модерності', як 'модернізму / постмодернізму'¹: «Народництво, модернізм і постмодернізм у лінгвістиці» [5]. Зовсім інший стан речей у соціології, історії, філософії.

Актуалізуючи *модерність* у лінгвістиці, трактуємо її як таку, що стосується типу спільноти, сформованої внаслідок процесу модернізації [10, 1]. Зауважмо, не йдеться про ототожнення *модерності* із сучасністю, сьогоденням. Важливо уникнути цього помилкового зв'язування категорії *модерності* винятково із категорією сучасності, сьогоденності. Щоб бути модерним, *спільнота повинна відповідати певним вимогам, мати певні характерні ознаки*. «Йдучи за спільною думкою, поняття 'модерність' вживається на позначення типу спільноти, яка виростає на Заході у час Просвітництва, але 'модерне суспільство' [...] перестає бути лише суспільством сьогодення; це суспільство, яке вирізняється завдяки певним своїм характеристикам» [14, 154], що перебувають в опозиції до характерних рис традиційної спільноти. «Засадничо модерне суспільство постає як таке, що розірвало з ігноруванням і традицією [...] Як таке, у якому соціальні інституції і практики визначені дискурсивно й узаконені через раціональні знання й критичну оцінку» [14, 154].

Роберт Голінгер модерну спільноту визначає як таку, що її: «характеризують ріст урбанних ареалів, різні форми капіталізму, демократія, наука й технології, ріст і концентрація людської популяції та культурна, політична й релігійна гетерогенність» [10, 25–26]. На противагу цьому традиційна спільнота в нього постає як головна «селянська, сільськогосподарська, авторитарна, релігійна, відносно популяційно мала, відносно гомогенна, передкапіталістична або ранньокапіталістична» [10, 25–26]. Спільноти з такими засадничо різними характеристиками не можуть не входити у протистояння, не можуть не змінювати соціальну позицію мови. До того ж ці зіткнення вкрай системні.

Згідно з Наталею Яковенко, лінії зіткнення традиційного і модерного суспільства проходять через походження vs особисті здібності індивіда, низьку vs високу мобільність членів спільноти, персоналізованість vs деперсоналізованість у межах групи, взаємини зумовлені 'звичаєм батьків і дідів' vs економічним розрахунком, негативне vs позитивне трактування змін, ірраціональність vs раціональність культури [7, 272–273]. Кожен з елементів цих бінарних опозицій оперує власними мовними практиками та індивідуальним лексиконом, як-от: *родовід, історія роду, високе становище, непотизм, протекціоналізм, старі гроші, свій-чужий, ворог/ворожість, захист/захищатися,*

сусід/брат/сват, свої люди, так завжди було, поважай старшого, риби і діти голосу не мають, старі добрі звичай vs стартові умови, власна ініціатива, освітня траєкторія, парвеню/нувориши, стартап, відкритий світ, міжкультурний/мультикультурний, змінюйся або вмирай etc.

Набір характерних ознак кожної зі спільнот є результатом соціальних практик, базованих на цінностях – відповідно *традиційних цінностях виживання і модерних цінностях індивідуального самовираження* [1, 28]. Цінності виживання передбачають низький рівень довіри або недовіру, нетолерантність до іншого/не такого як я, неприйняття гендерної рівності, прихильність до авторитарності/традиція понад усе², схильність відмовлятися від відповідальності/відповідають за мене/об'єктність. Навпаки, цінності самовираження прогнозують високий рівень довіри, толерантність до іншого/не такого як я, визнання гендерної рівності, участь у прийнятті рішень, відповідальності/суб'єктність. Ці різні, фактично несумісні ціннісні моделі якнайбільше проявляють себе в мовних практиках кожної зі спільнот-носіїв відповідних цінностей.

Для закритого, 'селянського, авторитарного, гомогенного' суспільства важливо оперувати однією і лише однією мовою. Ставлення до цієї єдиної мови виняткове, як до незаперечної унікальної цінності. Ця єдина мова виконує три базові соціальні функції – консолідаційну, сепаративну, інтегративну. Об'єднує носіїв мови у спільноту і відділяє її від інших спільнот. Інтегрує індивіда-носія цієї унікальної рідної мови у спільноту і, таким чином, забезпечує гомогенність. Мовне законодавство в традиційній спільноті зорієнтовано на захист, протегування, квотування своєї мови, часто коштом іншої або інших мов. Будь-що, що несе загрози як самій цій мові, так і ставленню до неї, її функціонуванню чи правовому захисту, сприймається як виклик і веде до запеклої боротьби чи глибокого конфлікту. Можна навіть ризикнути і сказати, що детермінативною умовою існування традиційної спільноти є одна єдина мова. Тому боротьба за неї, її тотальний захист винятково важливі. Усе, що пов'язано з мовою, надзвичайно чутливе. Мікронаративи традиційного дискурсу зазвичай такі: *боротьба на мовному фронті, загострення конфлікту на мовному ґрунті, наступ на українську мову, оборонці української мови, мовно-культурна блокада, блокування української культури, блокада історичної пам'яті, мова під загрозою, мовний кордон, мовна війна/війна мов* [6, 26–28].

'Урбанному, демократичному, гетерогенному' суспільству важко або й неможливо залишитися одномовним. Така засаднича зміна послаблює базові у традиційній спільноті соціальні функції мови. Мовне законодавство починає дрейфувати від захисних стратегій до проактивних, намагаючись забезпечити рівні умови і однакові правила для усіх мов. Початок трансформаційних процесів супроводжують глибокі конфлікти, пов'язані зі зміною способу мислення, а сам процес йде вкрай повільно, що надзвичайно важливо і добре. Узагальненим прикладом наративів цього дискурсу може слугувати цитата з інтерв'ю Ярослава Грицака, який покликається на Романа Шпорлюка: «Найцікавіше в Україні – це явище останніх 10-15 років,

¹ Модерність/modernity трактуємо як певний тип соціального порядку, модернізм/modernism – 'це сфера ідей, стилів і понять' [3, 270], естетична рефлексія на модерність.

поява третьої моделі, третьої України [...] це не Львів і Донецьк, а Україна центру, не тільки географічного, а й політичного. [...] символом цього центру став Київ. Як добре сказав (американський) професор Роман Шпорлюк: **Київ розмовляє тією ж мовою, що і Донецьк, а голосує, як Львів...**» (Гр.).

Не випадково відкрита, 'урбанна, демократична, гетерогенна' модерна спільнота вимагає інших соціальних мовних стратегій. Домінантна ідеологія гомогенності не працює в гетерогенній спільноті [див. 9, 44–46]. І цінності важливі. Гетерогенна мобільна спільнота не може обійтися однією мовою. Якщо до багатомовного організму із цінностями самовираження застосувати практики одномовного, базованого на цінностях виживання, то мова-жертва трансформується у мову-ката і втрачає, можливо, навіть більше, ніж у стані жертви. Захисні протекційні практики до мови можна застосовувати, але коротко. Набагато важливіше, коли мова з урахуванням економічного розвитку суспільства, яке вона обслуговує, стає сильною не внаслідок протекції і квот, а внаслідок якості культурних, інтелектуальних, економічних, політичних продуктів, створених або обслуговуваних цією мовою.

Очевидно, що для модерної гетерогенної спільноти, сформованої шляхом цивілізаційних процесів на основі традиційної, мова залишатиметься цінністю, але зникає така її характеристика, як унікальність, єдиність. Значно важливішою стає здатність мови супроводжувати зміни і різноманітність, бути активною в економічній, політичній, інтелектуальній сферах,

уміти продуктивно співпрацювати з іншими мовами у мультимовному просторі. Звідси на зміну красі, надзвичайності, унікальності приходить сила мови (*power of language*), залежна від «кількості мовців, для яких мова є рідною; величини та кількості груп людей, що розмовляють цією мовою у світі не лише як рідною; мобільності її носіїв; культурних цінностей; рівня економіки; політичної ситуації» [2, 18]. Індекс сили мови (*Power Language Index*) прийнято формувати, використовуючи «20 показників для вимірювання 5 основних спроможностей мови: географія, економіка, комунікація, знання і медіа та дипломатія» [8], а застосування шкали такого індексування слугує формуванню дорожньої карти на шляху посилення мови. До того ж така дорожня карта враховує цілий спектр – географія, економіка, комунікації, знання і медіа, дипломатія – сфер розвитку спільноти у глобалізованому світі, супроводжуваних мовою, посилюючи таким чином мову в модерній спільноті.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Українська соціолінгвістика ніколи не брала до уваги при науковому вивченні мови *модерність*. Поява *модерності* як 'моделі описування' світу, в якому побутує мова, трансформує можливості соціолінгвістичних досліджень, пропонує засадничо інший інструментарій ідентифікування, інтерпретування, осмислювання соціальних аспектів мови, є ключем до візії мовного майбутнього. З огляду на політичну історію української мови не користуватися таким інструментом безвідповідально.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грицак Я. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К. : Грані-Т, 2008. – 232 с.
2. Демська О. Мовна політика: про ідентичність і успішність у глобальному світі / Оріся Демська, Едуард Мальцев // Мова : класичне-модерне-постмодерне : [зб. наук. праць]. – К. : Дух і літера, 2016. – Вип. 2. – С. 16–26.
3. Кліпінгер Д. Модернізм / Девід Кліпінгер // Енциклопедія постмодернізму. – К. : Ви-во Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2003. – С. 268–270.
4. Мацюк Г. П. Соціолінгвістика як інтеграційний напрям досліджень в умовах сучасної парадигми : міжнародний досвід й українська перспектива / Г. П. Мацюк // Наукові Записки НаУКМА : Філологічні науки (Мовознавство). – 2012. – Т. 137. – С. 28–34.
5. Монахова Т. В. Народництво, модернізм і постмодернізм у лінгвістиці / Т. В. Монахова. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ, 2015. – 298 с.
6. Цвіон А. Українське 'мовне питання' у контексті критичного дискурсу-аналізу / Анастасія Цвіон // Рукопис кваліфікаційної роботи. – К. : НаУКМА, 2018. – 49 с.
7. Яковенко Н. Вступ до історії / Наталя Яковенко. – К. : Критика, 2007. – 376 с.
8. Chan K. L. Power Language Index (May 2016) [Electronic resource] / Kai L. Chan – Access mode : http://www.kailchan.ca/wp-content/uploads/2016/12/Kai-Chan-Power-Language-Index-full-report_2016_v2.pdf
9. Clark J. B. Multilingualism, Citizenship and Identity / Julie Byrd Clark. – London : Continuum, 2009. – 225 p.
10. Hollinger R. Postmodernism and the Social Science. A Thematic Approache / Robert Hollinger. – Thousand Oaks, London, New Delhi : SAGE Pub., 1994. – Vol. 4. – 192 p.
11. Heller M. Linguistic Minorities and Modernity: A Sociolinguistic Ethnography / Monica Heller. – London : Continuum, 2006. – 233 p.
12. Childs P. Modernism (The New Critical Idiom) / Peter Childs. – New York, London : Routledge, 2000. – 226 p.
13. Pippin R. B. Modernism as a Philosophical Problem: On the Dissatisfactions of European High Culture / Robert B. Pippin. – Wiley, 1999. – 256 p.
14. Scott J. Social Theory: Central Issues in Sociology / John Scott. – Thousand Oaks : SAGE Pub., 2006. – 308 p.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Гр. – Грицак Я. Я бачу, що моделлю нації, прикладом для наслідування стають україномовні люди [Електронний ресурс] / Ярослав Грицак. – 2016. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/28070463.html>.

УДК 81'42:81'272

ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ДИСКУРСУ В СУЧАСНИХ МОВОЗНАВЧИХ СТУДІЯХ

Добровольська М. Б.

Запорізький національний університет

Статтю присвячено аналізу різноманітних підходів до трактування поняття «дискурс» у сучасних лінгвістичних студіях. З'ясовано, що дефініції дискурсу децю різняться, проте вони не суперечать одна одній, а лише доповнюють набуті знання. Визначено, що дискурс є комунікативним актом, процесом спілкування між людьми та механізмом відображення їхньої свідомості.

Ключові слова: дискурс, текст, комунікативне явище.

Dobrovol'ska M. B. The approaches to the interpretation of discourse in modern linguistic studios. The article is dedicated to the analysis of various approaches to the interpretation of the concept "discourse" in modern linguistic studios. The definition of discourse varies but they do not contradict each other, they only supplement the acquired knowledge. Recently, the term "discourse" is most often used in the linguistic sphere. It is connected with the absence of a clear and universally recognized definition of discourse that includes all cases of its use. At present time linguistics considers discourse as the most important form of everyday human life practice and defines it as a complex communicative phenomenon that includes, besides the text, extralinguistic factors (knowledge of the world, opinions, aims, purposes of the addressee) necessary for understanding the text. The definition of the term "discourse" has considerable difficulties because it was in demand within a range of scientific disciplines, such as linguistics, anthropology, ethnography, sociology, sociolinguistics, philosophy, psycholinguistics, cognitive psychology and some others. And naturally that the polysemy of the term "discourse" and its use in various fields of humanitarian knowledge give rise to different approaches to the interpretation of the meaning and essence of the given term. Nevertheless, it can be said that due to the efforts of scientists of different areas the theory of discourse is taken the form of an independent inter-disciplinary area reflecting the general tendency towards integration in the development of modern science.

Key words: discourse, text, communicative phenomenon.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поняття «дискурс» упродовж останніх років усе частіше використовується в лінгвістичній науці. Проте досі немає чіткого та загальноприйнятого визначення цього явища, яке б адекватно відображало та узагальнювало його багатоаспектність. Під сучасну пору дискурс постає важливою та невідмінною формою комунікації в суспільстві, що містить в собі не тільки текст, а також екстралінгвістичні фактори, серед яких певний життєвий досвід, власні цілі, судження та погляди на події, що відбуваються навкруги. Водночас поняття «дискурс» активно використовується й в інших науках, зокрема філософії, психології, антропології, соціології, літературознавстві тощо. Дискурс – це суперечливий та складний рівень мовної системи, який потребує ще більш досконалого вивчення, що й зумовило актуальність пропонованої студії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискурс досліджували як вітчизняні, так і закордонні науковці. Так, В. О. Ковчак вивчав дискурс як систему комунікативних зв'язків [1]; І. Р. Корольов простежив мовленнєву поведінку суспільства в комунікативних ситуаціях різних типів дискурсу [2]; О. І. Мигoliniнець-Шовак запропонувала типологію дискурсу залежно від виду комунікативної ситуації [8]; Ю. П. Маслова розглянула дискурс як комунікативно-прагматичний зразок комунікативної поведінки [7]; В. М. Солощенко зазначила, що дискурс є поліаспектним явищем [11]; І. А. Ливицька дослідила концепцію дискурсу як лінгвістичного та літературознавчого поняття [5]; К. С. Серажим обґрунтувала дискурс як соціолінгвальний феномен [10]; Л. В. Селез-

ньова проаналізувала співвідношення понять «текст» та «дискурс» [9].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті – дослідити поняття «дискурс» та визначити його роль у сучасній лінгвістиці. Завданням дослідження є систематизація та характеристика сучасних підходів до інтерпретації поняття дискурсу, а також виявлення спільних та відмінних рис у його тлумаченні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В. О. Ковчак зазначає, що з лінгвістичного погляду дискурс не є ізольованою текстовою або діалогічною структурою, а складним комунікативним явищем, яке включає суспільний контекст, що дає уявлення і про учасників комунікації, і про процеси відтворення й сприйняття повідомлень. До дискурсу можна віднести усі висловлювання і тексти, які мають сенс і певний ефект впливу на світ, або ж це ланцюг певним чином регульованих висловлювань, які мають зв'язність і деяку силу впливу, чи правила і структури, які визначають появу певних висловлювань і текстів. Дискурс є тим, що виражає себе в актуалізованих мовних стратегіях. У дискурсі втілено сферу суспільної взаємодії (інтерації), опосередкованої засобами мови, і тому дискурс виступає як суспільно організована мережа комунікативних зв'язків [1, 206]. Поділяючи цю думку, зазначмо, що дискурс – це не просто текст або набір речень, а змістовно наповнений комунікативний акт, учасники якого роблять певний внесок у процес комунікації, адже володіють певними уявленнями про світ та мають власний досвід. Дискурс постає процесом обміну та отримання інформації.

На думку І. Р. Корольова, у широкому розумінні, дискурс – це складне комунікативне явище, усна мовленнєва дія, що враховує соціальний контекст і дає відомості про учасників комунікації та їхні характеристики. У вузькому розумінні, дискурс – це зв'язна послідовність мовних одиниць, створювана мовцем для слухача в певний час, у певному місці, з певною метою [2, 290–291].

О. І. Мигoliniнець-Шовак наголошує, що дискурс це – мовлення, процес мовленнєвої діяльності; спосіб говоріння. Це багатозначний термін низки гуманітарних наук, предмет яких прямо або опосередковано передбачає вивчення функціонування мови. Серед них лінгвістика, літературознавство, семіотика, соціологія, філософія, етнологія, антропологія та ін. Чіткого та загальноприйнятого визначення «дискурсу», яке охоплює всі випадки його вживання, не існує, й не виключено, що саме це сприяло тій широкій популярності, яку цей термін здобув за останні десятиріччя. Залежність дискурсу не лише від змісту висловлювань і текстів, а й від методології, методики його реалізації і сфери впливу виводить дискурс за межі суто лінгвістичних теорій [8, 62]. Т. В. Куліш переконує, що дискурс передбачає розгляд тексту як комунікативної події, тобто в його динамічному аспекті. Дискурс становить сукупність тематично пов'язаних текстів, які функціонують в єдиному когнітивному просторі [4, 6]. Проаналізувавши думки цих дослідників, висновуємо, що дискурс можна інтерпретувати як сукупність мовних одиниць для вираження своєї думки та взаємодії зі слухачем, а також комунікативний процес, який надає інформацію про учасників спілкування. Поняття дискурсу використовується не тільки в лінгвістиці, а також у багатьох інших науках, що свідчить про багатогранність цього явища.

Ю. П. Маслова вважає, що сьогодні дискурс найчастіше визначають як складну єдність мовної практики й екстралінгвістичних факторів (значима поведінка, маніфестована доступними чуттєвому сприйняттю формами), необхідних для розуміння тексту, тобто дають уявлення про учасників комунікації, їхні установки та цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення. Дискурс – це лише один із рівнів складної ієрархічної системи тексту, його невід'ємна підсистема, що, взаємодіючи з двома іншими підсистемами (макрознаком і комунікантом), надає тексту цілісності. На сучасному етапі дискурс як соціокультурний феномен став полівекторним за своїми виявами, складнішим за змістом і структурою побудови, тому відповідно й має семіотичний, логіко-семантичний, риторичний, психологічний, філософський та лінгвістичний аспекти вивчення. Дискурс у певному соціокультурному середовищі постає як певна взаємодія мислення та мови, що реалізується в мовленнєвому акті суб'єктів комунікації, які експлікують свої інтелектуальні можливості [7, 69]. Саме тому дискурс – це не тільки процес спілкування, а також процес мислення та використання своїх розумових та інтелектуальних можливостей.

На думку І. А. Ливицької, поняття «дискурс» характеризується параметрами завершеності, цільності, зв'язності; дискурс в літературознавстві розглядають одночасно як процес (в ширшому розумінні з урахуванням взаємовпливів соціокультурних, екстралінгвістичних та комунікативно-ситуативних факторів) і як

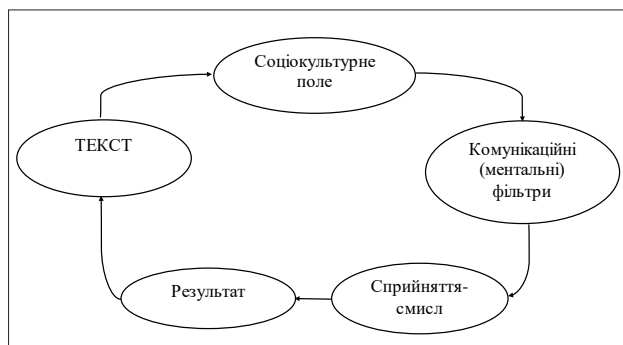

Рис. 1. Схема дискурсу

результат, представлений у вигляді фіксованого тексту [5, 257–259].

Н. Б. Мантуло представляє дискурс як когнітивну модель соціокультурного поля, що завдає рамки комунікаційної взаємодії. Дискурс як процес створення та сприйняття тексту в умовах соціокультурного поля подано у вигляді схеми (Рис. 1.) [6, 85].

О. Л. Щербакова під дискурсом розуміє текст в нерозривному зв'язку із ситуативним контекстом: у сукупності із соціальними, культурно-історичними, ідеологічними, психологічними та іншими факторами, що обумовлює особливу впорядкованість мовних одиниць різного рівня при втіленні в тексті. Дискурс характеризує комунікативний процес, що приводить до утворення певної формальної структури – тексту. Оскільки дискурс є достатньо емнісним та глобальним поняттям, він буде й далі залишатися у фокусі дослідницьких інтересів сучасної лінгвістики, збагачуючись додатковими інтерпретаційними нюансами, але зберігаючи свій тісний і безпосередній зв'язок з таким класичним мовним феноменом, як «текст» [14, 296]. Але саме дискурс постає тим процесом, який передає інформацію, збагачену емоціями, власною оцінкою та життєвим досвідом.

В. Е. Чернявська згадує про існування трьох різних дослідницьких традицій і національних шкіл вивчення дискурсу: англо-американської, французької, німецько-австрійської. Згідно з англо-американською лінгвістичною традицією, дискурс – це зв'язна мова (connected speech), при цьому дискурс ототожнюється з діалогом. З позиції германо-австрійської школи лінгвістики тексту, термін «дискурс» використовується для позначення сукупності тематично співвіднесених текстів. Зміст (тема) дискурсу розкривається не одним окремим текстом, а інтертекстуально, в комплексній взаємодії багатьох окремих текстів. У такому ракурсі дискурс становить комплексний взаємозв'язок багатьох текстів (типів тексту), що функціонують у межах тієї самої комунікативної сфери. Особливе теоретичне наповнення та історичне звучання отримала французька школа дискурсивного аналізу. У Франції аналіз дискурсу як самостійний напрям виник у 60-і рр. ХХ ст. і спочатку розвивався як інтегративне вчення, що з'єднує історичні, філософські, психоаналітичні і наприкінці лінгвістичні уявлення про дискурс [13, 136–145].

Л. В. Селезньова вважає, що дискурс можна охарактеризувати як цілісне комунікативне явище, спрямоване на утворення тексту з урахуванням комунікативно-прагматичних установок і відповідно до принципу діалогічної

єдності. Таке розуміння дискурсу передбачає сприйняття тексту як системи, у якій реалізуються комунікативно прагматичні установки: 1) установка на адресанта, тобто в тексті проявляються інтенції автора тексту; 2) установка на адресата, тобто в тексті враховуються по можливості очікування слухача (читача), тієї цільової аудиторії, для якої призначений текст; 3) установка на систему мови, за допомогою якого складено текст; 4) установка на сам текст, тобто на ту форму і стиль, у якій переданий текст (письмова – усна форма, офіційний – неофіційний стиль і т.д.); 5) установка на дійсність, тобто на подію, яка вплинула на написання тексту [9, 72–73]. А. К. Хурматулін стверджує, що дискурс на відміну від тексту підкреслює динамічний характер спілкування, який розгортається в часі. Дискурс вмикає одразу два компонента: динамічний процес мовної діяльності, вписаної в її соціальний контекст, і її результат (тобто текст) [12, 36]. Дійсно, дискурс – це динамічне явище, що вимагає активної участі адресанта та адресата.

Термін «дискурс» використовується в різних значеннях, зокрема асоціюється з усіма виявами комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний вербальний, невербальний, дискурс мовчання); комунікацією в межах окремих каналів (візуальний, слуховий, тактильний), виявом правил спілкування, способом викладу та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний). Дискурс визначають також як носій різних типів інформації в комунікації: раціональної, духовної віри, світобачення, поривань). У багатьох текстах дискурс сприймається як вияв культурної комунікації, етнокультурних, культурно-історичних особливостей комунікації. Соціальні, вікові та статеві характеристики учасників комунікації ототожнюються

з типами дискурсу. Поняття дискурсу часто асоціюється з типами та формами мовлення, принципами побудови повідомлення, його риторикою, характеристиками мовлення окремої людини чи груп людей. Дискурс – це тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву, відбувається в межах конкретного каналу спілкування; синтез когнітивних, мовних і позамовних чинників, детермінованих конкретним колом «форм життя», залежними від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів. Дискурс можна вважати одночасно живим процесом спілкування і найзагальнішою категорією міжособистісної інтеракції [3, 14–15]. Отже, дискурс є досить складним багатограним процесом, що залежить від цілей комунікації та її учасників, зовнішніх чинників та тематики спілкування.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Розгляд різних інтерпретацій дискурсу дає змогу дійти висновку, що науковці одноставно щодо дискурсу як складного комунікативного процесу, який відбувається між адресантом і адресатом у певному місці, часі та просторі. Дискурс обов'язково несе в собі якусь мету, цілі, завдання, має логічне завершення та здійснює певний вплив на читача. На процес дискурсу впливає тематика спілкування, досвід та знання комунікантів про навколишній світ. Незважаючи на те, що існує велика кількість поглядів та визначень дискурсу, все ж таки дуже важко виділити щось кардинально різне у тлумаченні цього поняття. Дефініції різняться тільки масштабом погляду на це явище.

Позаяк дискурс є складним та багатоаспектним поняттям, він завжди становитиме інтерес для подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ковчак В. О. Дискурс як чинник суспільного здійснення людини / В. О. Ковчак // Гілея : [наук. вісник]. – 2015. – Вип. 97. – С. 203–207.
2. Корольов І. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / Ігор Корольов // *Studia linguistica*. – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 285–305.
3. Кубко В. П. Документна лінгвістика. Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.020105 – документознавство та інформаційна діяльність денної та заочної форм навчання / В. П. Кубко. – Одеса : Наука і техніка, 2006. – 92 с.
4. Куліш Т. В. Параноальна риторика в американському політичному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т. В. Куліш. – Київ, 2017. – 20 с.
5. Лівницька І. Дискурс як елемент літературознавчої метамови / Інна Лівницька // Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. – 2010. – Вип. 89 (5). – С. 255–259.
6. Мантуло Н. Б. Текст і дискурс у комунікаціях Паблік Рилейшнз / Н. Б. Мантуло // Держава та регіони. Сер. : Гуманітарні науки. – 2012. – № 4. – С. 84–88.
7. Маслова Ю. П. Проблема трактування дискурсу в сучасній лінгвістиці / Ю. П. Маслова // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Серія : Філологічна. – 2012. – Вип. 31. – С. 67–70.
8. Мигoliniєць-Шовак О. До поняття дискурсу в сучасній лінгвістиці / Оксана Мигoliniєць-Шовак, Наталія Петій // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2014. – Вип. 19. – С. 62–65.
9. Селезнева Л. В. К вопросу о соотношении текста и дискурса / Л. В. Селезнева // Вестник СВФУ. – 2014. – Т. 11. – № 5. – С. 67–75.
10. Серажим К. С. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність. [На матеріалах сучасної газетної публіцистики] : [монографія] / К. С. Серажим. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. – 392 с.
11. Солощенко В. М. Ретроспективний аналіз інтерпретації поняття «дискурс» (лінгвістичний аспект) / В. М. Солощенко // Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 35. – С. 359–361.
12. Хурматулін А. К. Понятие дискурса в современной лингвистике // Учен. зап. Казан. ун-та. Сер.: Гуманит. науки. – 2009. – Т. 151. – Кн. 6. – С. 31–37.
13. Чернявская В. Е. Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность : [учеб. пособие] / В. Е. Чернявская. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 248 с.
14. Щербакова О. Л. Дискурс і текст як об'єкти лінгвістики / О. Л. Щербакова // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Кн. 2. – С. 294–297.

КІНОПЕРЕКЛАД ЯК ВИД АУДІОВІЗУАЛЬНОГО ПЕРЕКЛАДУ І ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

Журавель Т. В.

Київський національний лінгвістичний університет

У статті досліджено кінопереклад як вид аудіовізуального перекладу. Основну увагу зосереджено на диференціації понять «кінопереклад» та «аудіовізуальний переклад», а також визначенні їх головних особливостей. Простежено етапи розвитку і становлення різних видів кіноперекладу в Україні та світі.

Ключові слова: кінопереклад, аудіовізуальний переклад, дублювання, закадрове озвучення, субтитрування.

Zhuravel T. V. Film translation as a type of audiovisual translation and its development in Ukraine and worldwide. The article deals with film translation as a type of audiovisual translation. Special attention is paid to the differentiation of such concepts as “film translation” and “audiovisual translation” because nowadays there is no common conceptual basis as for distinguishing these terminological units. Moreover, the stages of development of different types of film translation in Ukraine and worldwide are highlighted. Synchronization of audio and video tracks appeared to be the most important feature of all types of film translation (dubbing, subtitling, and voice-over). Audiovisual translation is unequivocally a special type of interlingual relationships as it contains not only language constituent but also extralinguistic and technical ones. As for the history of film translation, it first appeared at the beginning of the twentieth century. The USA was the largest producer of movies at that time, so other countries needed to somehow render films into their own languages. In order to minimize American influence through motion picture industry such countries as France, Germany, Spain, and Italy began to dub foreign movies. Nowadays dubbing is widespread among larger European states, whereas less economically developed countries prefer voice-over and subtitling as they are cheaper and economically easier to produce. The last one is also common for English-speaking countries. In Ukraine film translation arouse in the middle of the twentieth century but at first films were translated into Russian, and only in 1978 foreign cinema products began to be rendered into the national language. Today dubbing and voice-over are the most common ways of translating foreign movies in our country.

Key words: film translation, audiovisual translation, dubbing, voice-over, subtitling.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Популярність кінемаографу в сучасному світі стрімко зростає і реалізує всі функції масової комунікації, саме тому в наш час надзвичайно важливою є проблема відтворення кінопродукції для іншомовних глядачів. Останнім часом теоретичні розвідки кіноперекладу набувають усе більшої актуальності, але серед науковців і досі немає одностайності щодо концептуально-термінологічного вираження центральних понять у сфері дослідження кінопродуктів. Щобільше, теоретичний аналіз перекладу аудіовізуальної продукції вимагає простеження історичного становлення кіноперекладу для глибшого розуміння сутності досліджуваного явища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасному перекладознавстві явище кіноперекладу посідає чільне місце в працях низки дослідників. Р. Матасов окреслює лінгвокультурологічні та дидактичні аспекти кіноперекладу [6]; Ю. Лотман досліджує семіотичний складник аудіовізуальних творів [5]; С. Радецька та Т. Каліщак, Н. Бідасюк та І. Кучман з'ясовують поняття аудіовізуального перекладу, аналізують його особливості та досліджують окремі його види [10; 2]; Н. Матківська звертає увагу на методологічні аспекти вивчення аудіовізуального перекладу [7]; Г. Кузенко розглядає кінопереклад як особливий вид художнього перекладу [4]; А. Мельник розкриває сутність явища аудіовізуального перекладу та робить спробу розмежувати поняття «аудіовізуальний переклад» та «кінопереклад» [8];

І. Софієнко прослідковує історичні аспекти кіноперекладу [11]; британські учені Х. Діаз-Сінтас (Jorge Diaz-Cintas) і Г. Андерман (Gunilla Anderman) та бельгійська дослідниця Е. Ремаел (Aline Remael) у своїх працях порушують загальні теоретичні питання перекладу кінопродукції [14; 15].

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження полягає в теоретичному аналізі поняття кіноперекладу та визначенні його основних особливостей, а також простеженні етапів розвитку і становлення різних видів кіноперекладу в Україні та світі. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: обґрунтувати теоретичні засади дослідження аудіовізуального та кіноперекладу; розмежувати поняття «аудіовізуальний переклад» і «кінопереклад»; окреслити історичний аспект перекладу кінопродукції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Переклад кінофільмів – це дуже клопіткий процес. У кіноперекладі надзвичайно важливо враховувати зв'язок зображення й текстового матеріалу, приділяти однаково увагу вербальним і невербальним засобам вираження. Однак буває важко підібрати еквівалент, коли фраза вихідною мовою супроводжується, наприклад, характерним жестом. Часто мова жестів у різних культурах не збігається. Переклад фільму завжди передбачає певні труднощі не тільки лінгвістичного, а й екстралінгвістичного, а також технічного характеру, що безпосередньо впливає на його технічне втілення на екрані.

Найпершою формою аудіовізуального перекладу Е. Ремаел (Aline Remael) вважає переклад титрів у німому кіно, а потреба в такому перекладі значно зросла з появою звукового кіно на початку ХХ ст. [15, 12]. Відтоді аудіовізуальний переклад став поступово набувати популярності в усьому світі.

Цікавим є той факт, що серед сучасних дослідників не існує єдиної думки стосовно того, чи аудіовізуальний переклад та кінопереклад є тотожними поняттями, чи кінопереклад є одним з видів аудіовізуального. Так, С. Радецька, Т. Каліщак [10], Н. Матківська [7], Н. Бідасюк, І. Кучман [2], Г. Кузенко [4] ототожнюють дефініції аудіовізуального та кіноперекладу у своїх працях і вважають, що ці два терміни позначають те саме поняття. Щобільше, окрім двох зазначених термінів, науковці послуговуються також такими поняттями, як *кіно/відео переклад* [6], *теле/відео переклад*, *медіа переклад* [2; 7], *екранний переклад* [7]. С. Радецька і Т. Каліщак трактують аудіовізуальний переклад як процес, у результаті якого кінопродукт стає зрозумілим для цільової аудиторії, яка не володіє мовою оригіналу [10, 82]. А. Мельник, своєю чергою, аудіовізуальний переклад розуміє як особливий тип перекладу, специфіка якого полягає у передачі змісту через зоровий і слуховий канали синхронно з тим, що відбувається на екрані, а також вважає аудіовізуальний переклад родовою назвою для різних видів перекладу, у яких оригінальний текст передається за допомогою аудіоканалу (переклад програм на радіо), аудіо- та візуального каналів (телевізійний та кінотеатральний переклад) або ж письмового, аудіо- та візуального каналів (мультимедійний переклад). Основною відмінністю кожного зі згаданих видів аудіовізуального перекладу дослідниця вважає об'єкт перекладу, яким у кіноперекладі є фільм «як нерозривна єдність вербальної, невербальної та позамовної інформації, що передається за допомогою декількох семіотичних систем» [8, 111]. Проаналізувавши значну кількість досліджень – як вітчизняних, так і закордонних науковців, ми погоджуємося з думкою, що кінопереклад є одним з видів аудіовізуального перекладу, і в праці розглядаємо його саме із цієї точки зору.

Серед спільних характерних рис видів аудіовізуального перекладу А. Мельник називає:

- зміст аудіовізуального продукту синхронно передається через два канали (зоровий та слуховий);
- переклад підпорядковується зображенню, оскільки аудіоряд повинен відповідати візуальному;
- процес перекладу здійснюється не лише перекладачем, до нього також залучаються редактори, режисери, актори озвучення;
- технічний складник безпосередньо впливає на результат аудіовізуального перекладу [8, 111].

Усі дослідники погоджуються з думкою, що основною характерною рисою кіноперекладу є синхронізація аудіо- та відеоряду або ж вербального і невербального компонентів (звуку та зображення) кінопродукту. Н. Шубенко наголошує навіть на тому, що створення цілісного аудіовізуального образу уможлиблюється лише за умови поєднання аудіальної складової та відеоряду [12, 146].

Безсумнівно, кінопереклад є особливим типом перекладу, оскільки, окрім власне тексту, він містить ще й екстралінгвістичні фактори, а також технічний компонент, що, безперечно, створює певні труднощі. Ю. Лотман гадає, що останні відбиваються на рівні еквівалентності й адекватності перекладу кінофільму, а також на синхронізації артикуляції акторів і реплік дублерів [5, 315].

Англійські дослідники Х. Діаз-Сінтас (Jorge Diaz-Cintas) та Г. Андерман (Gunilla Anderman) виділяють два підходи до перекладу кінопродукції: збереження аудіального складника кінофільму або його заміна письмовим текстом. У першому випадку оригінальна аудіодоріжка замінюється новою і цей процес науковці називають переозвученням (англ. *revoicing*). Заміна може бути повною, коли мову оригіналу зовсім не чути (дублювання, англ. *dubbing*), або частковою, коли нова доріжка накладається на оригінальну і глядач може чути як розмову акторів в оригіналі, так і переклад (закадрове озвучення, англ. *voice-over*). Дублювання в основному застосовується під час перекладу повнометражних та короткометражних фільмів та серіалів, а закадрове озвучення – при перекладі документальних програм, інтерв'ю та новин. Техніка збереження оригінальної аудіодоріжки та виведення тексту на екран називається субтитрування (англ. *subtitling*). Останній вид кіноперекладу є значно швидшим та дешевшим, ніж дублювання і закадрове озвучення. Х. Діаз-Сінтас та Г. Андерман додають, що вибір способу перекладу кінофільму залежить від багатьох факторів, а саме: фінансових умов, жанру кінопродукту, формату дистрибуції, а також публіки, на яку орієнтований цей продукт [14, 20–21].

Відомо перекладачка Мішель Берді пропонує власну класифікацію типів перекладу кінопродуктів:

- робота синхронного перекладача, тобто синхроніст перекладає фільм без опори на письмовий текст; іноді він навіть змушений перекладати без попереднього перегляду, намагаючись якомога точніше передати зміст фільму;
- озвучення фільму одним актором або самим перекладачем зі зберіганням оригінальної аудіодоріжки;
- озвучення фільму двома акторами, зокрема чоловіком та жінкою, зі збереженням оригінального звукоряду;
- дублювання – найдорожчий тип кіноперекладу: увесь фільм озвучується цілим штатом акторів, відбуваються значні зміни вихідного тексту для забезпечення збігання артикуляції акторів оригінального тексту та акторів озвучення;
- субтитрування, тобто відбувається повне збереження вихідного звукоряду, а увага з відеоряду перемикається на читання субтитрів, розташованих внизу екрану [1].

Вимоги до кіноперекладу різняться від однієї країни до іншої. Вибір конкретного типу перекладу кінопродукції значною мірою сприяє сприйняттю фільму цільовою аудиторією та залежить від місця культури, з якої походить оригінал, та культури, для якої призначений переклад, на міжнародній арені, грошової вартості, вподобань глядачів, традицій, а також історичних особливостей певного народу [3].

Взагалі звукові фільми почали з'являтися у кінці 1920-х років, а разом з ними і труднощі перекладу кінофільмів. Спочатку кінокомпанії в США намагалися розв'язати цю проблему, знімаючи той самий фільм (з однаковими декораціями і сценарієм, але з іншими акторами і режисерами) різними мовами. Але така практика виявилася зовсім не прибутковою, оскільки таке кіно мало низьку якість і не викликало зацікавлення у глядачів. Тому з часом у Франції з'явилися перші кіностудії, що почали випускати дубльовані версії фільмів [13, 607].

Поява звукових фільмів мала значний вплив як на великі, так і на маленькі країни. Через те, що вартість виробництва кінопродукції зростала, невеликим країнам ставало все важче експортувати свої кінострічки. Виробництво їх власних фільмів занепадало, позаяк було обмежене лише своїм незначним внутрішнім ринком, а це, безумовно, з часом спричинило надходження великої кількості продуктів кіновиробництва з-за кордону. Щодо більших країн Європи, вони були краще пристосовані до виробництва власних кінострічок, але водночас мали конкурувати з великим напливом фільмів зі Сполучених Штатів Америки [13, 607].

До середини ХХ ст. американська кіноіндустрія займала провідні позиції у всьому світу, адже американці володіли найкращим та найбільш якісним на той час обладнанням звукозапису. У післявоєнний період європейські країни накрила хвиля американського кінематографу, і через це уряди таких країн, як Франція, Італія, Німеччина, Іспанія, були змушені вжити заходів, які б зменшили вплив американських кінопродуктів на їхній території. Закордонні фільми почали обкладатися податками, оскільки стало зрозуміло: кіноіндустрія є дуже впливовим засобом передачі інформації. Саме задля збереження почуття національної самосвідомості і незалежності уряди згаданих країн сприяли поширенню перекладу рідною мовою, а саме дублюванню як основного виду перекладу кінопродукції [3].

З огляду на усе зазначене, можна підсумувати, що в більших країнах із розвинутою економікою (іспаномовні, німецькомовні, італомовні та франкомовні) імпортовану кінопродукцію зазвичай дублюють, тоді як у менших та менш розвинутих – перевагу надають переозвученню та субтитруванню як менш витратним видам кіноперекладу. Щодо англословних країн, то з урахуванням того, що кінопродукція в США майже не імпортується, там переважає субтитрування, а у Велику Британію більшість фільмів надходить із США, тож кінопереклад у цій державі не спричиняє суттєвих труднощів [3].

Активний розвиток перекладу кінопродукції в Україні почався пізніше, аніж в інших країнах Європи. За інерцією пострадянських часів іноземні фільми донедавна дублювалися в Україні лише російською мовою. Кінопереклад прийшов в Україну у 60-х роках ХХ ст., а його осередком стала кіностудія ім. О. Довженка, хоча усі фільми перекладалися російською мовою. Знакомим для історії українського кіноперекладу є 1978 р., оскільки саме тоді у Києві з'явилася студія кіноперекладу «Синхрон» при театрі «Хлопавка», яка почала озвучувати фільми українською мовою. Зі здобуттям Україною незалежності

поступово виникли такі студії дубльованого перекладу, як Омікрон, Румбамбар, Пілот, Так Треба Продакшн, UkrDub, Невафільм Studios Україна та ін. Нові студії дубляжу вже не орієнтувалися на ті переклади, які існували в СРСР, і не намагалися зробити свої переклади схожими на них, навпаки, вони експериментують зі стилем перекладу та відходять від оригіналу з метою адаптації фільмів виключно для українських глядачів [11, 401–402].

Стрімке надходження іноземних кінофільмів та необхідність їх перекладу державною мовою вимагали певної законодавчої бази. Саме тому 13 січня 1998 року в Україні було прийнято першу версію закону «Про кінематографію», у статті 14 якого зазначено: «іноземні фільми перед розповсюдженням в Україні в обов'язковому порядку повинні бути дубльовані або озвучені чи субтитровані державною мовою, вони також можуть бути дубльовані або озвучені чи субтитровані мовами національних меншин» [9]. Після здобуття Україною незалежності закадрове озвучення кінофільмів залишалось найголовнішим типом кіноперекладу аж до появи першого дубльованого українською мовою мультфільму «Тачки» лише у 2006 р. З цього моменту почав стрімко «входити в моду» український дубляж. У субтитруванні сьогодні Україна ще не перейняла світових практик, які визначають норми, надають рекомендації та інструкції щодо цього виду кіноперекладу. Тому більшість перекладів кінофільмів таким способом виконують аматори чи перекладачі-волонтери, які самостійно визначають правила субтитрування, а це, своєю чергою, негативно впливає на якість субтитрів.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проаналізувавши сучасні розвідки з досліджуваної теми, можемо зробити висновок, що основним питанням у царині досліджень перекладу кінопродукції залишається проблема концептуального розмежування ключових понять – «кінопереклад» і «аудіовізуальний переклад». Оскільки аудіовізуальний переклад включає в себе передачу змісту оригіналу через зоровий та слуховий канали і за таким принципом, окрім кінопродуктів, перекладаються ще й театральні постанови, реклама і т. ін., а об'єктом кіноперекладу є власне кінотекст кінофільму (мультфільму, серіалу), гадаємо доцільним розмежувати згадані поняття і вважати кінопереклад одним з видів аудіовізуального перекладу. Безумовно, переклад кінопродукції зводиться до забезпечення синхронізації аудіо- та відеоряду і досягнення цілісного аудіовізуального образу.

Незважаючи на те, що становлення кіноперекладу в Україні відбулося пізніше, аніж у більшості європейських країн, сьогодні переклад кінопродукції у нашій країні стрімко розвивається, з'являються нові студії дубляжу, а лавиноподібне надходження іноземних кінопродуктів вимагає підготовки висококваліфікованих фахівців у цій галузі. Для забезпечення високої якості перекладу закордонних фільмів необхідним є запровадження навчальних курсів з підготовки майбутніх спеціалістів з кіноперекладу у закладах вищої освіти, а також установах єдиних стандартів і рекомендацій щодо різних видів кіноперекладу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Берди М. Киноперевод : мало что от Бога, много чего от Гоблина / М. Берди, Д. М. Бузаджи, Д. И. Ермолович и др. // «Мосты» журнал для переводчиков. – 2005. – Вып. 4 (8). – С. 57–62.
2. Бідасюк Н. В. Синхронний аудіовізуальний переклад : виклики професії / Н. В. Бідасюк, І. М. Кучман // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Филология. Социальные коммуникации : [науч. журн.]. – Симферополь : ТНУ им. Вернадского, 2012. – Т. 25 (64). – № 4. – Ч. 1. – С. 48–52.
3. Вплив перекладу кінофільмів на свідомість глядача [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://glebov.com.ua/vplyv-kinoperekladu-na-svidomist.html>.
4. Кузенко Г. М. Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови) / Г. М. Кузенко // Одеський лінгвістичний вісник : [наук.-практ. журнал]. – Одеса, 2017. – № 9. – Т. 3. – С. 70–74.
5. Лотман Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики. Об искусстве / Ю. М. Лотман. – Санкт-Петербург : Искусство-СПБ, 1998. – 704 с.
6. Матасов Р. А. Перевод кино/видео материалов : лингвокультурологический и дидактический аспекты : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Роман Александрович Матасов. – Москва, 2009. – 211 с.
7. Матківська Н. А. Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу / Н. А. Матківська // Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство) : [зб. наук. праць]. – Дрогобич, 2015. – № 3. – С. 147–152.
8. Мельник А. П. Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу / А. П. Мельник // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 110–112.
9. Про кінематографію : Закон України від 13.01.1998 № 9/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/uk/ua/ua046uk.pdf>.
10. Радецька С. В. Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу : переваги та недоліки / С. В. Радецька, Т. Т. Калішак // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки. – 2016. – Кн. 2. – С. 81–84.
11. Софієнко І. В. Становлення кіноперекладу в Україні / І. В. Софієнко // Мовні і концептуальні картини світу. – 2014. – Вип. 50 (2). – С. 401–405.
12. Шубенко Н. О. Аудіовізуальний медіа текст : специфіка, структура, властивості / Н. О. Шубенко // Культура і сучасність : [альманах]. – 2012. – № 1. – С. 145–149.
13. Danan M. Dubbing as an Expression of Nationalism / Martine Danan // Meta. – 1991. – No. 4. – P. 606–614.
14. Diaz Cintas J. Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen / Jorge Diaz Cintas, Gunilla Anderman. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2009. – 272 p.
15. Remael A. Audiovisual translation / Aline Remael // Handbook of Translation Studies. – 2010. – Vol. 1. – P. 12–17.

АКЦЕНТУАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕСУБСТАНТИВІВ ЧЕТВЕРТОГО СТРУКТУРНОГО КЛАСУ В ПІВДЕННО-ЗАХІДНИХ ГОВОРАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Іваночко К. М.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті проаналізовано особливості наголошування відіменникових дієслів четвертого структурного класу. Виявлено, що більшість з них характеризується регіональністю ареалу, похідністю основ, малопродуктивністю вжитку й деривації, здатністю префіксованими дериватами набувати грамеми доконаного виду, неповнотою граматичної парадигми, фонетичною, морфологічною й наголосовою варіантністю. З'ясовано, що суфіксальна акцентуація вмотивовується дериваційними процесами, коренева – закоріненістю в пізньопраслов'янську баритоновану акцентну парадигму, варіантна – співвіднесеністю з їхніми наголосовими особливостями в західно- і південнослов'янських мовах та позалінгвальними чинниками.

Ключові слова: південно-західні говори, похідні вербативи, суфіксальна, коренева і варіантна акцентуація, структурний морфологічний клас дієслів, пізньопраслов'янська баритонована акцентна парадигма.

Ivanochko K. M. Accentuational Peculiarities of Structural Class IV noun Verbatives in Southwestern Subdialects of the Ukrainian Language. In the article the peculiarities of stressing Structural Class IV noun verbs in southwestern subdialects of the Ukrainian language in correlation with their accentuation in the variants of the Ukrainian literary language (modern one included) have been analyzed. It has been found out that most of the verbatives defined are characterized by general semantics of process or state (acquiring state or staying in it), areal regionality or even locality (Boikovian, local Maramorous, Hutsulian and over-Dniesterian subdialects), stem derivativeness, low usage and derivation productivity, ability of their prefixed derivates to acquire perfect aspect grammemes, sporadicity of semantic correlation with one-root derivates of other structural classes, grammatical paradigm incompleteness, phonetic and morphological variance and some of them - by connexity of root morphemes. It has been noted that despite being rooted into pre-Slavic language community and fixed in the literary language variants not all of them underwent normalization in the modern Ukrainian language. It has also been found out that defined verbatives prevail with suffixal accentuation caused by derivational processes. Both stress types testify to correlation with late pre-Slavic baritone accent paradigm (its Variants I and II). Variant accentuation of the verbatives analyzed is conditioned by stress differences in various subdialects, by the influence of lexicographic tradition and in some cases by versioning factors. Prefixal verbatives represent stress correlation with motivating derivatives. Some of the verbs in the southwestern variant of the literary language and thus, in modern Ukrainian have different stressing which is mostly caused by extralinguistic factors.

Key words: southwestern subdialects, derivational verbs, suffixal, root and variant accentuation, structural morphological verb type, late pre-Slavic baritone accent paradigm.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Натепер не втратили актуальності пошуки європейськими націями своїх коренів у глибинах трайбалізму. На думку О. Царука, «сьогодні є всі підстави для визнання більшості слов'янських племен ще праслов'янським явищем» [5, 22]. Основу української мови, як і більшості європейських, становлять її діалекти. Щодо цього особливо акцентуалізується південно-західне її наріччя, яке успадкувало особливості обох груп праслов'янської мовної спільноти (антської і словенської) [1, 264].

У південно-західних говорах функціонує пласт вербативів четвертого структурного класу. Їм властива регіональна ареальність (бойківські, локальна марамороська, гуцульські, локальні наддністрянські, спорадично – буковинські говори), загальна семантика стану (набуття або перебування в ньому) чи процесуальність, здатність їхніми префіксованими дериватами набувати грамеми доконаного виду, спорадичність семантичної кореляції з однокореневими дієсловами інших структурних класів, малопродуктивність морфологічної деривації,

несистемність повноти граматичної парадигми, фонетична, морфологічна, лексико-семантична варіантність (при зв'язаності частини із них кореневих морфем), перевага суфіксальної, спорадичності кореневої акцентуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на малопродуктивність вжитку й деривації, дієслова зазначеної структури вже ставали предметом акцентуаційних студій, до того ж виконаних як у діахронному, так і синхронному аспектах. Зокрема, В. Скляренко, досліджуючи історію українського наголосу, зазначав, що «у пізньопраслов'янській мові дієсловам на *-ati*, *-ajetъ* і на *-ěti*, *-ějetъ* (такий тип дієвідмінювання, безперечно, є вторинним) була властива одна акцентна парадигма – баритонована, але з двома варіантами: з наголосом на кореневому голосному (баритонована I а.п.) і з наголосом на суфіксальному голосному *-a-* або *-ě-* (баритонована II а.п.)» [4, 344].

В. Винницький, аналізуючи акцентуаційні особливості вербативів кореневого акцентного типу в сучасній українській літературній мові, зауважував, що в дієсловах указаної структури, попри їхню

малопродуктивність, превалює кореневе наголошування, «лише у кількох словах пройшла ретракція кореневого наголосу, і вони вживаються з двоюкою акцентуацією: *пліснявіти* і *пліснявіти*, *сівіти* і *сивіти*, *хиріти* і *хиріти*, *чёрствіти* і *черствіти*» [3, 353–354].

Хоча В. Складенко, вдаючись до історії наголошування дієслів української мови на *-ѣти*, *-ѣjeti*, залучав і говірковий матеріал [4, 344–376], усе ж системний аналіз наголосових особливостей вербативів означеної структури південно-західного наріччя української мови залишався на периферії українських акцентологічних праць. До нез'ясованих проблем належать причини зміщення наголосу з кореня на суфікс класу основи (дієслів баритонованої I а.п.) і із суфікса на презенсній флексії (вербативів баритонованої II а.п.), варіантність їхньої акцентуації, зв'язок акцентуації з процесами лексико-семантичної деривації, акцентна неспіввіднесеність похідних і мотивувальних дериватів у г.в.у.л.м. та в п.-с.в.у.л.м., а отже – і в с.у.л.м., як і унормованість суфіксально-флексійного типу акцентуації в частині із них у п.-с.в.у.л.м. та с.у.л.м.

Предметом дослідження стала наголосова специфіка десубстантивів четвертого структурного класу південно-західних говорів української мови.

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета – простежити співвіднесеність акцентуаційних процесів означених дієслів з їхніми наголосовими особливостями в пізньопраслов'янській мовній спільноті, інших слов'янських мовах й варіантах літературної мови, що передбачає розв'язання таких завдань: виявити в них акцентні типи; проаналізувати акцентуаційні процеси з урахуванням фонетичних, дериваційних, семантичних й етимологічних особливостей; простежити відмінності наголошування в різних мовних варіантах і пояснити причини таких змін; потвердити кореляцію наголосових і лексико-семантичних процесів при виникненні омонімії гомогенної природи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Серед вербативів четвертого структурного класу вирізняються деривати із субстантивними, ад'єктивними й вербативними основами, рівно ж і ті, що утворені шляхом поєднання кількох способів деривації. Більшість виявляє закоріненість у праслов'янську мовну спільноту. Майже половину з них становлять префіксовані деривати з результативною графемою: *боліти*, *бути*, *набугнявіти*, *вечеріти*, *в'одяніти*, *володіти*, *глівіти*, *гліпніти*, *говіти* і *г'овіти*, *дубіти*, *вдуріти*, *зліти*, *скапцаніти*, *кылавіти*, *укіпніти*, *сколенчіти(си)*, *сколяднічіти*, *закор'явіти*, *перекор'яжіти*, *скрижіти*, *куріти*, *куртіти*, *замаковіти*, *маркотніти*, *мёрвіти*, *знідіти*, *плісніти*, *запоганіти*, *впустіти*, *сїніти*, *пересіровіло*, *усл'утовіти*, *ст'аріти*, *сколяднічіти*, *струпнііти* (*трухлявіти*), *таніти*, *торб'атіти*, *хворіти*, *хіндыти*, *хиріти*, *оцаніти*, *цьівіти*, *цяр'апутьіти*, *черленіти*, *почервоніти*.

У процесі історичного розвитку мови деякі з них набували морфологічної варіантності презенсних форм, характерних для четвертого й одинадцятого структурних класів, останні з яких репрезентують

суфіксально-флексійну акцентуацію. Джерелом виникнення окремих дієслів зазначеного типу слугують лексико-семантичні процеси, що відбувалися в семантичній структурі вербативів дев'ятого класу, уможлививши їм набуття як нового афікса основи (*-i-*) та нових презенсних флексій, так і акцентної (кореневої та суфіксальної) варіантності, властивої аналізованим дериватам.

Дієслова означеного структурного класу засвідчують неоднаковий ступінь ареальності та продуктивності вжитку і морфологічної деривації (при малопродуктивності лексико-семантичної), належність мотивувальних основ до десубстантивів, dead'єктивів і девербативів, спорадичність семантичної кореляції з вербативами одинадцятого й дев'ятого структурних класів, превалювання суфіксального типу наголошування, раритетність омонімічних відношень (переважно) гомогенної природи, диференційним маркером яких слугують лексико-семантичні процеси та варіантність акцентуації, характерні для вербативів третього структурного класу [3].

Хоча відіменникові дієслова серед наведених дериватів і становлять абсолютну меншість, проте в акцентуаційному відношенні вони репрезентують поліаспектність процесів. Попри закоріненість (частини з них) у пізньопраслов'янську а.п.а. (першого чи другого її варіанта), вони мають суфіксальне (рідше кореневе) і варіантне (кореневе і суфіксальне) наголошування, зрідка – суфіксально-флексійне: *боліти* (**bolēti* **bolītь* (а.п.с.) (Скл¹, 127), *вечеріти*, *воліти*, *глівіти*, *скапцаніти*, *сколенчіти(си)*, *мёрвіти*, *плісніти*, *засе(у)реніти*, *посивіти* (< **s'ivēti* **s'ivējeti* (а.п.а.) < **s'ivь* (а.п.а.) (Скл. (1), 314), (с) *трупнііти* (*трупніхліти*), *хиріти* (< **xьrēti* **xьrējeti* (а.п.а.) (Скл., 346), *чёрвіти*, *почорніти* (< **čornēti* **čornējeti* (а.п.а.) (Скл., 346).

Десубстантиви, що виводяться з праслов'янської мовної спільноти, репрезентують обмежений ареал слововжитку, малопродуктивність деривації й семантичної кореляції з однокореновими дериватами (переважно) дев'ятого структурного класу (суфіксально-флексійного типу акцентуації), спорадичність унормованості на рівні літературних стандартів.

Суфіксальне наголошування серед означених дериватів є більш продуктивне (7), два з яких усталилися в сучасному літературному вжитку: *вечеріти*, *вечеріє* «вечоріти» (СГЦБ, 57), *вечеріти* «вечоріти» (СГГБ, 35), *вечеріти* (Жел, 66); (*вечоріти* «смеркатися, вечоріти», *вечоріє* «вечерееть» (Б.-Н., 74), *вечерть* «вечеріти, сутеніти, смеркати(ся)» (Ум., Сп. I, 72), *вечоріти*, *-ріє* «вечоріти» (Гр. I, 143), *вечоріти*, *-іє* (Орф., 75); *wolity* «воліти»: *Wolije czołowik umerty w syna pyd porohom jak u dońky za stolom.* (SH, 261), *воліти* «бажати, прагнути»; «надавати перевагу» (МСГГ, 29), *воліти* «хотіти», «дуже хотіти» (Жел., 117), *воліти* «бажати» (Левч., 41), *воліти*, *-лію*, *-си* «бажати, хотіти»; «давати перевагу» (Голов.) (Гр. I, 249), *воліти*, *-лію*, *-си* (Орф., 122); *в'оля*, *в'оліти* (*в'олію*), *воліти*; – псл. *volja*, пов'язане з чергуванням голосних з *velēti* «веліти» (ЕСУМ, I, 423).

¹ Список скорочень див. у кінці статті.

Позанормативність більшості означених десубстантивів (суфіксального наголосового типу) у с.у.л.м., попри узвичаєність деяких, умотивовується регіональністю вжитку, а також не в усіх випадках етимологічною прозорістю: **скапцаніти**, тільки мин. ч. **скапцанів**, -ла, -ло «утративши молодість, життєву енергію, зійти на старечий розум» (СГЦБ, 426), **капцаніти** «зійти» (Жел., 334), [**капцан**] «голяк, бідар (Г); зубожілий, занепалий (Ж)», **капцаніти** «убожіти, занепадати (про людину)»; – запозичення з мови ідиш; ід. **kápsən** «жебрак, бідак» походить від гебр. **qabšān** «жебрущий; жебрак; той, хто живе з милостині», пов'язаного з дієсловом **qabāš** «збирати» (ЕСУМ, II, 380); **перекоржіти**, -ію, -ією «переспати (у тривожному сні)» (СГЦБ, 339), **коржівіти**, -вію, -си «стати жорстким, твердим» (Жел.) (Гр. II, 283); **корж**, **коржик** «маленький корж; солодке печиво, переважно у формі кружечків», [**коржівіти**] «ставати шорстким, твердим»; – р. [**коржеть**] «черствіти, сохнути»; – задовільного етимологічного пояснення не має. (ЕСУМ, III, 17); **скрижіти**, **скрижіє** «струхлявіти»; «старіючи, знемогтися» (СГЦБ, 431); **zaserenowátity** «заскорушитися (про сніг)» (SH, 275), **zase(u)reníti** // **zaserenowátíti** «покритися настом (про сніг)»: Так красно zase "ре" новát'іло, шо прійдеш бе "з с'ліду (СГГ, 78).

З кореневою акцентуацією зафіксовані лише п'ять вербативів (**сколєнчіти(си)**, **пересіровіло**, **плісніти**, **сівіти** і **чєрвіти**). Вони трапляються лише в гуцульських і спорадично в локальній сучасній марамороській говірках: **сколєнчіти(си)** «заклякнути, затерпнути (від довгого сидіння, незручного положення)» (СГГ, 172), **сколінчитися** «бути крихким на ногах» (Жел., 875); **пересіровіло** «скиснути (про молоко)»: Дóбрe бe ўкрíти мoлoкó, абí нe пeрeсирoвíло (СГГР, 166), **сир**, **сírник** «млинець із сир», [**сírинний**] «з сир», [**сírинний**] «тс.» (Нед), **сиркóвий**, [**засírниту**] «забруднити сиром»; – псл. **syrgь**; – спорідн. з лит. **sūris** «сир», **sūras** «солоний», прус. **suris** «сир», дісл. **sūrr** «закваска», двн. **sūr** «кислий», дісл. **sūra** «кисле молоко»; іє. ***sū-ro-** / **sou-ro-** «кислий, солоний, гіркий» (ЕСУМ, V, 241); **чєрвіти** «червивити» (Саб., 414).

Третій десубстантив, незважаючи на регіональність характеру, репрезентує вищий ступінь продуктивності вжитку, як і деривації (лексико-семантичної та морфологічної), та внормованість у г.в.у.л.м.: **плісніти** «покриватися пліснявою»; перен. «сидіти вдома» (СГГ, 151), **сплісніли** «покрилися пліснявою»: Будзі спл'існ'іли на комáрнику, та бóдe дóбрa брíн'за (СГГР, 176), **плісніти** «покриватися пліснявою; пліснявіти» (СГГБ, 136), **зоплісніти** «зацвісти» (СГГБ, 82), **плісніти** (Жел., 659).

Укладачі ж лексикографічного джерела п.-с.в.у.л.м. під впливом лексикографічної традиції (**плєснєть**, **плєснить** или **плєсневьть** «покриватися, обростати плісенню» (Даль III, 131), **плєснєвьть** «цвісти» (Левч., 104), **плєсневьть** «цвісти, зацвітати, цвілю, мохом братись, обростати» (Ум., Сп. III, 46)) ускладнили його морфемну структуру ад'ективним суфіксом -яв-, зберігши при цьому кореневе наголошування: **пліснявіти**, -ію,

-ією «пліснявіти» (Гр. III, 196). Проте одинадцяти-томовий академічний «Словник української мови» фіксує його вже з варіантним наголошуванням – кореневим і суфіксальним, другий з яких спричинений наголосовою аналогією до дериватів з тотожним афіксом, що стане предметом іншої розвідки: **плісн'явіти**, **плісн'явіє** «покриватися, пошкоджуватися плісенню» (СУМ, VI, 587), **плісень** «вид грибів», **плісн'явий**, [**плісніти**] (Нед), **плісн'явіти**; – р. **плєсень**, др. **плєснь**, бр. **плєсня**, п. **plěšň**, ч. **plíseň**, слц. **pleseň**, вл., нл., полаб. **plesnaivé** «пліснявий», болг. м. **плєсен**, схв. **плєсан**, слн. **plěsen**, стел. **плєсень**; – псл. **plěsnь** «плісень» (ЕСУМ, IV, 449).

Четвертий деномінатив **сівіти**, характеризуючись регіональністю ареалу (бойківські говірки), малопродуктивністю вжитку (лише префіксований перфектив), закоріненістю в пізньопраслов'янську а.п.а (***s'ivěti** ***s'ivějetь** < ***s'ivь** (Скл. (I), 314), умотивовує реестрацію його деякими лексикографічними джерелами без наголосового маркера, попри кореневе наголошування у трьох варіантах літературної мови (г.в.у.л.м., п.-с.в.у.л.м. і в.у.л.м.п.у.): **посивіти** «посивіти»; **вікна посивіли** «світає» (СБГ, II, 119), **сівіти** (Жел., 863), **посівіти** (Жел., 713), **сивіти**, **посивіти** «сівіти, посівіти» (Ум., Сп. IV, 24), **посивіти** «посивіти» (Пі., 204), **сівіти** «сивіти, сірїти» (Пі., 235), **сівіти**, -ію, -ією «сивіти» (Гр. IV, 117), **посівіти**, -ію, -ією «посивіти» (Гр. III, 359), **сівіти** (Гол., 364).

Лише аналогія до наголошування тотожного за лексичною семантикою вербатива в російській мові (**свьдьтъ** «робитися сивим, біліти (про волосся)» (Даль IV, 378), як і упушеність наголосового маркера при фіксації аналізованого дієслова в говорах російської мови (**свьдьтъ** «робитися сивим» (Даль IV, 181), умотивовують реестрацію його лексикографічними джерелами с.у.л.м. з варіантною акцентуацією (кореневою і суфіксальною), другий з яких є набутком власне російської наголосової системи: **сівіти** (Бул., 28; УРС, V, 296; Погр., 518; УЛВН, 598); **сївіти'**, **сївію**, **сївієси** (про людину) (Орф., 688), **сївіти(ся)²**, **сивіє(ться)** (сірїти) (Орф., 688).

Деякі вербативів у досліджуваному наріччі репрезентують послідовність варіантного наголошування (при неоднаковому ступені його внормованості у варіантах літературної мови, а отже, і в с.у.л.м.): **глівіти**, **стрїнішїти**, **хїрїти** і **чорніти (пochорніти)**.

Відпраслов'янський деномінатив **глівіти** характеризується широтою діалектної ареальності (бойківські, наддністрянські і західноволинські говірки), варіантністю акцентуації в наддністрянських говірках та усталеністю в обох літературних стандартах (г.в.у.л.м. і п.-с.в.у.л.м.), що, однак, не забезпечило йому нормативності в с.у.л.м.

У бойківських і західноволинських говірках він, незважаючи на лексичні відмінності, репрезентує збереження кореневої акцентуації мотивувального деривата: **глівіти** «(про сир) ставати, робитися в'язким». Пор. слц. **hliviet'** «ледарювати, лежати» (СБГ, I, 173), **глівіти**, **глівіє** «ставати, робитися в'язким»: Зимля глівіє по дожджєви (СБГ) (СГЦБ, 99), **глівіте**, -іє «бути в початковій стадії дозрівання; бурїти (про помідори)» (Корз., 97).

У наддністрянському говорі означене дієслово та його префіксований перфектив засвідчують варіантне акцентування (кореневе і суфіксальне), перший з яких корелює з наголосовими особливостями мотивувального деривата, а другий умотивовується дериваційними процесами: *зглі́віти*: *зглі́віу* *сир.* (ГБ, 268) і *зглі́віти*, *зглі́вію*, *зглі́віси*, *зглі́віє* (ГБ, 56), *глі́віти* «(про сир) плісніти» (ДССР, 37), *зглі́віти*, *-іє* «зпінсуватися, пожовкнути (про сир)»: *Зглів'ів сир.* (НРС, 126).

Укладачі ж лексикографічних джерел г.в.у.л.м. та п.-с.в.у.л.м. під впливом лексикографічної традиції (*глевѣти* «робитися клейковатим» (Голов., 478), *зглевѣти*, док. в. *глевѣти* (Голов., 594) аналізовані вербативи подають, попри кореневу їхню акцентуацію в бойківських і західноволинських говірках та варіантну в наддністрянських, лише із суфіксальною, що й стало набутокм «Етимологічного словника ...»: *глі́віти* «глевѣти» (Жел., 143), *зглевѣти*, *-вію*, *-єи* «зробитися слизистим» (Гр. II, 138), *глі́віти* «псуватися (про сир)» (Ж), [*глевѣти*] «тс.», [*глевѣти*] «дубити (про варену картоплю)» (Ме); – п. *głiwieć*, [*głewieć*] «псуватися (про сир)», ч. (мор.) [*glivět'*] «животити», слц. *gliviět'* «тс.; гнити; лінуватися»; – похідне утворення від псл. **gliva* «вид гриба», субстантивованого прикметника з первісним значенням «слизький, клейкий» (ЕСУМ, I, 524).

Дієслово ж *стру́пнішити* (при тій широті ареалу – гуцульські, наддністрянська і марамароська локальні та буковинські говірки) виявляє фонетичну та морфологічну варіантність, превалювання кореневого наголошування (зазначені говірки й обидва літературні стандарти (г.в.у.л.м. і п.-с.в.у.л.м.) і спорадичність – суфіксального (буковинські говірки) : *стру́пнішити* (*трупнішити*) «збутвіти» (дерево) (ДССР, 89), *стру́пнішити* «струхлявіти» (СГГ, 178), *трупніхліти* // *трупнішити* «трухлявіти, гнити»; пор. пол. *trupieszć* (СГГ, 189), *трупніщити*, *-ііє* «трухлявіти» (Саб., 355), *трупніщити*, *-ііє* «напівзгнити, струхлявіти» (Саб., 344), *але: стру́пнішити*, *стру́пніщити* «трухлявіти, гнити» (СБГГ, 529), *стру́пнішити* (Жел., 930), *трупнішати* «трухнути, тліти, гнити, нищитися» (Шейк.) (Гр. IV, 290), [*трупнішати*] «трухнути, тліти, гнити, знищуватися» (Г, Нед), [*трупнішити*] «тс.» (Нед); – очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *trupieszć* «морщитися, порохнявіти, не розспаючись; гнити», *trupieć* (майже виключно про дерево) «гнити» пов'язані з *trup* «труп». – Див. ще *труп*¹. (ЕСУМ, V, 657–658).

На протигагу цьому лексикографічне джерело п.-с.в.у.л.м. префіксований його вербатові фіксує із суфіксальною акцентуацією, спричиненою дериваційними чинниками (набуттям грами недового виду), що синхронізує її зі складником ритмічної організації пісенного тексту. Такі процеси вмотивовують тотожність акцентуації і в одинадцятитомовому «Словнику української мови: *стру́пнішити*, *-ію*, *-ієи* «розкладатися»: *Лежить козак молоденький, на нім тіло почорніло, а від вітру стру́пнішило.* (Нн.) (Гр. IV, 220), *стру́пнішити*, *-ію*, діал. «трухлявіти»: *Він [пень] лежав, мов невеличкий вал; кора на ньому ще лиш де-де стирчала грубими клаптиками;*

(...); *дерев'яна маса стру́пнішила і кришилася, мов пухка глина* (Фр.) (СУМ, IX, 794).

Третій десубстантив, попри деяку звуженість ареалу (бойківські і спорадично буковинські говірки), непродуктивність морфологічної деривації і семантичну неспроможність співвіднесення з однокореновими дериватами інших структурних класів, потверджує вищий ступінь продуктивності вжитку, варіантність акцентуації, що виводиться з праслов'янської II баритонованої акцентної парадигми (< **xŷrěti* **xŷrějet* (а II.n.a.) (Скл., 346) та внормованість у трьох варіантах української літературної мови з кореневим наголосовим типом.

У бойківських говірках означений деномінатив характеризується варіантним наголошуванням (суфіксальним і кореневим), а в буковинських – лише кореневим. Суфіксальний наголосовий тип корелює з його акцентними особливостями в російській, білоруській, болгарській і чакавському діалекті сербської мови, а кореневий – із західнослов'янськими мовами (*хурій* «такий, що ослаб, виснажився через хворобу; кволий, немічний, худий», *хуренний*, *хуріти*, [*хурліти*]; – р. [*хурь*] «хвороба», [*хурій*], *хуреть*, бр. *хірѣць*, п. *churek* «хворовита людина», болг. *хурѣя* «хворію», схв. чак. [*захурѣт*], слн. *híratí* «хуріти»; – псл. *хурь*, пов'язане ступенем чергування (*ŷ* : *ŷ̄*) із *хворь*, з якого походить укр. *хворий* (ЕСУМ, VI, 175): *хуріти*, *хы* *рїти*, *хуріти*, *х'ї* *рїти* і «бути кволим»; перев. «лежати, спати»; «гнити»: *Дерѣво хї'рїт.* (СБГ, II, 339), *хуріти*, *-ію*, *-ієи* «бути хворим, страждати від якоїсь хвороби»; «довго відсипатися, відлежуватися»; «проводити даремно час, нічого не робити» (СГЦБ, 495), *хуріти* «спати»; «хворіти, нідіти, чахнути» (СБГГ, 611). У всіх варіантах літературної мови аналізований вербатові усталюється з кореневою акцентуацією : *хуріти* (Жел., 1038), *хилѣть*, *похилѣть* «хуріти, хлясти, хлянути, похуріти, охлясти, упадати, упасти на силах» (Ум., Сп. IV, 179), *хуріти* «боліти, хворіти» (Пі, 275), *хуріти*, *-ію*, *-ієи* «боліти, хворіти» (Гр. IV, 398), *хуріти*, *-ію*, *-ієи* (Гол., 424).

Однак укладачі академічного «Українсько-російського словника», не без впливу лексикографічної традиції російської мови (*хурѣть* «хворіти, худнути, в'янути, сохнути, чахнути, знемагати, дряхнути» (Даль IV, 548), послідовно рееструють його, як і поодинокий префіксований перфектив, з варіантним наголошуванням, що й стало надбанням інших лексикографічних джерел с.у.л.м.: *хуріти*, *хурію*, *хурієи* (УРС, VI, 326; Погр., 607; УЛВН, 690; Орф., 818), *захуріти*, *-урію*, *-урієи* (УРС, III, 147; Погр., 209; УЛВН, 230; Орф., 235).

Четвертий десубстантив, незважаючи на регіональність ареалу (лише бойківські говірки), відзначається дериваційною спроможністю (виникненням перфектива), семантичною кореляцією з однокореновим дериватом дев'ятого структурного класу (*чорнити*) та варіантністю акцентуації (при наголосовій неспіввіднесеності мотивувального і похідного вербатовів), що також виводиться з праслов'янської II баритонованої акцентної парадигми (**čorněti* **čornějet* (а II.n.a.) (Скл., 346):

почорніти «почорніти» (СБГ, II, 129), [čorn'ít'i], **-je** «чорніти» (СКУТГ, 70). Акцентну неспіввіднесеність однокореневі деномінативи засвідчують і в г.в.у.л.м.: **чорніти** (Жел., 1076), **почорніти** (Жел., 729).

Укладачі ж «Словаря української мови» за редакцією Б. Грінченка теж певною мірою під впливом лексикографічної традиції російської мови (**чернить** «робитися чорним, чорнішим, темніти; бруднитися» (Даль IV, 594) **чорніти, почерніти** «чорніти, чорнішати, почорніти, почорнішати»: *Ой чого ти почорніло, зеленє поле* (Шевч.) (Ум., Сп. IV, 197), **черниться** «чорніти» (Ум., Сп. IV, 197) аналізований деномінатив фіксують з давнім суфіксальним типом акцентуації, що й стало набуток лексикографічних джерел с.у.л.м.: **чорніти, -ію, -ієш** «чорніти» (Гр. IV, 470), **почорніти, -ію, -ієш** «почорніти» (Гр. III, 393), **чорніти** (Гол., 436; УЛВН, 705; Орф., 838),

У досліджуваних говорах серед десубстантивів четвертого структурного класу вирізняється, на відміну від вербативів третього класу [9], лише поодинокий полісемантичний вербатив (**мєрвіти**), семема якого відзначаються омонімічністю відношень гомогенної природи, попри їх неформалізованість у лексикографічних джерелах. Диференційним маркером у них слугують морфологічна (набуття нових морфем – тематичного афікса і презенсних флексій, належних до обох граматичних парадигм) і наголосова (суфіксальна й суфіксально-флексійна) варіантність.

Семантична структура означеного деривата в буковинсько-наддністрянській підгрупі говорів, рівно ж і в г.в.у.л.м, потверджує омонімічні зв'язки. У гуцульських говірках він усталюється з архісемами «перебувати у стані сну, страждати від безсоння» та «заснавати гниття» (при кореневій акцентуації), омонімічність відношень гомогенної природи яких беззаперечна: **тєрвіту** «дрімати; гнити»: *Лежыт тај тєрвіје* (SH, 126), **мєрвіти** «дрімати»; «гнити» (СГГ, 122), **мєрвіти** «страждати від безсоння» (СГГБ, 112), **мєрвіти** «м'яти, топтати сіно» (МСГГ, 101).

У буковинських говірках означені семема співвіднесені з різними вербативами, які ілюструють омонімічні відношення гомогенної природи, засобом диференціації тут виступають аналогічні чинники – наголосова (коренева і суфіксально-флексійна акцентуація) і морфологічна (належність презенсних флексій до окремих граматичних парадигм) варіантність: **мєрвіти**. Див. **мєрвітиси(-са)** «гнити, пріти, втрачати кормові якості» (СБГГ, 386) і **мєрвіти, мєрвіши** «дрімати» (СБГГ, 386).

У г.в.у.л.м. означені однокореневі вербативи, попри належність до різних структурних класів, потверджують омонімічність відношень без зміни акцентного типу: **мєрвіти** «страждати» (Жел., 434), **мєрвіти** «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати» (Жел., 434).

Хоча укладачі лексикографічного джерела п.-с.в.у.л.м. зазначені семема й закріпили за вербативами четвертого та дев'ятого структурних класів (при суфіксальній і кореневій їх акцентуації), все ж

такі їхні архісеми («набуття стану внаслідок природних процесів» і «впливу на об'єкт з метою надання аналогічного стану») радше потверджують полісемічність, аніж омонімічність відношень: **мєрвіти, -ію, -єш** «ставати непридатною (про солому)» (Гр. II, 417), **змєрвіти, -влю, -виши** «потерти, зім'яти (солому)» (Вх. Лем, 420) (Гр. II, 164).

Базове ж лексикографічне джерело с.у.л.м. фіксує лише однокореневий вербатив дев'ятого структурного класу з архісемою «впливу на об'єкт з метою надавання стану» (при стилістичній його маркованості і кореневій акцентуації): **мєрвіти, -влю, -виши**, діал. «м'яти, бгати (у 1 зн.)» (СУМ, IV, 674), [мєрва'] «м'ята, терта або попріла солома; гній (Ж), драгтя, погань», [мєрвістий] «пом'ятий, потертий; прілий, гнилий (МСБГ); змішаний з прілою соломою (МСБГ, Ж)», [мєрвістий] «змішаний з прілою соломою» (Ж), [мєрвіти] «м'яти, бгати; розбивати, розтирати; угноювати (Ж)», [мєрвіти] «тс.»; – псл. *m'ryva «попלטане, подрібнене», очевидно, віддалено пов'язане з *m'ryv «виснажений», m'ro «мру»; – споріднене з лит. marvá «мішанина», дісл. merja «подробити, розтовкти»; іє. *mer- «терти, знищувати» (ЕСУМ, III, 438).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, більшість десубстантивів четвертого структурного класу в досліджуваному наріччі репрезентує регіональність ареалу (бойківські, локальна марамороська, гуцульські і наддністрянські говірки), малопродуктивність вжитку й деривації, спорадичність семантичної кореляції з однокореневими дериватами інших структурних класів, непослідовність повноти граматичної парадигми, а частина з них – зв'язаність кореневих морфем, фонетичну й морфологічну варіантність, що й зумовило здебільшого позамовний статус у сучасній українській літературній мові, незважаючи на закоріненість у праслов'янську мовну спільноту та усталеність у варіантах літературної мови. Вони відзначаються кореневим, суфіксальним чи варіантним (кореневим і суфіксальним) наголошуванням, рідко суфіксально-флексійним.

Аналізовані вербативи характеризуються похідністю основ, префіксовані їхні деривати – (переважно) результативністю грамеми й суфіксальною акцентуацією (при неспіввіднесеності з мотивувальними основами), спричиненою дериваційними процесами. Лише декілька з них засвідчує збереження кореневої акцентуації мотивувального деривата. Варіантність акцентуації відсубстантивів мотивується співвіднесеністю з їхніми наголосовими особливостями в західно- і південнослов'янських мовах, дериваційними і версифікаційними чинниками та лексикографічною традицією. Серед відіменникових утворень трапляються поодинокі омоніми гомогенної природи (хоча й неформалізовані укладачами лексикографічних джерел), диференційним маркером яких слугують граматична і (в окремих говорах) наголосова варіантність.

Аналіз наголосових особливостей відприкметникових і віддієслівних вербативів матиме продовження в інших акцентологічних студіях.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

a.n.a. – баритонована акцентна парадигма; **a.n.b.** – окситонована акцентна парадигма; **a.n.c.** – рухома акцентна парадигма; **в.у.л.м.п.у.** – варіант української літературної мови періоду «українізації»; **з.в.у.л.м.** – галицький варіант української літературної мови; **п.-с.в.у.л.м.** – південно-східний варіант української літературної мови; **с.у.л.м.** – сучасна українська літературна мова.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В. Українська акцентна система : становлення, розвиток / Василь Винницький. – Львів : Біблос, 2002. – 578 с.
2. Іваночко К. Акцентуація ономатопічних ентомологічних суфіксальних дієслівних утворень у південно-західних говорах української мови / Костянтин Іваночко // Вісник Львівського університету : Серія філологічна. – 2012. – Вип. 57. – С. 263–274.
3. Іваночко К. Наголос як маркер омонімічних відношень вербативів третього структурного класу південно-західних говорів української мови / Костянтин Іваночко // Рідне слово в етнокультурному вимірі : [зб. наук. праць / гол. ред М. Федурко]. – Дрогобич, 2017. – С. 68–83.
4. Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово / В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 2016. – 702 с.
5. Царук О. Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри : [монографія] / Олександр Царук. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 1988. – 324 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- Б.-Н.** – Білецький-Носенко П. Словник української мови / [підг. до видання В. В. Німчук]. – К. : Наук. думка, 1966. – 421 с.
- Бул.** – Булаховський Л. А. Український літературний наголос (характеристика норми) / Л. А. Булаховський. – К. : Рад. шк., 1947. – 56 с.
- ГБ** – Верхратський І. Говір батюків / Іван Верхратський. – Львів, 1912. – 308 с.
- Гол.** – Голоскевич Г. Правописний словник / Григорій Голоскевич. – Лондон : Вид-во Союзу українців у Великій Британії, 1961. – 451 с.
- Голов.** – Матеріали для словаря Малоруссакого нарѣчя // Мовознавство. – першоджерела : [наук. зб. Музею української культури в Свиднику / упор. : Й. О. Дзензелівський, З. Ганудель]. – Пряшів, 1982. – Т. 10. – С. 311–612.
- Гр.** – Словарь української мови : у 4-х тт. [упор. з додатком власного матеріалу Б. Д. Грінченко]. – К. : Вид-во АН УРСР, 1958. – Т. I : А–Ж. – 494 с.; 1958. – Т. II : З–Н. – 573 с.; 1959. – Т. III : К–М / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – 506 с.; 1959. – Т. IV : Р–Я. – 563 с.
- Даль** – Даль В. Толковий словарь живаго великорусского языка / Владимир Даль : В 4-х т. – М., 1980. – Т. III : П. – 555 с.; 1980. – Т. IV : Р–В. – 683 с.
- ДССР** – Горбач О. Словник діалектної лексики північно-наддністрянської говірки сіл Романів, Підсоснів, Підберізіч й Лагодів // Північно-наддністрянська говірка й діалектний словник с. Романів Львівської області : Відбиток з «Наукових Записок» Українського Технічно-Господарського Інституту в Мюнхені. – Т. VII (X), 1965. – С. 24–103.
- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : В 7 тт. / [гол. ред. О. С. Мельничук]. – К., 1982. – Т. 1 : А–Г / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – 632 с.; 1985. – Т. 2. : Д–К(опці) / [уклад. Н. С. Родзевич та ін.]. – 572 с.; 1989. – Т. 3. : Кора–М / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – 552 с.; 2003. – Т. IV : Н–П / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – 656 с.; 2006. – Т. 5. : Р–Т / [уклад. Р. В. Болдирев та ін.]. – 704 с.
- Жел.** – Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар : У 2 т. – Мюнхен, 1982. – Т. 1–2. – 1117 с.
- Корз.** – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говорів / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика / [ред. кол. І. С. Матвіяс (голова), П. Ю. Гриценко, Н. П. Прилипка]. – К. : Наук. думка, 1987. – С. 62–267.
- Левч.** – Левченко М. Опыт русско-украинскаго словаря / М. Левченко. – К. : Типографія Губернского Управления, 1874. – 188 с.
- МСГГ** – Піпаш Ю. О. Матеріали до Словника гуцульських говірок / Ю. О. Піпаш, Б. К. Галасюк. – Ужгород : Графіка, 2005. – 264 с.
- НРС** – Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / [відп. ред. : Левко Полюга, Наталя Хобзей]. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008 [Серія «Діалектологічна скриня»]. – 288 с.
- Орф.** – Орфографічний словник української мови / [уклад. С. І. Головащук та ін.]. – К. : Довіра, 1994. – 864 с.
- Пі** – Піскунов Ф. Словник живої народної, письменної і актової мови руських югівчань Російської і Австро-Венгерської цесарії / Фортунат Піскунов. – Київ : Типографія Е. Я. Федорова, 1882. – 304 с.
- Погр.** – Погрібний М. І. Словник наголосів / М. І. Погрібний. – К. : Рад. шк., 1964. – 639 с.
- Саб.** – Сабодаш І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району / Іван Сабодаш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 478 с.
- СБГ** – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – К., 1984. – Ч. I. : А–Н. – 495 с.; Ч. II : О–Я. – 515 с.;

- СБГГ** – Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688 с.
- СГГ** – Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів, 1997. – 232 с.
- СГГБ** – Негрич М. Скарби гуцульського говору : Березови / Микола Негрич. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 224 с.
- СГГР** – Грицак М. Скарби гуцульського говору : Росішка / Микола Грицак. – Львів : Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2008. – 318 с.
- СГЦБ** – Матіїв М. Словник говірок центральної Бойківщини / Микола Матіїв. – К.; Сімферополь : Нага, 2013. – 602 с.
- Скл. (1)** – Скляренко В. Г. Праслов'янська акцентологія / В. Г. Скляренко. – К., 1998. – 342 с.
- Скл.** – Скляренко В. Г. Історія українського наголосу. Дієслово / В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 2016. – 702 с.
- СКУТГ** – Словарь карпатоукраинского торуньского говора / [отв. ред. А. Ф. Журавлев]. – М. : ИС РАН, 2001. – 216 с.
- СУМ** – Словник української мови : в 11-ти т. / [за ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1973. – Т. IV : І–М. – 840 с.; 1975. – Т. VI : П–Поїти. – 832 с.; 1978. – Т. IX : С. – 916 с.
- УЛВН** – Українська літературна вимова і наголос / [відп. ред. М. А. Жовтобрюх]. – К. : Наук. думка, 1973. – 724 с.
- Ум., Сп.** – Уманець М. і Спілка А. Словарь російсько-український / [зібрали і впорядкували М. Уманець (М. Комаров) і А. Спілка]. – Львів : З друк. Наук. т-ва ім. Т. Шевченка, під зарядом К. Беднарського, 1893. – Т. I : А–К. – 318 с.; 1896. – Т. III : П–С. – 286 с.; 1898. – Т. IV : С–Я. – 238 с.
- УРС** – Українсько-російський словник : в 6-ти тт. / [гол. ред. І. М. Кириченко]. – К : Вид-во АН УРСР, 1961. – Т. III: О–ПОДАРУНОЧОК. – 528 с.; 1963. – Т. VI : Т–Я. – 618 с.
- SH** – Janów J. Słownik huculski [text] /Jan Janów /Opracował i przygotował do druku Janusz Rieger. – Krakow, 2001. – 302 s.

УДК 81-115 81'367.7:81'44:811.161.2+811.133.1

ДО ПИТАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАНЦУЗЬКОГО ГЕРУНДІЯ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ М. ЛЕВІ "TOUTES CES CHOSES QU'ON NE S'EST PAS DITES" ТА ЙОГО УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ)

Ковбанюк М. І.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

У статті репрезентовано аналіз семантичного інтервалу між вторинною та первинною діями за участю французького герундія як вторинного предиката речення і його українських відповідників. З оперттям на сучасні наукові і методологічні засади простежено функціонування первинного і вторинного предикатів у таксисній площині, зокрема на осях одночасності та різночасності. На матеріалі українського перекладу виявлено випадки, коли французький герундій втрачає зв'язок із семантичним предикативним ядром речення.

Ключові слова: вторинний предикат, первинний предикат, еквівалент, семантичний інтервал, герундій, дієприслівник.

Kovbaniuk M. I. To the Question of French Gerund Functioning (Based on the Novel by M. Levy "Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites" and its Ukrainian Translation). The article deals with the analysis of the semantic interval between the second and main actions involving French gerund as the second predicate and its Ukrainian equivalents. Using scientific and methodological principles, the functioning of the main and second predicates from the standpoint of taxis theory in particular simultaneity and sequence has been overviewed. According to semantic-syntactic theories such sentences are considered to be polypredicated units that foresees the realization of some situations within a non-elementary structure.

The research material includes 309 simple constructions with French gerund. There were determined three main groups of equivalents according to Ukrainian translation: 1) absolute equivalence; 2) partial equivalence; 3) conditional equivalence. Their productivity has been established with the help of the quantitative analyses.

The key aim of the research was to take an overview of semantic interval between the first and the second gerund predicate actions. The main semantic features of French gerund in the function of the second predicate within simultaneity and sequence have been found out. The Ukrainian translation has made it possible to determine cases when French gerund may become more independent of semantic predicate core of the sentence. Such correlation has also proved the fact of the absence of an interval between two situational actions within a non-elementary structure. At the same time, it was possible to say that semantic sequence is an exception according to the simultaneous background. Based on the research material it has been shown that French gerund as the second predicate begins to lose its dependence on the main one, acquires distinctive features, thus the duration of the semantic interval is extended.

Key words: second predicate, main predicate, equivalent, semantic interval, gerund, participle.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасна лінгвістика апелює розглядати французький герундій як ключовий компонент вторинної предикації, зокрема у межах простого неелементарного чи складного речення (С. Авю, О. Алмуа, М. Ерсланд, Х. Геттрап, Б. Комбетт, М. П'єрар та ін.) [21; 19; 22; 18; 17; 24]. Проте повної реалізації вторинний предикат зазнає за участю суб'єкта та первинного предиката того самого речення, що зумовлює його складнішу семантико-синтаксичну організацію з особливими міжкомпонентними відношеннями. Нині вторинну предикацією витлумачено як семантико-синтаксичну категорію, що виражає додаткові ознаки, а на денотативному рівні співвідноситься з окремою ситуацією [13, 13]. Саме ж речення, у якому зафіксовано кілька предикативних центрів, кваліфікують як поліпредикативне (В. Г. Байрак, О. В. Бондарко, О. В. Кульбабська, О. О. Каминіна, К. Мартіно та ін.) [1; 3; 13; 7; 24]. Поліпредикативна конструкція виникає внаслідок взаємодії щонайменше двох моделей речення, у результаті семантичного сполучення як мінімум двох типових значень з формуванням окремої версії міжпозиційних відношень [6, 256].

Актуальність розвідки мотивована позиціями семантичного синтаксису, що визначає роль та місце вторинного предиката (французького герундія) у реченні та його зв'язок із іншими структурними компонентами (первинним предикатом).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному мовознавстві чимала низка праць пов'язана з функціонуванням французького герундія, його частиномовною належністю, загальними принципами розмежування тощо. Серед семантико-синтаксичних функцій герундію приписують функціонування в ролі відокремленого другорядного предиката, відокремленої обставини, предикативної обставини, поширювача, вставної конструкції (С. Авю, О. Алмуа, М. Ерсланд, К. Мартіно та ін.) [19; 21; 22; 24].

На думку В. Гака, первинна функція французького герундія – це репрезентація одночасності, паралелізму первинної та вторинної дій [5, 197]. До категорії часової послідовності відносить герундій і Л. Теньєр, наполягаючи на його здатності позначати супровідну дію щодо первинного предиката [15, 509]. Французький лінгвіст Т. Арнавіель, досліджуючи синтаксичну природу герундія, доходить висновку, що, з одного боку, він регулює відношення між первинною та вторинною діями стосовно суб'єкта

Результати кількісних підрахунків еквівалентності французького герундія на матеріалі художнього твору Марка Леві "Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites"

№	Кількісний показник	Еквівалент французького герундія
	Назва групи	
I	АБСОЛЮТНА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ	
1	212 (68,6%)	Дієприслівник недоконаного виду
2	56 (18,1%)	Дієприслівник доконаного виду
II	ЧАСТКОВА ЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ	
3	2 (0,6%)	Дієслово теперішнього часу
4	6 (2%)	Дієслово минулого часу
III	УМОВНА БЕЗЕКВІВАЛЕНТНІСТЬ	
5	20 (6,5%)	Підрядне речення часу
6	2 (0,6%)	Прислівник
7	11(3,6%)	Редукція герундія у перекладі
	Усього:	309 (100%)

речення, а з іншого – контролює ставлення суб'єкта до основного предиката, що підтверджує сильні вербальні характеристики герундія [16, 44–45]. М. Ерланд, звертаючись до проблематики герундія, описує його як засіб розміщення матричного предиката на часовій осі. Проте він вказує і на автономну герундійну ситуацію, супровідну щодо первинної. Таким чином, герундій відображає одночасні відношення між двома діями [22, 87–93].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в дослідженні семантичного інтервалу між герундієм у функції вторинного предиката і основним предикативним центром речення (суб'єкт + первинний предикат) на тлі української мови. Зазначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати співвідношення речень з французьким герундієм до їх українських відповідників, встановити еквівалентні та безеквівалентні випадки, здійснити кількісний аналіз; 2) описати семантико-синтаксичний зв'язок «вторинний предикат – первинний предикат» у межах таксисної одночасності й різночасності; 3) простежити протяжність семантичного інтервалу між вторинною герундійною дією та первинним предикатом речення. Матеріалом дослідження слугує роман французького письменника Marc Levy "Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites" та його літературно-художній переклад (переклад з французької В. Й. Шовкуна, 2009), що сприяє аналізу українських відповідників та мотивує глибше пізнання й розуміння семантики французького герундія.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивчення семантичного інтервалу між вторинним та первинним предикатом не можливе без звернення до поняття таксису. У сучасному мовознавстві таксис визначають як виражене в поліпредикативних конструкціях поєднання дій (компонентів) поліпредикативного комплексу в єдиному часовому вимірі [4, 98–99]. Йдеться про зв'язок, який виступає в таких основних різновидах відношення: одночасність і неодноразовість (передування і наслідок) [2, 110]. Французький герундій розглядаємо в межах

поняття «залежний таксис», що передбачає семантико-часові відношення між матричною та вторинною (хронологічною) діями [20; 14].

Звернення до кількісного розподілу (див. табл.1) еквівалентів французького герундія підтверджує, що семантика герундія облігаторно реалізується у структурі, ядром якої слугують первинний предикат і суб'єкт (268 одиниць / 86,7 %). Окрім того, французький герундій, залежний від первинного предиката, передає здебільшого семантику одночасності дій (212 одиниць / 68,6 %).

Дані таблиці засвідчують, що найпродуктивнішу групу формують абсолютні еквіваленти (I), де французький герундій співвіднесений із українським дієприслівником недоконаного та доконаного виду (268 одиниць / 86,7 %).

Еквівалентність недоконаного процесу характеризується семантичною тотожністю, позначаючи дію з такими ознаками, як неперервність, необмеженість у часі, немаркованість завершеності, повторюваність, наприклад: франц.: *C'est un 36, Stanley! dit-elle en s'éloignant* – Це тридцять шостий розмір, Стенлі! – повторила вона, **віддаляючись**; *Trop tard! souffla Julia en regardant le numéro affiché* – Надто пізно! – зітхнула Джулія, **дивлячись** на номер, який висвітився на дисплеї.

У французькій та українській мовах відповідно до таксисних відношень недоконаний процес передбачає одночасність реалізації й відсутність інтервалу щодо первинної та вторинної предикативної дії, наприклад: франц.: *Julia manqua trébucher en descendant de l'estrade ...* – Джулія мало не спиткнулася, **спускаючись** із помосту ... → *спускаючись* (вторинна предикація) – відсутність інтервалу (первинна предикація); *Tu as raison, dit Adam en regardant à son tour le ciel* – Ти маєш рацію, – сказав Адам, **дивлячись** на небо → *сказав* (первинна предикація) – відсутність інтервалу – *дивлячись* (вторинна предикація); *Chuchota Stanley en se resserrant un verre de vin* – Прошепотів Стенлі, **підсовуючи** до себе склянку з вином → *прошепотів* (первинна предикація) – відсутність

інтервалу – підсовуючи (вторинна предикація). Спостерігаємо тотожність тривалості первинної та вторинної дій, а саме дії тривають доти, поки не закінчиться одна з них.

Французький герундій та еквівалентний йому український дієприслівник недоконаного виду у функції вторинного предиката здебільшого вміщують інформацію:

а) про стан суб'єкта, наприклад: франц.: ... *lâcha Julia en retenant sa rage* – ... кинула Джулія, ледве стримуючи гнів; ... *dit Stanley en souriant* – ... запитав, усміхаючись, Стенлі;

б) про рух та переміщення суб'єкта, наприклад: франц.: *En remontant la neuvième avenue, elle envoya de son téléphone portable un message tendre à l'attention d'Adam* – Підіймаючись по Дев'ятій авеню, вона надіслала зі свого мобільного телефона ніжне повідомлення Адамові; *Maugréa-t-elle en grimprant l'escalier* – Пробурчала вона, підіймаючись сходами;

в) про зорову, мовленнєву, інтелектуальну активність та діяльність суб'єкта, наприклад: франц.: ... *répondit Anthony Walsh en se regardant dans le miroir accroché au mur* – ... відповів Ентоні Воли, дивлячись у дзеркало, яке висіло на стіні; *Répéta-t-elle en bafouillant* – Повторила вона, заминаючись; ... *dit Anthony Walsh en consultant le tableau d'affichage des départs* – ... сказав Ентоні Воли, уважно вивчаючи табло оголошень;

г) про фізичну діяльність суб'єкта, наприклад: франц.: ... *assura le directeur du magasin en remettant la peluche en place* – ... запевнив її директор крамниці, ставлячи плюшеву видру на місце; ... *dit Julia en ouvrant le réfrigérateur* – ... сказала Джулія, відкриваючи холодильник.

Доконаний процес вважається граничним і динамічним водночас. Він характеризує завершеність дії, її результативність, а також відокремленість від іншої дії. Між первинною та вторинною діями починає функціонувати незначний семантичний інтервал, наприклад: *En présentant ses attestations d'emplois, Julia avait convaincu l'économat de l'université* – Додавши ще деякі довідки про свою працю, Джулія зуміла переконати господарчий відділ університету → додавши довідки (вторинна предикація) – семантичний інтервал між діями – зуміла переконати (первинна предикація); *J'imaginai les rues où elle marchait en partant de chez elle au matin* – Я уявляв собі вулиці, якими вона ходила, вийшовши вранці з дому → уявляв вулиці (первинна предикація) – семантичний інтервал між діями – вийшовши з дому (вторинна предикація); *Julia remercia le concierge en l'embrassant sur la joue* – Джулія подякувала консьєржу, цмокнувши його в щоку → подякувала (первинна предикація) – семантичний інтервал між діями – цмокнувши в щоку (вторинна предикація).

Водночас вторинний предикат доконаного процесу переважно вказує на:

а) рух і переміщення суб'єкта, наприклад: франц.: *Le convoi s'ébranla et quitta la zone aéroportuaire en empruntant l'autoroute 678* – Кортєж рушив і покинув зону аеропорту, виїхавши на автостраду 678; *En sortant de l'hôtel, il s'approcha d'Anthony qui*

attendait toujours devant la voiture – Вийшовши з готелю, він наблизився до Ентоні, який стояв біля автомобіля;

б) фізичну активність та діяльність суб'єкта, наприклад: франц.: *Le concierge interrompit leur conversation en remettant à Anthony un pli qui venait de lui être faxé* – Консьєрж урвав їхню розмову, подавши Ентоні повідомлення, яке щойно надійшло факсом; *Avec le talent que tu as, tu pourrais l'obtenir en photographiant un chien qui pisse sur un réverbère* – З твоїм талантом ти міг би здобути її, сфотографувавши собаку, який мочиться на ліхтарний стовп;

в) мовленнєву, зорову та слухову діяльність суб'єкта, наприклад: франц.: ... *Interrogea la mère de famille en haussant le ton* – ... вигукнула мати родини, підвищивши тон; *J'ai cru comprendre en écoutant ton message que tu n'étais pas au mieux de sa forme* – Прислухавши твоє послання на мобільному, я зрозумів, що ти не в найліпшій формі; ... *demanda le concierge en jetant un regard par-dessus l'épaule d'Adam* – ... запитав консьєрж, кинувши погляд через плече Адама.

Спираючись на функціонування видових форм саме вторинного дієприслівникового предиката, доходимо висновку, що недоконаний процес протиставлений доконаному в тому, що репрезентована в такий спосіб ситуація за участю французького герундія залишається постійною впродовж часового періоду, тоді як доконана ситуація схарактеризована послідовністю відношень, які вирізняють одну від одної й зумовлюють зміни на часовій осі [10, 165].

Друге місце за продуктивністю посідає група умовних безеквівалентів (33 одиниці / 10,7 %), де французький герундій співвідносний із підрядним реченням часу, прислівником, а також зазнає редукції при перекладі українською мовою.

Відповідність українського підрядного речення часу французькому герундію засвідчує одночасність первинної та вторинної дії, а отже, відсутність семантичного інтервалу. Однак дії реалізуються паралельно, на тлі одна одної, наприклад: франц.: *Mais je les ai aperçues en allant ranger son dernier courrier* – Але я побачив їх тоді, коли увійшов туди, щоб покласти там його останнього листа → побачив, коли увійшов; *Stanley lui confia qu'il était passé en bas de chez elle en rentrant de son travail* – Стенлі призначався їй, що пройшов повз її будинок, коли повертався з роботи → пройшов повз, коли повертався з роботи; *Nouveau bâillement de Julia qui pressa le pas en passant devant la basilique* – Джулія знову широко позіхнула й прискорила ходу, коли вони проминали собор → позіхнула, прискорила ходу, коли проминали собор.

Співвіднесеність французького герундія з українським прислівником, з одного боку, підтверджує атрибутивний характер вторинного предиката, а з другого – позиціонує первинну та вторинну дію як одночасні у часових межах із абсолютною відсутністю семантичного інтервалу, наприклад: франц.: *Tu bâillais devant un livre quand je suis entrée! Qu'est-ce que tu mens mal!* dit Julia en riant – Ти куняв над книжкою, коли я увійшла! Ти не дуже вмієш бре-

хати! – **зі сміхом** заперечила йому Джулія → заперечила, сміючись.

Редукцію французького герундія при перекладі насамперед спричинено стилевими особливостями, а також адаптацією тексту для його кращого сприймання та розуміння, наприклад: франц.: *Je vais déjà vous apporter un bouquet de crevettes, l'appétit vient en mangeant* – Я вже наказав подати вам справжній букет із креветок, **апетит приходить під час їжі** (використано вислів-кліше). Опущення французького герундія в українському перекладі спостерігаємо за таких умов: а) домінація первинної дії, вторинна герундійна дія нівелюється, набуває атрибутивного характеру, семантичний інтервал відсутній, наприклад: франц.: *Enchaîna Stanley en ricanant* – Припустив Стенлі з **веселими нотками в голосі**; *Je suis en plein sommeil, j'ai bu quelque chose en rentrant qui ne m'a pas réussi* – Я бачу сон, мабуть, я щось випила **таке, що не пішло мені на користь**; б) зв'язок «вторинний предикат – суб'єкт» послаблено за участю безособового звороту у частині «первинний предикат – суб'єкт», наприклад: франц.: *Même en comptant la pièce à l'étage où tu voulais me ranger, il n'y a pas assez de place et plus assez de ces précieuses minutes que nous gâchons comme deux gosses* – **Навіть з урахуванням тих горішніх кімнат, у які ти хотіла мене заохати, тут не досить місця, і ми тут, як діти, лише гайнуємо свої дорожочинні хвилини**; в) вторинна дія набуває роз'яснювального, уточнювального характеру, наприклад: франц.: *Elle ôta ses chaussures dans le couloir et redescendit dans sa chambre en empruntant l'escalier de service* – Вона скинула в коридорі пантофлі й спустилась у свою кімнату (використовуючи сходи) **сходами для службового користування**; *Tomas l'avait appelé en quittant l'aéroport pour le prévenir de leur arrivée* – Томас зателефонував йому з аеропорту (покидаючи аеропорт), **щоб повідомити про їхній приїзд**.

Найменш продуктивною є група часткових еквівалентів (8 одиниць / 2,6 %), де французький герундій співвідноситься із українськими дієсловами теперішнього та минулого часу.

Співвіднесеність французького герундія з українським дієсловом теперішнього часу засвідчує відсутність інтервалу між первинною та вторинною предикативними діями, що зводить їх до однорідних, наприклад: франц.: *Tu avoueras que jusqu'à la mise au point de cette invention géniale, il était difficilement concevable de dire à sa fille que l'on est mort, tout en guettant sa réaction (dire i en guettant)* – **Ти не можеш погодитися, що до запровадження нашого гені-**

ального винаходу неможливо було б сказати своїй дочці, що ти вже помер, і дивитися, як вона до цього поставиться (сказати і дивитися).

Дієслово минулого часу сприяє розумінню вторинної герундієвої дії як такої, що характеризується недовгочасністю, завершеністю та вичерпністю. Така вторинна дія відбувається одночасно з первинною, проте на її тлі виглядає як саме тло, як додаткова дія, зберігаючи риси однорідності, наприклад: франц.: *Julia lui arracha aussitôt l'appareil, l'étouffa dans sa main en faisant signe à son père d'être le plus silencieux possible* – Джулія відразу вихопила її в нього з рук, **затиснула її у своїй руці і зробила знак батькові, щоб він тримався якомога тихіше** → вихопила, затиснула, зробила знак; *Il se hissa à bord en levant les yeux au ciel* – Він сів у коляску і **звів очі до неба** → сів, звів очі.

Франкомовний матеріал засвідчив, що вторинна герундійна предикативна дія, репрезентована одночасністю, є супутньою щодо первинної дії. Інакше кажучи, їй притаманний паралелізм дій (в аналізованому романі Марка Леві “Усе, що не було сказано” налічується 212 (68,6%) таких одиниць). Порухення одночасності між первинною та вторинною діями зумовлене позначенням герундієм логічних відношень (у нашому випадку часових) щодо первинного предиката, а також можливістю відбивати хронологічність (послідовність) подій у межах різночасності (в аналізованому романі Марка Леві “*Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites*” налічується 56 (18,1%) таких одиниць).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Співвіднесеність французького герундія з українськими відповідниками уможливорює твердження про перевагу відсутності семантичного інтервалу між вторинною та первинною діями. Водночас вважаємо, що різночасність французького герундія є винятком на тлі семантико-функційного поля одночасності. Однак функціонування у відтинку семантичної різночасності доводить, що вторинний предикат утрачає залежність від первинної дії, набуває окремих ознак і, таким чином, тривалість інтервалу між первинною та вторинною діями подовжена в межах того самого вивалення. Отже, співвіднесеність та аналіз еквівалентів герундія на тлі української мови сприяє цілісному відображенню зв'язків одночасності й різночасності. Перспективи дослідження вбачаємо у зверненні до проблематики вторинної предикації на матеріалі мов різних груп з метою зіставного аналізу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Байрак В. Г. Типология полипредикативных синтаксических связей [Электронный ресурс] / В. Г. Байрак. – 2010. – № 16. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2010_16/article/4.pdf
2. Барчук В. М. Таксис передування/наступності в українській мові / В. М. Барчук // Лінгвістика. – 2011. – № 1 (22). – С. 110–118.
3. Бондарко А. В. Общая характеристика семантики и структуры поля таксиса / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматики: Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М. : УРСС, 2001. – С. 234–242.
4. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л. : Наука, 1978. – 175 с.
5. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г. А. Золотова, Н. К. Онипенко, М. Ю. Сидорова. – М. : РАН. Институт русского языка им. В. В. Виноградова, Моск. гос. ун-т. им. М. В. Ломоносова, филол. факультет, 1998. – 528 с.

6. Камынина А. А. О полупредикативных конструкциях в простом предложении / А. А. Камынина. – М. : Изд-во. Моск. ун-та, 1983. – 52 с.
7. Ковбанюк М. І. Вторинні предикативні значення дієприслівника / М. І. Ковбанюк // Предикат у структурі речення [колективна монографія] / [за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка]. – К.; Івано-Франківськ ; Варшава : Вид-во. Прикарпатського нац. ун-ту, 2010. – С. 210–230.
8. Ковбанюк М. І. Семантико-синтаксичне функціонування вторинного дієприслівникового предиката у структурі неелементарного речення / М. І. Ковбанюк // W kręgu ukrainoznawstwa i komunikacji międzykulturowej : [зб. наук. праць] – Olsztyn : UWM w Olsztynie, 2012. – С. 1–10.
9. Ковбанюк М. І. Українська мова в контексті французької / М. І. Ковбанюк // Зіставно-типологічні студії українська мова на тлі споріднених мов [колективна монографія] / [за ред. акад. НАПН України В. І. Кононенка]. – К.; Івано-Франківськ ; Варшава : Вид-во. Прикарпатського нац. ун-ту, 2015. – С. 158–180.
10. Кононенко В. І. Предикат у структурі речення / В. І. Кононенко. – К.; Івано-Франківськ ; Варшава : Вид-во. Прикарпатського нац. ун-ту, 2010. – 408 с.
11. Кононенко І. В. Українська та польська мови: контрастивне дослідження : [монографія] / І. В. Кононенко. – Варшава : Вид-во. Варшавського у-ту, 2012. – 804 с.
12. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац ун-т, 2011. – 672 с.
13. Талаш І. О. Типи часових значень як результат взаємозв'язку таксисних і темпоральних ситуацій у публіцистичних текстах / І. О. Талаш // Мандрівець. – 2009. – № 3. – С. 67–71.
14. Combettes B. Les constructions détachées en français / Bernard Combettes. – Paris : Ophrys, 1998. – 143 p.
15. Gettrup H. Le gérondif, le participe présent et la notion du repère temporel / Harald Gettrup // Revue romane. – 1977. – Num. 12. – Pp. 210–271.
16. Halmøy O. Les formes verbales en –ant et la prédication seconde / Jane-Odile Halmøy // Travaux de linguistique. – 2008. – Num. 57. – Pp. 43–62.
17. Halmøy O. Réflexions préalables à une nouvelle étude du tour: tout+gérondif / Jane-Odile Halmøy // Revue Romane. – 1990. – Num. 25. – Pp. 181–196.
18. Havu E. La prédication seconde en français: essai de mise au point / Eva Havu, Michel Pierrard // Travaux de linguistique. – 2008/2. – Num. 57. – Pp. 7–21.
19. Herslund M. Le participe présent comme co-verbe / Michael Herslund // Langue française. La prédication seconde. – Paris, 2000. – Num. 127. – Pp. 86–94.
20. Kleiber G. Gérondif et relations de cohérence: le cas de la relation de cause / Georges Kleiber // Relations de discours. – Actes du Xve Séminaire de Didactique Universitaire. – 2009. – Pp. 9–24.
21. Martinot C. Prédication principale vs seconde à l'épreuve des faits d'acquisition / Claire Martinot, Jelena Kuvac, Lilian Chur // Prédicats, prédication et structures prédictives. – 2001. – Num. 25. – Pp. 50–81.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Леві М. Усе, що не було сказано : [роман] [перекл. з франц. В. Й. Шовкун] / Марк Леві. – К. : Махаон-Україна, 2009. – 365 с.
2. Levy M. Toutes ces choses qu'on ne s'est pas dites : [roman] / Marc Levy. – Paris : Edition Robert Laffont, 2008. – 345 p.

АДРЕСАНТНО-АДРЕСАТНИЙ КОНТИНУУМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПЕРЕПОВІДНОСТІ В ЕПІСТОЛЯРНОМУ ДИСКУРСІ

Кравцова О. А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті з'ясовано термінологічний обсяг понять «адресант» та «адресат». Окреслено основні переповідні моделі, реалізовані в епістолярію; простежено зміни комунікативних ролей під час передавання чужої інформації. Звернено увагу на значущість суб'єкта-першоджерела для формування переповідного контексту, а також виокремлено функційні особливості переповідності в листуванні українських письменників.

Ключові слова: адресант, адресат, переповідач, джерело повідомлення, епістолярій.

Kravtsova O. A. Addresser-addressee continuum of actualization in the epistolary discourse. The article clarifies the terminological expanse of the concepts of addresser and addressee. The basic renarration models realized in the epistolary are determined; the change of communicative roles during transfer of information provided is traced. Attention is drawn to the importance of the subject-primary source for the formation of the renarrative context, as well as the functional features of renarration in the correspondence of Ukrainian writers are highlighted.

Recent studies in the field of functional communicative syntax are aimed at exploring the communicants' speech interactions from the anthropocentric perspective. However, Ukrainian linguistics has to examine addresser-addressee interaction in the context of renarration based on the Ukrainian texts of different styles, namely, epistolary.

The most recent academic outputs, which in one way or another speak of the addresser-addressee interaction, include the works of F. S. Batseyvych, M. I. Venhryniuk, N. V. Huivaniuk, O. V. Hurko, A. M. Kishchenko, S. T. Shabat-Savka, V. I. Yaslyk et al. In general, the opinions of scientists regarding the dominance of subjects in the process of communication differ. Some researchers focus on the addresser; others advocate the priority of the addressee. However, there is another position that declares communicative equality of subjects of speech activity.

The epistolary style finds its expression primarily in correspondence. Each sample of such distant communication is written in the form of a monologue addressed on behalf of the author of the message to the recipient or recipients. In the context of the retelling, we are talking about two levels of epistolary interaction - explicit (superficial, external, accessible without deepening into the material, with the present addresser and addressee), as well as implicit (internal, polyphonic, deployed, with a frequent change of communicative roles which, in fact, demonstrates the process of generating a renarrative construction; at this level, special focus is on the subject-primary source of information, a co-author of sorts - a third participant, whose words fall into the renarrative construction).

The factual basis for the article is the letters of famous Ukrainian writers. Each of them (both as an addresser and a renarrator) at the external level of interaction has his/her own co-communicants - mostly they are relatives, friends and colleagues.

It is necessary to point out that the addressee can retell not only the information that he/she recorded during direct interaction with the primary source, but also what was heard from someone (who acts as another link in the renarration chain) or even read (taking into account the communication through letters and possibility of calls).

Usually the renarration context is formed according to the classical three-term scheme «addresser - addressee / addresser / renarrator - addressee».

Senders of letters often use auto-renarration or renarrate to the addressee his/her own words.

Quite often in letters, renarration actualizes the following functional and semantic manifestations: request to transfer information; request to convey a greeting or thanks; prediction of what the addressee can say in response.

The task of further research is to study addresser-addressee interaction in the context of renarration on the basis of artistic, scientific, journalistic and confessional styles.

Key words: addresser, addressee, renarrator, source of information, epistolary.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Сучасні розвідки в галузі функційно-комунікативного синтаксису спрямовані на вивчення мовленнєвих інтеракцій спілкувальників із позиції антропоцентризму. Зокрема, граматистів цікавить переповідна модальність, яка нашаровується на зміст речення й «надає йому характеру не безпосереднього виявлення думки мовця, а непрямой передачі висловлень інших осіб» [7, 136–137]. Її реалізують прості ускладнені конструкції, складні речення (переважно з підрядною з'ясувальною частиною), а також текстові фрагменти. За словами

Н. В. Гуйванюк, щодо семантики переповідні структури мають полісуб'єктний характер, тобто наявний прямий суб'єкт (автор повідомлення), який передає співрозмовникові чуже мовлення поміж своїм власним, а також непрямий суб'єкт – першоджерело передаваної інформації [2, 291].

Утім досі в українській лінгвістиці не досліджено адресантно-адресатної взаємодії в контексті переповідності на базі різностильових текстів української мови, серед усього на основі епістолярію; не звернено належної уваги на механізм ретрансляції чужого мовлення, на зміну комунікативних ролей співрозмовників під

час переказування, а також на функційно-стилістичні особливості використання висловлень первинного суб'єкта як основи побудови переповідних конструкцій задля реалізації інтенцій автора повідомлення, що й визначає актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До найновіших наукових розвідок, у яких більшою чи меншою мірою йдеться про адресантно-адресатну інтеракцію, належать праці Ф. С. Бацевича, М. І. Венгринюк, Н. В. Гуїванюк, О. В. Гурко, А. М. Кіщенко, С. Т. Шабат-Савки, В. І. Яслика та ін. Здебільшого думки вчених різняться щодо домінантності суб'єктів у процесі комунікації. Одні дослідники надають перевагу адресантові. Наприклад, А. М. Кіщенко вважає, що «як активний учасник спілкування мовець задає основний напрям комунікативної взаємодії» [4, 159]. На противагу цьому М. І. Венгринюк відстоює позицію пріоритету адресата, наголошуючи, що саме від нього «великою мірою залежить вектор актуалізації повідомлення, якісний бік процесу декодування (адекватне розуміння сказаного), перлокутивний ефект, бажання чи небажання слухати» [1, 5]. Зрештою, існує ще одна позиція, згідно з якою доцільно говорити про комунікативну рівноправність та рівновагу суб'єктів мовленнєвої діяльності. Цієї думки стосовно епістолярного дискурсу дотримується С. Т. Шабат-Савка, зазначаючи: «Адресантно-адресатний континуум, у якому втілюється комунікативна інтенція, двобічний, проте треба зауважити, що це дистантна інтеракція, процес спілкування, розірваний і в часі, і в просторі» [8, 302]. Нам імпонує твердження щодо паритетності комунікантів під час обміну інформацією. Малодослідженість цієї теми в контексті переповідності (зокрема на базі епістолярію відомих українських письменників) заслуговує на особливу увагу.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – окреслити особливості реалізації адресантно-адресатної взаємодії в межах переповідності на основі листів українських письменників.

Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

– з'ясувати термінологічний та функційний обсяг понять «адресант» та «адресат» в епістолярному дискурсі;

– виокремити основні переповідні моделі в епістолярних текстах (у їх межах простежити за зміною комунікативних ролей під час переказування);

– зацентувати на функційних особливостях використання висловлень непрямого суб'єкта (першоджерела) у процесі переповідання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Епістолярний стиль як «функціональний різновид літературної мови, який обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин», переважно знаходить своє вираження в листуванні. Його поділяють на родинно-побутове, інтимно-товариське, приватно-ділове та ін. [5, 160]. Кожен зразок такої дистантної комунікації письмово представлено у вигляді монологу, адресованого від імені автора послання до отримувача чи отримувачів. У контексті переповідності ми говоримо про два рівні епістолярної інтеракції:

– експліцитний (поверховий, зовнішній, доступний без заглиблення в матеріал, з наявними адресантом (його називають автором, мовцем, відправником, посередником, передавачем, ретранслятором, переповідачем, вторинним суб'єктом мовлення (суб'єктом-інформатором), а інколи залежно від переповідної ситуації він виступає прохачем переказати, своєрідним провідцем (того, що буде мовлено), який «одночасно виконує кілька прагматичних ролей: є діячем, носієм психічного стану, «хронікером» і «тим, хто щось пише» [6, 296]) й адресатом (він позиціонується отримувачем, кінцевим «споживачем» повідомлення (слухачем, читачем, аудиторією));

– імпліцитний (внутрішній, поліфонічний, розгорнутий, із частою зміною комунікативних ролей, який, власне, і демонструє процес породження переповідної конструкції; на цьому рівні особливого акценту вартує суб'єкт-першоджерело інформації, своєрідний співавтор – третій, чий слова потрапляють у переповідну конструкцію).

Фактичною основою для нашої статті слугують листи відомих українських письменників. Кожен із них (як адресант і переповідач) на зовнішньому рівні інтеракції, який ми визначили в контексті переповідності, має своїх співкомунікантів – здебільшого це рідні, друзі та колеги.

Як зауважує Л. І. Мацько, «епістолярії мають ту перевагу над усіма іншими текстами, що в них автор є самим собою або найближчим до себе, відкритим, щирим. І це відображено в невимуженості добору мовних засобів, безпосередності вираження почуттів, істинності мовної культури, що й засвідчує реальний стан володіння мовою» [6, 299].

На експліцитному рівні автори часто переповідають цілі діалогічні (часто питально-відповідні) комплекси, що максимально повно розкривають особливості повідомлюваної ситуації, яка сталася раніше, однак у конкретному випадку інтеракції вони, реалізуючи певну авторську інтенцію, здійснюють ще й текстотвірну функцію. Наприклад, з листа В. Стуса до батьків:

Якось дівчина у фотоательє спитала, скільки мені років. Коли я сказав, вона здивовано відповіла: а я думала, вам і 30 немає (1, 268).

Також її виконують переповідні структури у форматі запитання-відповідь:

Ви запитуєте: чи друкував я коли-небудь «свою перлину» – «Хор лісових дзвіночків» в цілому. Ні, не друкував (2, 198).

Варто розглянути імпліцитний рівень інтеракції, тобто розгорнути ті комунікативні схеми, які слугують виформовуванню переповідного висловлення. Саме його адресант, набуваючи ролі переповідача, транслює своєму співкомуніканту залежно від власних інтенцій з орієнтацією на наміри суб'єкта-першоджерела чи з огляду на потреби адресата.

Зауважимо, що нам близька позиція О. В. Гурко стосовно переповідності як основи (своєрідного презентанта) непрямої евіденційності, тобто повідомлення «про певний факт іншою особою, яке ґрунтується на ствердженні інформації, отриманої з іншого джерела» [3, 39]. На думку В. І. Яслика, у структурі репортативного модусу (власне йдеться про пере-

повідну модальність) наявні адресант – вторинний суб'єкт-інформатор (S2), а також первинний суб'єкт мовлення (суб'єкт-першоджерело, S1) [9, 43]. Інформація може надходити від конкретного джерела або ж від невизначеного. Виокремлює він також цитатив («конструкцію з покликанням на зазначений суб'єкт-джерело») та чутки («конструкцію без конкретного покликання на суб'єкт-першоджерело») [9, 45]. Цитатив, як зауважує дослідник, може бути персональним (одноособним (онімним та апелятивним)) і колективним (визначеним і невизначеним) та інституційним (загальним й індивідуальним (онімним) [9, 58–63]. Щодо вставних конструкцій, які слугують для передавання чужого висловлення під час переказування, то вони, за словами В. І. Яслика, інформують про рід занять (професію) суб'єкта-першоджерела, його вік, національність, місце проживання [9, 86].

Необхідно вказати на те, що адресант може переказувати не лише ту інформацію, яку зафіксував під час безпосередньої інтеракції з першоджерелом, а й почуте від когось (хтось виступає черговою ланкою в переповідному ланцюжку) чи навіть прочитане (з урахуванням спілкування листами та можливість покликань).

Зазвичай переповідний контекст формується за класичною тричленною схемою «адресант – адресат / адресант / переповідач – адресат». Наприклад, В. Стус у листі до дружини мовить так: *Пише мій брат Дмитро, що був у Тебе, повертаючись із Рахнівки, і застав Тебе у сльозах* (1, 281). Якщо розгорнути цю конструкцію, то вийде, що брат Дмитро – початковий адресант (суб'єкт-першоджерело, якого в структурних схемах ми позначатимемо A_{n1}), Василь Стус – його адресат, який, вирішуючи написати дружині й повідомити отриману інформацію, стає адресантом й одночасно переповідачем (ці три комунікативні ролі об'єднаємо, зацентрувавши на переповідачеві, й у схемах фіксуватимемо літерою «П»), відповідно дружина – адресат (А). Зазначену переповідну ситуацію репрезентує модель, яка має лінійну, послідовну, ланцюжкову структуру:

Рис. 1. Тричленна модель переповідності

До того ж A_{n1} може бути персональним і називати адресанта (як у прикладі вище); не вказувати, хто автор вихідної інформації, наприклад: *Але як якийсь казав: «Добре все перейти, щоби потім мати за що розповідати»* (3, 402) або ж джерелом даних, які передає переповідач, слугує установа, інституція, друковане видання тощо, наприклад: *В хар[ківській] газеті було оповіщено, нібито відпуск учням у цьому році дадуть з 20-го грудня (коли не помиляюсь) і по 10-е січня* (2, 82).

Доволі часто відправники листів користуються автопереповідністю, яку В. І. Яслик пропонує назвати авторепортажністю, зазначаючи, що це «повідомлення інформації власне мовця, яку він продукує в момент мовлення або переказує раніше повідомлену ним дослівно чи зі збереженням основного змісту [9, 43]. Для прикладу: *Так що, коли*

тільки можеш, то будь на п'ятницю першу, як я писав (1, 76); *В мені пробудилась національна самосвідомість, я сказала, що краще вже трудитись для свого народу, як для чужого, і під впливом таких думок написала-м повісточку: «Уроена слабкість», котру «Буковина» видрукувала* (3, 405).

Ось модель передавання такої Я-інтенції:

Рис. 2. Модель автопереповідності

Доволі частотними є випадки, коли адресант переповідає адресатові його ж слова, наприклад: *Казала мені до лікаря пійти, казала, а сама он куди – заслабла* (2, 91); *Ви кажете, що на Буковині суть вільнодумніші жєнщини; правда, щодо публічної моральності, то вони суть вільнодумні, але в інших ділах, то в їх розумах це schwarz, nur als Schwarz* (3, 373). Вони трапляються, коли автор повідомлення хоче дорікнути, нагадати, заперечити, вступити в дискусію, виправдатися тощо. Якщо розгорнути комунікативну ситуацію, то адресат – суб'єкт-першоджерело, адресант свого часу також був адресатом, а тепер став ще й переповідачем. Схематично вона виглядатиме так:

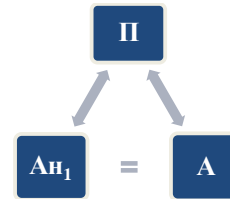

Рис. 3. Переповідна модель, коли суб'єкт-першоджерело й адресат – одна особа

Окрім зазначених моделей, лінійну структуру має й такий приклад переповідання: *Сказали, що виразка зарубцювалася, і сьогодні я вертаю назад* (1, 22) (у листі В. Стус апелює до дружини та сина).

Рис. 4. Переповідна модель із двома адресатами

Попередньо вже згадувалось про тричленну структуру переповідання, однак вона може мати й більше ланок. Наприклад, у листі до дружини Василь Стус пише:

Так само – що там з Атениною дочкою. Славко тим дуже стурбований. Прикро йому дуже, що Атена, як і Валя, і Михася, незрозумілякогось уступу зі Славкового листа, чи витлумачили його своєрідно (вони всі мають добре те місце пам'ятати). Славкові прикро, що Атена до всього це й неправильно витлумачила його в вужчому плані. Перекажи це все якнайшвидше Михасі – для Атени, якій зараз не бракує і не вигаданих клопотів. Скажи, що всі

Славкові уточнення й тлумачення будуть у травневому листі, якщо такий дійде до адресатки (бо квітневий ліміт уже вичерпано) (1, 138).

Отже, Славко – адресант, Василь Стус – адресат, адресант, переповідач, дружина – адресат, потенційний адресант і переповідач, Михася – аналогічно дружині, Алена – кінцевий адресат. Створюється потенційна можливість для переповідання й появи чималої кількості ланок у процесі інтеракції. Це, звісно, залежить від інтенцій кожного з переповідачів, але також і від релевантності самої інформації. Хоча переповідання не завжди має лінійну структуру. До прикладу:

Шевченківцям, коли вони ще там, привіт од мене, – також і О. П. Довженку. Ліда Петрівна й Катерина Кузьмівна шлють своє вітання Вам і прохають переказати, що недавнечко бачили маму Вашу і що мама почуває себе добре (2, 221).

Цей фрагмент тексту матиме доволі розгалужену схему.

Ось ще кілька моделей:

– наявні кілька адресантів-першоджерел, одним із яких був адресат, якому переповідач транслює інформацію, наприклад: *Дістав Твого дуже сумного листа, де Ти пишеш про хворобу Василя Карповича – дай йому, Боже, одужати. Пише брат Дмитро, що був у Тебе, повертаючись із Рахнівки, і застав Тебе у сльозах. Пише тато мій, що слабує і готує мене до всяких своїх сумних фіналів. Пише Льоля, що Іван дуже хворий* (1, 281).

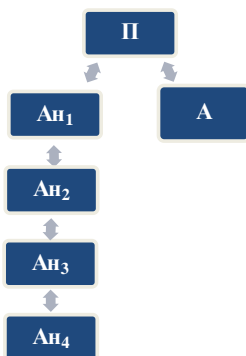

Рис. 5. Переповідна модель із кількома адресантами

– адресатами стають кілька осіб: *Латишій написали, що один чоловік їхній хоче перекласти мої вірші, писав до мене, але я не дістав листа* (1, 297). Цей приклад взято з листа В. Стуса до дружини, сина та друзів.

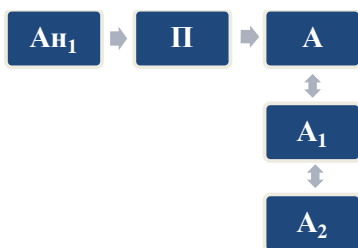

Рис. 6. Переповідна модель із кількома адресатами

Цікавим є також такий зразок переповідності: *Ваша незнайома мусить бути, певне, попівського роду, як вона називає справу сільського жіноцтва так, як Ви казали. Но можете їй сказати, що я для визволення таких, як вона, і пальцем не кивнула би-м, бо вони сего не вартують, але для бідних, нещасливих селянок то я буду завше писати і трудитись* (3, 378).

«Незнайома» колись була адресантом, М. Павлик (як і згодом Є. Ярошинська) – адресатом, адресантом і переповідачем. Авторка, погоджуючись на переказ своїх слів, створює можливість виникнення кільцевої переповідності, реалізація якої залежить від багатьох чинників, зокрема від комунікативного наміру Михайла Павлика.

Складниками переповідних контекстів є фрагменти бесід, учасником яких був автор, або ж популярні (чи стійкі) вислови, що вказують на їх загальноприйнятність / повсюдність / частотність використання або ж авторитетність першоджерела: *Кажуть – вісім разів відміряй, раз відріж* (1, 231); *Книги свої кийські, Пушиночко, я вже розгортаю. Читаю їх, Пушуні, по давній своїй звичці: сім книжок разом, але – уважно, читаю й передумую, бо не в многознанії, казав Скворода, а в многожванії* (2, 18).

Іноді письменники називають джерело, на яке покликаються (це може бути особа або ж інституція), наприклад: *Пише Льоля, що Іван дуже хворий* (1, 281); *«Буковина» хвалить дуже Вашу газету, та й каже, щоб Ви спонукали свого дописувателя В. Н. удатись впрот до неї, а не пропонувати свої плани примирення інтелігенції через Львів* (3, 387), а можуть і не вказувати: *Лідусю! Сповістили мене сьогодні з Києва, що машина буде неодмінно* (2, 168).

Кількість учасників комунікації, які стають першоджерелом для майбутньої переповідної конструкції, може бути як визначеною, так і ні: *Той горе-воротар зловтішався: буде, мовляв, тобі зараз «плюха»* (1, 288); *Мужчини говорять, що ми не здібні до нічого, треба показати їм, що й жінки потрапляють, може, це й ліпше провадити діло, котре, після їх думки, лиш до них належить* (3, 424).

Письменники переказують своїм рідним чутки та звістки: *Я питаю, як там здоров'я Підпалого (чув, ніби має рак горла)* (1, 51); *Чув, що в Д[ніпро] с[ююзі] буде нова норма в 9000* (2, 11); *До мене дійшла страшна звістка – немає нашої мами* (1, 128).

Доволі часто в листах переповідність реалізує такі функційно-змістові вияви:

– прохання передати інформацію: *Перекажіть Олі, щоб шанувалась, бо вона ще, дурна, життя не знає* (2, 81);

– прохання переказати вітання чи подяку (автори просять переповісти від себе, а отже, виконують комунікативну роль не лише адресанта, а й першоджерела інформації; цим конструкціям характерна спонукальна модальність): *Вашій братовій подякуйте за новорічні желаня і скажіть їй, що на другий місяць будемо їздити по фабриках до різних міст, то я пішлю їй з кожного картку* (3, 420);

– передбачення того, що може сказати адресат у відповідь: *Ви скажете: та невже я така вже безнадійна, що самі лише обвинувачення на мене*

сипляться, самі лише удари? Ні – скажу я: навпаки – надійна, і ці мої зауваження, ці думки – аж ніяк не в вони ударами (2, 214).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, у контексті переповідності висновуємо, що адресантно-адресатний континуум розгортається на базі двох рівнів епістолярної інтеракції – експліцитному (зовнішньому, доступному без заглиблення в матеріал, з чималою кількістю специфічних найменувань адресанта та адресата) та імпліцитному (внутрішньому, поліфонічному, із частою зміною комунікативних ролей, з особливим наголосом на суб'єкті-першоджерелі інформації).

Опрацювавши епістолярій відомих українських письменників, можна сказати, що на експліцитному рівні переповідність нерідко репрезентують

діалогічні комплекси, які виконують текстотвірну функцію.

Більшість контекстів відповідає тричленній схемі «адресант – адресат / адресант / переповідач – адресат». Кількість ланок у переповідному ланцюжку може зростати. Зрештою, для комунікативної інтеракції, під час якої передають чуже мовлення, характерна не лише лінійна структура, а й доволі розгалужена.

Переповідність у листах реалізує низку функційно-змістових виявів: прохання передати інформацію чи переказати вітання, подяку, а також передбачення того, що може сказати адресат у відповідь.

У подальших дослідженнях перед нами стоїть завдання щодо опрацювання адресантно-адресатної взаємодії в контексті переповідності на базі художнього, наукового, публіцистичного та конфесійного стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгринюк М. І. Контroversійність мовознавчих інтерпретацій поняття «адресат» / М. І. Венгринюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія». – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 2. – С. 4–7.
2. Гуйванюк Н. В. Слово – Речення – Текст : [вибрані праці] / Н. В. Гуйванюк. – Чернівці : Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2009. – 663 с.
3. Гурко О. В. Категорія ствердження та її вираження в українській літературній мові : [монографія] / О. В. Гурко. – Дніпро : ЛІРА, 2017. – 316 с.
4. Кіщенко А. М. Категорія адресантності в художньому тексті: мовні засоби вираження (на матеріалі української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття) : [монографія] / А. М. Кіщенко. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2018. – 225 с.
5. Ленець К. В. Епістолярний стиль / К. В. Ленець // Українська мова : [енциклопедія / ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – С. 160.
6. Мацько Л. І. Стилїстика української мови : [підруч.] / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько; за ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища шк., 2003. – 462 с.
7. Сучасна українська літературна мова : Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
8. Шабат-Савка С. Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові : [монографія] / С. Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.
9. Яслик В. І. Вербалізація евіденції в сучасній українській літературній мові : [монографія] / В. І. Яслик. – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2018. – 209 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Стус В. С. Листи до рідних : Твори в 4 томах, 6 книгах / [ред. кол. : М. Ф. Коцюбинська та ін.]. – Львів : Просвіта, 1997. – Т. 6 (додатковий). Кн. 1. – 494 с.
2. Тичина П. Г. Зібрання творів у 12 тт. / П. Г. Тичина. – К. : Наук. думка, 1990. – Т. 12. Кн. 1 : Листи / [упоряд. та приміт. С. А. Гальченка; ред. М. Г. Жулинський]. – 488 с.
3. Ярошинська Є. І. Твори / [упоряд., підгот. текстів, вст. стаття та прим. Ф. П. Погребенника]. – К. : Дніпро, 1968. – 468 с.

УДК 811.161.2'373.611'366

КОНТИНУУМ ТИПОВОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПАРАДИГМИ ДІЄСЛІВ, МОТИВОВАНИХ ТЕМПОРАЛЬНИМИ ІМЕННИКАМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПІР РОКУ

Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті на основі словотвірнопарадигматичного принципу систематизації похідних слів встановлено континуум типової словотвірної парадигми дієслів української мови, мотивованих темпоральними іменниками на позначення пір року, зокрема залежно від частиномовної належності девербативів структуровано словотвірну парадигму вершинних дієслів морфологічними зонами, у межах кожної зони визначено семантичні позиції, реалізовані вершинними дієсловами за допомогою тих чи тих словотворчих засобів, простежено здатність похідних одиниць розвивати додаткові семантичні відтінки.

Ключові слова: словотвірна парадигма, дериваційна здатність, словотвірне значення, словотворчий формант, твірна основа, темпоральні іменники, дериват, вербатив, девербатив.

Kushlyk O. P. Continuum of a typical word-building paradigm of verbs motivated by temporal nouns to denote seasons. The article investigates word-building possibilities of verbs in the contemporary Ukrainian language motivated by the temporal nouns to denote seasons.

The investigation was done with the focus on the word-building paradigm as a complex word-building unit which comprises the whole set of derivatives directly motivated by the derivation word.

The word-building paradigm is an adequate stem-centred aspect of studying word-building phenomena, processes, which anticipates the focus on the derivative stem which allows predicting possible derivatives, thus studying the word-building potential of a certain word in a systematic way. Parametric characteristics of the word-building paradigm, mainly the length, which is measured by the number of morphological zones, which are formed depending the part of speech of the derivative units, and the depth depending on the number of derivatives which can express the same word-building meaning, are relevant metrics of the word-building potential of substantive verbs as the top of the paradigm.

The article's object are the verbs to summer, to winter and to spring. The correlation of their semantics with the verbs of action, process or state determine their word-building potential which forms the word-building paradigm. Depending on the part of speech of the deverbatives, the word-building paradigm of top verbs with morphological zones was structured. Within every zone semantic positions were fulfilled with the top verbs by means of certain word-building formants, the ability of derivatives to develop additional semantic nuances were observed.

Key words: word-building paradigm, word-building possibilities, word-building meaning, word-building formant, derivative stem, semantic seat, temporal nouns, derivate, verbative, deverbative.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Дослідження дериваційного потенціалу слів з опертям на словотвірну парадигму як комплексну словотвірну одиницю (сукупність дериватів, безпосередньо мотивованих твірним словом), адекватну основоцентричному аспекту вивчення словотвірних явищ, процесів, у лінгвоукраїністиці набуває всебічного поширення, що зумовлено недостатністю приділення свого часу належної уваги до цього питання, а звідси неможливістю з урахуванням лише словотворчого форманта як типологізувального чинника беззаперечно пояснити ті чи ті явища, вичерпністю результатів, яких вдається досягти зі зміщенням акценту зі словотворчого форманта на твірну основу як прогностувальник словотвірного потенціалу того чи того слова, важливістю окреслення внеску кожного лексико-граматичного розряду, а в межах нього і лексико-семантичної групи у формування й структурування дериваційної системи, необхідністю охоплення основоцентричним аспектом усієї мотивувальної бази з метою створення типології словотвору. Визначення словотвірного потенціалу дієслів як одного з найскладні-

ших морфологічних класів слів з розгалуженою системою граматичних категорій є важливим етапом цього дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Лінгвоукраїністика вже має певні напрацювання в дослідженні словотвірного потенціалу дієслів з опертям на словотвірну парадигму як типологізувального чинника. Зокрема, створено словотвірну парадигматику дієслів деяких лексико-семантичних груп – на позначення конкретної фізичної дії [3; 13], руху, переміщення [1; 14]. Загалом обстежено словотвірний потенціал похідних дієслів сучасної української мови, серед усього відсубстантивного, відприкметникового та відзвуконаслідувального походження [6]. Примітно, що на дериваційний потенціал вербативів впливає не лише частиномовний статус твірної основи, а й належність твірного слова до певної лексико-семантичної групи, що в подальшому сукупно прогнозує розвиток певних синтагматичних відношень між цим дієсловом та іншими словами й відповідний категорійний статус аналізованого дієслова в реченні – дія, стан чи процес. Дериваційні можливості дієслів дії, стану,

процесу є різними. Щобільше, словотвірний потенціал того самого дієслова в різному категорійному статусі [6, 293–294] чи з різними лексико-семантичними варіантами [15, 3] не однаковий. Урахування цього чинника, без сумніву, є важливим, оскільки дає змогу з'ясувати смисловий обсяг і семантичну структуру дієслів, установити «потенціал їхньої семантичної валентності» [17, 72], виявити кодифіковані деривати словотвірної парадигми з визначенням континууму реалізованих семантичних позицій та спрогнозувати постання можливих.

Увагу у пропонованій розвідці зосереджено на дієсловах, мотивованих темпоральними іменниками.

Формулювання мети і завдань дослідження.

Мета статті – визначити континуум словотвірних парадигм дієслів української мови, мотивованих темпоральними іменниками зі значенням пір року. Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: структурувати увесь корпус похідних, мотивованих відсубстантивними темпоральними дієсловами, морфологічними зонами; у межах кожної зони установити континуум семантичних позицій; визначити набір експлікаторів цих семантичних позицій.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Дослідження словотвірного потенціалу відсубстантивних дієслів, виконане в межах основоцентричного підходу, є важливим складником вивчення всієї мотивувальної бази слів української мови загалом і похідних дієслів зокрема. Типологізація певного мовного матеріалу передбачає аналіз структур, що вирізняються своєю кількістю і особливостями реалізації семантики мотивувального слова.

Іменники із часовою семантикою (часовим значенням), або темпоральні іменники, або іменники-темпоративи, зокрема на позначення днів тижня, напр.: *понеділок, вівторок, середа, четвер, субота* та ін.; місяців, напр.: *березень, травень, вересень, жовтень, грудень* та ін.; частини доби, напр.: *ранок, полудень, обід, вечір, день, ніч*; пір року, напр.: *зима, весна, літо, осінь*; загальних часових понять, напр.: *час, момент, період, пора, мить* та ін.; умовних вимірів часу, напр.: *хвилина, година, день, місяць, рік, століття* та ін., становлять одну з поширених лексико-семантичних груп в українській мові, компоненти якої часто слугують твірними для продукування дієслів.

Дієслова, мотивовані субстантивами на позначення пір року (зима, весна, літо, осінь), формують обмежену групу слів. Лише від трьох з них утворюються вербативи – *літувати, зимувати, веснувати*.

Дієслово *літувати*, за даними лексикографічних джерел, має три основні значення (ВТССУМ, 624), два перших з них виражають стосунок до літа як пори року. Перший лексико-семантичний варіант «проводити де-небудь літо; жити десь літом» дещо узагальнено відображає семантику, позаяк позначувані дія, стан чи процес можуть стосуватися різних суб'єктів (осіб і неосіб) чи об'єктів, що важливо з'ясувати, оскільки ці чинники впливатимуть на словотвірний потенціал того чи того слова або ж одного слова в різному категорійному статусі [9, 133; 6, 293–294].

Стосовно осіб актуальними є такі відтінки значення: а) проводити літо відпочиваючи, напр.: *Олесі здалося, що там, за лісом, вона побачила Городища – село, в якому щороку літувала, в якому їй завжди було добре у діда й бабусі* (В. Яворівський); б) проводити літній час, випасаючи худобу на більш сприятливих для цього територіях – полонинах, напр.: *Перед початком полонинського сезону батько завжди мусив знати, де має літувати* (М. Яновський); в) проводити час зі своїм ремеслом, напр.: *Запорізькі козаки без свого посла, котрого вони відрядили в Крим після появи Петра на Русі і котрий іще не ... царів, могли забрати тих військових товаришів, котрі літували й зимували на рибному й соляному промислах* (Д. Яворницький); г) безпосередньо займатися якимось промислом (наприклад, мисливством), виконуючи відповідні, пов'язані із цим роботи; г) господарювати, пораючись у городі чи саду, напр.: *Пішла б краще в садок, подивилася по видоті на се місце, де ціле літо прийдеться літувати, ніж отут туюю туманією* (Панас Мирний); д) спати на сіннику (найчастіше роблять це влітку), напр.: *Як малого Миколки не було, то ми з Олексою на сіннику літували до морозів, бувало, прокинемося – іній на косах* (В. Яворівський).

Дію (стан) щодо неосіб конкретизовано іншими семантичними відтінками, зокрема: а) тимчасово перебувати в певному місці влітку (здебільшого про перелітних птахів: лелек, журавлів, шпаків, ластівок), напр.: *Знудяться, скуцаться діти за довгу зиму, як й дорослі, за весною, за пернатими гістьми з вирію, особливо за тими, що люблять літувати біля житла людини, біля селянських хат* (С. Килимнюк); *З села на дідькову хижку переселилися лелеки, які з лелекового діда-прадіда тут літували, змайстрували на одному з коліс гніздо, і лелечиха ціліснітькі дні лелетала на тій купі сухого гілля* (В. Дрозд); *Часом пролетить сірий журавель, який літує тут щороку* (В. Шевчук); *Отут, ближче до призьби, темніє глибока, в якій літує качка* (М. Стельмах); 2) тимчасово випасатися на більш сприятливих для цього територіях – полонинах (головно про овець, баранів та ін.), напр.: *На Гуцульщині в умовах карпатського високогір'я здавна побутує традиційне ведення відгінного сезонного господарства, при якому худоба з доволишніх сіл літує на високих гірських луках-полонинах* (М. Матійчук).

Друге значення дієслова *літувати* у тлумачних словниках потрактовано як «залишатися на літо без води (про штучні водойми)» (СУМ, IV, 532; ВТССУМ, 624). Значення дієслова відображає його стилістичну маркованість – воно належить до гідрологічної терміної системи. Проте, на нашу думку, подана дефініція не дає точного тлумачення окресленого поняття, а звідси і неможливість належного співвіднесення аналізованого дієслова з процесом чи станом. У спеціальній літературі літуванням водойм (ставів, озер) називають складний процес, який передбачає спершу залишення водойм без води не менше ніж на рік; за умови достатнього замулення осушення їхнього ложа з наступним проведенням відповідних меліоративних заходів [11, 38–39]. Отже, семантика дієслова з огляду на

сказане дає підстави співвідносити його більшою мірою з називанням процесу, напр.: *Нерестові і зимувальні стави літують щорічно* (С. Назаренко).

Не має жодного стосунку до темпоральної семантики третє значення аналізованого дієслова «проводити цензуру друкованого твору для отримання права на публікацію, видання літературного твору у часописах або окремою книжкою», яке порівняно недавно стало кодифікованим, оскільки у Словнику української мови воно не зафіксоване (СУМ, IV, 532), напр.: *Як цензор Іван Любащенко «літував» літературно-мистецький журнал «Жовтень» (нині «Дзвін»), газети обласного рівня – такі, як «Вільна Україна», «Львовская правда», монографії до захисту вчених ступенів тощо* (І. Лучук). Звідси очевидно, що увагу нашу буде зосереджено на перших двох лексико-семантичних варіантах дієслова *літувати*.

Дібраний нами фактичний матеріал дав змогу виокремити четверте, не засвідчене в лексикографічних джерелах значення дієслова *літувати*, мотивованого іменником *літо*, що уналежнює його до темпоральної площини, – «піддавати глину дії атмосферних факторів (влітку – дії вологи і сонячного випромінювання) з метою надання їй підвищеної пластичності» [2, 111]. Слово також є стилістично маркованим – використовується для називання процесів у технології виготовлення цегли.

Отже, дієслово *літувати* із семантикою «проводити де-небудь літо; жити десь літом», як впливає з окресленого основного значення та наведених додаткових відтінків, може позначати дію, стан і процес, з урахуванням чого важливо з'ясувати його дериваційну спроможність.

Словотвірну парадигму дієслова *літувати*, співвідносного з *дією* («господарювати, пораючись у городі чи саду» чи «безпосередньо займатися якимось промислом (наприклад, мисливством), виконуючи відповідні, пов'язані із цим роботи»), реально репрезентовано лише субстантивною зоною, яку утворює девербатив *літування* (словотворчий засіб – суфікс **-нн-**) з транспозиційним словотвірним значенням «опредметнена дія», напр.: *Літування на грядці, у квітнику трішки відволікли від щоденної рутинної паперової роботи, та транспозиційно-мутаційним словотвірним значенням «результат предметної дії», напр.: Те щоденне літування одразу стало сигналом, що хтось у хатині поселився: квітник розцвів, заяскрився.*

У субстантивній зоні дієслова *літувати* на позначення «безпосередньо займатися якимось промислом (наприклад, мисливством)» маємо ще одну семантичну позицію «час, упродовж якого виконують дії, названі твірним дієсловом», виразником чого слугує суфікс **-івк-**, пор.: *літівка*, напр.: *...господарський рік починався з моменту закінчення зимового полювання, тобто з початку квітня, і складався з чотирьох головних сезонів: веснівка, літівка, осєнівка та зимівка* (Л. Залізник).

Дериватів вербальної зони не виявлено, хоч потенційно вони можливі, зокрема темпоральних модифікацій з делімітативним значенням, виразником якого є префікс **по-**, пор.: *політувати*; пер-

дуративним значенням, експлікованим префіксом **про-** з обов'язковим часовим конкретизатором, пор.: *пролітувати*; фінітивним значенням, реалізованим префіксом **про-** без часового конкретизатора, пор.: *пролітувати*; а також дериватів із загальнорезультативним значенням як основним видом темпорально-результативних модифікацій, засобом вираження якого слугує префікс **по-**, пор.: *політувати*.

Словотвірну парадигму дієслова *літувати*, співвідносного зі *станом* (усі решта окреслених відтінків першого значення), утворюють реально три зони – субстантивну, вербальну і ад'єктивну. Континуум субстантивної зони формують п'ять семантичних позицій: «опредметнений стан», «час тривання названого твірним дієсловом стану», «результат, наслідок тривання стану», «суб'єкт стану» і «місце тривання стану». Експлікатором семантичної позиції «опредметнений стан» є передусім суфікс **-нн-**, який переводить дієслівну семантику до іменникової (транспозиційне словотвірне значення), пор.: *літування*, напр.: *І якби не літування в горах, якби не чорне зілля, я б вже топтав трави Господні* (М. Дочинець). У певній синтаксичній позиції можливий розвиток вторинних словотвірних значень девербатива *літування*: «результат, наслідок тривання стану», напр.: *За своє літування у полонині зазнав Іван немало пригод...* (М. Коцюбинський), і «час тривання названого твірним дієсловом стану», напр.: *Так минуло моє останнє літування в Шубранці* (Й. Радиш).

Словотвірне значення «суб'єкт стану» притаманне лише словотвірній парадигмі з вершинним дієсловом *літувати*, яке позначає стан стосовно осіб. Воно репрезентоване іменниковими девербативами *літник* (більшою мірою від *літувати* із семантикою «проводити літо відпочиваючи»), який постав за допомогою суфікса **-ник**, і *літувальник* (більшою мірою від *літувати* із семантикою «проводити літній час, випасаючи худобу на більш сприятливих територіях»), утвореним за допомогою суфікса **-льник**, напр.: *Від кількох днів паде дощ без ушину й доводить деяких літників, а між тими Наталю й Ірину – до розпуки* (О. Кобилянська); *Одного разу на цій полонині літувальник – гуцул Василь Вергула вів коня на мокрому повідку, то лишень синя ватра покотилася...* (С. Пушик).

Мутаційне словотвірне значення «місце літнього перебування в горах худоби» виражає девербатив *літовище* (словотворчий засіб – суфікс **-вищ-**), напр.: *Іншою характерною рисою гуцульського життя було напівосідле господарювання, із сезонними міграціями між постійною оселею (граждою) і літовищем, тобто полониною, де випасали худобу* (О. Власюк). Цей же дериват може позначати ще одне мутаційне значення – «час літнього перебування в горах гуцульської худоби», напр.: *Оплата кошарування відома повсюдно в українських Карпатах, але найрозповсюдженішою була у верхів'ях р. Ужа не лише в час літнього («літовище»), а й весняного («весновище») та осіннього («осєнище») випасів* (Ю. Гошко).

Вербальну зону словотвірної парадигми дієслова *літувати*, співвідносного з вказівкою на стан,

утворюють дієслова *перелітувати*, *злітувати*, *пролітувати* (словотворчі засоби – префікси **пере-**, **з-**, **про-**) з дериваційним значенням, яке синтезує водночас фінитивну семантику як різновид модифікаційної і мутаційну «прожити», напр.: *Дрімайло одначе не видержав довго: він перелітував з торбою під монастирями і напросив-таки чимало грошей, але восени, як почалась хурдига та смалкі вітри, він застудив собі скривленого рота й щелепи* (І. Нечуй-Левицький); *...схилилась над хворою схвилювана пані Докія. – Нащо таке казати: ще злітумо не одне літешко!* (М. Лазорський); *Тільки одне літо пролітувала Марія в Мангуші, а там знову подалася з Мальвою на Чатирдаг – голод виморював Крим* (Р. Іванчук). Дещо вирізняється своїм значенням дериват *вилітувати*. Він теж передає синкретичну семантику, проте акцентує на хронологічних межах окресленого вершинним дієсловом стану, напр.: *Полонинські ходи здавна відзначалися урочистістю, їм надавалася магічна сила, бо треба було заворожити частя, щоб худоба добре вилітувала і збереглася, щоб чабанам-полонинникам не траплялося лихих пригод* (В. Курило).

Девербатив *залітувати*, що постав за допомогою префікса **за-**, на нашу думку, розвиває лише мутаційне словотвірне значення «залишитися на літо», напр.: *Всі, окрім тих двох сімей, вже півроку як переселенці. Їхня ж сім'я залітувала* (А. Бондарчук).

Типову словотвірну парадигму дієслова *літувати* на позначення «залишатися на літо без води (про штучні водойми)», тобто як дієслова, яке передає процес, утворюють дериват субстантивної зони *літування* з транспозиційним словотвірним значенням «опредметнений процес», виразником якого є суфікс **-нн-**, напр.: *Періодичність і тривалість літування водойм залежить від категорії става, його стану, застосовуваних заходів інтенсифікації вирощування риби, особливостей кліматичних умов* (С. Назаренко), та некодифікований дериват ад'єктивної зони *літувальний*, утворений суфіксацією (словотворчий засіб – суфікс **-льн-**), що експлікує мутаційне словотвірне значення «пов'язаний з названим твірним дієсловом процесом», напр.: *На літувальних ставках рекомендують вирощувати не тільки зернові, але й просапні (картопля), овочеві (морква, капуста, кабачки, кавуни тощо)* (С. Назаренко).

Однозонну типову словотвірну парадигму дієслова *літувати* у значенні «піддавати глину дії атмосферних факторів» представлено лише дериватом субстантивної зони *літування* на позначення, як і в попередньому випадку, предметного процесу, напр.: *Одним зі способів підвищення пластичності глини є літування і зимування глини, яке полягає в тому, що глини піддають дії атмосферних факторів: літом – дії вологи і сонячного випромінювання, а зимою – морозу* (Н. Балінський).

Дієслово *зимувати*, що постало від іменника *зима* за допомогою суфікса **-ува-**, у словниках тлумачать як: 1) жити де-небудь узимку, залишатися десь на зиму // бути розташованим, міститися де-небудь протягом усієї зими // харчуватися чим-небудь, їсти щось узимку; 2) доглядати, годувати і т. ін. протягом зими, залишати де-небудь на зиму (тварин) (СУМ,

П, 568; ВТССУМ, 459), напр.: *Розуміли вони [Радзивіл, Буйвіда і Ходкевич] і те, що з таким урізаним військом зимувати на Україні він [Наливайко] побоявся через Жолкевського* (М. Вінграновський); *Вівці дядькові зимували у відкритій кошарі, і тобі було страшно слухати це, сидючи на печі і дивлячись у замуровані морозом вікна* (О. Сизоненко); *Зимує чорногуз на півночі Африки та повертається назад навесні, тому асоціюється в народі з вісником весни* (Н. Будна); *Дані досліджень показали, що найвищу морозостійкість мали корені сіянців, які зимували при температурі ґрунту від -1 до -5°C; Пробудився піп. Позирає: сіна нема. Страх напав на попа. Чим тепер зимувати худобину?* (І. Чендей). Перший лексико-семантичний варіант з усіма відтінками засвідчує співвіднесення його з т. зв. буттєвими дієсловами, або дієсловами на позначення існування [8, 140], які традиційно розглядають серед дієслів стану [10, 86–87], тоді як другий – більшою мірою тяжіє до дієслів дії.

Дібраний фактичний матеріал засвідчує наявність ще одного, правда не кодифікованого значення дієслова *зимувати* – «піддавати глину дії атмосферних факторів» з метою підвищення пластичності глини під впливом зимових атмосферних умов, зокрема розрихлення глини від дії замерзлої в ній води [2, 111].

Синтагматичне оточення вершинного вербатива *зимувати* дає підстави висновувати, що він здебільшого виражає стан. Його словотвірна парадигма складається з трьох морфологічних зон – субстантивної, вербальної і ад'єктивної. Субстантивну зону наповнюють девербативи зі словотвірними значеннями: «опредметнений стан», «час тривання стану», «результат, наслідок тривання предметного стану», «місце тривання стану», «суб'єкт стану». Транспозитором першого значення є суфікси **-нн-**, **-івл-**, напр.: *зимування* (постає від вершинного дієслова з усіма окресленими відтінками), *зимівля*, напр.: *Ліворуч на долині <...> працювали його [Мстислава Семибрата] сини, невістки і внуки, визбирували пирій, переорювали ниви, готували землю до зимування* (О. Лупій); *Давні настівницькі традиції явно свідчать про те, що зимування худоби поза межами села тісно пов'язане зі старими способами утримання худоби на підніжжях кормах* (М. Тиводар); *Чому прощатися? – запитав Ігор. – Ми ще не скоро звідсіля поїдемо. – Зате я скоро піду звідсіля. Мені треба готуватися до зимівлі* (В. Рутківський); *У передових пасічників бджоли добре підготовлені до зимівлі, повністю забезпечені якісними кормами...* (І. Левенець).

Іменники *зимування*, зрідка *зимівля*, окрім вираження транспозиційного словотвірного значення «опредметнений стан», розвивають вторинні словотвірні значення: «час тривання названого твірним дієсловом стану» і «результат, наслідок тривання предметного стану». У такому разі є всі підстави кваліфікувати ці словотвірні значення як транспозиційно-мутаційні, напр.: *От би на це зимування можна було застатися якими хоч дровами з острівних, поспішно рубаних дерев, але зимувати, кажуть, у Мокловодах людям не дадуть* (Ф. Роговий); *Анчоус*

азовський, повертаючись навесні з Чорного моря після **зимівлі**, має темніше забарвлення тіла порівняно з тим, що виходить восени з Азовського моря (І. Білановський).

Водночас дериват **зимівля** передає ще одне мутаційне значення – «місце, (приміщення), де хто-небудь зупиняється, живе взимку» (СУМ, III, 566; ВТССУМ, 459), напр.: *У чорному отворі на порозі **зимівлі** швидко з'являється з берданкою в руках Худяков, ровесник і друг Глушака, мисливець і звіровод* (О. Довженко). Цю ж дериваційну семантику у словотвірній парадигмі дієслова-стану **зимувати** експлікують іменникові девербативи **зимувальник** (словотворчий засіб – суфікс **-льник**), **зимарка** (словотворчий засіб – суфікс **-арк-**), **зимівка** (словотворчий засіб – суфікс **-івк-**), **зимівник** (словотворчий засіб – суфікс **-івник**), **зимовище** (словотворчий засіб – суфікс **-овищ-**). Усі наведені іменникові девербативи загалом окреслюють місце (приміщення), де триває названий твірним дієсловом стан, проте деякі з них нейтрально позначають таке місце (приміщення), зокрема **зимарка**, **зимівка**, **зимовище**, напр.: *Газди і таздині розраховуються з ватагом і вертаються зі своїм набутком і своєю чередою до хат у селі або до **зимарок*** (С. Вінценз); ***Зимівки** зводились на гірських луках, на полянках і нижче розташованих полонинах...* (П. Федака); *Батий, захопивши південні руські степи од Дунаю до Волги й Уралу, розподілив землі між племенами од півночі до півдня так, що у татар, як колись у половців, утворилися, згідно з кліматичними умовами, **зимовища** й літовища* (Д. Багалей). Інші спеціалізуються на характерному більшою мірою тільки для них значенні. Наприклад, **зимувальник** – місце, де зимують риби, напр.: *Таким чином, між кригою і поверхнею води буде шар повітря, який достатньою мірою забезпечить аерацію води в **зимувальнику*** (А. Маркевич); **зимівник** – це: 1) утеплене приміщення для зимування бджіл, напр.: *Пасічник протягом зими регулярно відвідує **зимівник**, стежить за станом приміщення, а також бджіл і за необхідності усуває недоліки, що заважають хорошій зимівлі бджіл* (І. Левенець); 2) зимове житло запорожця за межами Січі, напр.: *Старшина військова почала по облюбованих кутках Запорожжя будувати собі **зимівники**, пускала у ті **зимівники** жонатих козаків і під їх доглядом плодила собі коней, товар та овець і хутко почала багатіти* (А. Кащенко). Кожен з лексико-семантичних варіантів іменника **зимівник** має синонім: до **зимівник** зі значенням «утеплене приміщення для зимування бджіл» – **зимовик**, напр.: *Уже останні дикі гуси у вирій полетіли, пасіку в **зимовик** поставили; уже й товар на готовому харчі...* (В. Шендеровський); до **зимівник** із семантикою «зимове житло запорожця» – **зимовник**, напр.: ***Зимовник** Івжсиного батька – Луб'яного – стояв тут же над лиманом, поруч із **зимовником** Балана, так що Івга з малих літ зростала біля Галі* (А. Кащенко), або **зимовик**, напр.: *Ті ж козаки, що не хотіли кидати війська, не женилися, але відходили з коша й закладали собі господарства, звані **зимовиками*** (М. Голубець).

Іменники **зимувальник** і **зимівник** виражають також друге мутаційне значення «суб'єкт названого

твірним дієсловом стану», напр.: *Так і є – світ не без добрих людей. Ідучи, **зимувальник** залишає в хижці сухий трут і кресало, дрова для розпалу* (С. Вілар) і *На місці південної Чернишівки ще за часів Старої Січі сидів **зимівником** запорожець Черниш, чийм ім'ям і назване і село, і лиман, і та балка, що наближається до Чернишівського лиману зі степу* (А. Кащенко). Значення іменника **зимувальник** як «суб'єкта названого твірним дієсловом стану» не засвідчене в лексикографічних джерелах.

Для реалізації семантики «суб'єкт названого твірним дієсловом стану» слугує і суфікс **-івчак**, пор.: *зимівчак*, напр.: *Козаків-**зимівчаків** називали сиднями, або гніздюками, глузливо – баболобами та гречкосіями* (О. Середюк).

Вербальну зону дієслова стану **зимувати** репрезентовано загалом похідними із фінитивним модифікаційним значенням, посталими за допомогою префіксів **ви-**, **від-**, **до-**, **пере-**, **про-**, пор.: *визимувати, відзимувати, дозимувати, перезимувати, прозимувати*. Проте кожен з девербативів може набувати власних додаткових відтінків. Найбільш повно демонструє різні нашарування значень дієслово **перезимувати**, напр.: 1) провести десь зиму, у когось, не в себе вдома: *Я **перезимував** у вже згаданого пароха Захара К., в старій хаті паламаря Міхала Фазекаша* (Б. Гук); 2) перенести зимові холоди протягом зими (про рослини, тварини): *А там вже смуга озимого жита, що погожої осені проросло, взялося куциками, **перезимувало*** (І. Чендей); *Мої ж коні **перезимували**. Правда, навесні аж від вітру хиталися, але **перезимували**, дочекались паши* (Є. Шморгун); 3) витримати тому чи тому об'єктові протягом зими: *Запевняв [панотець] себе і попечителів, що церква ще **перезимує*** (М. Стельмах).

Перфектив **відзимувати**, згідно з даними тлумачних словників, експлікує всі названі дієсловом **перезимувати** семантичні відтінки, проте реально найбільш частими є випадки реалізації першого значення, напр.: *Іван Іванович **відзимував** і зустрів весну у Кам'янці* (В. Заремба). Таку саму спроможність виявляє девербатив **прозимувати**, напр.: *Я й далі мусив добувати для корму птиць і рибу, я знав, що мушу навчитися полювати й більшого звіра, аби вижити, **прозимувати*** (М. Дочинець).

Дієслівний девербатив **дозимувати** передає кодифікований лексико-семантичний варіант «прожити, перебути зиму» (СУМ, II, 348; ВТССУМ, 312), напр.: *Підемо в свої гори або в Буковину. Де б ви хотіли цю зиму **дозимувати**? Тут думки розділились* (В. Гжицький). Поширеними є ще два, не засвідчені лексикографічними джерелами відтінки значення, зокрема: «не добувши зими в одному місці, завершувати перебування її в іншому», напр.: *Спершу вирішили зимувати в хаті лісника, але морози були настільки сильні, що довелося **дозимувати** на хуторі* (Р. Степанчак), і «вижити зиму, залишитися живим після зими», напр.: *В кого були довоєнні запаси, та ще на городі щось мав, якось **дозимував*** (Я. Стецюк).

Дієслово **визимувати** більшою мірою актуалізує семантику «виживати зиму, залишатися жити після зими», напр.: *Прийшли активісти хлібець вигрібать –*

все забрали, а припас у лісі вцілів. От і **визимували** (Л. Покидченко).

Загальнорезультативне значення, або значення, яке синтезує, з одного боку, семантику темпоральності, зокрема завершального етапу стану, а з іншого – результативності [16, 132–133], виражає префікс **по-**, ступінь десемантизації якого важко встановити, що спричинює неоднозначну кваліфікацію утвореного перфектива *позимувати* – дериват зі словотвірним модифікаційним значенням (зокрема делімітативним чи фінитивним як різновидами темпоральності) чи корелят доконаного виду, пор.: *Нелегкий ми груд на себе взяли, Григорію Савичу, – почав він [підполковник]. – Хочемо за верховне командування вирішити: чи йти нам одразу за Дніпро, чи тут **позимувати** (Ю. Бедзик) і **Ми цих курочок до сусідки спровадимо, хай **позимують**, й зернечка їй віднесемо** (А. Таран).*

Межі фінитивного модифікаційного значення деривата *ззимувати*, що постав за допомогою префікса **за-**, настільки розмиті, що йдеться, на нашу думку, про розвиток більшою мірою мутаційного словотвірного значення «залишитися де-небудь на зиму, розташуватися на зимівлю», напр.: *Ледь живого, обсохлого буслика мати вранці разом з верейкою перенесла в хлівчик до корови. Там він і **ззимував** (Я. Гончарук).*

Ад'єктивну зону представлено лише дериватом *зимувальний* з мутаційним словотвірним значенням «пов'язаний з місцем, де зимують риби», напр.: *Для **зимувальних** ставів рекомендуються мінеральні ґрунти з невеликою часткою органіки, недопустиме їх розміщення на торф'яниках* (А. Андрущенко).

Словотвірну парадигму відсубстантивного дієслова *зимувати*, що позначає дію, формують дві зони: субстантивна, представлена девербативами зі словотвірними значеннями «опредметнена дія», пор.: *зимування* (словотворчий засіб – суфікс **-нн-**), напр.: *Давні пастівницькі традиції явно свідчать про те, що **зимування** худоби поза межами села тісно пов'язане з старими способами утримання худоби на підніжних кормах* (М. Тиводар), та «час виконання дії», пор.: *зимівка* (словотворчий засіб – суфікс **-івк-**), напр.: *...господарський рік починався з моменту закінчення зимового полювання, тобто з початку квітня, і складався з чотирьох головних сезонів: **веснівка**, **літвівка**, **осенівка** та **зимівка** (Л. Залізник), і вербальна, похідні одиниці якої виражають фінитивну семантику, реалізовану префіксами **пере-**, **про-**, **до-**, напр.: *Тепер нам небагато залишилося роботи, та Господь відає, чим худобу **перезимувати** (А. Чайковський); ...у Криму в се літо не тільки хліб, а й трава не вродила, і бусурмани ні себе, ні свого статку не можуть **прозимувати** (Д. Яворницький); **Сіна, наче кіт наплакав, перепало на трудодні. Мусив у тестя позичити, щоб **дозимувати** корову** (М. Стельмах); **Вернулися вони знову до колиби, і тазда питає: скільки просить Штефан за те, що **визимував** його вівці** (П. Скунц).**

Типову словотвірну парадигму дієслова *зимувати*, належного до класу дієслів **процесу**, сформовано лише з деривата субстантивної зони *зимування*, що експлікує первинне транспозиційне значення

«опредметнений процес» і зрідка вторинне «наслідок опредметненого процесу», напр.: *Одним зі способів підвищення пластичності глин є літування і **зимування** глин... (Н. Балінський); **Важливою умовою одержання якісної продукції на цегельно-черепичних заводах і забезпечення їх цілорічної дії є заготівлення видобутої глини на виморожування (**зимування**)** (Н. Балінський).*

Семантика вершинного дієслова *веснувати* – «виконувати весняні роботи» (СУМ, I, 341; ВТССУМ, 124) – дає підстави розглядати його серед дієслів **дії**, зокрема конкретної фізичної дії, напр.: *Вже кілька днів підряд Василько докучав розпитами, коли почнуть **веснувати**, бо, мовляв, і поле підсохло, і воли застоюлися біля ясел* (Р. Федорів). Кодифікованим є лише девербатив субстантивної зони *веснування* з транспозиційним словотвірним значенням «опредметнена дія», напр.: *...Федір Полінний розім'яв перед громадою грудку землі, повелівши, щоб з понеділка **ратаї** розпочали **веснування**... (Р. Федорів).* Проте, як свідчать приклади функціонування цього слова в тому чи тому контексті, воно може розвивати два вторинні значення: «результат, наслідок виконаної дії, названої твірним дієсловом», напр.: *Жінка питає: – Чого ти, чоловіче, такий смутний? – Де би я не був смутний, коли насіння нема, а брат і зернини не дав. Доведеться залишитися без **веснування*** (І. Чендей), і «час виконання дії, названої твірним дієсловом», напр.: *Як бачимо, їй дійсно вдалось ввести в народний репертуар сі легенди, добитись шанування сього дня, між іншим – як **свята веснування*** (М. Грушевський).

Ще одним виразником словотвірного значення «час виконання дії, названої твірним дієсловом» є іменник *веснярка*, який утворено за допомогою варіанта суфікса **-арк-** – **-ярк-**, напр.: *По **веснярці** зоставляє на сподарстві Маму, кладе в мішок сокиру і тесла і вирушає з Васильком по сусідських висях* (Р. Федорів).

Дієслово *веснувати* зі значенням дії, яку виконують навесні, може стосуватися не тільки землеробства, а й мисливства. Ще з давніх часів господарський рік мисливців складався з чотирьох головних сезонів, упродовж яких виконували певну роботу: веснівки, літвіки, осенівки та зимівки [5, 170]. Назва кожного із сезонів, ймовірно, мотивована відповідними дієсловами, що позначали дії, які виконували упродовж певного сезону, – *веснувати, літувати, зимувати*. А отже, іменник *веснівка* із семантикою «час виконання дії, названої твірним дієсловом» теж належний до словотвірної парадигми вершинного дієслова *веснувати*, напр.: ***Веснівка**. Після закінчення зимового полювання мисливські групи з 1–4 сімей поспішали до початку весняного бездоріжжя повернутися на береги річок... Чоловіки займалися колективним виготовленням човнів, а жінки до початку повені старалися зібрати якомога більше сухих дров. Цей час був найбільш голодним для первісних мешканців лісів* (Л. Залізник).

Ну і, звичайно, закономірною є належність до субстантивної зони словотвірної парадигми

дієслова *веснувати* девербатива *веснувальник* з мутаційним дериваційним значенням «виконавець дії», напр.: *Несподівано веснувальники знайшли у торішнім сухості підкову, яка невідомо звідки потрапила сюди на подвір'я навчального закладу* (Інтернет-ресурс).

Вербальну зону словотвірної парадигми дієслова *веснувати* як номінатора дії формують семантичні позиції темпоральних модифікацій: «почати виконувати дію», «виконувати дію упродовж нетривалого часу» та «завершувати виконання дії». Жоден з дериватів вербальної зони не кодифікований у словниках, проте функціонування їх у тому чи тому контексті дає підстави для констатації можливості реалізації такої семантики. До того ж деякі з них засвідчені науковцями, які досліджують (загалом чи частково) порушувану проблему [12, 177–178].

Словотвірне значення «почати виконувати дію» виражає перфектив *завеснувати* (словотвірний засіб – префікс *за-*), пор.:, напр.: *Загалом, за підрахунками спеціалістів, щоб завеснувати на полях Калущини, треба щонайменше 15,5 млн. грн.* (Г. Ручанчин). Експлікатором другого і третього окресленого значення слугує префікс *по-* та відповідне синтагматичне оточення, яке зорієнтовує з нетривалістю названої дії, напр.: *... Стефа приїздила на кілька днів сама чи з батьком повеснувати* (С. Парфанович), чи із завершеністю її, напр.: *І повеснувала, і борщ зварила, й штурдлів із капустою напекла, а Сашка нема й нема* (Г. Щипківський). Фінітивність названої дії передає префікс *до-*, пор.: *довеснувати*, який більшою мірою актуалізує на доведенні дії до певної межі, напр.: *А весна є весною – обома руками хаплеться за літо, так що чоловік ледве довеснував, а тут вже перше копання* (Ю. Станинець). Реалізатором фінітивного значення може бути у відповідному контексті і префікс *за-*, пор.: *завеснувати*, напр.: *Тож далеко не кожен квапився додому, до газдівських клопотів, якими й так по вінця повен повсякбудень. Звикло, починали зі справ рілничих: хто як завеснував, і що засіяв, і що посадив, бо весна цьогоріч вельми сприятлива...* (Р. Соловчук). Проте названий дериват часто розвиває мутаційне словотвірне значення «засіяти», напр.: *Дядьки мізкували про се, про те: хто подеїкував, де взяти зерна, аби завеснувати поле; хто запитливо розводив руками, мовляв, коли вже до кінця зламають хребта отому ненажерішвабу* (В. Качкан).

Словотвірна парадигма дієслова *веснувати*, співвідносного зі *станом*, є однозонною. Її сформовано лише з іменникових дериватів, які заповнили семантичні позиції: «определенний стан» (виразник – суфікс *-нн-*), пор.: *веснування*, напр.: *У загальному дослідженні про гуцульські полонини зауважено, що в гуцулів побутує певний комплекс обрядів стосовно веснування й літування, які взаємопов'язані із численними давніми забобонами і віруваннями* (В. Гавдзин); «результат, наслідок тривання названого вершинним дієсловом стану» та «час названого вершинним дієсловом стану» (експлікатором обох значень є суфікс *-овищ-*), напр.:

Такий весняний випас тут називався «веснуют на полі», на галицькій Гуцульщині – «весновище», а на закарпатській Гуцульщині – «веснованє» (М. Мандибура) та *Оплата кошаруванням відома повсюдно в українських Карпатах, але найрозповсюдженішою була у верхів'ях р. Ужа не лише в час літнього («літовище»), а й весняного («весновище») та осіннього («осенище») випасів* (Ю. Гошко); «місце (приміщення) на полонині» (реалізатор – варіант суфікса *-арк-* – *-ярк-*), пор.: *веснярка*; «суб'єкт стану» (виразник – варіант суфікса *-ар* – *-яр*), пор.: *весняр* [4, 73].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Словотвірнопарадигматичний принцип систематизації похідних слів дає змогу визначити дериваційний потенціал того чи того вершинного слова з опертям на твірну основу як типологізувальний чинник, установити континуум словотвірних значень (семантичних позицій) та набір словотвірних засобів для їхньої реалізації, простежити здатність девербативів різної частини мовної належності експлікувати додаткові значенні відтінки.

Дієслова, мотивовані темпоральними іменниками, зокрема на позначення пір року (*літувати, зимувати, веснувати*), є обмеженою групою слів. Синтагматичне оточення цих вербативів, необхідне для реалізації потенцій значення слова або породження певних змін у семантиці, слугує показником категорійного статусу їх (дієслова дії, процесу чи стану), що, своєю чергою, зумовлює їхній словотвірний потенціал.

Загалом вершинні дієслова *літувати, зимувати, веснувати* формують 10 конкретних словотвірних парадигм (параметри словотвірних парадигм, тобто протяжність та глибину місця, відображено у табл. 1), континуум дериваційних значень яких, детермінований належністю вершинного дієслова до класу дієслів дії, стану чи процесу, у типовому вияві майже збігається. Позаяк аналізовані дієслова здебільшого позначають стан, то закономірно, що вияв дериваційного потенціалу вершинних дієслів стану є більш системним і послідовним. Типова словотвірна парадигма дієслів стану складається з трьох зон: субстантивної із семантичними позиціями «определенний стан», «час тривання стану», «результат, наслідок тривання предметного стану», «місце тривання стану», «суб'єкт стану»; вербальної зі словотвірними значеннями «необмежена тривалість названого твірним дієсловом стану», «завершальний етап стану» (з достатньо вираженою глибиною позиції) як різновидами темпоральних модифікацій та загальнорезультативним значенням як основним видом темпорально-результативних модифікацій і ад'єктивної з дериваційною семантикою «пов'язаний з названим твірним дієсловом станом». Належність до тієї чи тієї морфологічної зони певною мірою визначає словотвірний засіб, за допомогою якого реалізовано відповідну семантику: похідні одиниці субстантивної і ад'єктивної зон постали головно суфіксацією, тоді як девербативи вербальної зони – префіксацією.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамець Н. В. Словотвірна парадигматика дієслів руху в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Адамець. – Івано-Франківськ, 2016. – 20 с.
2. Балінський Н. І. Активізація бентонітів содою в природних умовах / Н. І. Балінський, М. С. Мальований, Л. М. Дедик // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». – 2000. – № 395 : Хімія, технологія речовин та їх застосування. – С. 111–113.
3. Джочка І. Ф. Дериваційний потенціал дієслів конкретної фізичної дії з семантикою створення об'єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. Ф. Джочка. – Івано-Франківськ, 2003. – 20 с.
4. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті / Я. В. Закревська; відп. ред.: Л. Л. Гумецька. – К. : Наук. думка, 1976. – 163 с.
5. Залізник Л. Стародавня історія України / Леонід Залізник. – К. : Темпора, 2012. – 542 с.
6. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.
7. Кушлик О. П. Типологія словотвірних парадигм похідних дієслів в українській мові : дис. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Оксана Павлівна Кушлик. – Дрогобич, 2015. – 507 с.
8. Леута О. І. Семантико-синтаксичні параметри українського дієслова : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – 404 с.
9. Мединська Н. М. Проблема категорійного статусу дієслова / Н. М. Мединська // Studia Linguistica. – 2011. – Вип. 5. – С. 126–135.
10. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
11. Назаренко С. М. Санітарно-гігієнічна оцінка вирощування і заходів забезпечення якості коропів : дис. ... канд. ветер. наук : спец. 16.00.06 «Гігієна тварин та ветеринарна санітарія» / Світлана Миколаївна Назаренко. – Суми, 2016. – 179 с.
12. Познанський Р. В. Реалізація темпоральної валентності дієсловами семантичного поля «Аграрне виробництво (рослинництво)» / Р. В. Познанський // Структура і семантика мовних одиниць. Філологічні студії. – 2015. – Вип. 13. – С. 175–181.
13. Пославська Н. М. Структура і семантика словотвірних парадигм дієслів із семою руйнування об'єкта : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Пославська. – Івано-Франківськ, 2006. – 20 с.
14. Сегін Л. В. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській та польській мовах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / Л. В. Сегін. – Донецьк, 2003. – 20 с.
15. Соколов О. М. До проблеми зв'язку словотвірної мотивації з валентністю мовних одиниць / О. М. Соколов // Проблеми сучасного життя мови. – К. : Наук. думка, 1977. – С. 3–10.
16. Соколова С. О. Префіксальний словотвір дієслів у сучасній українській мові : [монографія] / С. О. Соколова. – К. : Наук. думка, 2003. – 283 с.
17. Уфимцева А. А. Лексическое значение / А. А. Уфимцева – М. : Наука, 1986. – 239 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

- ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
- СУМ – Словник української мови : В 11-ти т. – К. : Наук. думка, 1970–1980.

ГРЕЦЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ЛАТИНСЬКІЙ РЕЛІГІЙНІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ «ПАЛОМНИЦТВО ЕТЕРІЇ ДО СВЯТИХ МІСЦЬ»)

Микитка М.-Д. Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті розглянуто шляхи та причини проникнення в латинську релігійну термінологію запозичень із давньогрецької мови, їх функціонування та лексико-семантичне освоєння в системі мови-реципієнта.

Ключові слова: лексема, грецькі запозичення, лексико-семантичні особливості, мова-реципієнт.

Mykytka M.-D. Ancient Greek borrowings in Latin religious terminology (based on the text of the IV century "The Pilgrimage of Aetheria to the Holy places"). As the title implies, the article deals with the ways and reasons of penetration into the Latin religious terminology of borrowings from the Ancient Greek language. The research was based on the anonymous text of the IV century "The Pilgrimage of Aetheria to the Holy places".

Researching the problem of Latin religious terminology, we were faced with the fact that there exists a great amount of Greek words assimilated into Latin.

The work analyzes the peculiarities of their functioning and lexical-semantic development in the system of the recipient language. The research showed that the main type of borrowings was transliteration. In our opinion, one of the most important aspects of this phenomenon was the reform of the Latin alphabet and the introduction of new letters, which could reproduce Greek sounds.

According to the grammar, special emphasis is made on the fact that the Greek borrowings are not always fully assimilated into Latin language but save their essential paradigm of rejection (monazontes, idolon) and do not change their part-language affiliation (Paralipomenon).

However, the changes also affected the semantic system of the language. Some terms in the perceptive language often acquire new meanings or semantic shades (ecclesia, cathedra, martyrium, diacon, etc.).

Although considerable amount of research has been devoted to the functioning and types of penetration of the borrowings, few attempts have been made to investigate part-language peculiarities. It should be pointed out that most researched terms are nouns but some verbs (baptizare, exorcizare) could also be met.

Key words: lexeme, Greek borrowing, lexical-semantic peculiarities, language-recipient.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У кожній термінології існує певний відсоток іншомовних запозичень. Вони залежать від екстра- та інтралінгвістичних факторів. Перші відзначаються активністю зовнішніх контактів в політиці, економіці, культурі, другі – здатністю мовної системи засвоювати й адаптувати іншомовні одиниці. Поширення християнства у грецькому світі, що згодом охопило і західні провінції, спричинило значний приплив релігійної лексики в латинську мову. Латинська мова вже була підготовлена до цього процесу. Реформа латинського алфавіту в кінці Республіки, пристосування, а то й введення деяких літер для вимови, відсутніх у латинській мові грецьких звуків, полегшили засвоєння грецької релігійної термінології.

Запозичення грецької лексики в латинській мові загалом і релігійної термінології зокрема проходило в умовах масової двомовності, що прискорило процес засвоєння і детермінувало його характер. Деякі лексеми настільки органічно влилися в латинську мову, що тільки етимологічний аналіз дає змогу визначити їх грецькі корені. Інші зберігають грецьку афіксацію, морфологічні особливості, дублетні парадигми відмінювання. Не однаковими були і семантичні зміни в запозиченій лексичі. Одні лексеми зберігають своє первісне значення, інші термінологізуються лише на латинському ґрунті. З огляду на це нам видається доцільним розглянути грецькі запозичення в латин-

ській релігійній термінології. Цей пласт лексики ще не був об'єктом дослідження, а шляхи проникнення та способи засвоєння запозичених лексем, зокрема у творі «Паломництво Етерії до святих місць», не поставали предметом дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема проникнення та засвоєння грецьких лексем у латинській мові є предметом дослідження у працях таких науковців, як А. В. Гарник [1], Л. В. Доровских [2], І. Р. Кілачицька [3] та ін.

Однією з найбільш фундаментальних робіт, присвячених грецьким запозиченням у латинській мові, є монографія О. Вайзе [12], який вивчає проблему з погляду культурного впливу Греції на Рим та аналізує їх фонетичні ознаки. Цінним фактичним матеріалом, у якому грецькі запозичення зібрані в алфавітному порядку, є словник Г. Заальфельда (Saalfeld) "Thensaurus Italograecus" [13]. У вітчизняному мовознавстві деякі аспекти грецьких запозичень у латинській мові досліджували такі науковці: Б. В. Чернюх (шляхи проникнення та засвоєння грецької лексики) [9]; М. П. Назаревська (функціонування давньогрецьких лексичних запозичень) [6]; Т. В. Косарук (фразеологічне освоєння давньогрецьких лексем) [5]. Незважаючи на всебічний інтерес багатьох дослідників до вивчення грецьких запозичень, порушувана проблематика й надалі потребує поглибленого аналізу у релігійній підмові латинської мови.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є описати генетичні та функціонально-семантичні особливості грецьких запозичень в латинській релігійній термінології у творі IV ст. «Паломництво Етерії до святих місць». Поставлена мета передбачає виконання таких завдань: 1) визначити основні типи проникнення грецьких термінолексем у латинську мову; 2) описати аспекти лексико-семантичних змін термінів після асиміляції у системі мови-реципієнта; 3) проаналізувати фонетичні, морфологічні та граматичні особливості грецьких запозичень у релігійній підмові латинської мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес запозичення іншомовної лексики з метою збагачення власного словникового складу завжди був властивим романським мовам. Причиною таких змін є різні історичні, політичні, економічні, культурні та територіальні фактори. Упродовж свого історичного розвитку латинська мова зазнала впливу сабельських та середземноморських мов, етруської мови тощо. Та чи не найбільш вагомий внесок у розвиток латинського словникового складу зробила грецька мова, яка почала проникати у латину через усне мовлення ще з VIII ст. до н. е.

Завоювання Греції римлянами у II ст. до н. е. ще більше посилює вплив грецької мови на латинську, а події, які відбулись у завершальний період існування Римської держави, у III–V ст. н. е. – епоху кризи Римської імперії й становлення християнства, супроводилися появою в розмовній та літературній мові т. зв. грецизмів з релігійним забарвленням. Це слова з християнської літератури та біблеїзми: **baptizare** – **хрестити**; **ecclesia** – **народні збори, церква**; **episcopus** – **єпископ**; **basilica** – **базиліка**; **patriarcha** – **патріарх** та ін. [6, 35].

Загальновідомо, що грецька мова віддавна була мовою християнства, нею були написані Грецькі Писання, Євангелія, а також зроблено перший повний переклад Єврейських Писань – Септуагінти. Відомо також, що усі новозавітні тексти хоч і були написані арамейською мовою, проте з використанням грецької лексики. Тому є підстави вважати, що після поширення християнства на території Римської імперії в римську культуру та латинську мову почали проникати грецькі релігійні поняття і терміни, яких бракувало в латинській мовній системі. На цей факт вказав ще римський теоретик красномовства I ст. н. е. Квінтіліан у своєму творі «Навчання оратора».

У IV ст. в основному вже склалася релігійна термінологія, яка становить функціональну підсистему латинської мови, що активно розвивається. Цього часу творять такі видатні християнські письменники – Лактаній, Ієронім, Августин. З'являються ітінерарії до святих місць, серед них «Паломництво Етерії до святих місць» ("Peregrinatio Aetheriae ad loca sancta") анонімого автора.

Незважаючи на простий та невибагливий стиль твору, її авторка, яку часто ідентифікують з монахинєю Етерією, належала до освічених жінок свого часу. Дослідники відзначають її добрі знання Святого Письма, обізнаність із грецькою мовою [11, 110; 10, 223], про що свідчать численні грецизми, особливо в релігійній термінології.

Та перш ніж перейти до з'ясування основної проблеми, хочемо пояснити, що «термін «запозичення» означає процес надходження та засвоєння іншомовних слів унаслідок різних соціальних причин, а саме: війни, торгівлі, подорожей, технічного співробітництва, культурних зв'язків тощо» [7, 208].

Проаналізувавши лексичну вибірку релігійних термінів давньогрецького походження в "Peregrinatio", ми виявили, що найбільш поширеним методом запозичення є *транслітерація*, тобто спосіб передачі слів однієї графічної системи засобами іншої графічної системи. Наприклад, ἡ ἐκκλησία > ecclesia – церква; ἡ ἐπιφάνεια > Eriphania – Богоявлення; ὁ ἄγγελος > angelus – ангел; ἡ ἐξοδος > Exodus – вихід тощо.

Первісно спостерігалась наявність фонетичної неідентичності між давньогрецькою та латинською мовами, відсутність в останній деяких звуків, які б відповідали латинським. Але внаслідок «впровадження до латинського правопису буквосполучень *ch, rh, th, ph* та літер *y, z* для відображення грецьких $\chi, \phi, \theta, \rho, \upsilon, \zeta$ і книжного проникнення грецизмів фонологічна структура запозичених слів максимально наблизилась до оригіналу» [9, 29]. З урахуванням цього з'явилась можливість з високим ступенем точності транслітерувати грецькі слова.

Так, грецька літера **θ** відповідає латинському **th** (ἡ καθέδρα > cathedra – лавка, стілець); літера **χ** > **ch** (ὁ πατριάρχης > patriarcha – патріарх; ὁ ἀρχιδιάκονος > archidiaconus – архидиякон (старший диякон); ὁ μονᾶχος > monachus – монах); літера **φ** > **ph** (ὁ ἀντίφωνος > antiphonae – антифон, пісня, спів; ὁ προφήτης > propheta – пророк); літера **ζ** > **z** (ἐξορκίζω > exorcizere – заклинати); літера **ξ** > **x** (ἡ ἐξοδος > Exodus – вихід); літеру **ψ** у латинській мові передавали через **ps** (ὁ ψαλμός > psalmus – псалом).

Голосний звук **υ** передавався через **y**: ὁ ὕμνος > hymnus – гімн, ὁ πρεσβύτερος > presbyter – пресвітер. Фонетичних змін також зазнали дифтонги, а саме грецький дифтонг **ει**, який у латинській мові монофтонгізувався: παραλιπομένων > Paralipomenon – Параліпомен; ἡ ἐπιφάνεια > Eriphania – Богоявлення; τὸ εἶδωλον > idolon – ідол. З іншого боку, дифтонг **ευ** у латинській мові передавався аналогічним дифтонгом **eu** (у словах грецького походження): ἡ εὐλογία > eulogia – благословення.

Щодо функціонування лексичних запозичень, то А. І. Смирницький уважав, що «при запозиченні слово пориває із системою тієї мови, у якій воно існувало раніше, і включається у систему іншої мови», осмислюється в ній як основа й «оформлюється в ній за правилами й засобами цієї мови» [8, 34].

Запозичення з давньогрецької мови здебільшого справді органічно влились у латинську граматичну систему, прийнявши суто латинські флексії та відповідні парадигми відмінювання.

Наведене положення А. І. Смирницького не можемо прийняти беззастережно. Під час аналізу лексичних одиниць грецького походження ми виявили, що деякі лексеми можна класифікувати як не повністю асимільовані, адже вони увійшли у вжиток нової мови, зберігши (або не до кінця) парадигми та особливості, характерні для них у грецькій мові.

Прикладом може слугувати лексема **pentecoste** (з гр. πεντηκοστή – П'ятдесятниця), яка у singularis

повністю зберегла парадигму відмінювання за грецьким типом, а у pluralis набуває латинських граматичних форм: *...a pascha autem usque ad quinquagesima, id est pentecosten...* (Peregr. Aeth. XLI) – ... від Пасхи аж до П'ятдесятниці, тобто пентекостії.

Цікавою є лексема **monazontes** (Peregr. Aeth. XXIV, 1), що походить від грецького дієприкметника **μονάζων** – «ті, що дотримуються монашого сану» і яка у складі мови-реципієнта зберегла аналогічні форми *monazon, monazontis*. Проте цю лексему засвідчено у словнику також у формі іменника *monazontes, on m* (Plur.), що зберігає парадигму відмінювання за грецьким типом.

Деякі лексеми в новому мовному середовищі змінюють свою належність до певної частини мови. Таким чином, лексема **Paralipomenon**, яка походить від грецького дієприкметника **παραιρεπομένων**, а той, своєю чергою, від дієслова **παρλείπω** – «пропускати, упускати» – букв. «те, що було пропущене» (як назви інших частин Святого Письма «Літопис, книга Хроніку»), у латинській мові набуває статусу іменника середнього роду та при відмінюванні у Nom., Acc., Voc. Plur. зберігає закінчення *-a* (*Paralipomena*), а у Nom., Acc., Voc. Sing. закінчення *-on*, що є характерним для грецької мови.

Про це свідчить уривок з тексту: *Sicut scriptum est in libris Paralipomenon* (Peregr. Aeth. XLVIII, 2) ... – Як було написано у книгах Параліпоменон...

Іменник **idolon** (від гр. **τό εἶδωλον** – «образ», «зображення», «ідол») інтегрувався в латинську мову, залишивши характерну для себе у грецькій мові флексію *-on* (сер. рід) та одночасно набувши суто латинської форми середнього роду *idolum, i n*. Проте, як бачимо у тексті, автор використовує ту форму іменника, яка відмінюється за грецьким типом (Acc. Plur. *idola*, а не *idoli*): *Nam ostensa est mihi in ipso vico memoria Laban Syri, soceri Iacob, ostensus est etiam mihi locus, unde furata est Rachel idola patris sui* (Peregr. Aeth. XXI, 4) – У цьому селі мені показали гробницю Лавана Сіріна, тестя Якова, показали також і те місце, звідки Рахіль викрала ідолів батька свого.

Входження запозичених слів до складу мови-реципієнта розширює контексти їх вживання й відповідно може викликати зміни в семантичній структурі цих слів. Таким чином, у новому середовищі деякі запозичені слова набувають нових значень чи значенневих відтінків [5, 131].

Лексема **ecclesia** запозичена з грецького **ἡ ἐκκλησία**, що у Давній Греції мало значення «народні збори», а у церковній латині набуває значення «церква»: *Ecclesia ingens valde et pulchra ...* (Peregr. Aeth. XXI, 1) – Дуже велика та красива церква...

Схожим шляхом у латинську лексичну систему проник іменник **basilica**, від гр. **ἡ βασιλική** – «царський дім». У Давній Греції базиліка була місцем, де засідав архонт, пізніше в Римі вона залишалась спорудою громадського використання, а з поширенням християнства термін «базиліка» набув нового значення – «християнський храм»: *Septima autem die, id est die dominica, ante pullorum cantum colligit se omnis multitudo, quaecumque esse potest in eo loco, ac si per pascha in basilica...* (Peregr. Aeth. XXIV, 8) – На сьомий же день, тобто в неділю, перед співом півнів зби-

рається в базиліці велика кількість народу, яка може бути в цьому місці, так як на Пасху.

Обов'язковою частиною усіх храмів, як православних, так і католицьких, є апсида – напівкругла вівтарна частина, звернена на схід, що в латинській мові позначається словом **absida** (від гр. **ἡ ἀψίς** – «дуга», «склепіння»): *Retro in absida post altarium ponitur cathedra episcopo...* (Peregr. Aeth. XLVI, 5) – Позаду вівтаря в абсиді ставиться для єпископа кафедра...

Лексема **cathedra** перейшла у латинську мову від гр. **ἡ καθέδρα** – «стілець, сидіння». У церковній латині спеціалізувало значення – «єпископська кафедра» – символ єпископської влади: *...residet episcopus in cathedra* (Peregr. Aeth. XXXVII, 1) – ...єпископ залишається сидіти на кафедрі.

Інший іменник, на позначення релігійних споруд чи їх частин – **martyrium**, запозичене від гр. **τὸ μαρτύριον** – «підтвердження», «доказ», вживається у християнських авторів для номінування «могили мученика або святого»: *Ecclesia habet martyria aliquanta* (Peregr. Aeth. XIX, 1) – Церква має декілька могил святих.

Іменник **presbyter**, запозичений з гр. **ὁ πρεσβύτερος** – «старець», «старійшина», у церковній латині почав позначати голову релігійної громади християн – пресвітера: *Nam et presbyteri et diacones semper parati sunt in eo loco ad vigiliis...* (Peregr. Aeth. XXIV, 8) – Бо пресвітери та диякони завжди у цьому місці готуються до нічної служби...

Згадана лексема **diacon**, яка називає духовну особу, обов'язками якої є співслужіння пресвітерам у храмі, походить від грецької лексеми **ὁ διάκονος** – «слуга». Із цього випливає, що в мові-реципієнті ця лексема залишила за собою фактичне значення, проте набула більш релігійного відтінку. Варто також зауважити, що після переходу з грецької мови в латинську вона отримала два різні форманти – на позначення осіб чоловічого, а також жіночого роду: *sancta diaconissa nomine Marthana* (Per. Aeth. XXIII, 3) – свята діаконеса на ім'я Мартана.

Ще одним іменником, який вживається на позначення духовних осіб, є **clerus**, який походить з грецького **ὁ κλήρος** – «жереб». У церковній латині використовувався на позначення сукупності священнослужителів однієї церкви і набув загального значення «клір», «духовенство»: *ecce et supervenit episcopus cum clero et statim ingreditur intro spelunca...* (Peregr. Aeth. XXIV, 2) – І щось піднімається єпископ з кліром і негайно заходить до печери...

Слово **euangelium**, запозичене з гр. **τὸ εὐαγγέλιον** – «блага вість», отримало у християнських авторів значення «Євангеліє»: *... ille locus de evangelio...* (Peregr. Aeth. XLIII, 5) – ...те місце з Євангелія...

Грецька лексема **ἀντίφωνος** – «той, що звучить у відповідь» – набула в церковній латині семантики «спів, що виконують по черзі два хори або соліст і хор»: *...dicuntur psalmi et antiphonae...* (Peregr. Aeth. XXIV, 1) – ...читаються псалми та антифони...

Іменник **psalmus**, запозичений з гр. **ὁ ψαλμός** – «спів», «пісня», у християнській латині позначає «псалом»: *Ibi denuo dicitur unus psalmus et fit oratio...* (Peregr. Aeth. XXIV, 11) – Тоді заново читається псалом і відбувається молитва...

Іменник **laicus**, запозичений з грец. **λαϊκός** – «пересічна людина», «простолнодин», засвідчений у пізньохристиянських авторів із семантикою «мирянин»: *...et non solum hii, sed et laici praeter, viri et mulieres, qui tamen volunt maturius vigilare ...* (Peregr. Aeth. XXIV, 1) – ...Але не лише вони, а й, крім того, миряни, чоловіки та жінки, які хотіли раніше нести нічну варту...

Лексема **misterium**, запозичена з грецької мови (**τὸ μυστήριον** – таємниця), вживається в церковній латині зі спеціалізованим значенням «таїнство»: *Tantum neofiti et fideles, qui volunt audire misteria, intrant* (Peregr. Aeth. XLVII, 2) – ...входять тільки неофіти і вірні, які бажають почути таїнство.

Слово **simbolum**, з грецької мови **τὸ σῆμα** – знак, набуло в церковній латині спеціалізованого значення «символ сповідання і віри, знамення»: *Tunc accipient simbolum* (Peregr. Aeth. XLVI, 3) – Тоді вони отримують знамення.

Запозичене з грецької мови слово **propheta** (від **ὁ προφήτης** – віщун), у релігійному дискурсі отримало виключно християнське забарвлення – «пророк»: *sanctus Helis propheta* – святий пророк Ілія. Поруч з іменником чоловічого роду вживається форма жіночого роду – **prophetissa**: *et viderunt eum Symeon vel Anna prophetissa, filia Fanuhel* (Peregr. Aeth. XXVI, 1) – і побачили його Симеон та Анна пророчиця, донька Фануела.

Ще одна лексема грецького походження **angelus** (від **ὁ ἄγγελος**) у загальнолітературній мові мала значення «вісник», а у церковній латині почала вживатись на позначення духовних безтілесних істот, які відіграють важливу роль у християнстві, – ангелів: *Tunc ergo interrogavi illos sanctos, quidam esset hoc; qui responderunt: "hic positus est sanctus Moyses ab angelis, quoniam, sicut scriptum est, sepulturam illius nullus hominum scit, quoniam, certum est eum ab angelis fuisse sepultum"* (Peregr. Aeth. XII, 2) – Тоді я запитала святих мужів, що це таке і вони відповіли: «тут похований ангелами Святий Мойсей, тому що як написано, могили його не знає ніхто з людей; так як відомо, що він був похований ангелами».

Іменник з грецької мови **neofitus** (від **ὁ νεόφυτος** – новонавернений) був поширений лише в християнській латині – зі значенням «неофіт, новонавернений до християнської віри»: *Tantum et neofiti et fideles intrant* (Peregr. Aeth. XLVII, 2) – Входять тільки неофіти і вірні.

Іменник **Epiphania** – «Богоявлення», з грецької **ἡ ἐπιφάνεια** – «з'явлення», «проявлення божественної сили», вживався тільки у християнських авторів зі спеціалізованим значенням: *Pridie beatissimo die Epiphania esset* (Peregr. Aeth. IX, 1) – Це було напередодні благословенного дня Богоявлення.

Слово **monachus** – «монах» – запозичене з грецької. **ὁ μονάχος** – «самітник», «пустельник», «монах»: *Susciperunt nos ibi satis humane monachi* (Peregr. Aeth. III, 1) – Там прийняли нас дуже люб'язно монахи. Синонімом до лексеми **monachus** у творі "Peregrinatio" виступає іменник **monazantes**, що походить від грецького іменника **μονάζων** – «самітник», «монах».

Іменник **episcopus**, запозичений від грецького слова **ἐπίσκοπος** – «наглядач», у церковній латині вживався на позначення вищої духовної особи – єпископа: *Ecce et supervenit episcopus cum clero...* (Peregr. Aeth. XXIV, 2) – А от і єпископ появляється з духовенством...

У процесі дослідження етимологічних особливостей релігійної лексики, виокремленої методом суцільної вибірки у творі "Peregrinatio Aetheriae" та опрацьованої лексикографічно, ми виявили, що більшість запозичень – це іменники. Проте трапляються й дієслова, які перейшли в латинську мову також методом транслітерації. Помітним явищем є з'ява дієслів із суфіксом **-izare**, який походить від грецьких дієслів на **-ίζω**. Прикладом може слугувати **baptizare** < **βαπτίζω**. Оскільки обряд хрещення відбувався через занурення у воду, відповідно дієслово **baptizare** у церковній латині набуло значення «хрестити» (з гр. **βαπτίζω** – «занурювати у воду»): *Retinebam scriptum esse baptizasse sanctum Iohannem...* (Peregr. Aeth. XV, 1) – Я пам'ятала зі Святого Письма, що Іоанн хрестив...

Іншим прикладом є дієслово **exorcizare** – «заклинати», «зобов'язувати клятвою», запозичене з грецького **ἐξορκίζω** з таким самим значенням. Але тоді як у грецькій мові воно вживається із загальнолітературним значенням, у латинській мові воно спеціалізувало семантику, набувши християнського забарвлення: *Primum mature a clericis exorcizentur...* (Peregr. Aeth. XLVI, 1) – Рано-вранці їх закликають клірики...

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Проаналізувавши достатньо повну вибірку релігійних термінів у "Peregrinatio", ми дійшли таких висновків:

1. Засвоєння латинською мовою грецьких слів зумовило реформу латинського алфавіту і введення деяких букв і буквосполучень. Її доцільність особливо проявилась у кінці Імперії у зв'язку з інтенсивним проникненням грецьких слів у різні фахові підмови латинської мови і передусім релігійну. Про це, зокрема, свідчить «Паломництво Етерії до святих місць», у якому грецькі релігійні терміни адекватно відтворені за допомогою фонетичної системи латинської мови.

2. При запозиченні слово не завжди повністю асимілюється в системі нової мови. Так, грецькі лексеми здебільшого впливають у граматичну систему латинської мови, приймаючи нові флексії та парадигми відмінювання. Проте існують випадки, коли іменник може міняти свою належність до певної частини мови (Paralipomenon); зберігати флексії обох мов (idolon/idolum); зберігати парадигми відмінювання обох мов (pentecoste).

3. При запозиченні термінологіями в мові-реципієнті часто набувають нових значень чи значеннєвих відтінків (ecclesia, cathedra, martyrium, diacon тощо).

4. У процесі дослідження виявлено, що більшість запозичень – це іменники, але траплялись також і дієслова (exorcizo, baptizo).

Дослідження перспективне в плані аналізу методів запозичення інших пластів грецьких термінів у латинській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарник А. В. Греческие лексические заимствования в латинском языке : [учеб. материалы] / А. В. Гарник. – Минск : БГУ, 2015. – 56 с.
2. Доровских Л. В. Семантическое освоение иноязычной лексики в заимствующем языке : на материале греческих заимствований в латинском языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.14. «Классические языки» / Л. В. Доровских. – Тбилиси, 1972. – 23 с.
3. Килачицкая И. Р. Греческий в латинском : (причины влияния на церковную и научную латынь) // XVI ежегодная богословская конф. Православного Свято-Тихоновского гуманитар. ун-та : [мат. Богословской конференции (16; 2005–2006; Москва)]. – М., 2006. – Т. 1. – С. 288–294.
4. Куца О. В. Латинські запозичення континентального періоду в давньоанглійській мові / О. В. Куца // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов : [зб. наук. праць / за ред. В. І. Гончарова]. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – Вип. 11. – С. 106–116.
5. Косарук Т. В. Фразеологічне освоєння грецьких запозичень у латинській мові (на матеріалі творів Августина Аврелія «Сповідь», «Про трійцю», «Про град божий») / Т. В. Косарук // Іноземна філологія. – 2010. – Вип. 122. – С. 131–134.
6. Назаревська М. Функціонування давньогрецьких лексичних запозичень у латинській мові / Марина Назаревська // Іноземна філологія. – 2010. – Вип. 122. – С. 33–38
7. Овадюк О. В. Запозичення як засіб збагачення англійської мови / О. В. Овадюк // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. – 2013. – Вип. 27. – С. 207–212.
8. Смирницкий А. И. Сравнительно-исторический метод и определения языкового родства / А. И. Смирницкий. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1955. – 59 с.
9. Чернюх Б. В. Исторична граматика латинської мови : [підруч.] / Б. В. Чернюх. – Львів : Видавничий центр ЛНУ, 2008. – 292 с.
10. Bludau A. Die Pilgerreise der Aetheria / Augustinus Bludau. – Paderborn, Schöning, 1927. – 294 S.
11. Trillitsch W. Aetherius Pilgerreise / W. Trillitsch // Das Altertum. – Bd. VII. – Hft. 2. – Oldenburg : Isensel – Verlag, 1961. – S. 104–111.
12. Weise O. Die griechischen Wörter in Latein / Oskar Weise. – Leipzig, 1882. – 554 S.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

13. Saalfeld G. A. Thesaurus Italograecus: Ausführliches historisch-kritisches Wörterbuch der griechischen Lehn- und Fremdwörter im Lateinischen / G. A. Saalfeld. – Wien, 1884.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Silviae vel potius Aetheriae peregrinatio ad loca sancta / [ed. W. Heraeus]. – Heidelberg : Carl Winter, 1908. – 51 p.

UDC 811. 111'

TRANSLATING THE CULTURALLY-MARKED CONCEPTS IN THE ADVERTISEMENTS

Mykhaylenko V. V.

Institute of International Relations and Social Studies, MAUP, Kyiv

The present paper is aimed at one of the most challenging tasks of the translator to retain culturally-marked concepts in rendering the contemporary English advertisements into Ukrainian. Translation studies are a complex phenomenon as it is an interdisciplinary science, primarily connected with culture. And culture is the total life way of people, the social legacy the individual acquires from his/her social stratum. The concept 'culture' addresses three salient categories of human activity: the 'personal,' whereby we as individuals think and function as such; the 'collective,' whereby we function in a social context; and the 'expressive,' whereby society expresses itself. The end-goal of the given research is to reveal the etymology of some loans in Ukrainian and the way of their 'transplanting' due to the contemporary correlation of the cultures of the societies. We have selected a number of English loans at different stages of their localization in the Ukrainian language from advertisements in various types of mass media. Localization is defined as adapting a product or service into the language countrywide to account for the difference in the language and the culture as well. Any degree of cultural transposition involves the choice of features indigenous to the TL and the target culture in preference to features with their roots in the source culture. The result is to minimize 'foreign' (that is, SL-specific) features in the TT, thereby to some extent naturalizing it into the TL and its cultural setting. Contemporary English loans first come as exotisms into the Ukrainian discourse together with new concepts or objects as exotisms and undergo mainly transcription. Primarily the area of their usage is limited either by a professional community or a social dialect, due to the development of the industry, service or market expansion the borrowings come into the national wordstock though much depends upon the development of the Ukrainian Standard Language.

Key words: translation, borrowing, culture, culturally-marked concepts, transcription, calque, etymology, transplantation.

Михайленко В. В. Переклад культурно маркованих концептів рекламного тексту. Пропонована стаття спрямована на розв'язання важливого завдання для перекладача – збереження культурно позначених концептів при перекладі з англійської мови українською. Перекладознавство є складним феноменом, оскільки це міждисциплінарна наука, передусім пов'язана з культурою. А культура представляє все життя індивідуума в його соціумі, який успадкував її. У результаті маємо мінімізацію «чужорідної» (специфічного для ОТ) риси у ТП, тим самим певною мірою відбувається натуралізація його в ТП та його культурному середовищі.

Ключові слова: переклад, запозичення, культура, культурно марковані концепти, транскрипція, калька, етимологія, трансплантація.

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. Translation studies are a complex phenomenon as it is an interdisciplinary science, primarily connected with culture [see 33, see also 7]. Culture is the total life way of people, the social legacy the individual acquires from his/her social stratum [10]. The Stanford Encyclopedia of Philosophy defines culture first within anthropology [18] as "a whole which includes knowledge, belief, art, law, morals, customs, and any other capabilities and habits acquired by human-being as a member of society" [see also 9]. Other definitions often try to choose between the external and internal options in Tylor's definition [see Routledge Encyclopedia of Philosophy; see also 17]. Evidently, the concept 'culture' addresses three salient categories of human activity: the 'personal,' whereby we as individuals think and function as such; the 'collective,' whereby we function in a social context; and the 'expressive,' whereby society expresses itself [see 16]. The culture concept denotes a historically transmitted pattern of meanings embodied in symbols [21, 211–212], a system of inherited conceptions expressed in symbolic forms by means of which people communicate, perpetuate, and develop their knowledge and attitudes toward life [11, see also 1, 23–24].

As Sapir-Whorf theory stresses that different thoughts are brought about by the use of different forms of language [26, 198; 4]. Actually, culture difficulties constitute the most serious hurdles for translators and cause the most far-reaching misunderstanding among readers/listeners [5, 123–128]. Nowadays, the major problem in translation is being certainly influenced by different cultural norms in the SL and the TL [6, 196–197; see also 9]. Consequently, the translator's responsibility is to choose the norms that take priority over others [12, 36].

The end-goal of the given research is to reveal the etymology of some loans [see also 23, 28–30] in Ukrainian and the way of their 'transplanting' due to the contemporary correlation of the cultures of the societies. We have selected a number of English loans at different stages of their localization in the Ukrainian language from advertisements in various types of mass media. Localization is defined as adapting a product or service into the language countrywide to account for the difference in the language and the culture as well.

Discussion. Language is an arbitrary and conventional symbolic resource existing within a cultural system. The integrative approach to culture and language is one of the

most postulated views in modern linguistics which point out that the SL item must be “embedded” in a wider cultural context of the TL. The fact is that Paul Newmark defines culture as “the way of life and its manifestations peculiar to a community that uses a particular language as its means of expression”. [3] However, the author does not regard language to be a component of culture unlike Vermeer’s thesis: “language is part of a culture” [4]. Translation involves the process of cultural de-coding, re-coding and en-coding loans by the receiving society.

The domain of translation studies has expanded beyond the limits of language to include the cultures of the source and the target languages.

The domain of translation studies has expanded beyond the limits of language to include the cultures of the source and the target language. The domain of translation studies has expanded beyond the limits of language to include the culture of the SL and TL [Al-Hasan]. The communication of the meaning of the source-language text is by means of an equivalent target-language text [8] so translation consists of language and culture. Jerome said that two things are necessary for a good translation – an adequate understanding of the original language (source language) and an adequate command of the language into which one is translating (receptor language). Larson claimed that “Translation is a complicated process.” [9] However, a translator who is concerned with transferring the meaning will find that the receptor language has a way in which the desired meaning can be expressed, even though it may be very different from the source language form. Translation is no longer considered to be a mere cross-linguistic activity but it significantly is cross-cultural communication. Translation plays a vital role in making a culture universal and general. It acts as a bridge to communicate all kinds of languages specially those similar to each other considering their linguistic features and cultural customs in all parts of the world. So it links all units of the world in the global network. Moreover translation presumes the existence of boundaries between different cultures and the translator most probably is aware of these boundaries and the inevitability of crossing them. Without cultural similarities and universalities, there is no way for people of different cultures to communicate with each other and translation will be impossible. When speaking of two languages which are to be translated equivalently, translators must convey the same referential, pragmatic and interlinked meanings. However, due to differences between two cultures, semantic equivalence is limited to some.

6.2. Getting Familiar With Pop Culture and Language

is the only social institution without which no other social institution can function; it therefore underpins the three pillars upon which culture is built.

As the culture of Ukraine closely comes into contact with the languages of the EU countries and, primarily, with English-speaking countries multicultural considerations come into focus of scholars. There is an influx of English loans due new aspects of the objects or some exotic notions which come into Ukrainian bringing their cultural feature. The process of re-coding across cultures introduces the attributes of objects or concepts into the target recipient’s culture. Translators/interpreters are the first to face new culture in the verbal forms and

convey them to the recipient’s language referring to the object or notion. So, translators resort to a cross-cultural translation whose success depends on their understanding of the culture of the SL. Although, the dominant criterion of translation felicity is the communicative function of the target text but the culture on the level of cognition is of primary importance [2]. Using the data retrieved from Ukrainian ads we will describe the methodology and methods of the analysis in the frame work of translation and linguistics. Language and culture are closely related to each other. As cultures are diverse, so languages are also diverse. The input of the ST may contain some words with cultural connotations which mirror cultural characteristics of the society, therefore, the translation process must employ the categories of semantic equivalence and pragmatic equivalence when transmitting the input text into the target one [13, 343–347]. Though Roman Jakobson (1971) considers that translation does not just mean the change of symbols into another language but it is a process of information substitution. In his turn, Catford (1965) explained that in translation there is no meaning equivalence but just the signifier equivalence. Eugene Nida says that translation consists in reproducing the receptor language the closest natural equivalent of the source language, first in terms of meaning and secondly in terms of style [24]. Accordingly, translation involves translator’s or interpreter’s linguistic competence and cultures of both language communities. An integrative approach to culture and language must take into consideration semantic and pragmatic systems of SL and TL I in their macro-context [see also 28, 242] because culture provides the environment in which languages develop, even as it influences how they are used and interpreted. Earlier Lefevere specified that the work of the translator consists of not merely transferring lexical units from source text (ST) into target text (TT) but most importantly “rewriting or manipulating original texts” [19, 16].

Hatim and Mason generalize that ‘an act of communication permanently deals with at least two languages along with a broad network of elements including cultural, historical, political and ideological differences’ [14, 2]. Translation is a kind of activity which inevitably involves at least two languages and two cultural traditions [27, 200; 15]. As this statement implies, translators are permanently faced with the problem of how to treat the cultural aspects implicit in a source text (ST) and of finding the most appropriate technique of successfully conveying these aspects in the target language (TL). These problems may vary in scope depending on the cultural and linguistic gap between the two (or more) languages concerned [25, 130; and also see 20].

The importance of the translation process in communication led Newmark to propose a componential analysis which he describes as being “the most accurate translation procedure, which excludes the culture and highlights the message” [23, 96]. This may be compared to the scale proposed by Hervey et al, visualised as follows:

Exoticisms – cultural borrowing – calque – communicative translation – cultural transplantation [15, 28].

Corpus analysis. Any degree of cultural transposition involves the choice of features indigenous to the

TL and the target culture in preference to features with their roots in the source culture. The result is to minimize 'foreign' (that is, SL-specific) features in the TT, thereby to some extent naturalizing it into the TL and its cultural setting [14, 28]. Venuti indicates that translation strategies "involve the basic tasks of choosing the foreign text to be translated and developing a method to translate it". He employs the concepts of domesticating and foreignizing to refer to translation strategies [30, 240; 31]. Hervey introduces the four major techniques for translating culturally marked concepts: 1) functional equivalence; 2) formal equivalence; 3) transcription or 'borrowing' (i.e. reproducing or, transliterating the original term); 4) descriptive or self-explanatory translation [15, 2–6, cf. translation as activity: 32, 191–192]. Further we will concentrate on the third technique in the process of translating advertisements with culturally marked concepts from the ST to the TT.

The English word *merchandiser* – 1590s, agent noun from *merchandise* (v.) – is a polysemous word, its lexical meaning includes the following components: *purchaser, seller, promoter, displayer* and *advertiser* see: his/her activities may include *display techniques, free samples, on-the-spot demonstration, pricing, shelf talkers, special offers* and *other point-of-sale methods*. According to the American Marketing Association, merchandising encompasses "planning involved in marketing the right merchandise or service at the right place, at the right time, in the right quantities and at the right price" (Business). *Мерчендайзер* – borrowed into Ukrainian in the meaning of *a person responsible for the placement of goods on the shelves of stores*. The lexeme came into Ukrainian from English due to the foreign supermarket franchisors appearance in Ukraine in the 1990s. The word retains an English transcription but its meaning narrowed to one component as a term of commerce *displayer of goods on the shelf* "той хто розкладає товар," cf. a person or company or a company that sells goods to the public (Collins).

Cash 1590s, "money box"; also "money in hand, coin", from Middle French *caisse* "money box" (the 16th c.), from Provençal *caissa* or Italian *cassa*, from Latin *capsa* "box"; originally the *money box*, but by the 18th c. the secondary sense of the money in it became sole meaning. *Cash-crop* is attested from 1831; *cash-flow* from 1954; the mechanical *cash-register* "machine for automatically recording the sums of money deposited in it" is from 1878 – "ready money". For accounting purposes, cash includes money in hand, petty cash, bank account balance, customers' checks and marketable securities. It may also include the unutilized portion of an overdraft facility or line of credit (Business Dictionary). The definition reveals several components in its lexical meaning. In Ukrainian *кеу* is borrowed through transcription to denote "готівка". It is also a constituent of the compound word *кешбек* "cashback" which in English denotes "a system in which banks or business encourage people to buy something by giving them money after they have bought it (Cambridge); or a service provided by some supermarkets in which customers paying by debit card can draw cash (Collins). In Ukrainian it is programme of a certain sum of money return when a customer pays for the goods or services by

a debit card. Nowadays it is a very popular programme in Ukraine. So, the compound borrowing is used as a term of finance. The borrowing *кеу* "готівка" is sure to join the way of all catchy words or will be retained as a professional term.

The Ukrainian *кеу* has two different etymologies and two orthographic forms in English (1) *cash*, a finance term which is a homophone of *кеу* (2) *cache* (from French *acher* 'to hide'), a computer term denoting: 1) a computer memory with very short access time used for storage of frequently or recently used instructions or data (Merriam-Webster); or 2) an area or type of computer memory in which information that is often in use can be stored temporarily and got to especially quickly (Cambridge). The other Ukrainian *кеу*, denotes a super fast memory storing data in use and it will have long life in the professional discourse.

English *hostess* – a woman who entertains customers, especially men, at a nightclub (Cambridge); or a woman in charge of a public dining-room who seats diners (Merriam-Webster). Ukrainian *хосмес* came through transcription from English – "господиня" of the dining-room of the restaurant or a hotel. In the Ukrainian lexeme *хосмес* the component an entertainer is implicit unlike in English it is explicit.

The word *trend* was registered in the 1590s, "to run or bend in a certain direction" (of rivers, coasts, etc.), from Middle English *trenden* "to roll about, turn, revolve", from Old English *trendan* "turn round, revolve, roll", from Proto-Germanic **trandijan* (source also of Old English *trinde* "round lump, ball", Old Frisian *trind*, Middle Low German *trint* "round", Middle Low German *trent* "ring, boundary", Dutch *trent* "circumference", Danish *trind* "round"); origin and connections outside Germanic are uncertain. Sense of "have a general tendency" (used of events, opinions, etc.) is first recorded in 1863 from the nautical sense. Its definition includes: (1) a change or development towards something new or different; (2) set a trend means to do something that becomes accepted or fashionable, and that a lot of other people copy (Collins), or (1) a prevailing tendency or inclination; (2) a current style or preference; (3) a line of development (Merriam-Webster). Into Ukrainian *тренд* came through transcription and retains its polysemous character – in a broader meaning a *trend* can be used in various domains but it is more frequent in fashion, marketing and design business. The synonym is *тенденція*, a borrowing from Latin.

Viber – a VoIP and instant messaging application with cross-platform capabilities that allows users to exchange audio and video calls, stickers, group chats, and instant voice and video messages. It is a product of Rakuten Viber, a multinational internet company headquartered in Setagaya-ku, Tokyo, Japan. It came into Ukrainian – *вайбер* as the name of a mobile application permitting transmission of calls, chat, messages to other users of the same messenger. It is a monosemantic term in the users community which the translator has to decode [see 34; 22, 242].

English *messenger* known from c. 1200, *messenger*, came from Old French *messagier* "messenger, envoy, ambassador", from *message* (see message, n). The unetymological *-n-* was inserted by c. 1300 for no apparent

reason except that people liked to say it that way (compare passenger, harbinger, scavenger, see Etymological Dictionary) – traditionally one who bears a message or does an errand: such as forerunner, herald (Merriam-Webster); or someone who takes a message or documents from one person to another (Cambridge). However, the component *take a message or documents from one person to another* is employed to label a new mobile tool. And Ukrainian borrowed it as the term to name a new gadget.

Gadget comes from sailors' slang 1886, *gadjet* (but it is said by OED to date from the 1850s), sailors' slang word for any small mechanical thing or part of a ship for which they lacked or forgot a name; perhaps from French *gâchette* "catch-piece of a mechanism" (the 15th c.), diminutive of *gâche* "staple of a lock". Its definition reveals the following component: *a small device or machine with a particular purpose* (Cambridge), cf. *an often small mechanical or electronic device with a practical use but often thought of as a novelty* (Merriam-Webster). The Ukrainian *гаджет* is borrowed from English as a term for a new technical device and it can function in various professional domains.

The verb *drive*, an Old English *drifan* "to compel or urge to move, impel in some direction or manner; to hunt (deer), pursue; to rush against" (class I strong verb; past tense *draf*, past participle *drifen*), from Proto-Germanic **dreibanan*. Used in Old English of nails, ships, plows, vehicles, cattle; in Middle English of bargains. Meaning "compel or incite to action or condition of any kind" (*drive mad*) is by the late 12th c. Sense of "work with energy, labor actively" is c. 1200; that of "aim a blow" is by the early 14th c. Transitive meaning "convey (someone) in a carriage", later an automobile, is from the 1660 s. The original sense of "pushing from behind" was altered in Modern English by application to automobiles. It comes into Ukraine and actualizes the component *pushing* and it is registered in the youth's slang. The basic form *драйв* is used as a wordbuilding matrix for Ukrainian: *драйв, драйвер, драйвовий*.

The English word *driver* is "one who or that drives" in various senses, the late 14th c. (the late 13th c. as a surname); agent noun from *drive* (v.). Earliest sense is "herdsman, drover, one who drives livestock". From mid-15th c. as "one who drives a vehicle". In U.S., "overseer of a gang of slaves", by 1796. Meaning "golf club for hitting great distances" is by 1892. Its definition differentiates: *an implement* (such as a hammer) *for driving*; (2) *one that provides impulse or motivation* (Merriam-Webster); *something that makes other things progress, develop or grow stronger* (Cambridge). In Ukrainian *драйвер*, a polysemous word, is used in the meaning of "двигун, мотор, енергія" and is popular with teenagers. The Ukrainian *драйвовий* reveals the following components: *сильний, гарний, ритмічний, енергійний* [see also 29, 77–78]. There must be a broad analysis of the given word in diachrony as the sociolin-

guistics proves the native word will oust the borrowing.

The word *promoter* was registered in the late 14th c., "one who promotes" (the interest of someone), "supporter", agent noun from *promote* and also from Old French *promoteur* and directly from Medieval Latin *promotor*. Specific financial sense of "one who leads in forming a company" is from 1876; sense of "one who organizes sporting or entertainment events" is attested from 1936. Its definition includes: *someone who tries to encourage something to happen or develop* (Cambridge); *a person who helps organize and finance an event, especially a sports event* (Collins; Merriam-Webster). The Ukrainian equivalent *промоутер* is a person whose duty it to advertize goods or services for them to find their place at the market [see 34, 123–127].

English barber shop (the first known use of barber-shop was in 1579) is a place where a barber works (Merriam-Webster). It goes back to "one whose occupation is to shave the beard and cut and dress the hair", c. 1300, from Anglo-French *barbour* (attested as a surname from the early 13th c.), from Old French *barbeor, barbieor* (the 13th c., Modern French *barbier*, which has a more restricted sense than the English word), from Vulgar Latin **barbatorem*, from Latin *barba* "beard". Originally also regular practitioners of minor surgery, they were restricted to hair-cutting, blood-letting and dentistry under Henry VIII. The Barber's Shops industry comprises establishments that are primarily engaged in cutting, trimming and styling hair and beards for men and boys [see 14].

The Ukrainian calque *барбершоп* (*перукарня* or outdated *цирульня*) is a chain of fashionable hairdressers for men and boys. The given borrowing retains the English cultural component, unlike the translation чоловіча перукарня loses it.

Conclusions and perspectives of further research in this field. Contemporary English loans first come as exotisms into the Ukrainian discourse together with new concepts or objects as exotisms and undergo mainly transcription. Primarily the area of their usage is limited either by a professional community or a social dialect due to the development of the industry, service or market expansion. The borrowings come into the national wordstock though much depends upon the development of the Ukrainian Standard Language.

No doubt, in the process of English-Ukrainian translation the translator/interpreter must look for the Ukrainian equivalent, then, in case of its absence, introduce a borrowing with its explanation [34, 123–124]. Unfortunately there is a tendency to frequently employ Ukrainian transcription of English words making a negative contribution into the target language. The borrowings like *viber, messenger*; etc. sooner or later will be substituted by newer programmes and they will be historical or markers of a certain period of IT development. The impact of the ST on the reader must be equal to the impact of the TT on its reader.

REFERENCES

1. Abbasi G. Language, Translation and Culture / Gelavizh Abbasi, Saman Saleh zadeh, Elenaz Janfaza, Arezoo Assemi, Siamak Saadat Dehghan // International Conference on Language. Medias and Culture. – IPEDR – Singapore : IACSIT Press, 2012. – Vol. 33. – P. 83–87.
2. Al-Hassan A. The Importance of Culture in Translation : Should Culture be Translated? / Ahmad Al-Hassan // International Journal of Applied Linguistics and English Literature. – 2013. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 2–15.

3. Bassnett-McGuire S. Translation studies / Susan Bassnett-McGuire. – London : Routledge, 1991. – 188 p.
4. Brislin R. W. Translation: Application and Research / R. W. Brislin. – New York : Gardner Press Inc., 1976. – 318 p.
5. Brooks N. Culture in the classroom / Nelson Brooks // Culture bound: bridging the cultural gap in language teaching / [ed. by J. M. Valdes]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1968. – P. 123–128.
6. Buden B. Cultural translation: An Introduction to the problem, and responses / Boris Buden, Stefan Nowotny, Sherry Simon, Ashok Bery, Michael Cronin // Translation Studies. – 2009. – Vol. 2. – Issue 2. – P. 196–219.
7. Byram M. Cultural studies in foreign language education / Michael Byram. – Clevedon : Multilingual Matters, 1989. – 167 p.
8. Coulthard M. Linguistic constraints on translation / Malcolm Coulthard // Studies in Translation. Estudos da Tradução, Ilha do Desterro. – Universidade Federal de Santa Catarina, 1992. – Vol. 28. – P. 9–23.
9. Durkheim E. Moral education / Emile Durkheim. – New York : Free Press, 1973. – 320 p.
10. Emmitt M. Language And Learning: An Introduction For Teaching / Marie Emmitt, Matthew Zbaracki, Linda Komesaroff, John Pollock. – Oxford : Oxford University Press, 2014. – 384 p.
11. Geertz C. The Interpretation of Cultures: Selected Essays / Clifford Geertz. – New York : Basic, 1973. – 478 p.
12. Goodenough W. H. Cultural anthropology and linguistics / W. H. Goodenough // Language in culture and society / [ed. by D. Hymes]. – New York : Harper & Row, 1954. – P. 36–39.
13. Guo H. A Brief analysis of culture and translation / Hui Guo // Theory and practice in language studies. – 2012. – Vol. 2. – No. 2. – P. 343–347.
14. Hatim B. Discourse and the translator / Basil Hatim, Ian Mason. – Longman, 1990. – 258 p.
15. Hervey S. Thinking Translation. London / Sandor Hervey, Ian Higgins. – New York : Routledge, 2016. – 268 p.
16. James K. Cultural implications for translation [Electronic resource] / Kate James // Translation Journal. – 2002. – Vol. 6. – Issue 4. – Access mode : <https://translationjournal.net/journal/22delight.htm>
17. Karamanian A. P. Translation and culture [Electronic resource] / A. P. Karamanian // Translation Journal. – 2002. – Vol. – Issue 1. – Access mode : <https://translationjournal.net/journal/19culture2.htm>
18. Kroeber A. L. Culture : A Critical Review of Concepts and Definitions / Alfred Louis Kroeber, Clyde Kluckhohn. – Cambridge, MA, Peabody Museum, 2006 (1952). – 181 p.
19. Lefevere A. Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame (Translation Studies). London / Andre Lefevere. – New York : Routledge, 1992. – 208 p.
20. Lawrence V. The Scandals of translation: Towards an ethics of difference / Venuti Lawrence. – London : Routledge, 1998. – 210 p.
21. Lotman J. On the semiotic mechanism of culture / Juri Lotman, Boris Uspensky // New Literary History, 1978. – P. 211–232.
22. Munday J. Introducing translation studies: Theories and applications / Jeremy Munday. – London ; New York : Routledge, 2005. – 120 p.
23. Mykhaylenko V. V. Internationalism : Contrastive semantics / V. V. Mykhaylenko // Наукові записки національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». – Острог : Вид-во НаУОА, 2018. – С. 28–30.
24. Newmark P. A Textbook of translation / Peter Newmark. – New York : Prentice Hall, 1988. – 311 p.
25. Nida E. Principles of correspondence / Eugene Nida // The Translation studies reader / [ed. by L. Venuti]. – London : Routledge, 1964. – P. 126–140.
26. Sapir E. Culture, language and personality / Edward Sapir. – Los Angeles : U of C P, 1956. – 208 p.
27. Toury G. The Nature and role of norms in translation / Gideon Toury // The Translation Studies Reader / [ed. by L. Venuti]. – London : Routledge, 1978 (revised 1995). – P. 198–211.
28. Tymoczko M. Enlarging Translation, Empowering Translators / Maria Tymoczko. – Manchester : St. Jerome, 2007. – 362 p.
29. Ukpong D. E. Social and cultural barriers in translation / D. E. Ukpong // HSS. – 2017. – Vol. VI. – No. 1. – P. 77–87.
30. Venuti L. Strategies of translation / Lawrence Venuti // Encyclopedia of translation studies / [ed. by M. Baker]. – London and New York : Routledge, 1998. – P. 240–244.
31. Venuti L. (ed.). On the different methods of translating / Lawrence Venuti // The Translation studies reader. – London : Routledge, 2002. – 524 p.
32. Vermeer H. J. Skopos and commission in translational activity / Hans J. Vermeer // The Translation studies reader / [ed. by L. Venuti]. – London : Routledge, 2012. – P. 191–202.
33. Wilss W. The Science of translation: problems and methods / Wolfram Wilss. – Michigan : G. Narr, 1982. – 292 p.
34. Wu J. The Analysis of cultural gaps in translation and solutions / Jianqing Wu // English Language Teaching. – 2008. – Vol. 1. – Issue 2. – P. 123–127.

УДК 811.161.2'373

ДАТИВ ЯК ВИРАЗНИК СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ ВІДНОШЕНЬ У СЕМАНТИЧНО ЕЛЕМЕНТАРНОМУ ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ОЛЕСЯ ЛУПІЯ «ПАДІННЯ ДАВНЬОЇ СТОЛИЦІ»)

Музика Ю. І., Кушлик О. П.

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

У статті зосереджено увагу на субстанційних синтаксемах, виражених формою давального відмінка (дативом). З'ясовано, що датив є основним засобом експлікації адресатних синтаксем як напівпериферійних субстанційних синтаксем семантично елементарного простого речення. Простежено семантику предикатів, які прогнозують адресатні синтаксеми в реченні загалом та їх різновидів зокрема. Виявлено, що, окрім реалізатора функцій адресатних синтаксем, форма давального відмінка може в семантично елементарному простому реченні також бути виразником інших субстанційних синтаксем, серед усього об'єкта, суб'єкта та локатива. Окреслено специфіку семантичної залежності тієї чи тієї субстанційної синтаксеми, вираженої дативом, від предиката, який прогнозує розвиток відповідних смислових відношень. Матеріалом для дослідження послуговував роман Олеся Лупія «Падіння давньої столиці».

Ключові слова: *семантико-синтаксичний аспект, субстанційна синтаксема, адресатна синтаксема, адресат дії, валентність, датив.*

Muzyka Ju. I., Kushlyk O. P. The dative as an expression of semantic-syntactic relations in a semantically elementary simple sentence. The proposed article is devoted to the analysis of substantive syntaxemes distinguished within the semantic-syntactic approach to the analysis of a simple sentence in Modern Ukrainian. Attention is focused on substantive syntaxemes which are expressed by the form of the dative case (dative). The material for research was based on Oles Lupii's novel "The Fall of the Old Capital". It has been found out that dative is the main means of explication of the target syntaxemes as semi-peripheral substantive syntaxemes of a semantically elementary simple sentence. The semantics of predicatives which predict target syntaxemes in a sentence is traced. Two structural-semantic types of target syntaxemes are identified – the actual addressee and the addressee of purpose, their peculiarities are characterized and their place in the valence frame of the sentence is determined.

The form of the dative case, except for being the implementer of the functions of the target syntaxemes, can also be an expression of other substantive syntaxemes in a semantically elementary simple sentence, in particular, object, subject, and locative. The research proposes the criteria for distinguishing these linguistic units from the varieties of the target syntaxeme. We outline the specificity of the semantic dependence of this or that substantive syntaxeme expressed by the dative from the predicative which predicts the development of corresponding semantic relations. The cases of development of syncretism in the structure of a simple sentence as a transient phenomenon in the expression of semantic relations are considered.

Key words: *semantic-syntactic aspect, substantive syntaxeme, target syntaxeme, the addressee of action, valency, dative.*

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Всебічний аналіз синтаксичних одиниць (речення, словосполучення, мінімальної синтаксичної одиниці) з опертям на три основні аспекти – формально-синтаксичний, семантико-синтаксичний і комунікативний, який сьогодні превалує в сучасній граматичній теорії, дає змогу ґрунтовно, з урахуванням різних особливостей синтаксичних одиниць пізнати природу речення як основної синтаксичної одиниці, без чого неможлива побудова викінченої синтаксичної теорії.

Останніми десятиліттями значного розвитку набуло вчення про семантико-синтаксичну природу речення, згідно з яким увагу зосереджено на семантиці речення, що передбачає визначення семантичної структури речення з опертям на відображувани в ньому позамовні ситуації, події (пропозиції). Релевантними в цьому аспекті є лексико-семантичні особливості кожного компонента в реченні, а також семантико-синтаксична категорія валентності, яка дає змогу спрогнозувати кількість і якість

розташованих навколо предиката як ядра одиниць валентного (йдеться про семантично елементарне речення) чи невалентного (семантично неелементарне речення) характеру.

Основними одиницями семантико-синтаксичного рівня є синтаксеми, які традиційно поділяють на первинні, зокрема предикатні й субстанційні, та вторинні, серед них адвербіальні, атрибутивні, модальні. Виразником первинних субстанційних синтаксем є форма того чи того відмінка, до того ж кожен з різновидів таких синтаксем експлікований основною формою (інваріантом) і другорядною (варіантом). З'ясування особливостей семантики самих субстанційних синтаксем, виражених основними і другорядними відмінковими формами, і відповідно установлення належності предиката до певного структурного типу, що детермінує ці субстанційні синтаксеми, є важливим завданням семантико-синтаксичного аспекту дослідження, що й зумовило актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання семантико-синтаксичного аспекту порушували у своїх студіях як зарубіжні, зокрема Л. Теньєр, В. Богданов, А. Мухін та ін., так і вітчизняні мовознавці, серед усіх І. Вихованець, К. Городенська, Н. Арват, М. Мірченко, М. Плющ, А. Загнітко, О. Межов, Н. Іваницька, В. Шинкарук, В. Ожоган, Н. Костусяк, Т. Масицька, І. Арібжанова, А. Павлова, І. Овчиннікова та ін. Обсяг проблем, які розв'язували лінгвісти, надзвичайно великий. Зокрема, виокремлено предикат як центральний компонент семантико-синтаксичного ярусу та синтаксеми як елементарні одиниці [2]; викладено теоретичні засади семантичного синтаксису; виявлено та описано основні семантико-синтаксичні відношення та зв'язки в простому реченні [3, 114–142; 8, 595–607]; простежено семантико-синтаксичні залежності в межах простого і складного речення [15]; досліджено морфологічні і синтаксичні різновиди предикатів та субстанційних синтаксем [16, 51–266]. Значну кількість праць присвячено комплексному дослідженню тих чи тих синтаксем, наприклад: предикатів мовлення як різновиду предикатів дії [17], предикатів стану [9; 14; 7], предикатів процесу [13]; суб'єктних [16, 125–145], об'єктних [16, 145–188], адресатних [18; 20; 21; 19], інструментальних [16, 202–225], локативних [16, 226–254] синтаксем. Установлено типологію вторинних непередикатних синтаксем [12] та ін.

Важливим внеском у розвиток семантико-синтаксичного аспекту дослідження синтаксичних одиниць є аналіз первинних і вторинних функцій відмінків в українській мові, які є виразниками тих чи тих типів семантико-синтаксичних відношень [1; 22; 23; 11, 52–184].

Об'єктом пропонованої розвідки є датив як експлікатор первинних та вторинних функцій і відповідно різних типів семантико-синтаксичних відношень. **Матеріалом** для дослідження послуговував роман Олеся Лупія «Падіння давньої столиці». У лінгвоукраїністиці вже відомі спроби обґрунтувати здатність форми давального відмінка виражати різні типи семантико-синтаксичних відношень [16, 188–202; 11, 111–113; 19; 18; 21]. Проте аналіз порушеної проблеми з опертям на ідіюстиль того чи того письменника на предмет з'ясування специфіки, частоти функціонування, виявлення не знаних досі відтінків семантики або й загалом нових значень, породжених відповідними семантико-синтаксичними відношеннями, окреслення залежності від предикатів певного типу і зроблені на основі цього узагальнення увиразнюють, удокладнюють теоретичні положення семантико-синтаксичного аспекту вивчення речення.

Формулювання мети і завдань статті. **Мета** статті – проаналізувати здатність форми давального відмінка виражати різні типи смислових відношень на матеріалі роману Олеся Лупія «Падіння давньої столиці». Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: визначити, реалізатором яких семантико-синтаксичних відношень найчастіше слугує форма давального відмінка; окреслити особливості функціонування синтаксем, виражених аналізованою формою, та структурувати їхній

склад; простежити вплив належності предиката до того чи того типу на прогнозування відповідної субстанційної синтаксеми у формі давального відмінка.

Виклад основного матеріалу дослідження. В ієрархічній відмінковій системі сучасної української мови, яку запропонував І. Вихованець і у якій виокремлено чотири граматичних сфери – центральну, напівцентральну, напівпериферійну й периферійну, кожна з яких репрезентовано різною кількістю відмінкових градем, різними можливостями «репрезентації категорії відмінка, характером зв'язку з предикатом, діапазоном семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних функцій, парадигмою функційних еквівалентів, транспозиційними відношеннями, лексичним наповненням відмінкової позиції та ін.» [4, 57], давальний відмінок, або датив, посідає напівпериферійну позицію, оскільки щодо центральних відмінків у нього менша сила підрядного зв'язку, а щодо периферійних – дещо тісніший підрядний зв'язок [4, 73].

Первинною функцією давального відмінка, на думку більшості мовознавців, є функція адресата дії [1, 65; 3, 262; 4, 73; 6, 195; 11, 112]. Л. Теньєр називає такий семантичний компонент (у формі давального відмінка) разом з першим (суб'єктом) і другим (об'єктом) третім актантом, який характерний для речень з тривалентними дієсловами мовлення і давання [25, 124].

І. Овчиннікова вважає, що адресат – це синтаксема, яка засвідчує існування непрямого об'єкта, для якого призначена дія з прямим об'єктом [18, 102]. За визначенням, Л. Пац, адресатність – це спрямованість на особу фізичної чи моральної дії, незалежно від того позитивний чи негативний характер вона носить, пов'язана з передачею чи з отриманням об'єкта [20, 37]. Н. Костусяк розуміє адресат як семантичну градему відмінкової системи, «функційно-категорійний вияв якої пов'язаний з ознакою пасивності, значенням реальної предметності, зокрема вказівкою на фінальну спрямованість дії в її цільовому різновиді, на семантико-синтаксичному рівні співвідносна з правобічною адресатною синтаксемою, у морфологічному плані представлена давальним відмінком як основним для цієї функції...» [11, 112].

На думку М. Всеволодової, адресатна синтаксема репрезентує так званий опосередкований об'єкт, тобто особливий тип об'єктного актанта, на який дія спрямована не безпосередньо, а через вплив на прямий об'єкт. Попри те, що він не зазнає впливу суб'єкта, адресат усе ж таки передбачений під час реалізації певної ситуації, однак його роль не самостійна, а залежна [5, 174].

Визначальним чинником наявності в семантично елементарному простому реченні адресатної синтаксеми чи іншої субстанційної синтаксеми, вираженої формою давального відмінка, є семантика предикатів, яка, своєю чергою, детермінує й значеннєві варіанти самих субстанційних синтаксем. Щодо складу предикатів, які валентно прогнозують адресатну синтаксеми в реченні, то спостерігаємо деяку неоднотайність позицій науковців. Зокрема, М. Плющ виокремлює 4 групи предикатів – із семан-

тикою: 1) давання, дарування – відбирання, пор.: *дати, надати, віддати, подати, додати, роздати, вручити, дарувати, подарувати, принести в дар, уділити, приписати, надбавити, допомогти, позичити, відкласти, забронювати, забезпечити, оплатити, купити, пропонувати, сприяти, присудити* а ін.; 2) служіння, приношення, пробачення, пор.: *служити, коритися, кланятися, молитися, лести, наслідувати, годити, кивати, присягатися, заперечувати, пробачати* та ін.; 3) повідомлення, звернення до адресата, пор.: *слати, посилати, переказувати, радити, адресувати, пропонувати, передавати, пояснювати, доводити, з'ясовувати, відповідати, відсилати, телефонувати, повідомляти, сповіщати, доповідати, звітувати* та ін.; 4) модально-вольових проявів і психічних реакцій із здатністю приєднувати лише форму давального відмінка, пор.: *заборонити, загрозувати, наказувати, обіцяти, дозволяти, заповідати, радити, шкідити, дякувати, заздрити, вірити, співчувати, перешкоджати, радіти, шанувати, сподобатися, приглянутися* та ін. [23, 83–85].

Інша дослідниця, А. Павлова, виділяє 9 груп предикатів при адресатних синтаксемах – із семантичними варіантами: 1) давання (власне давальний) (*давати, вручати, віддячувати, платити, слати* тощо); 2) мовлення та повідомлення (*говорити, розповідати, гукати, кричати, звітувати, обіцяти*); 3) показування (*показувати, демонструвати, представляти, виявляти*); 4) волевиявлення (*веліти, наказувати, доручати, пропонувати, радити, дозволяти, забороняти, заважати, бажати*); 5) сприяння / не сприяння (*допомагати, сприяти, усміхатися, зарадити, радіти, акомпанувати, забороняти, заважати, шкідити, відмовляти, перешкоджати, заперечувати*); 6) адресатна об'єктність (*вірити, довіряти, дякувати, погрозувати, мстити, заздрити, симпатизувати, співчувати, молитися*); 7) призначення (*нагрівати, купити, налити, принести, привести*); 8) належність при посесивній адресатній синтаксемі (*належати*); 9) можливість, необхідність, бажаність тощо дії чи стану при адресатному суб'єкті стану (*треба, потрібно, потрібен, можна* та ін.) [19, 165–166].

Синтаксист О. Межов дещо увиразнює попередні дві класифікації і спершу структурує адресатні синтаксеми двома типами – власне адресат і адресат призначення, обґрунтовуючи, що обидва типи чітко розмежовані «формально-синтаксичними ознаками відповідно периферійності і напівпериферійності, формою прилягання і напівсильного керування, формально-синтаксичною функцією детермінанта і прислівного керованого другорядного члена речення» [16, 199]. До того ж давальний призначення експлікує додатковий обставинний відтінок мети (цілі), який супроводжує семантику адресатності. Він «споріднений із давальним адресата наявністю спільної семантики, лексичним наповненням (переважно назви осіб) і відмінний від нього посиленням обставинно-цільового значення» [16, 199]. Потім О. Межов конкретизує семантику предикатів, які здатні прогнозувати категорію адре-

сатності (власне адресата), вираженою формою давального відмінка, об'єднуючи дієслова із семантикою: 1) давання; 2) повідомлення; 3) писання; 4) перенесення; 5) перевезення [16, 189].

Н. Костусяк систематизує корпус предикатів, у валентному оточенні яких можуть перебувати адресатні синтаксеми, з опертям на їхній валентний потенціал. Дослідниця виділяє п'ять груп предикатів: 1) семивалентні; 2) шестивалентні; 3) п'ятивалентні; 4) чотиривалентні; 5) тривалентні. Серед ілюстрацій речень з адресатними синтаксемами, залежними від предикатів перших трьох груп, – приклади, у яких роль предикатів виконують дієслова переміщення (перевезення, перенесення). Чотиривалентні предикати ілюстровані конструкціями з дієсловами на позначання писання, тривалентні – дієсловами із семантикою «давання», рідше розповіді, повідомлення, конкретної фізичної дії [11, 112].

На основі наведених даних можемо висновувати, що мовознавці виокремлюють різний склад предикатів, які здатні передбачати адресатні синтаксеми, зокрема виражені формою давального відмінка, що зумовлено, очевидно, вузьким і широким розумінням значення адресатності. Одні дослідники, керуючись вузьким розумінням адресата, виділяють лише ті предикати, які прогнозують адресатну синтаксему «у чистому вигляді», тобто без нашарування додаткових відтінків. Інші з опертям на широке розуміння адресата структурують увесь корпус предикатів, які вживаються з формою давального відмінка, уналежнюючи до них одиниці, що передбачають власне адресатні синтаксеми, а також одиниці, які валентно прогнозують субстанційні синтаксеми у формі давального відмінка, проте кваліфікація цих синтаксем не є прозорою, оскільки вони, крім своєї основної семантики, набувають ще додаткових значень. Щобільше, іноді параметричні межі валентної рамки з т. зв. адресатною синтаксемою можуть змінитися такою мірою, що змінюється синтаксемний статус субстанційної одиниці.

Найбільш однастайними виявилися лінгвісти щодо виокремлення трьох груп предикатів дії, які передбачають адресатні синтаксеми – здебільшого назви істот (осіб) – у формі давального відмінка, зокрема: 1) давання; 2) повідомлення; 3) переміщення (перевезення, перенесення).

Неабиякий потенціал щодо валентного прогнозування адресатних синтаксем у романі О. Лупія «Падіння давньої столиці» мають дієслівні предикати із семою 'давати', пор.: *давати, видавати, віддавати, відводити* (у значенні 'давати, виділяти комусь що-небудь для користування'), *дарувати, додавати, доливати, досипати, надавати, передавати, подавати, повертати, роздавати, вручати, доручати, дарувати, класти, покласти, пропонувати, платити, подарувати, позичати, продавати, простягати, придбати, купувати, слати, надсилати, пересилати* та ін., напр.: *Старому відвели найменшу бокову кімнату з невеличким віконцем, що виходило в сад* (37); *Він [печатний Кирило] зняв срібний перстень з руки і простяг тивунові* (150); *Вельможі віддавали поводи своїх коней гридням і слугам* (165); – *Я згоден передати владу кожному*

достойному **мужеві**, але ще нині піду рятувати сина (300); *Господар долив **гостям** медівки...* (144); *...віра в підтримку, допомогу додасть сили і **йому** [воєводи], і **дружинникам**, і всім **людям** (230); Там, над хмарами, була наймогутніша сила, яка могла подарувати **людям** і таку благодать, як нинішня днина...* (17).

Часто в реченнях поряд з адресатом вживається інша субстанційна синтаксема – на позначення об'єкта дії (виражена іменником чи іменними частинами мови) у формі знахідного або родового відмінка відмінка, яка засвідчує перехідність вираженої дієсловом дії, напр.: *Відавши поклін, уміло й завчасно сотник простяг **князеві** скріплені печатками **грамоти** (178); ...віра в підтримку, допомогу додасть **сили** і **йому** [воєводи], і **дружинникам**, і всім **людям** (230); Приваблювало й те, що кожному **вартівникові** давали якусь **зброю** (274).*

Другу групу становлять дієслівні предикати із семантикою повідомлення (мовленнево-інтелектуальна діяльність), пор.: *висловлювати, відкритися* (у знач. 'розповідати про себе щиро й відверто; признаватися'), *відповідати, говорити, гукати, демонструвати, доводити, доповідати, закидати* (у значенні 'натякати на щось, говорити про кого-, що-небудь непрямо'), *закидати* (у значенні 'ставити багато запитань'), *заперечувати, звітувати, зізнаватися, казати, кричати, оголошувати, освідчуватися, передавати* (у значенні 'розповідати кому-небудь про щось почуте, побачене'), *підказувати, підтверджувати, повідомляти, повідувати* (у значенні 'розказувати, розповідати'), *повторювати, пояснювати, проповідувати, пропонувати, радити, розказувати, розповідати, скаржитися, сповістити* та ін., напр.: *Любина нічого не відповідала **матері**... (54); Відкрився [Данило] найближчим – **братові** Васильку, **тисяцьким** Дмитрові, Дем'янові та Андрієві (116); Урядники щодня доповідали **тивуну** Дементію, а той відповідно **печатнику** Кирилу про нових людей (150); Тивун не міг заперечити **печатнику** самого князя (150); Князь нікому не зізнався, навіть **Дмитрові**... (134); А тут на якому **святі** [Мстислав] **закинув бояринові** Наступичу, що він під час походів на половців відсиджувався за **обозами** (84).*

І. Овчиннікова називає такі синтаксеми адресатами, які отримують певну інформацію [18, 102]. Дієслова мовленневої дії «найчастіше пов'язують з адресатністю, бо вони передають адресоване відношення суб'єкта до об'єкта: основний зміст речень з такими предикатами – звернення слів суб'єкта до адресата з метою привернути увагу співрозмовника, морального впливу на нього, чи залучити його до співбесіди» [17, 37]. У термінологічному оформленні М. Всеволодової вторинний об'єкт має назву власне адресата (отримувача інформації). До того ж цей власне адресат може бути активним або пасивним співучасником ситуації (співрозмовником або просто слухачем, який необов'язково сприймає спрямовану на нього інформацію) [5, 175].

Для дієслів повідомлення, як і для дієслів передачі матеріального об'єкта, теж характерна категорія перехідності, яку засвідчує наявність прямого об'єкта, напр.: *Щось **подібне** він [старий Мстислав]*

*говорив усім своїм **онукам**...* (37). На переконання Н. Ніколаєвої, ця ознака допомагає відокремити дієслова мовлення від дієслів звучання, для яких таке керування не характерне.

До третьої групи належать акціонально-локативні дієслівні предикати переміщення із синтезованою семантикою переміщення й конкретної фізичної дії. Серед них вирізняють: а) шестивалентні дієслова зі значенням «перенесення», пор.: *нести, вносити, виносити, відносити, доносити, заносити, зносити, наносити, надносити, приносити, переносити, підносити, проносити, розносити* та ін., напр.: *Здвижівці поверталися додому радісно збуджені і веселі, оскільки несли своїм **побратимам** добру звістку (84); б) семивалентні дієслова із семантикою «перевезення, доставки об'єкта певному адресатові», пор.: *везти, вивозити, відвозити, завозити, звозити, навозити, надвозити, перевозити, привозити, відправляти, доставляти* та ін., напр.: *Єдиною думкою було **схопити** її [Любину] і відвезти її **батькові** (89).**

Спеціалізований на вираженні адресатної синтаксеми давальний відмінок іноді може виконувати вторинні функції і відповідно бути експлікатором інших семантико-синтаксичних відношень, зокрема об'єкта, суб'єкта та локатива. До того ж іноді через розмиті межі валентної рамки не можна дати чіткої кваліфікації того чи того явища, чим, очевидно, і зумовлено неоднотайність науковців щодо кількісного і якісного складу предикатів, які валентно передбачають адресат у формі давального відмінка.

Стосовно адресата та об'єкта, виражених дативом, то розмежує їхні значення, по-перше, план змісту предиката, по-друге, розширення компонентної організації речення за рахунок правобічного аргумента з експліцитним об'єктним значенням, який перебуває на правах обов'язкового компонента і має тісний зв'язок з основним носієм валентності, по-третє, наявність/відсутність лексико-семантичної вибірковості на рівні правобічного аргумента, представленого давальним безприйменниковим [24, 90].

Субстанційна об'єктна синтаксема, виражена формою давального відмінка, може залежати від предикатів дії, стану та якісної ознаки. До таких предикатів дії О. Межов здебільшого уналежнює дієслова із семантикою:

1) сприяння (допомоги, служіння, догідливості, дозволу), пор.: *годити, догодити, дозволяти, допомагати, дякувати, коритися, леститися, молитися, пособляти, потакати, прислужувати, присягати, слугувати, служити* та ін. [16, 166]. Дібраний фактичний матеріал дає змогу поповнити цю групу предикатів ще словами *зарадити, кланятися, обіцяти, підморгувати, піддатися, підкоритися, поступитися*, напр.: *...чимало його [Данила] **колишніх супротивників** уже служили загальній **справі** (228); **Всі** кинулись **йому** [тисяцькому Родьку] **допомагати** **вибратися з настки**... (160); **Сини** і **внуки** **підкорялися** **князем** **наказам** **тільки** **тоді**, **коли** **усій** **Київській** **землі** **загрозувала** **смертельна** **небезпека** (22);*

2) несприяння (заборони, завади, погрози, дорікання, шкоди), пор.: *допикати, дорікати, заборо-*

няти, заважати, загрожувати, заперечувати, перешкоджати, погрожувати, шкодити, мститися, надокучати тощо, напр.: *І дні і ночі необхідно завозити сюди більше дров, соломки, хліба, меду, сушеної риби, м'яса... щоб нам не допікали ні холод, ні голод* (295); *У Галицькій і Волинській землях йому* [Данилові] *постійно загрожували захланні сусіди...* (121); *...він [Мстислав] все розумів – і синові хотілося мати окремих кутків... і молодшим щоб не заважав...* (37).

Іноді роль предикатів можуть виконувати дієслівні фразеологізми на кшталт *завдати біди* (горя) у значенні 'викликати важкі переживання, почуття', напр.: *Ще з розповідей батькового воєводи Мирослава і ниблизених бояр* [Данило] *знав, скільки горя завдав цей князь Київській землі...* (227).

Серед предикатів стану, що валентно передбачають давальний об'єкта стану, дієслова із семантикою:

1) сприяння, пор.: *вірити, довіряти, зичити, радіти, симпатизувати, співчувати, сподобатись* та ін., напр.: *Дмитро вірив тисяцькому – той казав чисту правду* (132); – *Повірте мені, старому, на своєму віку я чув немало князів* (128); – *Наша доня сподобалась Олегові* (155); *Тим більше прикро було Батисеві говорити із Менгу, якому симпатизував* (35);

2) несприяння, пор.: *заздрити*, напр.: *До певної міри він [Ярун] заздрив їм [волям], а особливо сотникам, цим розбишакам, яким вельми симпатизували молодіці й дівчата...* (235);

3) емоційного стану, пор.: *дивуватися, усміхатися* та ін., напр.: *Подивувався тому юнакові, що давав змогу вчасно відступати...* (131); *Спочатку [Данило] подивувався високим вузьким вікнам...* (226).

Щодо функції датива, керованого дієсловами зі значенням сприяння чи шкоди, то думки мовознавців не збігаються. І. Вихованець кваліфікує таку функцію як суто об'єктну, а сам давальний відмінок у цій позиції як варіант знахідного відмінка, мотивуючи тим, що датив охоплює незначну сферу об'єктних засобів і сполучається з дієсловами, при яких об'єктний ад'юнкт не може бути репрезентований акузативом [1, 111]. Одностайні з І. Вихованцем також Я. Степаненко [24, 92–94], О. Межов [16, 166–167], Н. Костусяк [11, 108]. На противагу такому підходу Н. Кобченко вважає, що дієслова зі значенням сприяння чи шкоди експлікують дію, яка «спрямована на певний об'єкт і водночас відбувається на користь чи на шкоду цього об'єкта, тому вираження об'єкта й адресата дії акумулюються в одній синтаксемі, морфологічно оформленій давальним відмінком» [10, 169], що дає всі підстави висновувати про синкретичне явище – розвиток адресатно-об'єктних семантико-синтаксичних відношень. Справедливою, на думку авторки, кваліфікація субстанційної синтаксеми, вираженої формою давального відмінка, як об'єкта при дієсловах зі значенням сприяння чи шкоди є за умови, що таким давальним відмінком керують тільки предикати стану, валентність яких не передбачає наявності адресата.

Проте дозволимо собі не погодитися з Н. Кобченко стосовно того, що валентність лише пре-

дикатів стану не передбачає наявності адресата. Не передбачають наявності адресата, серед усього й у формі датива, і предикати дії із семантикою сприяння чи шкоди, свідченням чого можуть слугувати наведені приклади. Ми підтримуємо думку, що в разі керування предикатів дії чи стану на позначення сприяння чи шкоди дативом є всі підстави кваліфікувати субстанційну одиницю як об'єктну синтаксеми.

Функцію об'єктної синтаксеми здатна виконувати відмінкова форма, керована предикатами якісної ознаки. Найчастіше це прикметники на позначення:

а) різних стосунків між людьми, пор.: *близький, вдячний, винний, зобов'язаний, відданий, вірний, підвладний, підвітний, покірний* та ін., напр.: *Та стриманість вплинула і на настрої хана, який навіть трохи перейнявся співчуттям до свого старого аталіка – порадника, може, тому, що задав, чим зобов'язаний йому* (33); *Вони [охоронці] знають, кого захищають, куди йдуть і ніколи не зраджать, будуть вірні ханові до смерті* (32); – *Ти вчинив благородно, і кипчаки довіку будуть тобі вдячні* (315).

б) корисності або шкідливості предмета чи істоти для інших, пор.: *вигідний, корисний, отруйний, шкідливий*, напр.: *Бела розумів, що ці люди зараз не вигідні князеві* (221);

в) позитивної чи негативної оцінки осіб, предметів, явищ, якими вони відрізняються від інших, пор.: *дорогий, гарний, добрий, красивий, приємний, симпатичний, неприємний, огидний, поганий* та ін., напр.: [Данило] *мав певність, що такою ж неповагою до Юрія сповнене серце кожного русина, кому дорога рідна земля, лад і звичай рідного люду* (227);

г) емоційного стану, пор.: *радий*, напр.: – *Більшість людей у Києві раді твоєму приходові...* (230).

Напівпериферійність давального адресатного доповнює його функціонування як суб'єкта в безособових та інфінітивних реченнях. На думку М. Плющ, у безособовому реченні «пасивний суб'єкт ніби відсунений на задній план, на ньому фіксується увага, тобто діяч характеризується як особа, якій приписуваний певний стан» [23, 99].

Суб'єкт стану у формі давального відмінка типовий для односкладних безособових речень, у яких виразниками головного члена речення є:

1) Безособові дієслова, зокрема на позначення:

1) везіння / невезіння, пор.: *везти, таланити, фортунити, щастити*, напр.: *Ігореві, наймолодшому синові боярина Наступича, одного разу пощастило разом з батьком побувати за містом у Печерському монастирі* (97);

2) достатності / недостатності чого-небудь, пор.: *бракувати, вистарчати* та ін., напр.: *Бракувало Рогволоду впевненості через ті постійні вагання у прийнятті рішення* (114);

3) можливості / неможливості, пор.: *судитися / не судитися*, напр.: *Він [Бату-хан] примружив хитрі свої очі, ніби ховаючи за ними якусь потаємну підступну думку, а може, просто насолоджуючись зверхністю над цим відважним мужем, якому не судилося здійснити задуманого – захистити і зберегти стару столицю своїх предків* (446);

4) стану довкілля, пор.: *потемніти, посвітліти*,

розвиднітися, напр.: ...і тільки тепер юнакові розвиднілося... (276).

2. Особові дієслова в безособовому значенні.

Специфікою головного члена односкладного безособового речення, вираженого особовим дієсловом у безособовому значенні за умови експліцитно вираженого суб'єкта у формі давального відмінка, є трансформація семантики до безособовості за допомогою постфікса **-ся**, напр.: *думати* → *думатися*, *подумати* → *подумалося*, *хотіти* → *хотітися*, *забагнути* → *забагтися*, *згадувати* → *згадуватися*, *вірити* → *віритися*, *зітхати* → *зітхатися*, *мріяти* → *мріятися*, напр.: *Думалось князеві, як би ще укріпити рідну землю* (117); *І так йому [дідові] захотілося побути на тих хвилях...* (25); *Сонце вже завершило з полудня, і Менгу-ханові після ситного обіду знову забалося вийти на берег Дніпра* (81); *Важко зітхалося князеві – не бачив ніяких знаків біди і насправді не знав, що діяти* (77); *Мріялося ж Данилові не тільки зупинити на Дніпрі східних завойовників, а й згодом відкинути їх до Дону, до Ітилю...* (232).

3. Предикативні прислівники (станівники).

Аналіз дібраного матеріалу засвідчує, що серед предикативних прислівників у ролі головного члена безособового речення, які передбачають адресатну синтаксему, значну кількість становлять прислівники на позначення фізичного стану. За словами І. Вихованця, специфіку предикатів фізичного стану, «становить їх сполучуваність із суб'єктною синтаксемою, що виражає значення неактивності, пасивності» [2, 98]. Вирізняють семантичні відтінки таких предикатів, зокрема:

а) фізичного болю, пор.: *боляче, болісно, важко, нестерпно* та ін.: *Важко було йому [Дмитрові], пораненому, покаліченому...* (446);

б) термальності, тобто перегріву чи переохолодження, пор.: *спекотно, жарко, душно, гаряче, тепло, сухо*, напр.: *Йому [Данилові] спекотно було у своїй думках* (223); *Тепло, затишно Данилові після холодної ночі* (99);

в) сприймання суб'єктом світлового стану навколишнього середовища, пор.: *темно, тьмяно, похмуро, непроглядно, безпросвітно; світло, ясно, сліпучо, яскраво, іскристо, променисто*, напр.: – *Темно мені у цьому погребі, – мовив Олексій* (355);

г) тактильного відчуття, пор.: *твердо, мулко, м'яко, жорстко, шершаво, шерхло, шорстко, шерхато, колко, колючо*, напр.: *Мулко було у цій засідці хлопцеві, проте задум потрібно було здійснити* (332).

Іншу групу предикативних прислівників формують прислівники, які характеризують почуття і відчуття особистості, її світосприйняття в найрізноманітніших ракурсах. Так, для вираження душевної піднесеності чи пригніченості особи (задоволення / незадоволення), страждання людини, використовують прислівники типу *боляче, важливо, весело, гарно, добре, досадно, журно, задрісно, затишно,*

зелено, зоряно, легко, лячно, приємно, прикро, просторо, пусто, радісно, радо, славно, соромно, страшно, сумно, тепло, тихо і под., пор.: – *Легко вам, батьку, щось надумати, а ви певні, що люди зійдуться?* (26); *Ігореві вперше в житті стало по-справжньому страшно* (339).

Третя група предикативних прислівників постала унаслідок адвербіалізації іменників. Сюди належать *час, пора, сором, жаль, шкода* та ін., напр.: *Шкода стало Дмитрові цих людей – налякані за себе і за всіх вишгородців, відчували, що через день-два монголи заповонять увесь правий берег* (330).

4. Інфінітиви, залежні від предикативних прислівників або від особових дієслів у безособовому значенні, напр.: *Князеві ж треба все зважити, все врахувати* (79); *Мстиславові було важко горити, і він робив паузи між словами...* (85).

Окрім значення адресата, об'єкта і суб'єкта, давальний прийменниковий відмінок (прийменники *назустріч, навстріч, вслід, навздогін, наперейми, напереріз*) може виконувати і локативну функцію, експлікуючи семантику: а) локалізації щодо предмета, рух якого протилежний до просторового орієнтира, нпар.: *...на самому узбережжі йшов назустріч воєводі сотник Волуйко* (333); б) локалізації предмета, що рухається в напрямку перетину з просторовим орієнтиром, напр.: *П'ятеро вершників не поспіхом їхали наперейми їм [матері з дочкою]...* (54); в) локалізації щодо предмета, який віддаляється від когось-чогось-небудь, напр.: – *Он які почесні він [князь] мені виявляє, думав [боярин], кидаючи злі погляди услід князеві* (145). Проте зрозуміло, що, на протигагу іншим відмінковим формам, які частіше виконують локативну функцію, давальний відмінок щодо цього значно поступається своїми можливостями.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Датив, посідаючи в ієрархічній відмінковій системі напівпериферійне місце, у семантично елементарному простому реченні здатен виражати різні види семантико-синтаксичних відношень, що зумовлено семантикою предиката як обов'язкового елемента валентної рамки, семантикою синтаксеми (більшість синтаксем позначають назви осіб), компонентною організацією самого речення, тобто наявністю / відсутністю експліцитно виражених субстанційних синтаксем з об'єктним значенням. Первинною функцією датива є функція адресата дії, передбачуваного предикатами в основному із семантикою передачі матеріальних об'єктів, повідомлення, переміщення. В аналізованому творі абсолютно переважають адресатні синтаксеми, якими керують дієслова перших двох груп. У результаті виконаного дослідження вдалося розширити усталений склад предикатів, що валентно прогнозують наявність адресатної синтаксеми.

Серед вторинних функцій – вираження об'єктних, суб'єктних і локативних семантико-синтаксичних відношень, реалізованих відповідно об'єктною, суб'єктною і локативною синтаксемами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І. Р. Система відмінків української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1987. – 231 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 224 с.
3. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підруч.] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
4. Вихованець І. Р. Іменник / Іван Вихованець // Іван Вихованець, Катерина Городенська. Теоретична морфологія української мови. – К. : Пульсари, 2004. – С. 44–120.
5. Всеволодова М. В. Теорія функціонально-комунікативного синтаксиса. Фрагмент прикладної (педагогічної) моделі мови : [учеб.] / М. В. Всеволодова. – М. : Изд-во МГУ, 2000. – 502 с.
6. Городенська К. Г. Дери́вація синтаксичних одиниць / К. Г. Городенська. – К. : Наук. думка, 1991. – 291 с.
7. Дрогомирецький П. П. Зіставно-типологічний аналіз простих речень з дієслівними предикатами стану (на матеріалі української, німецької та англійської мов) / П. П. Дрогомирецький // Мовознавство. – 1990. – № 5. – С. 62–65.
8. Загнітко А. П. Теоретична грамати́ка української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
9. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – Київ, 2008. – 22 с.
10. Кобченко Н. Реалізація адресатності в синтаксемах синкретичної семантики / Наталія Кобченко // Лінгвістичні студії. – 2011. – Вип. 22. – С. 168–173.
11. Костусяк Н. М. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
12. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : [монографія] / О. В. Кульбабська. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. – 672 с.
13. Кутня Г. В. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Кутня. – Львів, 2004. – 18 с.
14. Леута О. І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
15. Масицька Т. Є. Типологія семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей : [монографія] / Т. Є. Масицька. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.
16. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.
17. Николаєва Н. Г. Семантико-синтаксична організація речень з дієслівними предикатами мовлення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. Г. Николаєва. – Київ, 2003. – 20 с.
18. Овчиннікова І. І. Адресатна синтаксема в реченнях з дієслівними предикатами дії в українській мові / І. І. Овчиннікова // Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. – 2012. – № 7 (1). – С. 98–108.
19. Павлова А. А. Давальний відмінок як основний засіб вираження адресатної синтаксеми / А. А. Павлова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови : [зб. наук. праць / відп. редактор М. Я. Плющ]. – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Вип. 5. – С. 163–167.
20. Пац Л. І. Синтагматика адресатних дієслів сучасної української мови / Л. І. Пац // Синтагматика і прагматика граматичних структур : [зб. наук. праць]. – Донецьк, 1998. – С. 32–46.
21. Пац Л. І. Функціонально-семантичне поле адресатності в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Людмила Іванівна Пац. – Горлівка, 1998. – 158 с.
22. Плющ М. Я. Категорії суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення : [навч. посіб.] / М. Я. Плющ. – К. : Вища шк., 1986. – 175 с.
23. Плющ М. Я. Категорія падежа в семантико-синтаксической структурі предложения : дисс. ... докт. філол. наук : спец. 10.02.02 «Український мови» / Марія Яковлевна Плющ. – К., 1983. – 412 с.
24. Степаненко Я. Об'єктне значення давального відмінка на тлі його семантичної структури / Ярослав Степаненко // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : [зб. наук. праць]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VI. – С. 88–96.
25. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Люсьен Теньер. – М., 1988. – 656 с.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Лупій О. В. Вибрані твори. Падіння давньої столиці : [історич. роман]; Гетьманська булава : [історич. повість] / О. В. Лупій. – К. : Укр. письменник, 2008. – 687 с.

УДК 81'25:811.111=81.161.1'2

ЗАСТОСУВАННЯ ГРАМАТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ РОМАНУ Г. ВЕЛЛСА «МАШИНА ЧАСУ»

Остапенко С. А., Шерстюк К. О.

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського

У статті на основі компаративного аналізу досліджено проблему застосування граматичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу», зроблених М. Івановим та О. Дідик; з'ясовано їх комплексність і виправданість.

Ключові слова: художній переклад, трансформація, поділ, інтеграція, заміна порядку слів, компенсація, комплексність.

Ostapenko S. A., Sherstiuk K. O. The application of grammatical transformations application in Ukrainian translations of H. G. Wells's novel "The time machine". The main goal of translation is achievement of adequacy. During any process of translation the text sustains some changes. They encompass both lexical and grammatical levels. This scientific article is devoted to special features of application of grammatical transformations in Ukrainian translations of H. G. Wells's novel "The time machine" made by M. Ivanov and O. Didyk. On the basis of comparative analysis the authors investigate the issue of grammatical transformations application, clarify their complexity and justifiability.

A wide variety of grammatical transformations are applied in the process of the eventual variant of translation choice. During the work the authors have excluded and worked up the usage of such transformations as: replacement, inner integration, outer integration, inner partitioning, outer partitioning and compensation. The authors also examine cases where the transformation is unnecessary.

It can be said that sometimes the translation process can cause difficulties which are connected with differences in grammar categories of the languages. The translation made by M. Ivanov showed about two hundred transformations, which indicates that the translator deviated from the norms of the source language in order to make the text easier for the Ukrainian reader to perceive and bring it closer to the norms of the Ukrainian syntax. In its turn, the translation made by O. Didyk demonstrates interpreter's attempts to adhere to the norms of the original and simplify the translation.

But in most cases, transformations were complex: in order to achieve adequacy – the main purpose of the translation – the translators applied several transformations simultaneously, and not only grammatical but lexical as well.

Key words: fiction translation, transformation, partitioning, integration, replacement, compensation, complexity.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Серед численних складних проблем, що порушують у сучасному мовознавстві, важливе місце належить вивченню лінгвістичних аспектів міжмовної мовленнєвої діяльності, яку називають «перекладом», або «перекладацькою діяльністю».

Останнім часом у зв'язку із посиленням ролі перекладу художніх текстів постала потреба в адекватному забезпеченні дослідженнями, спрямованими на виявлення особливостей трансформацій, які застосовують перекладачі в процесі роботи із семантикою слова та лексико-семантичними засобами. Порівняльний лінгвоперекладацький аналіз особливостей різноманітних трансформацій, використовуваних при перекладі художньої літератури з англійської мови на українську, набуває сьогодні особливої актуальності, що зумовлено необхідністю всебічного вивчення мови художньої літератури. Такі твори вимагають адекватного високохудожнього перекладу. І з подальшим накопиченням потенціалу наукових знань якість перекладу творів художньої літератури набуває все більшої значущості.

У процесі перекладу часто виявляється неможливим використання відповідних кодифікованих слів і висловів. Спричинене це відмінністю систем вихідної мови і мови перекладу. У подібних випадках перекладач вдається до процесу трансформації

перекладу. Такий переклад полягає в перетворенні внутрішньої форми слова чи словосполучення або ж її повної заміни для адекватної передачі змісту висловлювання. Необхідність застосування граматичних трансформацій природно виникає у процесі перекладу, оскільки в українській мові немає таких граматичних категорій, як артикль, герундій, інфінітивні комплекси, абсолютна номінативна конструкція. «Граматичні трансформації зумовлюються різними чинниками – як суто граматичного, так і лексичного характеру, хоча вирішальну роль відіграють граматичні чинники мови перекладу» [4].

Завдання перекладача – вміло застосувати різні перекладацькі трансформації для того, щоб текст перекладу якомога більш точно передавав усю інформацію, укладену в тексті оригіналу, з дотриманням відповідних норм мови перекладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтерес до проблеми перекладацьких трансформацій з боку лінгвістів та їх висвітлення є в курсі теорії та практики перекладу вже традиційним. Такі лінгвісти, як Л. Бархударов, В. Комісаров, І. Корунець, В. Карабан та інші, присвятили свої праці дослідженню перекладацьких трансформацій [3, 113]. Науковці Л. Науменко та А. Гордєєва надали класифікацію та визначення всіх видів трансформацій. Але питання виправданості застосування трансформацій при перекладі творів художньої літератури і далі залишається в центрі уваги сучасних лінгвістів.

Формулювання мети і завдань статті. Метою наукової розвідки є розгляд застосування граматичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу», зроблених М. Івановим та О. Дідик, їх порівняльний аналіз та з'ясування виправданості перетворення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі своєї перекладацької діяльності перекладач завжди переслідує певну мету – досягти адекватності перекладу. Не завжди лексичні одиниці однієї мови мають точні аналоги в іншій. Тому для виконання цього завдання перекладач послуговується трансформаціями (перетвореннями). Уміле використання їх забезпечує адекватність перекладу: текст перекладу точно відображає зміст вихідного тексту.

Перекладацькі трансформації – необхідні через різницю синтаксичного ладу і лексико-семантичної системи двох мов – перетворення елементів вихідного тексту з метою забезпечення повноцінного перекладу [1, 56].

Залежно від характеру мовних одиниць, які розглядають як вихідні в операції перетворення, Л. Науменко та А. Гордєєва [2] поділяють перекладацькі трансформації на лексико-семантичні, граматичні та стилістичні.

«Переклад з однієї мови на іншу неможливий без граматичних трансформацій. Граматичні трансформації – це в першу чергу перебудова пропозиції (зміна його структури) і всілякі заміни – як синтаксичного, так і морфологічного порядку» [4].

Ми проаналізували застосування граматичних трансформацій в українських перекладах роману Г. Веллса «Машина часу» [7], зроблених М. Івановим [5] та О. Дідик [6]. Найчастіше вживаною трансформацією є поділ – як зовнішній, так і внутрішній.

Внутрішній поділ (Inner partitioning) – це перетворення в процесі перекладу простого речення на складнопідрядне або складносурядне речення [2, 28]:

Is not that rather a large thing to expect us to begin upon? (7)

Чи не занадто важкий предмет, щоб починати саме з нього? (5)

Чи не здається вам, що ви забагато від нас очікуєте для початку? (6)

Як бачимо із наведеного прикладу, обидва автори переклали оригінальне просте речення складнопідрядним, що є типовим для української мови при перекладі речень з інфінітивними конструкціями.

“Yes, I think I see it now,” he said after some time, brightening in a quite transitory manner (7)

Так, тепер я нібито розумію, – повторив він трохи згодом, і обличчя його одразу пояснішало (5)

Так, напевно, тепер я розумію, – сказав він за деякий час, на якусь мить пожвавившись (6)

У цьому прикладі О. Дідик точно відтворила структуру речення, ускладненого дієприкметниковим зворотом, тоді як М. Іванов уважав за доцільне скористатися внутрішнім поділом і таким чином зробив речення простішим для сприйняття. Водночас обидва перекладачі застосували граматичну трансформацію заміни порядку слів: *he said – повторив він – сказав він*, що є більш сприятливим для української мови.

For instance, here is a portrait of a man at eight years old, another at fifteen, another at seventeen, another at twenty-three, and so on (7)

Ось, наприклад, портрет людини у віці восьми років, оце вона в п'ятнадцять років, а оце – в сімнадцять, у двадцять три і так далі (5)

Наприклад, ось портрет людини у восьмирічному віці, у віці п'ятнадцятих років, у сімнадцять, у двадцять три тощо (6)

Тут О. Дідик зберігає граматичну структуру, а М. Іванов застосовує внутрішній поділ, надаючи інформації легкості сприйняття, а також трансформацію компенсації (*For instance, here is – Ось, наприклад, ...*) і таким чином пропонує порядок слів, більш притаманний українській мові.

Розглянемо наступний приклад.

We all saw the lever turn (7)

Ми всі бачили, як повернувся важіль (5)

Ми всі уважно стежили за поворотом ручки (6)

Для перекладу об'єктної інфінітивної конструкції М. Іванов використав загальноприйнятий спосіб – складнопідрядне речення (з внутрішнім поділом). О. Дідик вдалася до симпліфікації і переклала ускладнене речення простим.

Зовнішній поділ (Outer partitioning) – це поділ складного речення на декілька простих під час перекладу з іноземної мови [2, 28]:

“Some sleight-of-hand trick or other,” said the Medical Man, and Filby tried to tell us about a conjurer he had seen at Burslem; but before he had finished his preface the Time Traveller came back, and Filby’s anecdote collapsed (7)

– Утне якусь штуку, – висловив гадку Лікар. Філбі заходився розповідати про фокусника, що його він бачив у Барслі, та Мандрівник у Часі повернувся, і оповідання Філбі ми вже так і не почули (5)

Напевно, якийсь спритний фокус або трюк, – сказав Медик, після чого Філбі почав розповідати про фокусника, якого він бачив у Берслі, але тільки-но він почав, Мандрівник у Часі повернувся, і розповідь не вдалася (6)

Аналізуючи наведені приклади, можна зауважити, що англійське речення є синтаксично складним. М. Іванов, переклавши його двома реченнями (водночас застосувавши і внутрішню інтеграцію), полегшив сприйняття інформації. Своєю чергою, О. Дідик точно передала граматичну структуру речення в перекладі, що ускладнило сприйняття речення для читача.

Трансформацією, зворотною до поділу, є інтеграція, яка також доволі часто застосовується при перекладі тексту роману українською мовою.

Розрізняють два типи інтеграцій: зовнішню і внутрішню.

Внутрішня інтеграція (Inner integration) – це спосіб перекладу складнопідрядного чи складносурядного речення простим реченням [2, 30]:

I shall have to controvert one or two ideas that are almost universally accepted (7)

Я буду заперечувати деякі майже загальноприйняті ідеї (5)

Я змушений заперечити кілька загальноприйнятих уявлень (6)

Як бачимо, обидва перекладачі передали складнопідрядне речення простим, що більш відповідає українському синтаксису.

Розглянемо наступний приклад.

Really this is what is meant by the Fourth Dimension, though some people who talk about the Fourth Dimension do not know they mean it (7)

А проте це ж бо й є четвертий вимір, дарма що дехто, говорячи про нього, не уявляє собі, що він означає (5)

Насправді саме час є четвертим виміром, хоча люди не завжди це розуміють, коли говорять про четвертий вимір (6)

У наведеному прикладі обидва перекладачі послужилися внутрішньою інтеграцією, оскільки це є природним для безособових речень. Водночас М. Іванов застосував ще одну внутрішню інтеграцію, переклавши підрядну частину дієприслівниковим зворотом, що не було, на нашу думку, вкрай необхідним.

You have all heard what they have to say about this Fourth Dimension? (7)

Всі ви, звичайно, знаєте суть їхніх заперечень проти четвертого виміру (5)

Знаєте, що вони кажуть про четвертий вимір? (6)

Аналізуючи наведені речення, слід зазначити, що з граматичного погляду англійське питальне речення має структуру розповідного, що і відобразив М. Іванов в перекладі, застосовуючи одночасно внутрішню інтеграцію. О. Дідик переклала відповідний фрагмент питальним реченням, чим точніше передала структуру і зміст.

Зовнішня інтеграція (Outer integration) – це спосіб перекладу, під час якого два чи більше простих речення об'єднуються в одне складне [2, 30]:

Well, I do not mind telling you I have been at work upon this geometry of Four Dimensions for some time. Some of my results are curious (7)

Мушу сказати вам, що якийсь час я й сам працював над геометрією чотирьох вимірів і дійшов деяких цікавих висновків (5)

Гадаю, варто вам знати, що я протягом певного часу працював над цією чотиривимірною геометрією і досягнув досить цікавих результатів (6)

У варіантах перекладу обох авторів об'єднано два речення в одне складне із застосуванням внутрішньої інтеграції, унаслідок чого вдалося спростити вислів і зробити його більш лаконічним.

But the great difficulty is this," interrupted the Psychologist. "You CAN move about in all directions of Space, but you cannot move about in Time (7)

Але головні труднощі в тому, що в Просторі ми вільно пересуваємось у всіх напрямках, а пересуватися в Часі, як хотіли б, не можемо, – зауважив Психолог (5)

Але тут є одна проблема, – втрутився Психолог. – У всіх вимірах простору ми можемо вільно пересуватися в будь-якому напрямку, коли нам цього заманеться, а в часі – ні (6)

Наведені приклади свідчать, що О. Дідик точно передала в перекладі граматичну структуру. М. Іванов застосував зовнішню інтеграцію, переклавши декілька речень одним складним. Водночас він вдався до трансформації заміни порядку слів та частин речення, надавши перекладу комплексності і завершеності думки.

Також типовою для застосування в процесі перекладу твору «Машина часу» українською мовою є трансформація заміни порядку слів.

Зміна порядку слів (Replacement) – це трансформація, за допомогою якої у перекладеному реченні змінюється порядок слів порівняно з реченням оригіналу відповідно до норм синтаксису мови, якою відбувається переклад [2, 27]:

The Time Traveller (for so it will be convenient to speak of him) was expounding a recondite matter to us (7)

Мандрівник у Часі (так найслухніше його назвати) розказував нам якісь дивовижні речі (5)

Мандрівник у Часі (так буде найзручніше його називати) роз'яснював нам щось неймовірне (6)

Перекладаючи наведені речення, обидва автори послужилися заміною порядку слів відповідно до правил синтаксису української мови.

Аналогічне можна спостерігати і в такому прикладі:

You will soon admit as much as I need from you (7)

Але невдовзі ви змушені будете погодитись із моїми твердженнями, бо це необхідно (5)

Незабаром ви погодитесь з тим, що мені потрібно (6)

Розглянемо наступний приклад.

They taught you that? (7)

Вас цього вчили? (5)

Вас цьому вчили? (6)

Як бачимо, Г. Веллс знову будує питальне речення як розповідне. Однак обидва перекладачі передали його пасивним станом, що є типовим для перекладу безособових речень.

But wait a moment. Can an INSTANTANEOUS cube exist?" (7)

Та заждіть хвилинку. Чи може існувати позачасовий куб? (5)

Але заждіть, чи може існувати моментальний куб? (6)

Тоді як для англійських питальних речень характерним є непрямий порядок слів, перекладачі українською мовою переклали речення згідно з нормами українського синтаксису, скориставшись трансформацією заміни порядку слів.

Найменш уживаною в перекладі роману є трансформація компенсації. Але все ж у деяких випадках можна простежити і її.

Компенсація (Compensation) – це спосіб перекладу, за допомогою якого втрата значення в одній частині речення або тексту компенсується в іншій його частині [2, 26]:

The geometry, for instance, they taught you at school is founded on a misconception (7)

Наприклад, геометрію, якої вас учили в школах, побудовано на непорозумінні... (5)

Наприклад, геометрія, якої вас вчили у школі, цілком побудована на хибних переконаннях (6)

Тут в обох реченнях маємо трансформацію компенсації (*The geometry, for instance – Наприклад, геометрію – Наприклад, геометрія*), оскільки вона була необхідною у процесі перекладу складносурядного речення складнопідрядним, підрядна частина якого, відповідно до українського синтаксису, має знаходитись після означального слова.

Of course a solid body may exist (7)

Тверде тіло, безсумнівно, мусить існувати (5)

Тверде тіло може існувати (6)

Як бачимо, М. Іванов за рахунок компенсації наблизив порядок слів до норм української мови. О. Дідик же скористалася симпліфікацією і не передала в пере-

кладі фразу *of course*, що, на нашу думку, неточно відтворило інформаційний зміст висловлювання.

Розглянемо ще один приклад.

There is, however, a tendency (7)

Щоправда, є тенденція (5)

Щоправда, існує хибна тенденція (6)

У наведеному прикладі обидва перекладачі застосували компенсацію, чим наблизили структуру перекладених речень до норм української мови.

Але здебільшого, що очевидно з ілюстрацій, перекладачі вдаються до декількох граматичних трансформацій одночасно, надаючи процесу перекладу комплексного характеру.

Так, при перекладі українською мовою речення

The fire burned brightly, and the soft radiance of the incandescent lights in the lilies of silver caught the bubbles that flashed and passed in our glasses (7)

У каміні яскраво палахкотів вогонь. М'яке світло електричних лампочок під срібними дашками переливалося в наших склянках (5)

У коминку яскраво палахкотів вогонь. Свічки в срібних поставниках у вигляді лілій освітлювали бульбашки, які спалахували і зникали в наших склянках (6)

обидва перекладачі застосували зовнішній поділ і знизили таким чином граматичне навантаження. Водночас М. Іванов живив і внутрішню інтеграцію, чим спростив складне речення, але передав закладений в ньому зміст за рахунок лексико-семантичної трансформації (що не було предметом нашої наукової розвідки, але ще раз підтверджує необхідність комплексного застосування різного виду трансформацій для досягнення адекватності).

And now I must be explicit, for this that follows – unless his explanation is to be accepted – is an absolutely unaccountable thing (7)

Надалі я мушу додержувати цілковитої точності, бо те, про що мовитиметься, здається вам абсолютно неможливим (звичайно, коли не йняти віри поясненням нашого господаря) (5)

Подальші події я спробую описати детальніше, тому що їх абсолютно неможливо пояснити, якщо не врити тлумаченню Мандрівника в Часі (6)

У цьому прикладі обидва перекладачі замінили порядок частин речення, до того ж М. Іванов виніс деяку інформацію в дужки, наголосивши на її вто-

ринному (додатковому) значенні, щоб не перевантажувати сприйняття.

"I think so," murmured the Provincial Mayor; and, knitting his brows, he lapsed into an introspective state, his lips moving as one who repeats mystic words (7)

Та нібито, – пробурмотів Провінційний Мер і, насунивши брови, поринув у глибокодумні міркування. Губи його ворухилися, немов він повторював якусь заклинання (5)

Думаю, так, – пробурмотів Провінційний Мер і, насунивши брови, глибоко замислився. Його губи ворухилися так, ніби він повторював якусь заклинання (6)

У перекладах роману нечасто можна знайти приклади, коли перекладачі застосовують однакові трансформації. Проте наведені приклади власне засвідчують таке явище – зовнішній поділ та дві внутрішні інтеграції, що свідчить про їх необхідність, зумовлену особливостями української мови, і виправданість.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Опрацювавши переклади роману Г. Веллса «Машина часу», зроблені М. Івановим та О. Дідик, ми дійшли такого висновку: у перекладі М. Іванова наявні близько двохсот граматичних трансформацій, що свідчить про те, що перекладач дещо відійшов від норм мови оригіналу з метою зробити текст простішим для сприйняття українським читачем та наблизили його до норм українського синтаксису. Своєю чергою, переклад, який виконала О. Дідик, демонструє її намагання дотримуватись норм оригіналу і досягнути спрощення перекладу. Найчастіше в перекладах були застосовані трансформації внутрішнього поділу і заміни порядку слів, що зумовлено особливостями української мови. Здебільшого трансформації були виправдані. У деяких випадках використання певної трансформації було влучнішим у перекладі М. Іванова. Але в основному перетворення мали комплексний характер: задля досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладачі використовували декілька видів трансформацій одночасно, і, як було зазначено, не тільки граматичних, але й лексичних. Отже, для всебічного аналізу перекладів роману необхідно надалі розглянути комплексне застосування всіх видів трансформацій, що посприяє якості перекладу художньої літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода : [учебник] / Н. К. Гарбовский. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2004. – 544 с.
2. Науменко Л. П. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : [навч. посіб.] / Л. П. Науменко, А. Й. Гордєєва. – Вінниця : Нова книга, 2011. – 136 с.
3. Остапенко С. А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу англійського художнього твору українською та російською мовами / С. А. Остапенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : «Філологія». – 2017. – № 2 (26). – С. 113–115.
4. Шемуда М. Г. Граматичні трансформації при перекладі англійського художнього роману Дж. Селінджера «Над прірвою у житті» на українську мову [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://naub.oa.edu.ua/2013/hramatychni-transformatsiji-pry-perekladi-anhlovnoho-hudozhnoho-romanu-dzh-selindzhera-nad-prirvoyu-u-zhyty-na-ukrajinsku-movu/>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Веллс Г. Машина часу [Електронний ресурс] / Герберт Веллс. – Х. : Фоліо, 2003. – 480 с. – Режим доступу : http://ae-lib.org.ua/texts/wells_the_time_machine_ua.htm
6. Веллс Г. Невидимець. Машина часу [Електронний ресурс] / Герберт Веллс / [переклад з англ.: Оксана Дідик, Володимир Лівар]. – К. : Країна мрій, 2013. – 315 с. – Режим доступу : <https://coollib.net/b/300987/read#t31>
7. Wells H. G. The Time Machine [Electronic resource] / H. G. Wells. – Access mode : <http://www.fourmilab.ch/etexts/www/wells/timemach/timemach.pdf> http://www.planetpdf.com/planetpdf/pdfs/free_ebooks/The_Time_Machine_NT.pdf

УДК 81-139 – 821.161.1

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ З ЛЕКСЕМОЮ «DEVIL» В «УКРАЇНСЬКИХ» ПОВІСТЯХ М. В. ГОГОЛЯ (В ПЕРЕКЛАДІ Р. ПІВЕРА ТА Л. ВОЛОХОНСЬКОЇ): ЧАСТОТА ВЖИВАННЯ ТА ОСНОВНІ ЗНАЧЕННЯ

Павельєва А. К.

Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка

Статтю присвячено особливостям функціонування фразеологічних одиниць з лексемою "devil" в «українських» повістях М. В. Гоголя (в перекладі Р. Півера та Л. Волохонської). Зокрема, проаналізовано походження та значення фразем демонологічної семантики, які є надзвичайно важливим мовним компонентом романтичного двосвіття гоголівських циклів. Доведено, що більшість фразеологізмів як експлікаторів лайки, образ, прокльонів, закликів до нечистої сили чи негативного ставлення до когось/чогось мають негативну конотацію.

Ключові слова: фразеологічна одиниця (ФО), фразема, лексема, семантичне злиття.

Pavelieva A. K. The peculiarities of functioning of phraseological units with a lexical unit "devil" in "The Ukrainian Tales" by N. V. Gogol (in the translation of R. Pevear and L. Volokhonsky): usage and central meanings. Gogol's phraseology does not coincide with the modern language system in all the aspects: some expressions are obsolete, their stylistic color, the number of values, etc. have changed, what makes phraseological units in the first cycles by Gogol an interesting object of research. Besides, the writer spoke in the language of images, which resulted in a large number of individually-authored phraseological expressions, which sometimes require separate explanations. We have chosen 141 phraseological units with so-called "demonological" components – lexical units "devil", "evil", "unclean", "satan", "hell", "witch", "hag" and others. 123 of them are connected with the mentioning of devil, which is no wonder in the context of romantic two-worldness of these collections of short-stories. They were used as expressive-estimative characteristics of people, things and events and the greater part has negative connotation as it is used as scornful characteristic, damnations and curses, refusals, denials, expression of gate-crashers, evil events and unpleasantries, cloven hoofs and connection with unclean forces, devildom and etc. All these phraseological units are stylistically colored, they add conciseness and originality to Gogol's turn of phrase. Demonologic elements of phraseological units in "Evenings on a Farm Near Dikanka" and "Mirgorod" are, to our mind, caused by national character of the cycles, folk beliefs and pagan-Christian beliefs, depicted by the author, by images and motives composing these fictional works.

Key words: phraseological unit, lexical unit, turn of phrase, cycle, two-worldness.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Збірки М. В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород» принесли письменнику заслужений успіх, який серед інших причин був обумовлений також новаторським підходом до образу України – центрального образу обох книг. Саме «український» матеріал став для автора джерелом натхнення, а українська стихія (народне, ірраціональне начало) живила його ранню творчість. Письменник зобразив Малоросію з особливим ліризмом і м'яким гумором; важко знайти мотиви, яких би Гоголь не торкнувся при її висвітленні. Українська природа, історія, особливості національного характеру, фольклор, міфологія, етнографія – все це було пропущено крізь призму авторського світосприйняття і знайшло відображення в його ранній творчості. Народне і міфологічне начало значною мірою втілилися в гоголівській мові, багатій на різноманітні фразеологічні одиниці.

Як відомо, автор «Вечорів...» та «Миргороду» писав гоголівською мовою, створюючи власний стиль російської мови і прищеплюючи російській літературі смак до словотворчості. Мова часів М. В. Гоголя загалом та її фразеологія зокрема не за всіма показниками збігаються із системою сучасної мови: деякі вислови застаріли, змінилося їхне

стилістичне забарвлення, кількість значень тощо. Крім того, письменник говорив мовою образів, суть яких не завжди могли з'ясувати навіть професійні критики, що вилилося у велику кількість індивідуально-авторських фразеологічних висловів, які інколи вимагають окремих пояснень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фразеологічні одиниці досліджували такі науковці, як О. В. Кунін, В. В. Виноградов, М. Ф. Алефіренко, Н. М. Амосова, О. І. Смирницький, О. М. Мелерович, В. М. Мокієнко, Н. Г. Шкурятяна, С. В. Шевчук, Ш. Баллі, В. В. Виноградов, О. І. Смирницький, Є. Д. Поливанов, Л. А. Булаховський, В. Л. Архангельський та інші. Втім проблема термінологізації та класифікації фразеології й досі актуальна, оскільки фразеологія як наука ще не завершила своє становлення.

Що стосується творчості М. В. Гоголя, то увагу дослідників зосереджено в основному на фразеологізмах у «Петербурзьких повістях», поемі «Мертвые души» та епістолярній спадщині письменника. Так, Є. М. Учаєва проводить порівняльний перекладацький аналіз різних англійських версій повісті М. В. Гоголя «Шинель», виокремлює проблеми, над якими працюють перекладачі та мовознавці, пропонує свої методи збереження смислової, стилістичної

і функціональної еквівалентності [6]. Т. Є. Помикалова розглядає ознаки темпоральних фразеологізмів, зміст яких, на думку дослідниці, є комбінацією часових смислів [3]. О. Ю. Машина порівнює функціонування фразеологізмів у публіцистичних текстах М. В. Гоголя та сучасних ЗМІ [2]. Однак фразеологію перших збірок М. В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород» майже не досліджено.

Формулювання мети і завдань статті. У перекладах англійською мовою повістей письменника «Вечер накануне Ивана Купала», «Ночь перед Рождеством», «Страшная месьть», «Иван Федорович Шпонька и его тетушка», «Старосветские помещики», «Повесть о том, как поссорился Иван Иванович с Иваном Никифоровичем», «Вий», які виконали Річард Півер та Лариса Волохонська, вжито 141 ФО демонологічної семантики, що й не дивно, оскільки вторгнення демонічного у звичайне, побутове життя героїв є лейтмотивом збірки «Вечори...», а романтичне двосвіття (взаємозв'язок реального та ірреального, людського й демонічного світів) є основою гоголівського хронотопу у всіх «містичних» повістях обох перших збірок. Гоголівська демонологія знайшла своє втілення й на мовному рівні – у великій кількості фразеологічних одиниць, ще передають прокльони, згадування сатани, диявола, чорта, дідька, нечистого і тощо. Відповідно **метою пропонованої статті** є аналіз особливостей функціонування фразеологічних одиниць з лексемою “devil” в «українських» повістях М. В. Гоголя, визначення частоти їх вживання та окреслення основних значень (на матеріалі перекладу Р. Півера та Л. Волохонської).

Поставлена мета передбачає виконання таких **завдань**: виявити властивості та особливості функціонування фразем, у складі яких є лексема “devil”, в дискурсивному просторі художнього тексту М. В. Гоголя; виокремити фразеологічні елементи оригінального тексту з компонентом “devil”, що відображають особливості гоголівського стилю і викликають найбільший інтерес і труднощі під час перекладу; проаналізувати походження «гоголівських» фразеологічних одиниць та їх функції в текстах «українських» повістей письменника.

Виклад основного матеріалу дослідження. У досліджуваних семи «українських» повістях М. В. Гоголя лексема “devil” трапляється 123 рази, з них 65 разів у складі ФО різного ступеня семантичного злиття.

Найчастіше ФО з лексемою “devil” слугує для вираження негативної експресивно-оціночної характеристики людей, предметів, явищ, пор.: “Did I say that? *The devil it's the same! He's got a screw loose!*” / «Так ли я говорил? *Что то вжэ, як у кого черт-ма клепки в голове!*» (33). Зазначений фразеологічний вислів вживається як зневажливий відгук про когонебудь дурного, розумово обмеженого, недоумкуватого. У такому ж значенні у повісті «ВНИК» використано ФО «шибайголова», пор.: “...some *daredevil* turned up who didn't believe in witches!” / «...нашелся *сорвилогова*, ведьмам не верит!» (35). Оскільки в художньому світі «Вечорів...» демонологічні образи,

серед інших і відьми, постають такими ж реальними й буденними персонажами, як і герої-люди, то оповідач Фома Григорович щиро дивується, як можна не вірити у відьом.

Застарілі ФО «вражий сын» (the devil's son), «дьявольский сын» (the devil's son), «чертов сын» (the devil's son) у фразеологічних словниках позначаються як такі, що мають алегоричне значення – «злий дух» і вживаються як майже нейтральне звертання до осіб чоловічої статі, пор.: «Должно быть, больно поколотил, *вражий сын!*» – “He must have beaten me badly, *the devil's son!*” (91) // «чтоб ему набезало, *дьявольскому сыну*, под обоими глазами по пузырю в копну величиною!» – “*may the devil's son get himself blisters as big as haystacks under each eye!*” (94) – адресує Чуб до коваля Вакули. Хома Брут в повісті «Вий» говорить про ректора своєї семінарії «Вишь, *чертов сын!*» – “Why, that *devil's son!*” (287), визнаючи, що той перехитрив бурсака і здогадався про його плани якнайшвидше втекти від людей сотника.

Інші фразеологізми передають незадоволення якимось вчинком, докір комусь, пор.: “No good can come from the devil, everybody murmured with one voice” / «*От черта не будет добра*, – поговаривали все в один голос» (42) // “The devil put one of them up to splashing some vodka on her from behind” / «*Вот одного дернул лукавый* окатить ее сзади водкою...» (42). У першому випадку оповідач вживає народну приказку задля висловлення докору – суспільної думки щодо надзвичайно багатого, гідного осуду життя Петруся й Підорки, оскільки головний герой повісті раптово збагатився, що, на думку інших людей, могло трапитися лише за сприяння нечистої сили. У другому прикладі Гоголь вживає фразеологізм «дернул лукавый» як синонім до загальноживаного «чёрт дёрнул» у тому ж алегоричному значенні – коли нечистий спонукає когось до аморальних, поганих, незрозумілих вчинків, тобто для пояснення незрозумілих явищ чи безпричинних явищ/подій, які важко пояснити. У реченнях “It had to happen,” <...> “some devil – may the dog have no glass of vodka in the morning – had to interfere!...” / «*Надобно же было, <...>, – какому-то дьяволу*, чтоб ему не довелось, собаке, поутру рюмки водки выпить, *вмешаться!*» (84) аналогічно: Чуб висловлює своє незадоволення погодними умовами, підкреслюючи, що, поки він сидів у себе в хаті, ніч була ясна й місячна, а лишень він вирішив піти до дяка, як місяць зник й стало, як на зло, темно, що, на його думку, відбулося не без втручання нечистої сили.

Ще одним прикладом слугує репліка Івана Івановича, який докоряє Івану Микифоровичу, що той занадто часто згадує нечисту силу (чортихається): “Again! *You just can't do without some devil or other!*” / «*Опять! без черта таки нельзя обойтись!*» (316).

Сама нечиста сила, уособлена, зокрема, в одному з головних героїв повісті «Вечір напередодні Івана Купала» – Басаврюку (в першій редакції твору – БіСаврюку), не лише називається автором та оповідачами прямо – «черт», «дьявол», «сатана», «нечистый» тощо, але й алегорично, пор.: “In this farmstead a man often appeared, or, better, a devil in

human form" / «В этом-то хуторе показывался часто человек или, лучше, дьявол в человеческом образе» (36). ФО «дьявол в человеческом облиии / образе» є досить поширеною і зрозумілою: позначає гріховну, злу, підступну, лиху людину, втілення диявола. Утому ж значенні – чорта, диявола в людській подобі – читач сприймає й ФО «дьявольская рожа»: "Is that devilish mug making fun of me?" / «Не вздумала ли дьявольская рожа посмеяться?» (39).

Крім того, в гоголівських текстах вживаються ФО з компонентом "devil", які характеризують людей, що знаються з нечистою силою. Так, Катерина Бурульбаш говорить своєму батькові-чарівникові: «станешь опять братом черту» – "again become the devil's brother" (128), підкреслюючи його гріховну сутність і давню співпрацю із нечистими силами. Тут варто окремо виділити таку ФО, як «знать всех чертей», яка має подвійне значення: прямо позначає зв'язок із чортом, дияволом, укладання угоди із сатаною та продаж йому своєї душі тощо, а також експлікує переносне значення, зокрема «знати все на світі», тобто бути надзвичайно мудрою, обізнаною людиною, для якої немає неможливого. Вакула думає про знахаря Пацюка: «Он, говорят, всех чертей знает и все сделает, что захочет» – "They say he knows all the devils and can do whatever he likes" (96), а згодом, звертаючись до нього, прямо каже: «приходишья немного сродни черту» – "you have some kinship with the devil" (97). Автор повісті вклав у ці фрази одночасно пряме й переносне значення, оскільки, як видно із сюжету твору, Пацюк співпрацює із нечистою, а для жителів Диканьки він – людина, яка знає та вміє усе, що завгодно, і може допомогти із розв'язанням будь-якої проблеми. Що стосується ФО «иметь черта за плечами», слід відзначити, що вона походить від вірування в те, що на правому плечі в людини сидить ангел-охоронець, який її всіяко захищає і допомагає боротися зі спокусами, а на лівому плечі знаходиться чорт чи диявол, який постійно підбиває на гріхи. Так говорять про грішників, лиходіїв, людей, які здійснюють такі жахливі вчинки, які, на думку суспільства, можуть бути вчинені лише з подачі самого диявола: « – Тому не нужно далеко ходить, у кого черт за плечами, – произнес равнодушно Пацюк, не изменяя своего положения» – "He needn't go far who has the devil on his back," Patsiuk pronounced indifferently, without changing his position" (98). Тут теж, як і в попередньому прикладі, йдеться про пряме й переносне значення: Вакула справді тримає у себе за плечима чорта в мішку і водночас хоче укласти угоду з нечистим – «просить помощи у самого черта».

Більшість ФО мають негативне емоційно-оцінне забарвлення. Пор.: – "the devil's nest" – «чертовское гнездо» (про «нечисте» місце, замок чарівника із повісті «СМ»); "the devilish ring" – «чертовский перстень» (перстень-подарунок чорта-Басаврюка; якщо дівчина приймала цей дарунок і одягала на палець, то вночі до неї приходив чорт і кусав за палець, на якому був цей диявольський перстень) (36); "grinning devilishly" – «с бесовскою усмешкою» (38) / "gave a devilishly sly smile" – «сделал бесовски плутовскую улыбку» (331) / "devilishly ambiguous

expression" – «дьявольски двусмысленную мину» (335) – з хитрою посмішкою/виразом обличчя, маючи підступні, зловмисні наміри чи замисливши щось недобре; "A devilish guffawing thundered on all sides" / «Дьявольский хохот загредел со всех сторон» (40) – про страшний, моторошний, страхітливий, злісний, підступний регіт, від якого мороз іде по шкірі. Часто використовується розповсюджена фразема «черт принес» (в значенні «нелегкая принесла») – про непрошеного гостя, неочікуваний та небажаний прихід якоїсь людини. Так, наприклад, кум Чуба каже ткачу про свою дружину: «черт ли бы принес меня туда, где она» – "...the devil if I'd go where she is" (100). Далі автор пояснює читачеві взаємовідносини цього подружжя – лайки, сварки та навіть бійки. Стара бабуся, на хутір до якої бурсаки прибилися посеред ночі, каже їм невдоволено: «Вот черт принес каких нежных паничей!» – "Such tender young sirs the devil's brought us!" (283), не маючи бажання ані пустити їх на нічліг, ані, тим паче, погодувати їх чимось.

У такому ж негативному значенні подибуємо й розмовно-жаргонні ФО з компонентами «чертовщина», «бесовщина» – коли мова йде про якісь надприродні чи загадкові, обов'язково неприємні події, пор.: "But Petro couldn't even remember his face: so addled he was by that cursed devilry!" – «Но Петро не мог даже вспомнить лица его: так обморочила проклятая бесовщина!» (41) // "Such devilish goings-on, I'd like to just grab my hat and flee wherever my legs will take me" – «Такая чертовщина водится, что прямо бери шапку, да и улепетьвай куда ноги несут» (302). У першому прикладі оповідач виражає своє обурення з приводу того, що нечиста сила перехитрила Петруся Безродного й задурила йому голову настільки, що він не міг навіть пригадати обличчя свого шурина – Івася. У другому прикладі Хома Брут розповідає сотникові, які диявольські каверзи влаштовує вночі нечиста сила в церкві, у якій відспівують панночку.

Герої повістей згадують чорта й коли дивуються. Пор.: «Однако что за черт!» – "Though, what the devil!" (98) – вигукує коваль Вакула, шокований поїданням вареників у голодну кутю. Або: « – Что за черт! куда вы мечетесь как угорелые?» – "What the devil! Why are you running around like crazy?" – реагує Чуб, побачивши переляканих дівчат, що метушилися по хаті (103). Хома Брут, дивуючись чортівні, яка заплутала бурсакам дорогу, в серцях вигукує: «Что за черт! – сказал философ Хома Брут» – "What the devil!" said the philosopher Khoma Brut" (281).

Нерідко в гоголівських повістях трапляється звертання-заклик негативного характеру до нечистої сили заради позбавлення від небажаних форм реальності, відхрещення від ситуації, що склалася. У таких випадках зазвичай виражається найвищий ступінь незадоволення кимось або чимось, але вже із залученням нечистої сили – так, щоб пройняло і більше не кортіло. Це лайливі просторічні вислови на кшталт «черт его возьми», «чтоб его черт взял», «убирайся к черту», «поди к черту» і т. д., які у гоголівських текстах мають традиційне значення – проганяти когось, згадуючи при цьому

чорта, рішуче відкидаючи чийсь домагання. Це в основному висловлені в моменти люті чи незадоволення побажання піти до нечистої сили або ж щоб нечиста сила забрала когось або щось, тобто висловлення побажання позбавитись від когось чи чогось. Пор.: “*Devil take it! he began crossing himself!...*” – «*Черт с тобою! давай креститься!...*» (44). Тут церковний староста, якому «чарка кланялася в пояс», перелякано відхрещується від чортівні і намагається позбавитися бісівського видіння. Іван Микифорович у відповідь на репліку Івана Івановича «Хорошее время сегодня» відповідає: “*Don’t praise it, Ivan Ivanovich. Devil take it! there’s no escaping the heat!*” – «Не хвалите, Иван Иванович. *Чтоб его черт взял!* некуда деваться от жару» (314). Таким чином герой повісті висловлює свою вкрай негативну оцінку спекотної погоди, що встановилася того дня, і бажання якнайшвидше відчуті прохолоду. Коваль Вакула розлючено проганяє Чуба, який грюканням у двері жаває парубкові залищитися до Оксани: “*Go to the devil with your carols!*” – *Vakula cried angrily*” – «*Убирайся к черту с своими колядками!* – сердито закричал Вакула» (90). У тому ж значенні (вираження злості, невдоволення, побажання невдачі) Чуб бажає усього найгіршого Вакулі, який його щойно добряче побив: “*You wait, fiendish blacksmith, may the devil smash up you and your smithy, I’ll set you dancing!*” – «Постой ты, *бесовский кузнец, чтоб черт поколотил и тебя, и твою кузницу, ты у меня напляшешься!*» (91). Цікаво, що Гоголь нерідко видозмінює загальноживані ФО, водночас не позбавляючи їх зрозумілого читачеві значення. Пор.: “*Go kiss your sow!* Or if you don’t want to, *then kiss the devil!*” – «*Поцелуйте с своею свиньею, а коли не хотите, так с чертом!*» (317). У наведеному уривку Іван Іванович, намагаючись позбутись свого надокучливого сусіда, дає сердиту й образливу відповідь Івану Микифоровичу з тим самим значенням, що й у ФО «убирайся к черту!», «черт с тобою!», «чтоб тебя черт взял!» і т. п. Розв’язка цієї ж ситуації-сварки, яка почалася зі свині та рушниці, а вилилася в абсолютне перетворення образу Миргорода як МИРгорода, тобто мирного містечка, у якому панували любов, дружба і взаєморозуміння, на роздоблений, хаотичний простір та час ворожнечі, так званий «мозаїчний хронотоп», підсумовується оповідачем повісті влучною ФО, яка відображає повну руйнацію планів: “...but it was already too late: the word had been uttered. *Everything went to the devil!*” – «...но уже было поздно: слово было произнесено. *Все пошло к черту!*» (342). ФО такого типу вживаються як вказівка на повне знищення, розпад чогось начисто, щоб і сліду не залишилось.

Фразема «черт знает что/кто» вживається в значенні «невідомо що» і одночасно поєднує в собі осуд і подив від чийхось вчинків чи від ситуації, що склалася. Пор.: «*черт знает как стало на свете*» – “*Devil knows how this world*” – здивовано вигукує ткач, знайшовши в мішку не пригощання, а дяка й Чуба (103). Спирид, один із дворових людей сотника в повісті «Вій», розказуючи сумну історію псаля Микити, підсумовує її: “...only it was the end of the man, he went all soft, turned into *devil knows what* – pah! it’s

even indecent to say it” – «...только пропал человек, обабились совсем; сделался *черт знает что*; пфу! непристойно и сказать!» (296). Іван Микифорович докоряє своєму другові й сусіду за те, що той образився невідомо на що, без серйозних на те причин: «вы обиделись за *черт знает что такое*: за то, что я вас назвал гусаком...» – “you got offended over *devil knows what* – over my calling you a goose ...” (342). Приятелі ще 6 разів зневажливо називають свиню, через яку розгорілася сварка між ними, – «черт знает что такое», принижуючи її цінність та докоряючи один одному.

Близькими за значенням до фразеологізму «черт знает что/кто» є, на нашу думку, фраземи «сам черт» та «никакой черт», які мають конотацію «ніхто, ніщо». Пор.: «... – *тебя никакой черт и не спрашивает*» – “*the devil if anyone’s asking you*” (286) // «*Сам черт* <...> не мог бы понять ее» – “*The devil himself* <...> wouldn’t have been able to understand her” (154) // «*и самому черту* не советую рассердить меня» – “I wouldn’t advise even *the devil himself* to make me angry” (292).

Тексти перших повістей М. В. Гоголя послуговували джерелом для багатьох індивідуально-авторських ФО, які з легкої руки письменника після виходу з друку його збірок ввійшли в російську мову й на сьогодні добре знайомі російськомовному читачеві. До таких, наприклад, уналежнюють фразеологічні висловлювання з «Ночі перед Різдрвом»: «женщине легче поцеловаться с чертом, нежели назвать кого красавицею» чи «Отвяжись от меня, сатана!» (репліка зі сварки між ткачихою і дячихою) тощо.

У «містичних» повістях збірок «Вечори...» та «Миргород» досить часто вживаються ФО з компонентом “devil”, за допомогою яких оповідачі або герої виражають протест, відмову чи заперечення, пор.: “*The devil it’s fine*”, replied the chum, closing the birchbark pouch all covered with pinpricked designs” – «*Кой черт, славный!* – отвечал кум, закрывая березовую тавлинку, исколотую узорами» (84) // “See, and they say it’s all tall tales! *the devil it’s tall tales!*” – «Вот, говорят, лгут сказки! *кой черт лгут!*» (106). У першому прикладі кум заперечує думку Чуба, що в нього гарний тютюн, а в другому коваль заперечує той факт, що в казках горять неправду. З повісті «Ніч перед Різдрвом» можна навести 2 приклади, добре знайомі читачеві: “*The hairy devil can show it to you, not us,*” said the chum, assuming a dignified air” – «– *Лысый черт* тебе покажет, а не мы, – сказал, приосанясь, кум» (101) // “Yes,” he went on softly, “*the devil of a cent you’ll get!*” – «Да, – продолжал он тихо, – *черта с два получишь ты что-нибудь!*» Хома Брут – старухе, (283). У першому вислові кум відмовляється показати своїй дружині, що знаходиться у тих мішках, які вони з ткачем ледве притягли до хати, а в другому Хома Брут говорить сам до себе, що він нічого не збирається платити старій за нічліг та їжу, хоча щойно пообіцяв їй протилежне.

Разом із тим ФО з компонентом “devil” вживаються оповідачами для позитивної характеристики предметів чи явищ. Наприклад, “*so devilishly pretty*” – «*так чертовски хороша*» – тобто надзвичайно вродлива, – так Вакула говорить про надзвичайну

красу Оксани; "with *devilish speed* – in a single day" – «с дьявольской скоростью: в один день» – *неймовірно швидко* – тут оповідач підкреслює, що Іван Микифорович побудував образливий для Івана Івановича хлів з такою поспішністю, «как будто с особенным намерением усугубить оскорбление»). У повісті «Ніч перед Різдом» автор, описуючи сорочинського засідателя, від якого «ни одна ведьма на свете не ускользнет», згадує про його *майстерно виготовлений батіг* – "...with the *devilishly woven whip*" – «...с дьявольски сплетенною плетью».

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, у збірках М. В. Гоголя «Вечори на хуторі біля Диканьки» та «Миргород», а також у їх перекладах на англійську мову Р. Піве-

ром та Л. Волохонською фразеологізми, що містять лексему "devil", вжито 65 разів. Вони використовуються автором/оповідачами для експресивно-оцінної характеристики предметів чи явищ: рідше – позитивної, частіше – негативної (як лайка та прокльони, образа, для вираження зневаги, докору, незгоди, заперечення, протесту, здивування, заклику до нечистої сили, позначення надприродних і неприємних явищ, грішників та зв'язку з нечистою силою тощо). Перші цикли письменника багаті на різноманітні фразеологічні одиниці, які можуть стати об'єктом подальших наукових досліджень. Зокрема, можна проаналізувати типи ФО (за класифікаціями В. В. Виноградова і М. М. Шанського) чи дослідити індивідуально-авторські фразеологізми, які стали крилатими висловами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кунин А. В. Курс фразеологии современного английского языка / А. В. Кунин. – М. : Высш. шк., 1986. – 396 с.
2. Машина О. Ю. Фразеологизмы в публицистике Н. В. Гоголя и современных СМИ [Электронный ресурс] / О. Ю. Машина. – Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/2/2010/2/26.html> – 18.11.2018 р.
3. Помыкалова Т. Е. Темпоральные фразеологизмы признака : проблема формирования семантики (на материале повести Н. В. Гоголя «Тарас Бульба») / Т. Е. Помыкалова // Вестник ЧГПУ. – 2010. – № 1. – С. 337–343.
4. Скрипник Л. Г. Фразеология украинської мови / Л. Г. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1973. – 280 с.
5. Титаренко Н. В. Национально-культурный компонент фразеологизма в сопоставительном аспекте : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Наталия Владимировна Титаренко. – Волгоград, 2008. – 200 с.
6. Учаева Е. К. О сохранении фразеологии в англоязычных переводах повести Н. В. Гоголя «Шинель» / Е. К. Учаева // Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение. – 2011. – № 17 (232). – Вып. 55. – С. 153–157.

ДЖЕРЕЛА ФАКТИЧНОГО МАТЕРІАЛУ

Гоголь Н. В. Полное собрание сочинений в одном томе / Н. В. Гоголь. – М. : АЛЬФА-КНИГА, 2009. – 1231 с.

ДРАМАТИЧНИЙ ТЕКСТ У ПЕРЕКЛАДІ: ПРОБЛЕМА ВІДТВОРЕННЯ НАЦІОНАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЇ СВОЄРІДНОСТІ ОРИГІНАЛУ

Пасенчук Н. В.

Херсонський державний університет

У статті розглянуто питання відтворення національно-історичної специфіки драматичного тексту в перекладі. Установлено, що для адекватної передачі національно-історичної самобутності тексту оригіналу перекладач має усвідомлювати розбіжності в культурному фонді носіїв різних мов і прагнути зробити його максимально зрозумілим реципієнту. Зокрема, увагу зосереджено на проблемі відтворення національно маркованих засобів, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості тексту.

Ключові слова: адекватність, драматичний текст, національно-історична своєрідність першотвору, переклад.

Pasenchuk N. V. The dramatic text in translation: the problem of reproducing of the national and historic peculiarities of the source text. The article deals with the specific peculiarities of drama translation. It also describes the features and techniques in the translation of dramatic text. On the basis of comparative analysis the author investigates the problem of lexico-semantic transformations application in translation process. The theoretical investigation is confirmed by the analysis of Ukrainian and Russian variants of Edward Albee's "Who's afraid of Virginia Woolf" and Tennessee Williams's "The Glass Menagerie" translations. The individual position, the creative views of a translator and the process of the dramatic text transformation by means of foreign languages are taken into consideration. Dramatic work is the dialogue in action and the translation must preserve all the efficiency. It is proved that the author's translation is expedient if the author has profound knowledge of both languages and extralinguistic factors of both cultures. The article is also dedicated to the functioning of idioms and phraseological units and ways of their translation. The article says that the translator should always pay great attention to the transmission in the target text of cultural component of the original drama. The translator of drama should never forget that before the translation of dramatic work it is important to become familiar with the works of the author and the context of drama writing; to study the characters of the drama actors, their scenic images and stylized language; to analyze the style and semantics of the original text, as well as its cultural and historical flavor; and finally, to focus on adequate playing in the translated text of the original component of the national drama.

Key words: adequacy, drama, national and historic peculiarities of the source text, translation.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Невід'ємним складником будь-якого драматичного твору є національний колорит, що відображає своєрідну національну мовну картину світу та відтворює характерні риси побуту, звичаїв, історії, культури певного народу. Відтворення національної своєрідності першотвору є однією з важливих проблем у перекладознавстві. Переклад драматичних творів передбачає взаємодію національних мов і літератур, адже, передаючи літературний твір засобами іншої мови, перекладач має відтворити всі ідейно-художні цінності першотвору відповідно до літературно-мовних норм і традицій культури. Актуальність нашого дослідження обумовлено необхідністю комплексного вивчення різноманітних шляхів відтворення національно-історичної своєрідності драматичного твору засобами мови-реципієнта. Оскільки драматичний твір є своєрідною моделлю соціально-історичного контексту суспільства, одним із основних завдань перекладача постає відтворення складових елементів моделі іншої культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники по-різному підходять до розуміння перекладу для театру, а також щодо окреслення місця драматичного перекладу в сучасному перекладознавстві. Перекладацькі аспекти драматичних творів у своїх студіях порушували С. Баснет, Н. Бідненко, Т. Некряч,

Т. Шліхар, Б. Шульц. Зокрема, британська дослідниця драматичного перекладу С. Баснет однією з перших зазначала, що серед аспектів художнього перекладу багато уваги завжди приділялось перекладу поезії, тоді як переклад драми досі залишається "one of the most neglected areas" [6, 120]. Українська дослідниця Н. Бідненко вважає, що специфікою драми як літературного роду є характерні три риси драматичного твору, що утворюють ту систему координат, у якій здійснюється творчий пошук перекладача: орієнтованість драматичного твору на сценічну інтерпретацію як вираження іманентної театральної природи драми; втілення в драмі дійових сторін буття, а звідси здатність драматургії моделювати культуру; поліфункціональність мови драми, її сценічність (тобто така властивість, яка уможливорює акустичне сприйняття тексту драми) [1]. Аналізуючи проблему відтворення драми у перекладі, Т. Некряч зауважує, що перекладачеві драми доводиться вдаватися до трансформаторних та компенсаційних тактик там, де у творі прозаїчному можна знайти «симетричне» рішення. Дещо інакше підходить до проблеми драматургічного перекладу німецька дослідниця Б. Шульц, яка проводить чітку межу між перекладом драми, призначеним для подальшого друку і читання ("translation for page"), та перекладом драматичного тексту з метою подальшої постановки ("translation for stage") [7].

Специфіка драматичних творів полягає в їхній дуалістичній природі: на відміну від інших літературних форм, вони призначені не лише для читання, а й для постановки. Ця відмінність зумовлює необхідність окремого підходу до перекладу творів цієї категорії. Перекладач повинен завжди приділяти належну увагу питанню передачі в цільовому тексті культурного компонента тексту оригіналу.

Формулювання мети і завдань статті. Метою дослідження є висвітлення проблематики адекватного відтворення національно-історичної своєрідності драматичного тексту в перекладі. Мета передбачає виконання таких **завдань**: визначити особливості стратегії і тактики перекладу драматичного тексту; виявити специфіку реалізації авторського задуму в тексті перекладу; проаналізувати основні способи відтворення національно маркованих засобів, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості драматичного тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно драматурги зверталися до історичного матеріалу, бо «історія містить десятки майже написаних драм. І навпаки: драматизація історії робить її більш читабельною для суспільства, перетворює звичний перебіг подій на виразні фабули, серед яких спільнота обирає собі свою національну міфологію» [9, 78].

Драматичний твір є своєрідною моделлю соціально-історичного контексту суспільства, що детермінує основне завдання перекладача – відтворити складові елементи моделі іншої культури та зберегти національно-історичну своєрідність тексту оригіналу. Відомий український перекладач драматичних творів з польської мови О. Ірванець вважає, що «сучасні польські драматурги звертаються у своїй творчості до болючих тем повсякдення, а також осмислюють складні й неоднозначні події європейської і власне польської історії. Це є безперечним свідченням постійного ментального прогресу польського суспільства, його дорослішання. Українському глядачеві й читачеві мають безперечно бути цікавими пошуки митців сусіднього народу, їхні досягнення в освоєнні історичного досвіду, який багато в чому є спільним чи близьким для обох народів» [2, 1]. Однак найбільшу проблему, навіть при перекладі близько-споріднених мов, становлять насамперед специфічні історико-культурні взаємини між зіставними культурами, спільні етапи їхньої історії, а звідси – або відсутність певних культурних реалій у житті іншого народу, або протилежна їх оцінка. Труднощі перекладу пов'язані не тільки зі знанням мови, а й з умінням перекладача знаходити в різних мовних системах міжмовні лінгвопрагматичні відповідники.

Неда Неждана (*Надія Леонідівна Мірошниченко – драматург, перекладач*) вважає, що перекладач, відтворюючи твір іншого драматурга, проходить його майстер-клас: занурюється в його «творчу кухню», тонкощі, деталі. Окрім того, слугує своєрідним «місточком» для діалогу культур [3, 1].

Максим Стріха зазначає, що «особливо складно тоді, коли за двома культурами стоїть надто різний історичний досвід. Перекладачеві драми, у якого переклад має прозвучати зі сцени впродовж більшої частини того ж часу, що й в оригіналі, – незрівнянно

складніше» [4, 10]. Перекладач знаходиться одночасно в зоні двох національних концептосфер. Що вище рівень художньої образності тексту, то вище ступінь залежності цього тексту від тієї національної культури, у межах якої він створений, і тим складніше завдання перекладача. Різні культурні традиції, різні системи цінностей, загальноприйнятні оцінок і норм поведінки можуть зробити вчинки персонажів не зрозумілими для читача перекладу.

Перекладач застосовує певні трансформації, які слід розуміти як дії перекладача для подолання контекстуальної невідповідності оригіналу відносно тексту перекладу. Важливу роль тут відіграють фонові знання перекладача, адже, не будучи ерудованим або принаймні не маючи достатніх для перекладу знань у галузях філософії, естетики, етнографії, перекладач не зможе досягти адекватності. Із цією проблемою пов'язане і співвідношення між *авторським задумом* та *особистістю перекладача*. Через недостатнє розуміння характеру відносин між персонажами та контекстуальної інформації перекладач може по-своєму впливати на сприйняття образу персонажів, змінюючи інтенційну структуру їхніх висловлювань. Л. Венути писав: «що більше невимушено читається переклад, то помітнішим стає його перекладач і звідси – помітнішим сам автор першотвору» (переклад наш – Н. П.) [8, 252].

Особливий статус драми, яка знаходиться на межі літератури й театру, дає змогу розглядати драматичний твір як художньо цілісний, здатний до подальшого розвитку за допомогою засобів іншого виду мистецтва. Ця подвійність визначає численні характерні закономірності драми, її художню специфіку, особливо труднощі її перекладу.

Завдання перекладача полягає в пошуку адекватних засобів відтворення стильових особливостей мовлення персонажів та збереження художніх засобів, притаманних тексту оригіналу. Віталій Вульф, перекладаючи драму Едварда Олбі "Who's afraid of Virginia Woolf", навмисно змінює стилістику оригіналу, транскодуючи займенник *you* займенником другої особи множини *Вы*: *Почему Вы никогда не кладете мне лед в бокал, Джордж?* (4), що не властиве текстові оригіналу, оскільки в тексті оригіналу відсутня дистанційність між чоловіком та жінкою. В англійській комунікативній культурі, де важливим чинником є рівність, підкреслення статусної асиметрії не типово. Таке звертання є надлишковим, привнесеним перекладачем та демонструє мало не перебільшену ввічливість.

На думку Т. О. Шліхар, текст драматичного твору є передусім діалогом у дії, який у перекладі має зберегти всю свою дієвість, сконцентрованість думок та подій і залишатись сценічним та зручним для вимовлення акторами, а звідси – зрозумілим для сприйняття на слух. Перекладач творів драматургії повинен урахувати не лише суто лінгвістичне оформлення оригінального висловлювання, а й координувати це вербально вираження з прагмалінгвістичними факторами – реакцією мовців на повідомлення, загальною тональністю діалогу, стосунками між мовцями, їхнім статусом, культурним рівнем, контекстом перебігу розмови [5, 12].

Мовлення персонажів – це один із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя. Найістотнішим є вживання фразеологізмів, ідіом, сталих висловів, розмовної, просторічно маркованої лексики у прямому мовленні персонажів драми. Використання таких лексичних одиниць у репліках головних персонажів допомагає авторові створити образи героїв, відобразити їхній соціальний статус, передати внутрішній світ, показати належність до певної культури. Завдання перекладача – передати не тільки зміст цих лексичних одиниць, а й відтворити експресивне та стилістичне забарвлення.

Перекладачі в деяких випадках перекладають фразеологічні одиниці приблизними еквівалентами або повністю заміщують їх за рахунок прийому контекстуальної заміни. У наведеному нижче прикладі з англійської драми Едварда Олбі *“Who’s afraid of Virginia Woolf”*: *Unless you carry on like a hyena you aren’t having any fun* (7, 8) – *Поки ти не іржеш, мов жеребець, тобі зовсім не смішно* (2, 7) український перекладач Ярослав Стельмах відтворює ідіому *carry on like a hyena* (*пронизливо, верескливо реготати*) розмовно зниженим висловом *іржеш, мов жеребець*, знижуючи рівень відповідності зіставлених одиниць й одночасно збільшуючи ступінь експлікації живого мовлення головного персонажа через застосування просторіччя, що зумовлює ампліфікацію емоційності в мовленні персонажів. Варто зазначити, що український варіант цієї ідіоми отримує надлишково грубе та емоційне звучання в перекладі, що не є властивим тексту оригіналу. Натомість в оригіналі мовлення персонажа є одним із основних засобів створення образу, за допомогою якого читачі та глядачі мають розпізнати додаткові характеристики героя, що впливають з особливостей його мовлення.

Процес перекладу ускладнює культурно-національна специфічність вияву емоцій. Завданням перекладача є здійснити свідомий вибір адекватних лексичних засобів вираження емоцій у конкретній ситуації. Картина відтворення емоційно-психологічного стану мовця включає безпосереднє та опосередковане вираження емоцій, яке він здійснює за допомогою емотивних компонентів. Однак такі емотивні моделі неминуче зазнають змін та трансформацій під впливом індивідуальності перекладача, який трактує емотивний зміст такого висловлювання із власної точки зору. Тому англійців характеризує більша стриманість в емоційному плані порівняно зі слов’янами.

У російському варіанті перекладу репліки головної героїні *I thought I’d bust a gut* з англійської драми Едварда Олбі *“Who’s afraid of Virginia Woolf”* простежуємо уяскравлення емоційно-експресивного компонента цільового тексту. Відтворюючи цю ідіому, російська перекладачка Наталія Волижина зупиняє свій вибір на фразі *Я думала, у мене кишки лопнуть* (3, 9). Уживання просторічно маркованого вислову посилює відчуття певної грубості в мовленні персонажа та надає надмірної розкутості. Такий варіант перекладу, очевидно, не сприяє втіленню авторського бачення персонажа. В українському варіанті перекладу *Я думала, що лусну зо сміху* (2, 7) Ярослава Стельмаха використано аналогічну змістові українську ідіому, що робить переклад більш влучним.

Важливим складником образності тексту є національно марковані засоби, які сприяють емоційно-експресивній забарвленості тексту та актуалізують лексику з національним колоритом. Проблема відтворення ідіостилістичної специфіки ускладнюється тим, що в перекладі необхідно донести до реципієнта правильне розуміння усталених образів, що формуються в кожного народу протягом століть, знайти в мові перекладу такі відповідники, які б адекватно відображали текст оригіналу.

Ігнорування авторського задуму іноді суперечить адекватному відтворенню особливостей хронотопного контексту. Через це деякі топоніми з англійської п’єси Теннессі Вільямса *“The Glass Menagerie”* як безпосередні репрезентанти американської культури містять інформацію, яка є незнайомою для російськомовного та українськомовного реципієнтів, але необхідною для розуміння сенсу в цілому. Топонім *Blue Mountain*, наприклад, – це назва міста в одному зі штатів Південної Америки. Драматург використовує таку географічну назву навмисно, з метою проілюструвати, звідки родом головна героїня Аманда Вінгфілд, вказуючи, що герої його п’єси є саме нащадками родової знаті аристократів, які були абсолютно не пристосовані до життя в жорстокому прагматичному світі. Образ Аманди уособлює тип дами-південки, яка поєднує практичність із химерними ілюзіями, згубними для її мрійливої доньки. Перекладаючи топонім *Blue Mountain* (8, 3), російський перекладач Георгій Злобін транскрибує топонім *Blue Mountain* – *Блу-Маунтин* (5, 9), не вдаючись до додаткових відтінків значень та авторського задуму. Для адекватної інтерпретації доречно було би ввести коментар у виносках для пояснення цього топоніма з метою актуалізації культурної значущості цього топоніма у свідомості іншомовного одержувача. У перекладі такий топонім не сприймається цільовою аудиторією настільки прагматично та адекватно, як це сприймає носій американської культури в оригіналі. Перекладач Андрій Завалій вдається до транслітерації: *Blue Mountain* – *Блу Маунтан* (6, 5) та коментує цю географічну назву: *Блу Маунтан* – місто в штаті Теннессі, що надає реципієнтові, хоча й не повною мірою, інформацію екстралінгвального характеру, яка є необхідною для адекватного сприйняття цього топоніма. Транскодувач Максим Стріха використовує морфологічну кальку, перекладаючи топонім *Blue Mountain* як *Синя Гора* (1, 111). Як бачимо, географічну назву *Blue Mountain* перекладено зовсім іншою назвою топосу. Однак припущення подібних неточностей при перекладі місця дії не прийнятні. Вживаючи такий відповідник, перекладач залишає нерозкритою суть цього топоніма з огляду на зміст п’єси.

Прагнення точності перекладу іноді призводить до неправильного сприйняття тексту оригіналу. Наступний приклад з англійської п’єси Теннессі Вільямса *“The Glass Menagerie”* ілюструє, як елімінація національної специфіки оригіналу споріднюється з ампліфікацією в тексті перекладу елементів культури реципієнта. Перекладаючи лексему *blancmangé*, Максим Стріха вдається до прийому генералізації, напр.: *I’ll bring in the blancmangé* (8, 3) – *Я принесу десерт* (1, 111), тоді як ця лексема є ключовим

компонентом у конструкції образів головних персонажів і повинна бути обов'язково відтвореною в перекладі. Генералізація значення *blancmangé* не є виправданою, оскільки втрачено важливий компонент значення цієї лексеми, а саме те, що автор оригіналу наголошує на знатному походженні головних героїв п'єси, вкрапляючи французьку реалію. Транскодуювач Андрій Завалій, навпаки, використовує прийом компенсації значення, відтворюючи лексему *blancmangé* точним еквівалентом *блманже* (6, 5). У російській мові є можливість застосування в цьому випадку точного еквівалента, який має французьке походження: «*блманже – холодний десерт з мигдалем*» [10, 14].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Відмінності в концептуальних картинах світу представників різних лінгвокультур та відмінні фонові знання обумовлюють необхідність ретельного визначення семантики та стилістичної забарвленості одиниць оригіналу з метою пошуку

адекватних трансформацій у перекладі. Нехтування особливостями авторського стилю може призвести до викривлення змісту та до зміни стильових характеристик твору, що неприпустиме при перекладі драматичного твору. Нагальною проблемою при перекладі постає збереження та правильна передача емоційно-експресивного забарвлення та стилістичного відтінку.

Дослідження драматичних перекладів і з'ясування їх специфіки є необхідним і надзвичайно актуальним для сучасної теорії перекладу як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Доцільними видаються питання щодо критеріїв оцінки перекладу драми та адекватності вихідного тексту й тексту перекладу, прийомів і засобів передачі авторської позиції, особливостей реалізації індивідуально-творчої установки автора і перекладача. Суттєвою залишається проблема вибору перекладацьких стратегій і тактик у процесі перекладу драматичних творів відповідно до різних історико-літературних напрямів та стилів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бідненко Н. П. Драма в аспекті художнього перекладу (на матеріалі українських і російських перекладів п'єси Б. Шоу «Учень диявола») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.01.05 «Порівняльне літературознавство» / Н. П. Бідненко. – Київ, 2001. – 13 с.
2. Ірванець О. Сучасна польська драматургія в Україні – переклади та сценічне втілення [Електронний ресурс] / Олександр Ірванець. – Режим доступу : <https://www.myvin.com.ua/ua/news/culture/39859.html>.
3. Неждана Н. «Драматург у законі». Неда Неждана про актуальність театральної реформи [Електронний ресурс] / Неда Неждана. – Режим доступу : https://dt.ua/CULTURE/dramaturg_u_zakoni_neda_nezhdana_pro_aktualnist_teatralnoyi_reformi.html.
4. Стріха М. (Не) можливість перекладу. Форум / Максим Стріха // Україна Модерна. – 2010. – № 5 (16). – С. 10–13.
5. Шліхар Т. О. Відтворення домінуючих мовленнєвих актів в українських перекладах англійської драми : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Т. О. Шліхар. – Київ, 2009. – 23 с.
6. Bassnett S. Translating dramatic texts / Susan Bassnett // Susan Bassnett. Translation Studies. – London : Methuen, 1980. – P. 123–135.
7. Schultze B. Highways, byways and blind alleys in translating drama: historical and systematic aspects of a cultural technique / Brigitte Schultze // Translating literatures, translating cultures. New vistas and approaches in Literary studies / [ed. by K. Mueller-Vollmer and Michael Irmscher]. – Berlin, 1998. – P. 177–196.
8. Venuti L. The Translator's Invisibility. History of Translation / Lawrence Venuti. – L., N.Y. : Routledge, 2004. – 353 p.
9. Walas T. Słobodzianek: pułapka oczywistości / Teresa Walas // Dialog, 1990. – Nr 3. – S. 78.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

10. Великий енциклопедичний словник «Академик» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dic.academic.ru/dic.nsf/dic_culinary/248/%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%B6%D0%B5.
11. Сидоренко О. Українсько-англійський, англо-український словник. 120 000 слів / О. Сидоренко. – Family Leisure Club, 2015. – 1473 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Вільямс Т. Скляний звіринець [пер. з англ. М. Стріха] / Теннессі Вільямс. – Кур'єр Кривбасу, 2014. – № 296 / 297 / 298. – С. 105–163.
2. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф / Едвард Олбі ; [пер. Я. Стельмах] // Всесвіт. – 1994. – № 10. – С. 75–122.
3. Олбі Е. Не боюсь Вирджинії Вульф (Кто боится Вирджинии Вульф) / Эдвард Олби ; [пер. Н. Волжина]. – М. : Прогресс, 1976. – 78 с.
4. Олби Э. Не боюсь Вирджинии Вулф (Кто боится Вирджинии Вульф) / Эдвард Олби ; [пер. В. Вулф]. – М. : Современник, 1984.
5. Уильямс Т. Стекланный зверинец / Теннесси Уильямс ; [пер. с англ. Г. Злобин]. – М. : Гудьял-Пресс, 1999. – 53 с.
6. Уильямс Т. Стекланный зверинец / Теннесси Уильямс ; [пер. с англ. А. Завалий]. – М., 2008. – 55 с.
7. Albee E. Who's Afraid of Virginia Woolf? / Edward Albee. – Bristol : Penguin Books, 1971. – 73 p.
8. Williams T. The Glass Menagerie / Tennessee Williams. – New Directions Publishing, 1945. – 105 p.

УДК 811.111'42'373.6'373.7:316.7:316.276 (73)

СУЧАСНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ГЕНДЕРОЛОГІЇ: ЗІСТАВЛЕННЯ ПОНЯТЬ «ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП» І «ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ»

Петрова А. В.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

У статті досліджено зіставлення поняття «лінгвокультурний типаж» із базовими поняттями гендерології «гендерний стереотип», установлення взаємовідношень між якими дало змогу більш детально визначити їхні характерні ознаки та окреслити місце в новітніх наукових парадигмах системи гуманітарних наук.

Ключові слова: типаж, гендерний стереотип, маскулінність, фемінінність, лінгвокультурний типаж, гендерна лінгвістика, гендерологія, лінгвокультура.

Petrova A. V. Modern gender studies: comparison of "gender stereotype" and "linguocultural type" concepts. The article deals with a comparative analysis of "gender stereotype" and "linguocultural type" concepts correlation as far as they are the basic units for linguocultural and gender studies. Special attention is drawn to the determination of characteristic features of these two key terms according to the works of modern scholars. The theory of linguocultural types that synthesizes the achievements of linguistics, literature, sociology, psychology, gender and cultural studies develops the theory of linguistic personality in the system of humanities, therefore the notion of "linguocultural type" as a specified personality, meaningful to a particular culture, correlates with such concepts as "type", "socio-cultural type", "gender stereotype", etc. in the latest scientific paradigms, in particular, in gender and linguocultural studies. The study of linguistic phenomena in an inextricable connection with the outlook of the whole linguistics as well as of an individual as a member of this world has made the issue of a gender stereotype, a basic concept of genderology, very important. Gender stereotypes as part of national socio-cultural stereotypes embody masculine / feminine peculiarities of the world view, providing a source of information about the national gender linguistic culture. The gender stereotype as well as the linguocultural type is characterized by an appreciation due to which both the stereotype and the type create a system of value benchmarks in society but, unlike a gender stereotype, a linguocultural type does not depend on any gender characteristics of a person that could differentiate it.

Key words: type, gender stereotype, masculinity, femininity, linguocultural type, gender linguistics, genderology, linguistic culture.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Співвідношення суспільства та мови не завжди було предметом спеціального наукового дослідження, але сучасна інтеграція гуманітарного знання доводить протилежне: фактором в обґрунтуванні актуальності тих чи тих наукових проєктів у лінгвістиці сьогодення є її тісна взаємодія з багатьма науками, зокрема культурологією, соціологією, гендерологією. Так, уважаємо доволі актуальним зіставлення ключового поняття гендерології «гендерний стереотип» та поняття лінгвокультурології «лінгвокультурний типаж», що передбачає аналіз дослідницьких підходів відповідних наукових галузей (лінгвокультурології, гендерної лінгвістики та лінгвоперсонології), а також визначення переваг когнітивного підходу до тлумачення поняття «лінгвокультурний типаж» з метою встановлення його кореляції в системі гуманітарних наук із таким поняттям, як «гендерний стереотип».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляд мовних явищ з позицій антропоцентризму визначено у працях багатьох науковців сучасності, а саме: С. Г. Айвазової, О. О. Вороніної, М. Є. Баскакової, Ю. В. Беляєвої, Ш. Берн, О. І. Гапової, А. Р. Усманової, О. І. Горошко, О. О. Здравомислової, І. О. Кон, Т. І. Єрофєєвої, А. В. Кириліної, С. В. Полєніної, Ю. О. Конусова, К. У. Гейлі, О. М. Зуйкової, О. Б. Мезенцевої, Л. М. Ожигової, В. І. Успенської, І. М. Тартаковської, а також в останніх досліджен-

нях британських та американських учених. Питання про гендерні стереотипи, а також їх зв'язок та зіставлення із поняттям «лінгвокультурний типаж», що потрапляє до кола інтересів зазначених науковців, уможливує формування чіткого уявлення про певну лінгвокультурну спільноту в цілому.

Формулювання мети і завдань статті. Метою статті є розгляд та визначення кореляції двох ключових понять гуманітарних галузей – «гендерний стереотип» у гендерології та «лінгвокультурний типаж» у лінгвокультурології. Завданням статті є встановлення їх взаємовідношень, що дасть змогу більш детально визначити їхні характерні ознаки та окреслити місце в системі гуманітарних наук.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвокультурології поняття «лінгвокультурний типаж» (далі ЛКТ) розуміють як узагальнений образ особистості, чия поведінка та ціннісні орієнтації істотно впливають на її загальну лінгвокультуру і є показниками етнічної та соціальної своєрідності суспільства, наприклад: російський інтелігент, німецький офіцер, американський ковбой, авантюристка, англійський аристократ та ін. [1, 4–15]. Отже, воно є спорідненим із поняттям «гендерний стереотип», оскільки це поняття визначають як загальноприйняті у суспільстві погляди на притаманні чоловікам і жінкам моделі поведінки, де у стереотипах чоловічої та жіночої рольової поведінки відображаються певні суспільні очікування [2; 4, 2]. Оскільки

сучасний етап розвитку лінгвістики загалом ознаменувався черговою зміною моди на ракурс мовних явищ, появою і реалізацією в лінгвістичних дослідженнях антропоцентричного «стилю мислення», визначення ступеня теоретичного обґрунтування кореляції цих понять є досить актуальним.

Науковці в галузі лінгвокультурології описали різноманітні характеристики ЛКТ, а саме: динамічні, емблематичні та символічні; установили типологію лінгвокультурних типажів: історичні, фікціональні, професійні. Але, незважаючи на велику кількість наукових розвідок, присвячених вивченню ЛКТ, загальноприйнятого визначення цього поняття, методів дослідження і виділення типажів у тій чи тій культурі, а також їх чіткої класифікації, досі не існує. Хоча найважливішими смисловими дистинкціями поняття «лінгвокультурний типаж» є типізованість певної особистості, значущість цієї особистості для культури, наявність ціннісного складника, який характеризує таку особистість і конкретизує її в реальному індивідуумі або персонажі художнього твору [5].

Відомі науковці сучасності зазначають, що процес гендерної диференціації є соціально обумовленим і починається з того моменту, коли відбувається визначення статі дитини та фіксація цієї статі у вигляді її обраного імені (чоловічого або жіночого). Відтоді й починається навчання людини гендерної ролі – сукупності прав, обов'язків, норм поведінки чоловіка та жінки в певному суспільстві, в певний історичний час та ін. Основними чинниками, які визначають гендерну соціалізацію особистості, є: сім'я, ЗМІ, література та мова. Такі нормативні уявлення про соматичні, психічні, поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок, об'єднуються в конструкти «маскулінності» і «фемінінності», але значний вплив на процес формування статевої ідентичності мають гендерні стереотипи – це культурно та соціально обумовлені уявлення про властивості та норми поведінки чоловіків і жінок [4, 2–6].

Аналізуючи гендерні стереотипи сьогодення, відомий науковець у галузі гендерології О. О. Вороніна стверджує, що всі вони змінюються, але кожен по-різному та в різних верствах нашого суспільства. Так, стереотип жіночності, який сформувався у XIX ст., залишається популярним і дотепер (особливо у чоловіків): жінка повинна бути ніжною, красивою, м'якою, ласкавою та водночас пасивною, залежною. Але, за уявленнями сучасних жінок, їм треба бути розумними й енергійними, тобто володіти чоловічими (маскулінними) якостями. Хоча сам стереотип маскулінності традиційно передбачав фізичну силу, відсутність ніжності, функціональне ставлення до жінки й одночасно нестриманість у вираженні гніву чи пристрасті, зараз його сучасний портрет інший: інтелект цінується вище за фізичну силу, допускається прояв ніжності та душевної тонкості, вимагається приборкання «грубих» почуттів [5].

Услід за Р. Г. Петровою, розглянемо градацію гендерних стереотипів, де вони розділені на три групи [3, 76–83]:

Перша група гендерних стереотипів пов'язана з нормативними уявленнями про соматичні, психічні, поведінкові властивості, характерні для чоловіків і жінок. Це стереотипні уявлення про те, що чоловіки – компетентні, домінантні, незалежні, агресивні, самовпевнені, схильні мислити логічно, добре керують своїми емоціями, а жінки – пасивні, залежні, гіперемоційні, не впевнені в собі, дбайливі й ніжні. Такий стереотип становить специфічну конструкцію психологічних рис, поведінкових моделей, видів діяльності, яка має на меті сепарування чоловіків і жінок, сегрегацію чоловічої та жіночої сфер діяльності. Згідно з поширеним уявленням, на думку дослідниці, жінки менш агресивні, більш схильні до опіки і більш чутливі. Однак бувають й активні, агресивні та «сухі» жінки. Різні чоловіки також демонструють поведінку в діапазоні від жорсткості до ніжної турботи.

Другу групу гендерних стереотипів утворюють стереотипи, які стосуються змісту чоловічої та жіночої праці. Так, на думку дослідниці, жіночою сферою діяльності вважається виконавська сфера діяльності, тоді як чоловіча – це інструментальна, творча й організаторська. Проблема статевого поділу праці, який розуміють як розподіл занять між жінками та чоловіками, що базується на традиціях і звичаях, позначається на формуванні стереотипу про чоловічі та жіночі професії. Гендерний поділ праці зберігає міцні позиції: у всьому світі кожна галузь характеризується домінуванням або жінок, або чоловіків; рідко де можна натрапити на рівну участь представників обох статей.

Третю групу гендерних стереотипів складають ті, що пов'язані з розподілом сімейних і професійних ролей. Чоловічі ролі – це професійні, а жіночі – сімейні. Найбільш поширений стереотип у цій сфері свідчить: «справжня жінка мріє вийти заміж і народжувати дітей, займатися будинком, а справжній чоловік мріє професійно реалізуватися, зробити гарну кар'єру». Подібні стереотипи значною мірою визначають життєві стратегії і практики, які обирають жінки і чоловіки протягом свого життя.

На думку Н. В. Ходиревої, усі гендерні стереотипи проявляються на трьох рівнях: перший рівень – соціальний, за структурою подібний до системи владних відносин; соціальні відмінності в суспільстві ґрунтуються на гендері та формують відносини між чоловіками і жінками; другий рівень – міжособистісний, здійснюється як контекст інтеракцій; третій рівень – індивідуальний [6, 74–82].

Зазвичай гендерні стереотипи створюються лише на основі певних характеристик. Так, Н. В. Михальчук у статті «Політичні стереотипи як об'єкт наукового аналізу», покликаючись на праці У. Ліппмана, наголошує на тому, що кожен стереотип має такі характеристики:

- стереотипи завжди простіші, ніж реальність;
- складні характеристики, які «укладаються» в дві-три пропозиції;
- люди переймають стереотипи (від знайомих, засобів масової інформації та ін.), а не формують їх самі завдяки особистому досвіду; наприклад, це може бути уявлення про ідеальну американську жінку, а

сама про її зовнішність – вона повинна бути блондинкою, з блакитними очима, без зайвої ваги, з великим бюстом і довгими ногами, але цьому ідеалу буквально відповідає лише лялька Барбі, яка також є американським гендерним стереотипом про привабливу жінку;

– всі стереотипи помилкові; більшою чи меншою мірою вони завжди приписують конкретній людині якісь «межі» чи «рамки» лише через свою належність до певної групи;

– стереотипи дуже «живучі»: навіть, якщо люди переконуються в тому, що стереотип не відповідає дійсності, вони схильні не відмовитися від нього, а стверджувати, що виняток лише підтверджує правило; наприклад, зустріч зі струнким американцем лише переконує жертву стереотипу в тому, що вся решта американського населення – з надмірною вагою.

Найбільш чітко визначену градацію характеристик стереотипів фемінінності / маскуліності зроблено О. Кісь у статті «Етнічні гендерні стереотипи та джерела їх конструювання», оскільки науковець уважає ці стереотипи стійким комплексом уявлень, що включають [5]:

– культурні канони (ідеальні образи) чоловіка та жінки;

– уявлення про притаманні кожній статі риси характеру;

– сфери, способи, стиль самореалізації чоловіка та жінки (у межах конкретного етнокультурного середовища);

– особливості процесів соціалізації хлопчиків і дівчаток;

– поведінкові моделі (норми, приписи, очікування щодо поведінки особи певної статі у стандартній ситуації та соціальні санкції за їх порушення);

– гендерну стратифікацію (градацію соціальних статусів і ролей чоловіків та жінок, що визначає суспільний престиж статі).

Відомий своїми працями в галузі гендерології науковець В. І. Чумаков вважає, що серед різноманітних форматів репрезентації базових гендерних стереотипів майже всі з них можуть негативно позначатися на самореалізації чоловіків і жінок і стати бар'єром у розвитку їхньої індивідуальності [7, 5–23]. Надалі, описуючи вкорінені традиції в пострадянському суспільстві, дослідник С. Г. Айвазова наводить докази, з яких стає абсолютно зрозумілим, що пострадянський гендерний стереотип обумовлював відмінність ролей чоловіка – годувальника сім'ї, чий соціальний статус визначався його положенням на роботі, і жінки, яка, хоча і працювала, була в основному відповідальною за домашнє господарство [3, 83]. Розглядаючи суспільну ситуацію в сучасному світі, можна стверджувати, що вона характеризується зміною сформованих типів і способів життєдіяльності всіх верств суспільства, зумовленою переходом на нові умови господарювання. У сучасному процесі конструювання та реалізації гендерної ідентичності в умовах постійно змінюваних гендерних ролей і статусів виділяється ряд особливих психологічних переживань і криз особистості, пов'язаних із рольовими конфліктами, проблемою подвійної ідентичності, кризою маскуліності, страхом втрати / здобуття фемінінності та ін. [4, 4].

За спостереженнями Р. Г. Петрової, гендерні стереотипи, маскулінні чи фемінінні, варіюються залежно від того, що стоїть на першому місці для кожної людини: для одних важливою є сім'я та їхні особисті проблеми, для когось іншого характерна лише їх виробнича спрямованість і результативність, а треті – у своєму житті гармонійно поєднують сімейні, професійні та громадські інтереси. Але, розглядаючи жінок і чоловіків окремо, дослідниця зазначає, що жінки, які прагнуть до самореалізації та проявляють свої здібності і талант, часто опиняються в ситуації конфлікту з наявними в суспільній свідомості традиційними уявленнями про справжнє призначення жінки і переживають свій власний внутрішній конфлікт. Чоловіки, які орієнтовані на сімейні цінності, емоційно відкриті, що не відповідає чоловічому призначенню, відчувають себе неповноцінними, тому що від «справжнього» чоловіка очікують успішності, високого статусу, орієнтованості на кар'єру й емоційну закритість [3, 80–85].

Попри усталеність і постійну відтворюваність уявлень про чоловіків і жінок як про істоти, яким притаманні відмінні, часом протилежні, риси й характеристики, результати досліджень таку думку все ще не підтверджують. Як відомо, ще в 70-і рр. XX ст. після публікації славнозвісної роботи американських психологів-дослідниць Елеонор Маккобі та Керол Джаклін «Психологія статевих відмінностей» про цей факт впевнено заговорили, оскільки було проведено дослідження, де вчені проаналізували близько півтори тисячі раніше опублікованих праць щодо гендерних відмінностей і подібностей людських рис та поведінки і дійшли однозначного висновку, що фундаментальних психологічних відмінностей між чоловіками та жінками немає. Навіть якщо такі відмінності виявляються, вони становлять не більше ніж 10%, тобто на 90% розподіл якоїсь характеристики між чоловічими та жіночими вибірками є однаковим [5].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, на основі досліджень із гендерології робимо висновок, що гендерні стереотипи, які мають лінгвокультурну специфіку, є частиною національних соціокультурних стереотипів, утіленням національно-культурних знань, уявлень, ідей і традицій. Вони відображають гендерні (маскулінні / фемінінні) особливості бачення світу, які притаманні носіям певної мови та культури, слугуючи джерелом інформації як про національну культуру, так і про простір національної гендерної лінгвокультури. Саме цей факт і дає змогу розглядати фактор гендеру в річищі лінгвокультурології. Хоча, на відміну від гендерного стереотипу, ЛКТ – це складник лінгвокультурної концептосфери, який структурує загальноприйнятні характеристики певного типу особистості, що є найбільш поширеними в тому чи тому суспільстві, але лінгвокультурний типаж не залежить від будь-яких гендерних характеристик особистості – маскуліності та фемінінності, які б могли його диференціювати. Водночас ці обидва поняття – ЛКТ і гендерний стереотип – мають одну спільну рису, зокрема оціночність, завдяки якій вони створюють систему ціннісних орієнтирів у суспільстві та існують у ньому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Лингвокультурный типаж: к определению понятия / В. И. Карасик, О. А. Дмитриева // Аксиологическая лингвистика: лингвокультурные типажы. – Волгоград : Парадигма, 2005. – 310 с.
2. Лукьянова Т. Г. Вербалізація гендерних стереотипів атрибутивними словосполученнями, що позначають індивідуально-психологічні характеристики чоловіка / Т. Г. Лукьянова // Нова філологія : [зб. наук. праць]. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 30. – С. 232–235.
3. Петрова Р. Г. Гендерология и феминология : [учеб. пособ. для студ. ВУЗов, по напр. подгот. и спец. «Социальная работа»] / Р. Г. Петрова. – [3-е изд.]. – М. : Дашков, 2007. – 229 с.
4. Рошка Е. В. Гендерные стереотипы в современном обществе [Электронный ресурс] / Е. В. Рошка // Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства : [мат. Всеукр. наук. конф. викладачів, аспірантів, співробітників та студентів фак-ту іноз. філол. та соц. комунікацій, 19–20 квітня 2013 р. / відп. за вип. В. В. Опанасюк]. – Суми : СумДУ, 2013. – Ч. 3. – С. 2–6. – Режим доступу : http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/30648/1/Roshka_gender%20stereotypes.pdf
5. Русакова А. В. Лінгвокультурний типаж «авантюристка» в художньому втіленні : гендерний і семантико-когнітивний аспекти (на матеріалі романів Сідні Шелдона) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Ангеліна Володимирівна Русакова. – Київ, 2017. – 320 с.
6. Ходырева Н. В. Гендер в психологии: история, подходы, проблемы / Н. В. Ходырева // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 1998. – Сер. 6. – Вып. 2. – № 13. – С. 74–82.
7. Чумаков В. И. Гендерология и феминология : [учебно-метод. пособие для студентов по специальности 040101 «Социальная работа в системе здравоохранения»] / В. И. Чумаков. – Волгоград : Изд-во ВолГМУ, 2010. – 146 с.

«ОПТИМІСТ» ЯК ТИП «ЕМОТИВНОГО-Я» ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНОГО ДИТЯЧОГО ПОЕТА

Пікалова А.О.

КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

У статті акцентовано на конструйованій сутності ідентичності. Запропоновано принцип емотивного конструювання ідентичності англомовного дитячого поета Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt). Окреслено генезис, детермінацію та репрезентацію ідентичності. Аргументовано, що ідентичність дитячого поета породжується в процесі взаємодії з конкретним культурно-соціальним середовищем, у якому творить автор, що і визначає генезис його ідентичності. Її детермінує творча діяльність, репрезентована за допомогою мовленнєвої активності через «Образ Я», що містить когнітивні, афективні і поведінкові складники. Продуктами творчості автора – його мовленнєвої діяльності – є дитячі поетичні тексти, що прислужилися для моделювання «емотивного-Я» ідентичності. Виокремлено підтипи «емотивного-Я» ідентичності Кенна Несбітта – «гуморист», «жартівник», «витівник», диверсифікація та з'ясування особливостей яких уможливило об'єднати їх узагальненим типом «оптиміст».

Ключові слова: ідентичність, «емотивне-Я», дитячий поет, Кенн Несбітт (Kenn Nesbitt), типи «емотивного-Я» ідентичності, «гуморист», «жартівник», «витівник», «оптиміст».

Pikalova A. O. "Optimist" as a Type of "Emotive-I" of the Identity of the English-language Children's Poet. The article focuses on the constructed essence of the identity. Mary Bucholtz and Kira Hall study the identity as constructed in linguistic interaction. The authors propose principles of the construction of the identity. There are five principles: the emergence principle, the positionality principle, the indexicality principle, the relationality principle, the partialness principle.

The paper proposes the principle of the emotive constructing of the identity of the children's poet. Genesis, determination and representation of the identity of the children's poet are described. The genesis of the identity of the children's poet takes place in the process of interaction with the particular cultural and social environment in which the author creates, it is conditioned by previous experience, system of views, opinions and values of the author's personality, it is actualized by the internal stimuli. The identity of the children's poet is determined by creative activity, an unusual way of life, a unique way of interaction with the world which are implemented both at the level of language and at the level of emotions. Children's poems of the author, as a type of creative and linguistic activity, are products of the poet's creative activity. The creative activity of the children's poet is represented through "Image I" which includes cognitive, affective and behavioural components. In this way the "emotive-I" of the children's poet is constructed.

The article identifies the types of "emotive-I" of the identity of the English-language children's poet, such as Kenn Nesbitt: "humourist", "joker", "prankster".

Kenn Nesbitt's children's poetry is filled with optimism, cheerfulness, positive motives and aims that help to form the emotional sphere of young readers.

One of the main characteristics of the poetic texts of the author is their concreteness, which is manifested in the majority of nouns with specific meaning and verbs in the denotation of motor activity, qualitative adjectives (size, colour, form of objects, etc.), cardinal numerals, the absence of abstract concepts; saturation by simple sentences, complicated by homogeneous parts, the dominated amount of declarative and exclamatory sentences. The analysis of the illustrative material shows that the "optimist" as a type of "emotive-I" of the identity of the children's poet is represented by the above-mentioned linguistic and stylistic peculiarities. Thus, the results of the study indicate the possibility of distinguishing "optimist", generalize such types of "emotive-I" of the identity of Kenn Nesbitt as "humourist", "joker", "prankster".

Key words: identity, "emotive-I", children's poet, Kenn Nesbitt, types of "emotive-I" of the identity, "humourist", "joker", "prankster", "optimist".

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Поняття «ідентичність», перетинаючись з ключовими пріоритетами антропоцентричного підходу, постає одним із векторів дослідження сучасної лінгвістичної парадигми.

Поняття «ідентичність» є одним з провідних понять світобачення, світорозуміння та світосприйняття людини. Його активно досліджують у різних галузях гуманітарного знання, що зумовлено кореляцією із соціальними, політичними та культурними змінами у світі.

Ідентичність – це «усвідомлення належності об'єкта (суб'єкта) іншому об'єктові (суб'єктові) як частини і цілого, особливого і загального» з характерною ознакою і підставою «тотожності самому собі» [3, 6–7], «дискурсивно й інтерпретативно конструйована величина, що залежить від цілого ряду історичних і соціокультурних умов спілкування і дійсності» [2, 4], «результат когнітивно-емоційного конструювання суб'єктом (індивідом або колективом) своєї тотожності на основі ідентифікаційних ознак» [4, 18–19].

Знаковим видається той факт, що більшість дослідників трактують ідентичність як конструйовану реальність.

Визнання того, що між емоціями і розумом, між процесами мислення і роботою почуттів існує тісний взаємозв'язок, наукове обґрунтування взаємодії емоційної та інтелектуальної сторін людської діяльності [12, 26; 13, 4], тобто урахування взаємодії емоційного і ментального, виявляється досить важливим для сучасних лінгвістичних робіт, зокрема для встановлення конгруентності когнітивних і афективних компонентів ідентичності, яка конструюється в мовній інтеракції.

Актуальність роботи визначається спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різноманітних параметрів ідентичності, зацікавленістю науковців проблемами конструювання ідентичності в дискурсі, визнанням зв'язку ментального з емоційним, а також обумовлюється обмеженою кількістю наукових розвідок, автори яких порушують питання ідентичності поетів, чії поезії призначені дітям.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У річищі сучасних лінгвістичних досліджень проблема ідентичності постає об'єктом досліджень наукових розвідок таких авторів, як О. П. Матузкова [4], R. Bauman [9], M. Bucholtz [10], K. Hall [10], V. Koller [14] та ін.

На думку В. Коллер (V. Koller), ідентичність – це «концептуальна структура, що охоплює вірування та знання, норми і цінності, погляди та очікування, а також емоції і що конструюється в дискурсі» [14, 19] (тут і надалі переклад іншомовних джерел наш – А.О. Пікалова).

Науковці обґрунтовують той факт, що «мова надає інструменти для конструювання і формування ідентичності. За цих обставин «Я» особистості формується кризь призму процесів соціальної інтеракції» [11, 46].

Мері Баколц (Mary Bucholtz) і Кіра Холл (Kira Hall) переконані, що «ідентичність – це інтерсуб'єктивно досягнуте соціально-культурне явище» [10, 586]. Вони пропонують схему аналізу ідентичності, яка конструюється в мовній інтеракції з опертям на принципи емерджентності, позиціонування, індексальності, реляційності, парціальності [10].

У нашій роботі послуговуємося потрактуванням ідентичності як реляційного і соціокультурного явища, що виникає і конструюється в контексті дискурсивної інтеракції.

Емоційність у мовному заломленні, тобто вираження почуттів, настроїв, переживань людини різноманітними засобами мови, розуміють як емотивність.

В. І. Шаховський уважає, що «емотивність є особливою семантичною категорією, своєрідність якої значною мірою залежить від індивідуальності свого «творця», його життєвого досвіду і емоційного настрою» [8, 69].

Дотримуємося думки, що «творець» дитячої поезії – митець, чия діяльність зумовлена необхідністю створення позитивних настанов у власних поезіях,

призначених для дітей; автор, чії поетичні тексти мають на меті викликати очікувану емоційну реакцію в дитей.

Ідентичність дитячого поета постає як результат самовизначення відповідно до справи, якою займається людина. Цей процес проявляється в усвідомленні себе поетом, що творить для дітей; ототожненні або диференціації себе зі справою та дітьми; в когнітивних, афективних і поведінкових компонентах «Я-концепції» [1, 30]. На таких підставах окреслюється генезис, детермінація та репрезентація ідентичності дитячого поета.

Генезис ідентичності дитячого поета відбувається у процесі взаємодії з конкретним культурно-соціальним середовищем, у якому творить автор, обумовлюється попереднім досвідом, системою поглядів, установок і цінностей особистості митця, актуалізується його внутрішніми стимулами. Ідентичність дитячого поета детерміновано творчою діяльністю, незвичним життєвим шляхом, неповторним способом взаємодії зі світом, що реалізовано як на рівні мови, так і на рівні емоцій. Дитячі вірші автора як вид креативно-мовленнєвої діяльності поета – продукт його творчої діяльності, яку репрезентовано через «Образ Я», що охоплює когнітивні, афективні і поведінкові складники. У такий спосіб і моделюється «емотивне-Я» ідентичності дитячого поета.

З урахуванням зазначеного вбачаємо можливим виокремити **принцип емотивного конструювання ідентичності** дитячого поета. У процесі ідентифікації модифікується «емотивне-Я» ідентичності дитячого поета.

Формулювання мети і завдань статті. Мета наукової розвідки – описати механізм конструювання ідентичності англomовного дитячого поета Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt) в аспекті зв'язку ментального з емоційним.

Мета роботи передбачає виконання таких **завдань**: з'ясувати особливості механізму конструювання ідентичності дитячого поета відповідно до принципу емотивного конструювання; установити основні типи «емотивного-Я» ідентичності Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt) у ракурсі особливостей дитячих поезій; визначити способи актуалізації в дитячих поетичних текстах Кенна Несбітта диверсифікованих типів «емотивного-Я» ідентичності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гумор, жарт і веселощі є головними рисами дитячої поезії Кенна Несбітта, що активізують такі емоціогенні фактори, як емоційний комфорт, позитивні настанови, що викликають бажану емоційну реакцію тощо. Окреслені риси забезпечують емоційну насиченість дитячих поетичних текстів автора.

Як зазначалося вище, ідентичність дитячого поета детерміновано продуктами поетичної діяльності – дитячими віршами – і репрезентовано через «Образ Я». Оскільки основними рисами дитячої поезії Кенна Несбітта виявляються гумор, жарт і веселощі, то припускаємо можливим моделювання таких типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета, як «гуморист», «жартівник», «вितівник (веселун)».

У гумористичній формі поет зображує вчителів у вірші "The Aliens Have Landed! A Funny School Poem

for Kids» (1, 2). Учителі порівнюються з прибульцями, що, приземлившись, отримали роботу вчителя в школі. Прибульці (*aliens*) репрезентовані як хворобливі, непривабливі істоти (*sickly, unattractive creatures*).

Гумором сповнена розповідь про сестру, яка вважає, що вона Санта Клаус («*My Sister Thinks She's Santa Claus. A Funny Christmas Poem for Kids*»):

My sister thinks she's Santa Claus./ It's really kind of cute./ She likes to shout out "Ho, Ho, Ho!" / and wears a bright red suit/ ... / She'd make a perfect Santa/ which is why it's just too bad/ my sister can't be Santa Claus;/ see, Santa is our dad (2, 29).

Конкретність як головна особливість дитячої поезії репрезентована в діях дівчинки, яка уявляє себе Санта Клаусом:

... likes to shout out "Ho, Ho, Ho!"; wears a bright red suit; carries lots of toys around/ inside a great big sack/ and keeps her eight pet reindeer/ with her sleigh out in the back; Then once a year, on Christmas Eve,/ she flies off in her sleigh/ delivering her gifts around the world/ for Christmas Day (2, 29).

У вірші «*My teacher calls me sweetie cakes. A Funny School Poem for Kids*» (3) подано список ласкавих звернень вчителя (*angel face, pookie bear, honey, precious baby doll, pumpkin pie, doodle bug, honey bunch, darling butterfly*) до одного з учнів (*My classmates think it's funny/ to hear her call me*). «Кінцівка-сюрприз» розкриває гумор поетичного тексту: виявляється, що вчитель – це мама учня (*My class is so embarrassing/ I need to find another;/ just any class at all/ in which the teacher's not my mother*).

У вірші «*My Teacher Ate My Homework. A Funny School Poem for Kids*» (3) актуалізовано інший тип «емотивного-Я» ідентичності Кенна Несбітта – «жартівник». Автор у жартівливій формі розповідає, як вчитель з'їв домашню роботу (*My teacher ate my homework,/ which I thought was rather odd*), оцінив роботу учня (*He licked off all his fingers,/ gave a burp and said, "You pass."*), а наприкінці з'ясувалося, що це – урок кулінарії (*I guess that's how they grade you/ when you're in a cooking class*).

Вірш «*I Played a Game*» (3, 34) містить 24 рядки, у 19 з яких представлено широкий спектр лексики на позначення дитячої активності:

I played a game./ I rode my bike./ I had a snack./ I took a hike./ I read a book./ I watched TV./ I built a fort./ I climbed a tree./ I surfed the web./ I played guitar./ I caught a bug/ inside a jar./ I called my friends./ I dug a hole./ I kicked a ball./ I scored a goal./ I had a swim./ I learned to skate./ I played with toys./ I stayed up late./ It's fair to say/ I do like school,/ but even more, though,/ weekends rule! (3, 34).

Зазначене дає змогу виокремити тип «витівник» як різновид «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Веселитися, відпочивати, радіти, щось витівати – усе це правила вихідного дня. Навіть назва вірша акцентує на «витівникові» як одному з типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. «Назви віршів можуть містити інформацію про тему поетичного тексту, так і настанови автора на регулювання поведінки адресата, актуалізуючи при цьому прагматичні відносини. Назви віршів корес-

пондують позицію адресанта, що корелює з очікуваннями адресата, його свідомістю, світосприйняттям і світовідчуттям» [5, 245].

«Дієслова, які називають рух і переміщення в просторі, відповідають такій ознаці англомовного дитячого поетичного дискурсу, як предметність і конкретність. Дієслова руху відповідають основним напрямом в реалізації активних дій. За допомогою дієслівної лексики поет демонструє систему дитячих дій, емоцій, переживань, почуттів, станів, тобто комплексно представляє дитячий персонаж через його дії» [6, 30].

Вірш «*Basketball's My Favorite Sport. A Funny Basketball Poem for Kids*» (3) репрезентує одночасно декілька типів «емотивного-Я»: «витівник» (*Basketball's my favorite sport./ I dribble up and down the court*), «жартівник» (*The ball goes bouncing off my toes/ and beans the teacher on the nose*), знову «витівник» (*With no one playing anymore./ I grab the ball. I shoot. I score./ I love this game! It's so much fun*), «гуморист» (*The teacher cried, but, hey - we won*).

Можемо припустити, що всі зазначені типи «емотивного-Я» об'єднуються в один спільний – «оптиміст», оскільки мати почуття гумору, вміння веселитися, жартувати, щось витівати, отже, загалом мати позитивні настанови і мотиви, тобто бути оптимістичним, підтверджує той факт, що у процесі створення дитячих поетичних текстів здійснюється деяка ідентифікація митця зі створеним ним образом – з дітьми, а діти, як відомо, «за своєю природою щасливі й оптимісти» [7, 356–357].

З урахуванням результатів спостережень за словниковими дефініціями понять «гумор», «жарт» і «витівка» доходимо висновку, що вони мають точки дотику, витікають один з одного, переплітаються й іноді майже накладаються. Гумор – це «різновид комічного, відображення смішного в життєвих явищах і людських характерах; вживається і в широкому розумінні – як взагалі сміх і почуття смішного» [15, 173]; «сказане чи зроблене для розваги, сміху; дотеп, витівка» [16, 192]; «гумор асоціюється зі сміхом» [20, 344]. Жарт – «фраза або параграф з гумористичним змістом. Може бути у формі невеликого оповідання або запитання. Жарти можуть використовувати іронію, сарказм, каламбур або інші подібні засоби» [16, 511]; «вислів, витівка, дотеп, комічна дія тощо, які викликають сміх і слугують для розваги. Експресії словесного жарту нерідко сприяють римоване мовлення, діалог, каламбур, алогізми тощо» [15, 257]. «Так багато написано про характер таких слів, як гумор, дотепність, сатира, сарказм, іронія, що буде самовпевненим і непотрібним, щоб спробувати ще більше дізнатися» [21, 252]. Отже, гумор має більш загальне значення, бо асоціюється зі сміхом, жарт – це щось, що має гумористичне змістовне наповнення, тоді як гумор і жарт мають спільну точку дотику, що їх характеризує, – витівка. Цілком логічним виявляється об'єднання типів «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета «гуморист», «жартівник», «витівник» в один більш загальний відносно окреслених – «оптиміст».

У довідковій літературі поняття «оптимізм» у загальному сенсі потрактовано як почуття (настрій,

тенденція) чогось хорошого, позитивного, сповненого надії на найкраще. Так, «оптимізм (від лат. *optimus* – найкращий) – один з двох основних видів сприйняття світу, що виражає позитивне, довірливе ставлення до нього; протистоїть песимізму. У повсякденному розумінні – це схильність бачити і підкреслювати в усіх життєвих подіях позитивні сторони, не засмучуватися через негаразди, вірити в успіх, у щасливий результат будь-якого починання та благополуччя наприкінці» [19, 563]. «Оптимізм – світосприймання, перейняте бадьорістю, життєрадісністю, твердою вірою в краще майбутнє, в успіх; протилежне песимізму» [17, 732]. «Оптимізм – філософський принцип, згідно з яким довколишня реальність є найкращим із можливих улаштувань, або що сучасний світ є найбільш завершеним і досконалим творінням. Незважаючи на наявність у світі зла, все, що в ньому здійснюється, спрямоване на благо. У повсякденному значенні оптимізм – це особливий настрій, що спонукає людину бачити в усьому лише позитивний бік і не впадати у відчай» [18, 452]. «Оптимізм – відчуття, сповнене надії та підкреслення позитивних сторін ситуації; або віра в те, що станеться щось добре [23]. «Оптимізм – тенденція бути сповненим надії і підкреслювати або думати більше про гарні сторони ситуації, а не про погані; або відчуття того, що в майбутньому добре буде частіше траплятися, ніж погане» [22]. «Оптимізм – почуття того, що все буде добре; що щось буде успішним; тенденція мати це почуття» [24]. «Оптимізм підтверджує остаточне піднесення або панування добра» [21, 421].

Усе зазначене доводить можливість виокремлення типу «оптиміст», що узагальнює такі підтипи «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета, як «гуморист», «жартівник», «витівник». Дитячі поезії Кенна Несбітта переповнені оптимістичним звучанням, життєрадісністю, позитивними мотивами та настановами, що сприяють формуванню емоційної сфери маленьких читачів.

Однією з основних характеристик поетичних текстів автора є їх конкретність. У ракурсі мовностилістичних особливостей це проявляється в переважанні іменників з конкретним значенням, дієслів на позначення рухової діяльності, якісних прикметників (на позначення розміру, кольору, форми предметів тощо), кількісних числівників; відсутності абстрактних понять; насиченості простими, односкладними або двоскладними реченнями, ускладненими однорідними членами речення, окличними і питальними конструкціями, що таким чином поповнює словник

дітей у процесі пізнання навколишнього світу. Аналіз ілюстративного матеріалу засвідчує, що «оптиміст» як тип «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета репрезентовано за допомогою названих мовностилістичних особливостей.

Мовлення дитини влаштоване відповідно до найвищих уявлень про мову і спілкування. Набір комунікативних засобів, якими володіє дитина, містить у собі деякі прогалини. Такі лакуни дитина намагається заповнити за аналогією з уже засвоєними словниковими моделями. Дитячі поетичні тексти Кенна Несбітта виявляються колоритними зразками таких словникових моделей.

Вірші автора впливають на формування світогляду і комунікативної компетенції, закладають основи становлення емоційної стійкості маленьких пізнавачів світу. Гумор, веселощі і жарти сприяють створенню легкої форми сприймання поезій Кенна Несбітта, одночасно розширюють межі багатства лексики і синтаксису мови, будують світ позитивних емоцій і систему цінностей у дітей.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Таким чином, результати роботи дають підстави вважати, що ідентичність – це явище, що конструюється в контексті дискурсивної інтеракції. Принцип емотивного конструювання як один з механізмів конструювання ідентичності проявляється в когнітивних, афективних і поведінкових компонентах, що окреслює генезис, детермінацію та репрезентацію ідентичності дитячого поета. Ідентичність дитячого поета породжується у процесі взаємодії з конкретним культурно-соціальним середовищем, де творить автор, на основі попереднього досвіду й під впливом внутрішніх стимулів. На ідентичність дитячого поета має вплив творча діяльність, що репрезентовано за допомогою мовленнєвої активності, при цьому продуктами діяльності автора постають дитячі вірші. Ідентичність зреалізовано як на рівні мови, так і на рівні емоцій, що засвідчує моделювання «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета. Проведений у роботі аналіз дає змогу виокремити узагальнений тип «емотивного-Я» ідентичності дитячого поета – «оптиміст», що охоплює такі підтипи, як «гуморист», «жартівник», «витівник».

Перспективи заявленої проблеми полягають у можливості ґрунтовного дослідження ідентичності англійського дитячого поета Кенна Несбітта (Kenn Nesbitt) з метою встановлення шляхів конструювання ідентичності сучасного дитячого поета.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бернс Р. Развитие «Я-концепции» и воспитание / Р. Бернс ; [пер. с англ. и общ. ред. В. Я. Пилиповский]. – М. : Прогресс, 1986. – 420 с.
2. Громова В. М. Конструирование идентичности в интернет-дискурсе персональных объявлений : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. М. Громова. – Ижевск, 2007. – 19 с.
3. Киселев И. Ю. Формирование идентичности в российской провинции / И. Ю. Киселев, А. Г. Смирнова. – М. ; Ярославль : Институт психологии РАН, 2001. – 152 с.
4. Матузкова О. П. Ідентичність як структура / О. П. Матузкова // Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. – 2014. – Т. 164. – С. 15–19.
5. Пікалова А. О. Проблема адресації в контексті англійського дитячого поетичного дискурсу / А. О. Пікалова // Актуальні питання іноземної філології : [наук. журн. / редкол. : І. П. Бісбук (гол. ред.) та ін.]. – Луцьк, 2018. – № 8. – С. 242–248.

6. Пікалова А. О. Специфіка змістовного простору англомовного дитячого поетичного дискурсу в проєкції на лінгвістичні особливості / А. О. Пікалова // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2018. – № 7 (321) жовтень. – С. 18–32.
7. Чуковский К. И. От двух до пяти / К. И. Чуковский. – М. : КДУ, 2005. – 400 с.
8. Шаховский В. И. Текст и его когнитивно-эмотивные метаморфозы (межкультурное понимание и лингвоэкология) / В. И. Шаховский, Ю. А. Сорокин, И. В. Томашева. – Волгоград : Перемена, 1998. – 148 с.
9. Bauman R. Language, identity, performance / Richard Bauman // Pragmatics. – 2000. – No. 10 (1). – P. 1–5.
10. Bucholtz M. Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach / Mary Bucholtz, Kira Hall // Discourse Studies. – London : SAGE Publications, 2005. – Vol. 7 (4–5). – P. 585–614.
11. Davies B. Positioning: The Discursive Production of Selves / Bronwyn Davies, Rom Harré // Journal for the Theory of Social Behaviour. – 1990. – No. 20 (1). – P. 43–63.
12. Foolen A. The expressive function of language: Towards a cognitive semantic approach / Ad Foolen // The Language of Emotions. Conceptualization, Expression and Theoretical Foundation. – Amsterdam / Philadelphia, 1997. – P. 15–32.
13. Goleman D. Emotional Intelligence. Why it can matter more than IQ / Daniel Goleman. – 10th ed. – New York ; London : Bantam Books, 2005. – 384 p.
14. Koller V. How to Analyse Collective Identity in Discourse – Textual and Contextual Parameters / Veronika Koller // Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines. – 2012. – Vol. 5 (2). – P. 19–38.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

15. Літературознавчий словник-довідник / [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремко]. – К. : Видавничий центр «Академія», 2007. – 752 с.
16. Словник української мови : в 11 тт. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1971. – Т. 2. – 550 с.
17. Словник української мови : в 11 тт. / [редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наук. думка, 1974. – Т. 5. – 840 с.
18. Філософський енциклопедичний словник : [енциклопедія] / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.
19. Философия : Энциклопедический словарь / [под ред. А. А. Ивина]. – М. : Гардарики, 2004. – 1072 с.
20. A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory / [ed. by J. A. Cuddon]. – 5th ed. – Oxford : Wiley-Blackwell, 2013. – 803 p.
21. A Dictionary of Modern English Usage / [ed. by H. W. Fowler]. – 2nd ed. – Oxford : Oxford University Press, 1983. – 749 p.
22. Cambridge Academic Content Dictionary : Reference Book with CD-ROM / [ed. by Paul Heacock]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 1156 p.
23. Cambridge Advanced Learner's Dictionary / [ed. by Colin McIntosh]. – 4th ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2013. – 1856 p.
24. Oxford Advanced Learner's Dictionary / [ed. by Joanna Turnbul]. – 8th ed. – Oxford : Oxford University Press, 2011. – 1428 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Nesbitt Kenn. The Aliens Have Landed at Our School! / Kenn Nesbitt. – New York : Running Press Adult, 2006. – 96 p.
2. Nesbitt Kenn. My Hippo Has the Hiccups: And Other Poems I Totally Made Up (A Poetry Speaks Experience) / Kenn Nesbitt. – Naperville, Illinois : Sourcebooks Jabberwocky, 2009. – 176 p.
3. Nesbitt Kenn. Revenge of the Lunch Ladies: The Hilarious Book of School Poetry Paperback / Kenn Nesbitt. – New York : Running Press Adult, 2007. – 80 p.

УДК 811.161.2'366.5(043.5)

ПРЕДИКАТИВНА РЕАЛІЗАЦІЯ НЕОЗНАЧЕНО-КІЛЬКІСНОЇ СЕМАНТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРНІЙ МОВІ

Поляк І. П.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

У статті досліджено семантичні різновиди предикатів неозначено-кількісної ознаки та неозначеної кількості-відношення, схарактеризовано їх на семантико-синтаксичному та формально-синтаксичному підрівнях, з'ясовано кількість і морфологічні ознаки підпорядкованих їм субстанційних одиниць.

Ключові слова: предикат неозначено-кількісної ознаки, предикат неозначеної кількості-відношення, суб'єкт, об'єкт, підмет, присудок, керований член речення.

Poliak I. P. Predictive implementation of undefined-quantitative semantics in the modern Ukrainian literary language. In modern Ukrainian language words with accompanying insignificance semantics are associated with predicates of undefined quantity. Due to their semantic branching, it is expedient to distinguish predicates of an undefined-quantitative feature and predicates of an undefined quantity-ratio. Indication for the quantitative revelations that are not clearly defined is common for both types. Predicates are also able to express undetected numbers clearly (primary manifestation) and the amount that constitutes a transitive zone between insignificance and significance (peripheral manifestation). Predicates of the undefined-quantitative feature mark precisely undetermined number of objects, phenomena, processes, etc. They indicate: 1) a small, not clearly defined small or less than necessary set of something; 2) insignificant-quantitative feature of objects, creatures, etc. that is enough for something; 3) a large, sometimes too large undifferentiated, precisely undetermined number of someone or something. Predictions of the undefined quantity-ratio point to a larger (the largest) or smaller (the smallest) undefined-quantitative feature of something compared to another subject or their totality. The language units of each groups and their subgroups are analyzed as markers of the semantic-syntactic and formally-syntactic sub-levels of the syntactic level. They are also reviewed in accordance with the number and formal expression of the entities that are in semantic-syntactic relations and formally-syntactic relations with them. All predicates' subgroups of undefined-quantitative feature require only one left-sided obligatory component-subject. Predicates of an undifferentiated number-ratio are different from them and predict, in addition to the subjective, the objective syntaxeme. Predicate syntaxemes on the formal-syntactic sub-level usually correlate with compounded nominal predicates, in particular their numeral, adverbial and noun models. Occasionally they are represented by a simple verbal predicate. All varieties of predicates are in a predicative relation to a subject, that is expressed in nominal or generic case. Controlled members of the sentence are revealed only in constructions that are simulated by stepped units of undefined semantics.

Key words: predicate of undefined-quantitative feature, predicate of undefined quantity-ratio, subject, object, subjective, predicate, controlled sentence member.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Трирівнева інтерпретація структурних компонентів реченнєвих побудов (семантико-синтаксична, формально-синтаксична та комунікативна), особливо активно студійована лінгвістами на зламі ХХ–ХХІ століть, засвідчила й довела свою продуктивність, продемонструвавши важливість різноаспектного дослідження мовних одиниць не тільки для синтаксису, а й для граматики загалом. Зазначений принцип аналізу превалює передусім у працях тих авторів, які сповідують ідеї функційно-категорійної граматики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У новітній лінгвоукраїністиці на таких засадах побудовані студії, у яких об'єктом дослідження обрано різні за частиномовним вираженням та валентним потенціалом предикатні синтаксеми. На цій проблемі зосередили увагу І. Р. Вихованець, К. Г. Горденська, М. Я. Плющ, А. П. Загнітко, М. В. Мірченко, Н. М. Костусяк, О. Г. Межов, І. А. Мельник, Т. Є. Масицька та ін. Їхні напрацювання демонструють цілісність опису мовного матеріалу, засвідчують важливість його інтерпретації з огляду на

функційні вияви одиниць у конкретних мовленнєвих ситуаціях. Комунікативно-прагматичний акцент сприяє подоланню хибного уявлення про предикати як засоби тільки формального плану й переконує в доцільності їхнього вивчення в площині семантичного потенціалу, трансформаційних і модифікаційних зрушень, функційної еквівалентності й, безперечно, на тлі динамізму мовної системи. Попри об'ємний лінгвістичний доробок, ознакові слова із семантикою неозначеності описані фрагментарно, переважно в контексті інших предикатів, тому порушена проблема досі є актуальною.

Формулювання мети і завдань статті. Проаналізувавши й узявши за основу методіку та дослідницький інструментарій відомих науковців, маємо на меті з'ясувати особливості предикативного вираження неозначено-кількісної семантики в сучасній українській літературній мові, специфіку семантико-синтаксичних відношень та формально-синтаксичних зв'язків у межах структур, модельованих словами вказаного різновиду.

Виклад основного матеріалу дослідження. У новітній лінгвістичній парадигмі звичним стало

розмежування двох різновидів центральних компонентів простого речення – предикатної синтаксеми, з одного боку, та присудка – з іншого, за диференційну ознаку чого править зорієнтованість на специфіку відповідно семантико-синтаксичних відношень та формально-синтаксичних зв'язків у реченні [2, 23–32]. На своєрідній кореляції предиката та присудка слушно наголошує О. Г. Межов: «Предикат не слід абсолютно ототожнювати з присудком, оскільки це одиниці різних рівнів реченнєвої структури – відповідно семантико-синтаксичного і формально-синтаксичного» [10, 52].

У сучасній українській мові частина мовних одиниць із супровідною семантикою неозначеності пов'язана з предикатами кількості, які виявляють значну значеннєву розгалуженість. У лінгвістиці існує кілька класифікацій цих ознакових слів. Одні лінгвісти їх розглядають серед предикатів стану [5, 16], інші кваліфікують як окремий клас предикатних синтаксем [2, 109–111; 8, 257–262; 10, 100–106]. Поряд із терміном *предикати кількості* наукову парадигму поповнили студії, у яких компоненти аналізованого різновиду названо *квантитативними предикатами* [10, 100–106]. Зорієнтованість на конкретний семантичний вияв дає змогу вдатися до внутрішньої диференціації предикатів неозначеної кількості. У цьому питанні також немає одностайності. Зокрема І. Р. Вихованець зазначає, що неозначено-кількісні предикати «передають точно не визначені, узагальнено-кількісні поняття. Такі поняття стосуються кількісних визначень у межах від приблизної кількості незначної репрезентації предметів до приблизних кількісних визначень їх надмірності» [2, 110]. У контексті валентності числівників цю проблему порушує Н. М. Костусяк, на переконання якої предикати розглядуваного зразка бувають двох різновидів: кількісної та кількісно-вікової ознак, що, окрім точно представлені, можуть указувати на приблизну чи недиференційовану квантитативну ознаку [8, 256–262]. Більш розгалуженою є класифікація предикатів неозначеної кількості, запропонована Н. В. Каверою. Дослідниця об'єднує їх у п'ять груп: предикати малої неозначеної кількості, предикати дуже малої неозначеної кількості з відтінком експресивності, предикати достатньої (недостатньої) кількості, предикати великої неозначеної кількості, предикати дуже великої неозначеної кількості, яку важко собі уявити [5, 16]. Групу неозначено-кількісних ознакових слів схарактеризувала й диференціювала Н. М. Ківшик. Науковець пише: «Оскільки ступінь неточності у процесі квантифікації може бути різним, розряд предикатів неозначеної кількості зазнає внутрішньої семантичної диференціації й потребує подальшого членування за основним критерієм, яке передбачає виділення таких підтипів: а) предикати приблизної кількості; б) предикати кількості-відношення; в) предикати власне неозначеної кількості. Вони передають градацію ознаки «точно не встановлена кількість»: «максимально наближена до об'єктивних даних, але не точна диференційована кількість» – «точно не з'ясована недиференційована кількість, але більша/менша ніж...» – «зовсім не встановлена недиференційована кіль-

кість» [6]. Кожна із згаданих класифікацій заслуговує на увагу й цілком прийнятна для дослідження комплексної функційно-семантичної категорії неозначеності. Водночас докладне вивчення джерельної бази дало змогу внести деякі корективи в запропоновані науковцями схеми. Схиляємося до думки, що релевантними в аналізі й диференціації предикатів неозначеної кількості є домінантність та супровідність певних семантичних ознак. З огляду на це домінантною вважаємо ознаку кількості, а неозначеність – її супровідним виявом. Поєднання вказаних кваліфікаційних параметрів слугує підґрунтям для вирізнення двох різновидів предикатів неозначеної кількості: 1) предикатів неозначено-кількісної ознаки, 2) предикатів неозначеної кількості-відношення. Оскільки лексеми цієї групи можуть мати різні за градаційними параметрами чітко не визначені кількісні вияви, то в її межах вирізняємо ще підгрупи. Водночас, на нашу думку, доречно закцентувати на випадках, де неозначеність представлена чітко, а де кількісна ознака становить перехідну зону між неозначеністю та означеністю. Крім того, мовні одиниці кожної з підгруп варто аналізувати як маркери семантико-синтаксичного та формально-синтаксичного підрівнів синтаксичного рівня, а також розглядати відповідно до кількості та формального вираження субстантивів, які перебувають із ними в семантико-синтаксичних відношеннях та формально-синтаксичних зв'язках. Зорієнтованість на всі визначені принципи аналізу уможливить створення цілісної концепції кількісної неозначеності в українській мові.

Предикати неозначено-кількісної ознаки маркують точно не окреслену кількість предметів, явищ, процесів тощо, зокрема вказують на:

1) незначну, чітко не визначену невелику чи меншу, ніж потрібно, сукупність чогось. Вираження таких синтаксем пов'язане з неозначено-кількісними числівниками *мало*, *небагато*, *кілька*, *декілька*. З-поміж них лексеми *мало*, *небагато* найбільш узагальнено позначають малу кількість чогось. Наприклад: *Допоки політика буде прибутковим видом діяльності, жінок у ній буде мало...* («День», 04. 04. 2003); *Їх (людей, які в жовтні вийшли до Ради. – І. П.) небагато, але вони є* («День», 01. 01. 2018). Від проаналізованих певною мірою відрізняються мовні одиниці *кілька*, *декілька*, які вказують на невизначену малу кількість від трьох до десяти. З огляду на наявність певного числового обмеження, хоч і точно не представленого, такі лексеми, на нашу думку, становлять перехідну зону між кількісною неозначеністю та означеністю, наприклад: *Також на Волині було кілька таких осередків* («День», 01. 01. 2018); *І таких кіл чи овалів було декілька* («День», 21. 03. 2003). У функційно-семантичній сфері неозначеності, зокрема з указівкою на менший, ніж потрібно, обсяг чогось, функціонує прислівник *замало*: *Заяв тут замало* («День», 13. 03. 2018). Порівнюючи такого зразка лексеми із їхніми аналітичними корелятами *прислівник міри і ступеня + самостійна частина мови* (пор.: *замало і дуже (надто та ін.) мало*), К. Г. Городенська вважає, що домінанту становлять одиниці, у яких «типovими

виразниками значення надмірного та неповного ступеня вияву ознаки є словотворчі префікси й суфікси, тобто синтетичні засоби» [3, 304]. Прислівник *замало*, на відміну від проаналізованих вище числівників *мало*, *небагато*, *кілька*, *декілька*, виявляє найбільше предикативне спрямування. Наприклад: *Цих грошей було замало...* («День», 31. 07. 2018). Подекуди в контекстах неозначену семантику малого вияву реалізує прийменниково-відмінкова форма відчислівникового іменника *десяток*. Специфіка такої сполуки полягає в тому, що вона засвідчує виразний значеннєвий зсув у функційно-семантичну площину означеності, наприклад: *У мене їх (ложок. – І. П.) ось ще з десяток...* («День», 09. 11. 2002). На нашу думку, осібного коментаря потребує предикатна синтаксема, репрезентована сполукою *кілька сотень*. Маркування кількох сотень, безперечно, засвідчує значну неокреслену кількість когось чи чогось. Проте зрідка подибуємо семантичні зрушення в бік експлікації невеликої кількості, про що свідчать конструкції на зразок *...а народу – всього кілька сотень* («День», 20. 11. 2017), де вказану семантику увиразнює модифікатор *всього*.

У науковій літературі за аналізу мовних одиниць зі значенням квантитативності лінгвісти звертають увагу на предикати зі «зв'язковими елементами, серед яких дієслівні невластиво-зв'язки *становити*, *дорівнювати*, *досягати/досягнути*, *налічувати*, *нараховувати*, *сягати/сягнути* та ін., та числівниково-іменниковою сполукою» [4, 100]. Окрім К. Г. Городенської, близькі міркування висловлюють також Н. М. Костусяк [8, 258, 260], О. Г. Межов [10, 112–113, 134] та ін. Схарактеризовані дослідниками моделі трапляються також у межах неозначено-кількісних предикатів аналізованого зразка, наприклад: *Розширений звіт нараховує кілька модулів...* («День», 04. 05. 2006).

Мовленнєве вираження незначної, чітко не визначеної невеликої сукупності чогось подекуди пов'язане із синкретичними неозначено-емоційними одиницями. Такі виражальні засоби мають статус вторинних, неспеціалізованих. Послугуючись ними, «мовець сигналізує про свій особливий емоційний стан, прагне якомога експресивніше передати його співрозмовникові, щоб певним чином вплинути на його поведінку» [1, 45]. Зазначене навантаження якразво проступає за умови функціонування вказаних мовних одиниць у мас-медійному просторі, де автори, використовуючи доступну та просту форми викладу, прагнуть реалізувати заплановані комунікативні стратегії, привернути увагу читача й водночас вплинути на нього, викликати певні емоції. Як відомо, емоційно-оцінне навантаження лексем чи їхніх сполук зазвичай розглядають в аспекті позитиву / негативу. Джерельна база засвідчує, що використані в тексті вторинні засоби маркування неозначено-малого вияву часто виявляють супровідну негативну конотацію, зокрема обурення, образу, розчарування, досаду. Наприклад: *...у те, що грошей в обріз, повірити неважко* («День», 30. 09. 2003); *Загалом творів про художників, тим більше – іноземних, тим більше – випущених на Україні – кіт наплакав* («День», 10. 12. 2005);

2) достатній для чогось неозначено-кількісний вияв предметів, істот та ін. У реалізації такої семантики беруть участь засвідчені в предикативній площині прислівники *досить*, *достатньо*, *удосталь (вдосталь)*. Зазначені лексеми з огляду на свій значеннєвий потенціал становлять своєрідну проміжну зону між першою групою та третьою, про яку йтиметься далі: *...газу на морози <...> досить* («День», 17. 03. 2018); *Озброєння й техніки достатньо...* («День», 24. 05. 2017); *Масової книжки у нас удосталь* («День», 28. 04. 2017);

3) на велику, подекуди надто велику недиференційовану, точно не визначену кількість когось чи чогось. Такий семантичний потенціал виявляють предикати на зразок *багато*, *чимало*, *кілька-десять*, *кількасот*, *безліч*, *сотні*, *тисячі*, *мільйони*, *мільярди*. Наприклад: *А їх (друзів. – І. П.) у Бориса було багато* («День», 04. 11. 2017); *На палубах кораблів було безліч раніше невідомих науці морських створінь* («День», 27. 02. 2008); *Їх (людей. – І. П.) сотні...* («День», 02. 01. 2014); *...їх (українців. – І. П.) тисячі...* («День», 28. 01. 2010). Аналізовані ознакові слова споріднене з предикатами першої підгрупи наявність напівзв'язок *становити*, *дорівнювати*, *досягати/досягнути*, *налічувати*, *нараховувати*, *сягати/сягнути* та ін.: *Вражаюча колекція археологічних артефактів, що нараховує кілька десятків тисяч знахідок, презентує Звенигород...* («День», 03. 08. 2018). Крім неозначено-кількісних числівників, можуть траплятися поєднання інших частин мови, наприклад: *...кількість порушень сягає тризначних чисел* («День», 08. 07. 2018); *Ікона належить до хрестоматійних пам'яток в історії українського мистецтва, а бібліографія його налічує десятки позицій...* («День», 15. 03. 2015). Спрямування до означеності експлікують предикати, структуровані означено-кількісними, рідше – дробовими числівниками чи відчислівниковими субстантивами. Водночас розгляду їх у межах категорійної зони неозначеності сприяють компоненти, що вказують на неточність, приблизність: *близько*, *понад* та ін. Наприклад: *...іранський Telegram нараховує близько 40 млн. користувачів* («День», 31. 03. 2018); *На сьогодні колекція пам'яток <...> нараховує понад 3,5 тисячі предметів* («День», 23. 04. 2018). Як і в першій підгрупі, предикати цього різновиду також подекуди виявляють супровідне емоційне забарвлення, указуючи на надмір чогось, наявність чогось ущерт, більш ніж достатньо: *Дітей тут – як маку!* («День», 04. 04. 1998); *От раніше зірок було видимо-невидимо!* («День», 18. 02. 2000).

До цієї підгрупи з огляду на семантичний потенціал варто зарахувати дієслівні предикати на позначення «надмірного кількісного збільшення осіб, тварин, предметів, явищ довкілля, що досягається, крім семантики дієслова, родовим партитивного суб'єкта і експресивністю конструкцій» [10, 119]. О. Г. Межов кваліфікує їх як динамічно-квантитативні [10, 105–106]. Наприклад: *Понаїхало міліції, пожежних, «швидкої»...* («Газета по-українськи», 22. 01. 2013).

Окрему групу становлять предикати, які вказують на більший (найбільший) чи менший (найменший)

неозначено-кількісний вияв чогось порівняно з іншим предметом чи їхньою сукупністю. Репрезентанти такої семантики обмежені словами *менше, найменше, більше, найбільше*, отожд корелюють з одиницями відповідно першої та третьої підгруп предикатів неозначено-кількісної ознаки. Поділяємо міркування тих лінгвістів, які вказані компоненти вважають маркерами предикатів кількості-відношення й пов'язують їх із категорією ступенів порівняння [9]. Водночас, на нашу думку, потребує деякого уточнення термінологічний апарат, використовуваний для маркування цього різновиду синтаксем. Оскільки вони реалізують не чітко виражену семантику, то це дає підстави позначити їх терміном *предикати неозначеної кількості-відношення*. Окреслюючи семантику вищого ступеня порівняння, Н. М. Костусяк наголошує, що пов'язані з ним слова виражають більшу міру вияву ознаки в одного її носія порівняно з іншим чи в того самого її носія, але в інший момент часу [7, 55]. Суперлативні форми експлікують найбільшу міру вияву ознаки серед певної, чітко окресленої сукупності її носіїв, серед усіх можливих її носіїв чи без зіставлення з іншими її носіями (елятивне значення) [7, 93–94]. Усі виділені й проаналізовані дослідницею семантичні відтінки виявляють стосунок до предикатів неозначеної кількості-відношення, проте найменш представлені синтаксеми найвищого ступеня з елятивним значенням: *...за лаштунками ховаються ще тьма скрипалів, юридивих і філософів, і їх там більше, аніж нас у залі* («День», 05. 07. 2018); *...звернень стає більше* («Газета по-українськи», 23. 10. 2018); *Українців найбільше серед нових іммігрантів у Чехії і Польщі* («Українська правда», 20. 11. 2012).

Семантико-синтаксичний акцент на потенційній здатності предикатів окресленого різновиду спонукає до опису прогнозованих ними субстанційних синтаксем. Для усіх підгруп слів неозначено-кількісної ознаки характерна певна спільність, оскільки вони потребують тільки одного лівобічного облігаторного компонента – суб'єкта, наприклад: *...таких книжок завжди було багато...* («День», 24. 09. 2018); *Валюти на українському ринку достатньо...* («День», 25. 02. 2015); *Людей понасходилося...* («Газета по-українськи», 25. 04. 2015); *А вуйків понаїхало* («Газета по-українськи», 22. 08. 2011); *Українська добровольча армія нараховує майже півтисячі бійців* («Газета по-українськи», 19. 10. 2018). Від них відрізняються предикати неозначеної кількості-відношення, які прогнозують, окрім суб'єктної, об'єктну синтаксему, наприклад: *Київ було більше від одеситів; ...серед розстріляних найбільше свреїв* («День», 02. 10. 2012).

Проаналізовані предикатні синтаксеми на формально-синтаксичному підрівні зазвичай корелюють зі складеними іменними присудками, зокрема їхньою числівниковою, прислівниковою та іменниковою моделями, наприклад: *Земля волає про спочинок, а нам все мало...* («День», 11. 08. 2017); *...декількох вогнищ достатньо...* («Газета по-українськи», 24. 10. 2018); *Їх (українських солдатів. – І. П.) тисячі...* («День», 23. 04. 2015);

...українських фільмів стало більше («Газета по-українськи», 24. 10. 2018). У головних компонентах такого зразка зв'язковий компонент може мати нульовий вияв або його реалізують одиниці *бути, ставати/стати* та ін. Периферію формують транспоновані зі сфери дієслова напівзв'язки *налічувати, нараховувати, сягати/сягнути* тощо: *Вартість найдорожчих(ноутбуків. – І. П.) сягає більш ніж 100 тис. грн.* («Газета по-українськи», 22. 06. 2018). Зрідка натрапляємо на маркери з неозначеною семантикою, на формально-синтаксичному підрівні представлені простим дієслівним присудком, наприклад: *Саме в ювілей наїхало безліч людей* («День», 16. 01. 2003). Обидва різновиди зв'язкових компонентів реалізують низку морфологічних категорійних значень, зокрема часу, способу, у деяких випадках виду й особи, наприклад: *...наїхало багато пожежних машин* («День», 13. 01. 2017); *Фонд нараховує більше 450 шкіль* («Газета по-українськи», 09. 10. 2018); *Допоки політика буде прибутковим видом діяльності, жінок у ній буде мало...* («День», 04. 04. 2003). Розглянуті присудкові компоненти споріднює їхній предикативний зв'язок із підметом, експлікованим називним чи родовим відмінками. Принагідно зазначимо, що ми сповідуємо концепцію тих науковців, які, крім називного, маркером підметової сфери вважають родовий [2, 111; 9, 6]. Така інтерпретація формального вираження лівобічного головного члена речення, на переконання Н. М. Костусяк, «відбиває еволюцію поглядів на морфологічне маркування зазначеної формально-синтаксичної позиції через відкинення поширених у традиційній лінгвістиці стереотипів про називний відмінок, що тривалий час вважали єдиним репрезентантом цього головного члена речення» [9, 6]. З огляду на структурні параметри підмети можуть бути простими та складеними, пор.: *...їмні теж удо-сталь* («День», 18. 05. 2018); *Молока стає більше* («Газета по-українськи», 22. 10. 2018) і *...пам'ятаю, скільки представників спецслужб наїхало у село...* («День», 06. 05. 2008). Керовані члени речення засвідчені в конструкціях, модельованих ступеньованими одиницями неозначеної семантики. У такому разі семантично передбачені компаративом правобічні компоненти маркують аналітичні сполуки *від* + родовий відмінок, *за* + знахідний відмінок, *порівняно з* + орудний відмінок, еквівалент керованого члена речення – підрядна порівняльна частина, приєднана сполучниками *ніж* чи *як*, або вони мають нульовий вияв: *Тролейбусів менше від маршруток; Студентів більше за викладачів; Першокурсників більше порівняно з випускниками; ...будівель стало більше* («Газета по-українськи», 26. 10. 2018). Досліджена джерельна база засвідчила деяке порушення норм функціонування компаративних прислівників. Наприклад, у контексті *Найчастіше про бажання переїзду за кордон зазначали учасники дослідження віком до 35 років. Серед них більше чоловіків* («Українська правда», 15. 03. 2018) предикат *більше* потрібно замінити на *найбільше*, оскільки він реалізує порівняння неозначено-кількісного вияву суб'єкта не з одним

об'єктом, а з їхньою сукупністю (учасниками), а це, як відомо, є кваліфікаційною ознакою суперлативів. Значно частіше імпліцитне вираження характерне для керованих членів речення, підпорядкованих суперлативним присудкам, зрідка їх репрезентують аналітичні одиниці на зразок з (із), серед + родовий відмінок, у (в), на + місцевий відмінок: *Фальшивих гривень найбільше серед соток* («Газета по-українськи», 11. 07. 2012); *Дівчат найбільше на факультеті*.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, до предикатів неозначеної кількості належать: 1) предикати неозначено-кількісної ознаки, які маркують точно не окреслену

кількість предметів, явищ, процесів тощо, відбиваючи градацію від їхньої невеликої до надто великої сукупності, і які для реалізації свого змісту потребують тільки суб'єкта-підмета; 2) предикати неозначеної кількості-відношення, які вказують на більший (найбільший) чи менший (найменший) вияв когось (чогось) порівняно з іншим предметом або їхньою сукупністю і прогнозують суб'єкту й об'єкту синтаксеми. На формально-синтаксичному підрівні такі ознакові слова співвідносні переважно зі складеним іменним присудком, рідше – простим дієслівним. Перспективу дослідження вбачаємо в докладному вивченні семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної спеціалізації предикатів неозначеної кількісно-вікової ознаки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баган М. П. Категорія заперечення в українській мові: функціонально-семантичні та етнолінгвістичні вияви : [монографія] / М. П. Баган. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 376 с.
2. Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови : [монографія] / І. Р. Вихованець. – К. : Наук. думка, 1992. – 222 с.
3. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови : [академ. граматики української мови] / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Університетське вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
4. Городенська К. Г. Кореляція синтаксичних категорій предикатності і предикативності в українській мові / К. Г. Городенська // Проблеми сучасної функційно-категорійної граматики : [зб. наук. праць на пошану члена-кореспондента НАН України Івана Романовича Вихованця / укл. : А. Загнітко (наук. ред.) та ін.]. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж» (донецьке відділення), 2010. – С. 89–105.
5. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – К., 2008. – 22 с.
6. Ківшик Н. М. Семантична диференціація предикатів кількості / Н. М. Ківшик // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика» : [зб. наук. праць]. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2008. – Вип. VI. – С. 43–49.
7. Костусяк Н. М. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 179 с.
8. Костусяк Н. М. Структура міжривневих категорій сучасної української мови : [монографія] / Н. М. Костусяк. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 452 с.
9. Костусяк Н. М. Формально-синтаксична валентність синтаксично вербалізованих відчислівникових дериватів / Н. М. Костусяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. Михайла Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : [зб. наук. праць / гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ВДПУ, 2013. – Вип. 18. – С. 3–9.
10. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : [монографія] / О. Г. Межов. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 464 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Газета по-українськи, м. Київ. 2011–2018.
День (щотижнева всеукраїнська газета), м. Київ. 1998–2018
Українська правда (Інтернет-газета). 2012–2018.

РИСИ ГІБРИДНОСТІ У ЖАНРІ ТВІТІНГ В АНГЛОМОВНІЙ ІНТЕРНЕТ-КОМУНІКАЦІЇ

Полякова Т. Л.

Харківський національний технічний університет
сільського господарства імені П. Василенка

Статтю присвячено дослідженню питань розвитку інтернет-комунікації. Як наслідок появи інтернет-комунікації, поширення набули інтернет-жанри і мова, що обслуговує цю сферу комунікації. Прикладом інтернет-жанрів є твітінг. У роботі розглянуто основні риси гібридності жанру твітінг. З'ясовано, що вони включають в себе комбінацію двох традиційних форм мови – усної і писемної; синхронний і асинхронний характер комунікації; можливість реалізовувати різні комунікативні функції; високий рівень мультимедійності.

Ключові слова: інтернет-комунікація, інтернет-жанри, твітінг, гібридність, усна і писемна форма мови, комунікативні функції, мультимедійність.

Poliakova T. L. Features of hybridity in twitting in the English-speaking Internet-communication. The article addresses the issues of studying Internet-communication and digital genres, an example of which is tweeting. The language serving Internet-communication has become the subject of research of a new field of linguistics – Internet-linguistics and Internet genres – the subject of research of digital genre studying.

The paper discusses the main features of hybridity of the genre twitting in English Internet-communication. They cover, first of all, the combination of two traditional forms of speech – oral and written. It is closely connected with another display of hybridity in twitting – simultaneously synchronous and asynchronous nature of communication. The main characteristics of the written speech in the genre cover the ability to communicate mainly by means of graphic symbols, remoteness of communicants, absence of the visual contact, presence of hypertext and the ability to correct the text. The peculiarities of the verbal component of the genre, which cannot be attributed to the written speech, cover such characteristics as the use of smileys and emoticons; multiple usage of punctuation marks; writing words and sentences with capital letters; multiple usage of letters in words; alphanumeric spelling of words.

However, in Internet-communication, these forms of speech are closely interconnected with each other, and, despite their unity, they are characterized by their own unique features, which makes it possible to speak about the emergence of a new hybrid form of speech – oral-written.

Another feature of hybridity in twitting is its ability to realize various communicative functions in one message.

There is also such feature of hybridity as a high level of multimedia content – the possibility to use both verbal texts consisting of words and sentences, and graphic elements, animation, photos, audio and video information.

Thus, the development of Internet technologies opens up new opportunities in the field of communication, forms a number of problems to be solved by linguists. One of them is the problem of defining the criteria for identifying digital genres, their analysis and studying the peculiarities of the language functioning in a new communicative environment under the influence of Internet technologies.

Key words: Internet-communication, digital genres, twitting, hybridity, spoken and written speech, communicative functions, multimediality.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Період кінця ХХ – початку ХХІ ст. безсумнівно вважають періодом глобальних перетворень, часом інформаційних технологій – їх появою, стрімким розвитком і проникненням в усі сфери життя сучасної людини. Не залишилася осторонь і сфера комунікації. Сучасна людина вже не уявляє свого життя без спілкування в соціальних мережах, чатах, форумах, без ведення блогів і мікроблогів. Таким чином, розвиток мережі Інтернет, інформаційних технологій та різноманітних інтернет-сервісів, що з'явилися на їх основі, зумовили постання нового виду комунікації – комп'ютерно-опосередкованої комунікації. Термін *комп'ютерно-опосередкована комунікація* почали використовувати в зарубіжній лінгвістиці в 1990-х роках після його вживання в роботі Н. Барон [4] та в назві електронного видання *the Journal of Computer-Mediated Communication* [6, 1] і послуговувалися ним аж до

виникнення поняття *інтернет-комунікації*. Він термінологічно закріпив традицію дослідження спілкування за допомогою комп'ютера та Інтернету [3, 13].

Однак поява Інтернету привела до виникнення не тільки глобального інформаційного середовища, нового комунікативного простору, особливих віртуальних, мережевих спільнот, культури, але також і мови, що обслуговує цей новий сегмент соціальної реальності і яка стала предметом дослідження нової галузі мовознавства – *інтернет-лінгвістики* [6].

Як показує **аналіз останніх досліджень і публікацій**, початком вивчення інтернет-комунікації можна назвати роботу з аналізу комунікації, яка відбувалася в одній з перших експериментальних комп'ютерних мереж в кінці 1970-х років [10]. Крім того, у фокусі уваги вчених були питання вивчення соціальних і психологічних аспектів комп'ютерно-опосередкованої комунікації [11], дослідження особливостей комунікації під впливом технологій [14],

лінгвістичні аспекти вивчення комунікації в мережі Інтернет [3; 6; 8; 15], тому що з розвитком високих технологій стало можливим говорити про появу особливого функціонального різновиду мови – мови, що обслуговує електронні засоби комунікації, до яких передусім відносять мову Інтернету.

У термінології Д. Кристала «електронну мову», якою послуговуються в Інтернеті, тлумачать як *Netspeak*. На думку дослідника, *Netspeak* є різновидом мови з властивими їй особливостями на графічному, лексичному і синтаксичному рівнях (жаргонізми, скорочення, спеціальна комп'ютерна лексика тощо), для якого характерне використання особливих семіотичних утворень – смайлів [5, 24–48]. В англійській науковій літературі для позначення мови Інтернету слугують також терміни *e-language*, *e-talk*, *wired-style*, *geekspeak*, *netspeak*, *Internet language*, *computer-mediated language*, *computer-mediated discourse*, *online discourse*, *electronic discourse* та ін. [5; 7].

Існує багато причин, чому мову засобів електронної комунікації вважають функціональним різновидом мови. Одна з них – це те, що вона ініціювала виникнення нової системи мультимедійних жанрів та жанрових форматів і в результаті сприяла розвитку нового напрямку в теорії конвенціональних жанрів – віртуального жанрознавства [2, 791–793], центром уваги якого є дослідження загальнотеоретичних питань вивчення жанрів Інтернету [3, 21–27].

Серед піонерів дослідження інтернет-жанрів, що беруть свій початок в 1990-х роках, були Дж. М. Свейлс [17], Дж. І. Йейтс, В. Дж. Орліковський [18], які у своєму аналізі жанру електронної пошти вказали на особливості його технічного формату і норм використання. Опис окремих інтернет-жанрів подибуємо в роботах Н. Мейнор [12], Г. Майерс [13].

Дослідження жанрової системи в сфері інтернет-комунікації є досить складним процесом, тому що жанрова форма ніколи не існує як статична нейтральна форма. Навпаки, жанри в мережі Інтернет внаслідок впливу технологій постійно видозмінюються, з'являються нові, зникають старі, що впливає на мову, яка їх обслуговує.

Прикладом нових інтернет-жанрів є твітінг, який визначаємо як інтернет-жанр, що забезпечує спілкування за допомогою інтернет-сервісу Твіттер. Його основна комунікативна одиниця – твіт, тобто повідомлення у формі короткого тексту, обмеженого 280 знаками.

Твіттер як один з найбільш популярних на сьогодні інтернет-сервісів був заснований 2006 року колективом співробітників компанії *Odeo* (США). Твіттер відрізняє швидкість створення домашньої сторінки, наявність зручної пошукової системи в межах усіх слів і словосполучень, поширених у його просторі.

Однак не тільки звичайні користувачі активно використовують Твіттер як майданчик для міжособистісного спілкування. Свої акаунти в Твіттері мають найбільші світові компанії – *Dell*, *Whole Foods Market*, *Zappos*, *JetBlue*, *Comcast*, *New York Times*, *Southwest Airlines* та ін. Основними цілями

використання Твіттера в діловій сфері є інформування користувачів про вихід нової продукції, здійснення зворотного зв'язку з клієнтами, пошук нових партнерів та ін.

Відзначено широке використання ресурсів соціальної мережі Твіттер найбільшими у світі навчальними закладами. Так, свої сторінки у Твіттері мають такі університети, як *Harvard University*, *Massachusetts Institute of Technology (MIT)*, *Stanford University*, *Yale University*, *Ohio State University*, *Princeton University* і багато інших. У сфері освіти Твіттер став важливим і ефективним інструментом залучення учнів до роботи як в умовах дистанційної, так і традиційної освіти.

Не залишилися осторонь і сфера політики. Серед десяти найбільш популярних за кількістю користувачів у Твіттері акаунтів американських політичних діячів акаунти Д. Трампа, Б. Обами, Х. Клінтона, Б. Клінтона та ін. Політики широко використовують Твіттер для зв'язку з громадськістю, просування свого політичного іміджу, тобто використовують його як прес-центр для зв'язку з громадянами, що особливо важливо при проведенні передвиборчих кампаній. Цей інтернет-сервіс дозволяє збільшувати електорат, створювати групи підтримки політичних діячів, викладати останні новини, аудіо та відеоматеріали, налагоджувати контакти з прихильниками з різних штатів, країн.

Проведений аналіз інтернет-жанру твітінг, сформованого на основі сервісу Твіттер, дав змогу виділити такі його основні характеристики:

- високий рівень інтерактивності [16] – залишені на сайті твіти користувачів формують публічно доступну стрічку повідомлень;
- можливість використовувати цитати інших користувачів – ретвіти (англ. *retweets*);
- повідомлення можуть бути присвячені обговоренню конкретної теми;
- можливість висловлювати основну думку в повідомленні (не більше 280 символів), що особливо зручно, коли повідомлення надіслане, наприклад, з мобільного пристрою;
- високий рівень оперативності – користувач може почати спілкуватися в Твіттері відразу ж після реєстрації;
- високий рівень мультимедійності – параметр, що полягає в одночасному використанні в процесі комунікації як вербального тексту, який складається зі слів і речень, так і графічних елементів, анімації, фотографій, аудіо та відеоінформації;
- наявність зручної пошукової системи у межах усіх слів і словосполучень, які поширені в Твіттері;
- можливість адресувати повідомлення або групі осіб, обраних користувачем, або відкритій аудиторії;
- можливість спілкування як в синхронному, так і в асинхронному режимі;
- гібридність.

Отже, велика популярність інтернет-жанру твітінг серед користувачів в усіх сферах сучасного суспільства, з одного боку, та недостатня вивченість деяких лінгвістичних особливостей жанру, – з іншого, і зумовили **актуальність** пропонованої розвідки.

Формулювання мети і завдань статті. Завданням дослідження є спроба розглянути основні особливості гібридності в жанрі твітінг в англomовній інтернет-комунікації. Відповідно до завдання в роботі використано загальнонаукові методи дослідження, що включають в себе метод аналізу інформації – для виділення основних напрямків дослідження інтернет-лінгвістики і віртуального жанрознавства; метод порівняння – для встановлення основних подібностей і відмінностей мовного оформлення твітів в інтернет-комунікації; метод опису, що дає змогу порівнювати, узагальнювати і класифікувати мовний матеріал – близько 1000 повідомлень, які використовуються у сфері побутової міжособистісної комунікації, а також в освітній, політичній, економічній сферах; метод інтерпретації – для виявлення основної ідеї автора; елементи кількісного підрахунку – для визначення кількісного співвідношення засобів реалізації повідомлень інтернет-жанру твітінг.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поява інтернет-технологій *веба 2.0*, до основних рис комунікативних сервісів якого можна віднести соціальну взаємодію і створення користувацького контенту [9], привело до виникнення *жанрів 2.0*. Серед цих жанрів стали з'являтися і гібридні жанри, які не мають своїх паперових аналогів та скоріше є «чистими» продуктами інтернет-технологій [1, 12]. Вплив інтернет-технологій у цих жанрах досить великий, за рахунок чого вони вирізняються високим ступенем креалізованості, гіпертекстуальності, оперативності, інтерактивності. До таких нових гібридних жанрів 2.0 можна віднести і твітінг.

Отримані результати показують, що гібридність як найважливіша особливість жанру твітінг, яка також характеризує інтернет-комунікацію в цілому, становить передусім поєднання рис двох традиційних форм мови – усної і писемної.

Аналіз цих форм мовлення тісно пов'язаний ще з одним проявом гібридності в жанрі твітінг – одночасно синхронним і асинхронним характером комунікації. Користувачі можуть обмінюватися повідомленнями як в режимі реального часу, так і бути розділеними в часі, тобто повідомлення та коментарі до них надходять за тривалий відтинок часу.

Серед основних характеристик писемного мовлення інтернет-жанру твітінг – здійснення комунікації в основному за допомогою письмових знаків, дистантність комунікантів, відсутність візуального контакту, наявність гіпертексту і можливість виправляти текст повідомлення.

До особливостей вербального складника жанру, відмінних від писемної мови, належать: використання смайликів і емотиконів; багаторазові розділові знаки з метою передачі емоційного стану автора, вираження емпатичного наголосу, передачі темпу мови або гучності; написання слів і речень із заголовних букв; кількаразове повторення у слові літери; буквено-складове і буквено-цифрове написання слів.

Однак в умовах інтернет-комунікації ці форми мови тісно пов'язані між собою і, незважаючи на їх єдність, відрізняються притаманними кожній з них

характерними ознаками, що дає підстави висновувати про виникнення нового різновиду форми мови – усно-писемної. Мова, яка обслуговує інтернет-комунікацію, реалізуючи писемну форму існування мови, демонструє тенденцію до гібридизації з усною формою, що приводить до формування гібридної усно-писемної форми існування мови.

На ступінь наближеності до усної форми комунікації в жанрі твітінг впливає можливість синхронного спілкування, яка збільшує емоційний характер комунікації, її розмовність і, таким чином, наближає формально писемний характер спілкування до усної форми існування мови.

Ступінь превалювання рис усної / писемної мови в жанрі твітінг детермінований і сферою використання цього жанру – міжособистісна, політична, освітня, ділова.

Зі збільшенням темпу обміну твітами в досліджуваному жанрі зростає ступінь синхронності комунікації, від чого залежить вибір мовних засобів на всіх мовних рівнях. Так, на графічному рівні спостережено використання багаторазових знаків пунктуації, метою яких є інтонаційне виділення висловлювання, передача емоційного стану автора (*#GoDevils!! 2nd win in a row!! Congratulations!*); написання великими літерами деяких слів, груп слів і цілих речень з метою імітації певних просодичних явищ (підвищений тон, бажання акцентувати найбільш важливу, з погляду автора, інформацію) (*WARNING. In 15 minutes, you will see some serious action.*); кількаразове повторення в слові літери (*#7 – \$ 15 million to establish a new grant program to "improve" the U.S. sheep industry. A ba-a-a-a-a-d idea.*). З огляду на відсутність візуального контакту в досліджуваному жанрі, неможливість передати настрій, гучність голосу, тон голосу, ритм, послугоування цими мовними засобами сприяє, хоч і незначною мірою, компенсації названих просодичних явищ.

На лексичному рівні виявом емоційності висловлювання, яка властива усній мові, є використання слів, що мають тільки емоційно-експресивне значення (*Ummm, HaHa, Ha, Ugh, Wow* та ін.), у словотворі – буквено-складове (*btwn – between, ur – your*) і буквено-цифрове написання слів (*in2 – into, 2day – today*).

Мовну експресію в синтаксичній організації експлікують окличні речення; риторичні запитання, які є також важливим засобом діалогізації і сприяють зближенню автора з іншими користувачами; імперативні конструкції; неповні (номінативні) речення, основою яких є ядерний компонент, виражений іменником (*Gr8 day!*); еліптичні речення з опущеними як одним, так і обома головними членами речення (*Looking forward to speaking at #GOP2012 in a few moments – should be fun!*); інверсія (*As president, I will stand up and protect religious freedom whenever it is threatened*), парцеляція, повтори.

Використання всіх перелічених мовних засобів сприяє втіленню в писемній мові ознак усного мовлення.

Наступною ознакою гібридності жанру твітінг є його можливість реалізовувати різні комунікативні функції. В одному твіті можуть поєднуватися кілька

комунікативних функцій. Так, наприклад, у твіті політичної спрямованості одночасно з доміантними інформативною функцією і функцією персуазивного мовного впливу помітними є пов'язані з ними апелятивна, сугестивна функції, а також елементи фатичної функції. Ступінь прояву тієї чи іншої функції знову ж таки залежить від сфери використання жанру. Безсумнівно, велику роль в досліджуваному жанрі відіграє культуруотворювальна функція, оскільки поява мікроблогінгу Твіттер зумовила виникнення своєрідної мережевої спільноти, члени якої об'єднуються в групи за інтересами, регулярно стежать за твітами користувачів, які їх цікавлять, ведуть з ними дискусії з різних питань.

Ще однією ознакою гібридності жанру твітінг є високий рівень мультимедійності – можливості одночасного використання в процесі комунікації як вербального тексту, що складається зі слів і речень, так і графічних елементів, анімації, фотографій, аудіо та відеоінформації, які слугують важливим засобом візуалізації контенту, що вкрай важливо з огляду на обмежений розмір повідомлень в жанрі твітінг (до 280 знаків).

Висновки та перспективи подальших досліджень. На основі проведеного аналізу доходимо

висновку, що нове комунікативне середовище, яким став Інтернет, послугувало своєрідним середовищем виникнення різних інтернет-жанрів, до яких належить і твітінг. Особливості мовного оформлення інтернет-жанрів не могли не зацікавити вчених-лінгвістів. Проблема гібридизації жанрів інтернет-комунікації є складною і суперечливою. Як показало дослідження, усі жанри в комунікативному просторі Інтернету можна розділити на жанри із синхронним і асинхронним характером комунікації, які по-різному відображають ступінь гібридності усної і писемної форми мови в мережі Інтернет. Важливим виявом її є також можливість реалізовувати різні комунікативні функції в одному повідомленні та одночасно використовувати в процесі комунікації як вербальний текст, так і графічні елементи, посилання на фотографії, аудіоінформацію та відеоролики.

Розвиток інтернет-технологій відкриває нові можливості в сфері комунікації, формує ряд проблем, які належить вирішити ученим-лінгвістам. Однією з них є проблема визначення критеріїв для виокремлення інтернет-жанрів, їх аналіз, вивчення особливостей функціонування мови в новому комунікативному середовищі під впливом інтернет-технологій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е. И. Информационно-коммуникативное общество в гендерном измерении : [монография] / Е. И. Горошко. – Х. : ФЛП Либуркина Л. М., 2009. – 816 с.
2. Иванов Л. Ю. Язык в электронных средствах коммуникации / Л. Ю. Иванов // Культура русской речи : [энциклопед. слов.-справ.] / под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – М. : Флинта – Наука, 2003. – С. 791–793.
3. Щипицина Л. Ю. Компьютерно-опосредованная коммуникация. Лингвистический аспект анализа : [монография] / Л. Ю. Щипицина. – М. : КРАСАНД, 2010. – 296 с.
4. Baron N. S. Computer mediated communication as a force in language change / N. S. Baron // Visible Language. – 1984. – XVIII (2). – P. 118–141.
5. Crystal D. Language and the Internet / David Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
6. Crystal D. Internet Linguistics : A Student Guide / David Crystal. – London and New York : Routledge. Taylor & Francis Group, 2011. – 179 p.
7. Herring S. C. Language and the Internet [Electronic resource] / S. C. Herring // International Encyclopedia of Communication / [ed. by W. Donsbach]. – 2008. – P. 2640–2645. – Access mode : <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/ig.inet.pdf>.
8. Herring S. C. Grammar and Electronic Communication [Electronic resource] / S. C. Herring // Encyclopedia of applied linguistics / [ed. by C. Chapelle]. – Hoboken, NJ : Wiley-Blackwell. Preprint, 2012. – Access mode : <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/e-grammar.2011.pdf>.
9. Herring S. C. Handbook of pragmatics of computer-mediated communication / Susan C. Herring, Dieter Stein, Tuija Virtanen. – Berlin : Mouton, 2013. – 758 p.
10. Hiltz S. R. The network nation : Human communication via computer / S. R. Hiltz, Murray Turoff. – MIT Press Cambridge, MA, USA, 1993. – 589 p.
11. Kiesler S. Social psychological aspects of computer-mediated communication / Sara Kiesler, Jane Seigel, Timothy W. McGuire // American Psychologist. – 1984. – Issue 39 (10). – P. 1123–1134.
12. Maynor N. The language of electronic mail : Written speech? / Natalie Maynor // Centennial usage studies // Publications of the American Dialect Society Series / Michael Montgomery & Greta D. Little (eds.). – Tuscaloosa : the University of Alabama Press, 1994. – Vol. 78. – Issue 1. – P. 48–54.
13. Myers G. The discourse of blogs and wikis / Greg Myers. – London Continuum, 2010. – 180 p.
14. Rice R. E. The new media: communication, research and technology / R. E. Rice & Associates. – Beverly Hills, CA : Sage, 1984.
15. Selfe C. L. Literate Lives in the Information Age: Narratives of Literacy from the Unites States / C. L. Selfe, G. E. Hawisher. – Lawrence Erlbaum Associates Mahwah, New Jersey, USA, 2004. – 259 p.
16. Stromer-Galley J. Interactivity-as-product and interactivity-as-process / Jennifer Stromer-Galley // The Information Society. – Taylor & Francis Inc., 2004. – No. 20. – P. 391–394.
17. Swales J. M. Genre Analysis – English in academic and research settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 274 p.
18. Yates J. Genres of Organizational Communication : A Structural Approach to Studying Communication and Media / Joanne Yates, Wanda J. Orlikowski // Academy of Management Review. – 1992. – Vol. 17. – No. 2. – P. 299–326.

К ВОПРОСУ О СКЛОНЯЕМОСТИ ИЗВЕСТНЫХ ГОРОДСКИХ НАЗВАНИЙ НА СОГЛАСНЫЙ И НА -А В ФУНКЦИИ ПРИЛОЖЕНИЯ

Попова А. И.

Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет

У статті порушено проблему узуальних умов відмінювання та невідмінювання в сучасній російській мові відомих назв міст на приголосний і на -а у функції прикладки. Окреслено причини наявності саме такого відмінювання та доведено залежність невідмінювання та відмінювання таких назв від потреб відповідно в офіційній та неофіційній комунікації.

Ключові слова: назва міста, функція прикладки, відмінюваність, комунікація, офіційність-неофіційність.

Popova A. The Issue of Declension of Well-known Urban Names Finished with Consonants or -a in the Function of Apposition. The questions of declining of primordial and borrowed nouns in the Russian language in general and city names, in particular, have been attracting the attention of researchers for a long time because the Russian language is inflectional and synthetic by its classification status, consequently any noun must be declined. Well-known Russian-language names of cities finished with consonants or -a in the function of apposition take the form of a generalizing word. The exception to the rule is military and topographers' speech, for which the accuracy of the settlement name is the highest in case of using the form of the nominative case. However, there are cases when the well-known Russian city names finished with consonants and -a are not declined in the apposition function. The article deals with studying the usual conditions of declension and non-declension of well-known city names finished with consonants and -a in the apposition function in the modern Russian language and explaining the reasons for this inclining tendency existence. The absence of such studies in modern Russian orthology justifies the study relevance. The names of regional and some district centers of Ukraine were chosen as examples. The study was based on contexts in which these names were used in the apposition function. The contexts were found using the search engines of the National Corpus of the Russian Language and GOOGLE.

The article justifies that the city names used in the apposition function are inclined and are not, respectively, communicative informality and formality, whose necessity is the reason for such usage.

Key words: city names, apposition function, ability to decline, communication, informality / formality.

Постановка проблемы и обоснование актуальности ее исследования. Вопросы склоняемости в русском языке исконных и заимствованных существительных в целом и названий городов в частности нередко привлекали внимание исследователей по той причине, что в этом флективно-синтетическом по своему классификационному статусу языке должно склоняться любое существительное. Закономерности склонения-несклонения таких названий, а также аббревиатур, собственных имен и составных слов интересовали таких известных ученых, как Я. К. Грот, С. И. Ожегов, А. А. Реформатский, Л. А. Булаховский, В. В. Виноградов, Д. Э. Розенталь, А. В. Суперанская, Л. П. Калауцкая, Л. К. Граудина и многие другие. Ссылки на соответствующие работы указанных авторов содержатся в обобщающей работе Л. К. Граудиной [4, 200–204], на которую наряду с работами в ней не отмеченными мы опираемся в дальнейшем.

Анализ последних исследований и публикаций. В отношении склоняемости городских названий в сочетаниях с родовым названием *город* в современном русском языке существует вполне единое бинарное предписание: хорошо известные русскоязычные названия городов на -а и на согласный в функции приложения принимают форму обобщающего слова, например *в городе Полтаве, в городе Харькове; городом Полтавой, городом Харьковом* [4, 200–201] (вполне понятное исключение –

речь военных и топографов, для которых точность наименования населенного пункта является наибольшей в форме именительного падежа [4, 201]), а малоизвестные иностранные городские названия в функции приложения часто не склоняются, в том числе по причине официальности ситуаций их употребления, но, по мере того как они становятся все более известными, они в этой функции склонение обретают, например *в городе Лусака, к городу Ниамей*, но *в городе Хиросиме, к городу Вашингтону* [4, 206–208]. «Иностранность несклоняемости» в таких случаях С. Л. Попов называет «русской грамматической катаканой», то есть соотносит ее функцию с японской азбукой, которой намеренно пишут в основном заимствования в пуристическом стремлении избежать их смешения с лексикой исконно японской [2; 6, 32], однако автор ничего не сообщает о широко наблюдаемых в узусе случаях, когда в функции приложения не склоняются хорошо известные русскоязычные названия городов на -а и на согласный, например *в городе Харьков, к городу Полтава*. Л. К. Граудина упоминает возможность такого несклонения, но полагает, что оно является следствием влияния «профессионально-терминологической речи», то есть речи упомянутых выше военных и топографов [4, 201]. Попытку объяснить причину такого узуального явления в рамках современной антропоцентрической лингвистической, в особенности когнитивнолингвистической,

парадигмы можно только приветствовать (еще Аристотель писал: «Знать, что *есть*, и знать, *почему* есть, – это различное знание...» [3, 280]) [5, 25]. Однако констатацию столь сильного влияния на широкий узус речи достаточно ограниченной группы носителей языка вряд ли можно признать корректной.

Формулировка целей и задач статьи. Целью настоящей статьи является изучение узуальных условий склонения и несклонения в современном русском языке известных городских названий на согласный и на *-а* в функции приложения и объяснение причины существования именно такой их склоняемости. **Задача** исследования – описать различные случаи употребления склоняемых и несклоняемых форм названий городов с родовым словом. Отсутствие подобных исследований в современной русской ортологии делает заявленное изучение вполне актуальным. В качестве примеров выбраны названия административных и некоторых районных центров Украины.

Изложение основного материала исследования. Выбор названий именно этих, достаточно известных городов исключает объяснение их несклонения в функции приложения малоизвестностью. Остается предположить, что данное несклонение обусловлено до сих пор не признанной в русской ортологии узуальной официальностью ситуации. В таком случае, по логическому закону исключенного третьего, склонение таких названий в указанной функции должно быть, напротив, обусловлено узуальной неофициальностью ситуации. Важно признать, что стремление сохранить название города в функции приложения несклоняемым в официальной ситуации идентично упомянутому выше аналогичному стремлению военных и картографов, поскольку их деятельность вполне вписывается в ситуацию официоза (стремление не спутать в форме *в городе Иванове* города *Иванов* и *Иваново* возвышает обусловленную таким стремлением коммуникацию над обыденностной частотной омоформичной путаницей, то есть делает такую коммуникацию более официальной), о чем Л. К. Граудина умалчивает, как не пишет и о каких-либо причинах описываемого употребления, сообщая лишь о том, что «в профессиональной речи военных и топографов укоренился обычай географические наименования употреблять в исходной форме (несклоняемой)» и что именно в функции приложения «под влиянием профессионально-терминологической речи несклоняемость географических названий проникла и широко распространилась в современной публицистической, газетной и телевизионной речи» [4, 201]. Однако логично предположить, что русские названия восточнославянских городов не склоняются в функции приложения не потому, что на речь среднестатистических носителей языка влияет речь не склоняющих такие названия военных и картографов, как предлагает считать Л. К. Граудина, а потому, что у среднестатистических носителей языка могут быть свои коммуникативные потребности несклонения таких названий в других разновидностях официальной коммуникации. Не забывая о том, что в естественных языках далеко не все их категории подчиняются жестким законам формальной логики,

проверим дееспособность сформулированной таким образом гипотезы, рассмотрев узуальные особенности эмпирически достоверных примеров употребления указанных названий в контекстах, найденных при помощи поисковых систем Национального корпуса русского языка и GOOGLE.

1. Неофициальные употребления: склоняемость.

Склоняемость исследуемых названий в функции приложения широко представлена в различных неофициальных жанрах коммуникации.

Прежде всего такие употребления весьма частотны в обычных бытийных предложениях, в том числе новостных и публицистических, повествующих о каких-то событиях или явлениях и на официальность не претендующих:

27-го декабря директор колонии для малолетних преступников познакомил приезжих из города Чернигова с работами юных преступников... [В исправительной колонии для малолетних преступников (1916)].

Вспомните хотя бы кинофильм «Чертова дюжина» («Фитиль» № 12) – внешне безыскусственный рассказ о грязных махинаторах из города Николаева [Р. Уралов. «Фитиль» разгорелся (1964)].

Более того, здесь расположены не только главные новости Украины и мира, но и вся необходимая и полезная информация по городу Харькову [https://allkharkov.ua/news/].

В дошкольных учебных учреждениях города проходит фестиваль детского творчества „Ми крапки з криничі роду“, посвященный 235-летию г. Мариуполя... [http://archive.marsovet.org.ua/news/show/id/2858].

19 апреля исполнительный комитет Ивано-Франковского городского совета утвердил пока только проект программы празднования 356-й годовщины со дня основания города Ивано-Франковска [https://ua.igotoworld.com/ru/eventPage/2101_den-goroda-ivano-frankovsk-2018.htm].

Все это можно прочесть, например, в Википедии или на официальном сайте города Полтавы [https://www.poltavacity.top/o-poltave/].

И тогда возникла идея попытаться самим немного изучить историю нашего любимого города Винницы, полагаясь на сведения книг библиотеки Тимирязевки и экспонатов, старых фотографий и журналов краеведческого музея [http://off-top.com.ua/istoriya-goroda-vinnicy.html].

Обычно жители вынуждены были ехать за медицинской помощью в центр города Никополя [https://gorod.dp.ua/news/150387].

Полицейская комиссия № 4 Департамента патрульной полиции обнародует рейтинг победителей конкурса на должность полицейского патрульной полиции Управления патрульной полиции в городе Житомире... [http://patrol.police.gov.ua/ru/highlight/peremozhtsi-konkursu-na-posadupolitsejskogo-patrulnoyi-politsiyi-u-misti-zhytomyri/].

Экзамен по польскому языку как иностранному на уровне B1, B2 для взрослых и уровень B1 для юни-

оров в г. Луцке в Центре польского языка «IM» 10–11 июня 2017 года завершён! [<https://imclasses.com/ru/news/sostoyalsya-ekzamen-po-polskomu-yazyku-v-gorode-lutske/>].

Бытийные предложения со склонением названия города в функции приложения нередки в не претендующей на официальность:

А) художественной прозе:

В Киеве, в Харькове или, например, скажем, в городе **Одессе** – там, брат, во какие цирки!.. [А. И. Куприн. Белый пудель (1903)].

Вот какое событие произошло в городе **Виннице** в 1913 году [М. М. Зоценко. Двадцать лет спустя (1937)].

Этим порывом одинаково были охвачены и герцог Роберт, и русский изумлен из города **Чернигова** Даниил... [А. П. Ладинский. Анна Ярославна – королева Франции (1960)].

Но вовремя разъяснилось, что это мать хозяйина, не ведая о путешествии сына ..., по-семейному направила из города **Николаева** второстепенного родственника [Михаил Бутов. Свобода (1999)].

Спрессованное до мгновенного инстинкта узнавание сути указывало мне: вредная гражданка в городе **Киеве** раздумывает, брать ли с собой зонтик... [Виктор Пелевин. Любовь к трем цукербринам (2014)].

Б) мемуаристике:

Минувшим летом я узнал, что в настоящее время в Полтавской губернии благополучно здравствуют две сестры Гоголя, которых я тридцать четыре года назад видел в Яновщине, а именно: Анна Васильевна Гоголь – в городе **Полтаве**... [Г. П. Данилевский. Знакомство с Гоголем (Из литературных воспоминаний) (1852)].

В 1846 году судьба столкнула нас в «Цареграде», не в Османской столице, а в единственном трактире в городе **Чернигове** [Т. Г. Шевченко. [Дневник] (1857–1858)].

Много позднее, в городе **Виннице**, Каменец-Подольской губернии, где я скрывался от большевиков после падения гетмана Скоропадского, демонический профиль князя как-то промелькнул передо мной... [А. Ф. Кошко. Очерки уголовного мира царской России. 3 (1928)].

Недалеке от города **Львова** появился неприятельский самолет [А. В. Шлуков. Война в воздухе (1940–1941)].

Из города **Николаева** уже на настоящем морском судне добрались до Батуми... [И. К. Архипова. Музыка жизни (1996)].

Первый раз я увидел Рихтера в городе **Львове** со спины [Юрий Башмет. Вокзал мечты (2003)].

Это произошло жарким летом 1988 года в городе **Одессе** [Татьяна Соломатина. Акушер-ХА! Байки (2009)].

В) исторических исследованиях:

Послы добыли и другие известия: пленный малороссийский козак из города **Полтавы**, Ивашка Романов, рассказывал... [С. М. Соловьев. История России с древнейших времен. Том десятый (1860)].

Указом Екатерины II для екатеринославского кафедрального собора велено было выслать из

города **Чернигова** колокол в 300 пудов весом... [Д. И. Яворницкий. История города Екатеринослава (1937)].

Польский историк Павел Клепацкий утверждает, что это был период расцвета города **Житомира** [<http://ukraine-in.ua/istoriya-gorodov-ukrainy/istoriya-zhitomira/>].

Г) рекламном дискурсе:

Записаться на бесплатное тестирование Центра АЕС в городе **Виннице**: просто позвоните нам по телефонам (067) 325 36 34, (050) 302 19 96, (063) 350 24 04 и согласуйте время, когда Вы придёте на тестирование, либо: заполните эту форму, мы свяжемся с Вами и согласуем встречу [<http://americanenglish.ua/ru/shkoly/shkola-v-vinnitse/>].

Отель «Алир» расположен в городе **Житомир**. На всей территории предоставляется бесплатный Wi-Fi [<https://www.booking.com/city/ua/zhytomyr.ru.html>].

Луцкий замок (Любарта) – символ города **Луцка** и могущества Волынской крепости, один из крупнейших и древнейших на Украине, занявший первое место в списке «7 чудес Украины»... [<https://allcastle.info/europe/ukraine/005/>].

Скидка 50% на катание на речном трамвайчике в акватории города **Николаева**! [<https://pokiron.ua/nikolaev/razvlechenija/357133-skidka-50-na-katanie-na-rechnom-tramvaychike-v-akvatorii-goroda-nikolaeva/>].

Как можно убедиться, главным условием склонения названий городов в функции приложения является неофициальность ситуации, что подтверждает высказанную выше гипотезу.

2. Официальные употребления: несклоняемость.

Несклоняемость исследуемых названий в функции приложения представлена в относительно немногочисленных жанрах официальной коммуникации.

Прежде всего такие употребления можно встретить в рекламном, чаще всего интернетном, дискурсе, стремящемся к точной передаче названия города в иконически неизменном виде и тем самым повышающем статус таких употреблений до официальности:

Открытие магазина в городе **Харьков** [<https://peaksport.com.ua/ru/blog-headlines/blogart57/>].

Лучшие отели и варианты жилья с завтраком в городе **Днепр** [<https://www.booking.com/city/ua/dnipropetrovs-k.ru.html>].

Каталог заведений в городе **Мариуполь** [<https://tomato.ua/Mariupol/>].

Отели в городе **Львов** со скидкой [<https://hotels.tickets.ua/deals/lviv/>].

День города **Ивано-Франковск** 2018 [https://ua.igotoworld.com/ru/eventPage/2101_den-goroda-ivano-frankovsk-2018.htm].

Сайт о городе **Полтава**, сайт о хобби и увлечениях, персональный сайт Игоря Проваторова [<https://www.poltavacity.top/o-poltave/>].

Отель Chalet расположен в городе **Житомир**. К услугам гостей номера с кондиционером и бесплатным Wi-Fi [<https://www.booking.com/city/ua/zhytomyr.ru.html>].

Лучшие репетиторы носители английского языка для жителей города Луцк. 600 репетиторов. Учитесь продуктивней... [<https://preply.com/lutsk/angliyskiy-s-nositelem-yazyka>].

Региональный офис страховой компании PZU в городе Николаев обеспечивает всех желающих жителей города страховыми услугами самого образцового качества [<https://www.pzu.com.ua/ru/useful/filials/mykolaiv.html>].

Хостел "City Center Uzhgorod" расположен в центральной части города Ужгород. Гостям предлагается проживание в уютных многоместных номерах... [<https://hotels24.ua/>].

Еще реже стремящуюся к официальности несклоняемость исследуемых названий в функции приложения можно встретить в новостном дискурсе:

Ученикам школы номер 55 в городе Львов предложили купить дневники, в цену которых входит страховой полис [https://24tv.ua/ru/lvov_tag643/].

Президент Украины Петр Порошенко поздравил жителей городов Житомир, Винница и Днипро по случаю Дня города [<https://www.ukrinform.ru/rubric-regions/2533736-porosenko-pozdravil-zitelej-zitomira-vinnicy-i-dnipra-s-dnem-goroda.html>].

В городе Винница и некоторых районах области проводятся антитеррористические учения, – ОГА [https://sensor.net.ua/news/456936/v_gorode_

[vinnitsa_i_nekotoryh_rayonah_oblasti_provodyatsya_antiterroristicheskie_ucheniya_oga](https://sensor.net.ua/news/456936/v_gorode_vinnitsa_i_nekotoryh_rayonah_oblasti_provodyatsya_antiterroristicheskie_ucheniya_oga)].

В городе Никополь (Днепропетровская область) произошел конфликт со стрельбой на заседании внеочередной сессии горсовета [<https://glavcom.ua/ru/news/zelenka-kefir-i-strelba-v-nikopole-sorvali-sessiyu-gorsoveta-494750.html>].

В городе Луцк половина личного состава патрульной полиции уволилась со службы [<http://www.dsnews.ua/society/v-lutske-uvolilas-polovina-patruulnyh-korov-nazvana-prichina-09022018095900>].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Из показанных выше примеров следует, что главным условием несклонения названий известных, в данном случае украинских, городов в функции приложения является не влияние профессионально-терминологической речи военных и топографов, а коммуникативная потребность в официальности, чем подтверждается высказанная в начале статьи гипотеза.

В целом можно считать доказанным, что исследуемые в функции приложения названия городов склоняются и не склоняются соответственно при коммуникативной неофициальности и официальности, потребность в которых и является причиной такого употребления. Перспективой проведенного исследования может быть узואальное изучение склоняемости в русском языке иностранных городских и других географических названий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абаев В. И. Рарерга 2. Языкознание описательное и объяснительное. О классификации наук / В. И. Абаев // Вопросы языкознания. – 1986. – № 2. – С. 27–39.
2. Алпатов В. М. Японское письмо / В. М. Алпатов // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 626.
3. Аристотель. Вторая аналитика / Аристотель // Аристотель. Сочинения в 4-х тт. – Т. 2 / [под ред. З. Н. Микеладзе]. – М. : Изд-во социально-экономической литературы «Мысль», 1978. – С. 255–346.
4. Граудина Л. К. Грамматическая правильность русской речи. Стилистический словарь вариантов / Л. К. Граудина, В. А. Ицкович, Л. П. Катлинская. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Наука, 2001. – 557 с.
5. Кибрик А. Е. Очерки по общим и прикладным вопросам языкознания (универсальное, типовое и специфичное в языке) / А. Е. Кибрик. – М. : Изд-во МГУ, 1992. – 336 с.
6. Попов С. Л. Тенденции склоняемости географических названий, собственных и нарицательных имен, аббревиатур и составных слов в современном русском языке / С. Л. Попов // Русская филология. Вестник Харьковского национального педагогического университета имени Г. С. Сковороды. – Харьков, 2012. – № 3 (47). – С. 29–34.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИЧНОЇ СИНОНІМІЇ В РОМАНІ МИРОСЛАВА ДОЧИНЦЯ «МАФТЕЙ»

Прокопович Л. С.

Мукачівський державний університет

У статті комплексно проаналізовано семантико-стилістичні особливості лексичної синонімії в романі Мирослава Дочинця «Мафтей». Доведено, що основу синонімічних рядів у мовотворчості письменника становлять загальномовні, нормативно-літературні лексеми, які формують своєрідне тло. Приділено особливу увагу синонімічним одиницям, що містять у своєму значенні стилістичний компонент. Окреслено роль і місце синонімічних засобів в організації художнього тексту.

Ключові слова: синонім, лексема, диференційні ознаки, стилістичний компонент, фразеологічний зворот, емоційно-експресивне забарвлення.

Prokopovych L. S. Semantic and stylistic peculiarities of lexical synonymy in the novel by Myroslav Dochynets "Maftai". Lexical synonyms are a component of both the language system and the text system. The study of synonyms as components of a literary text makes it possible to identify mechanisms that transform the semantic structure of common language synonyms. Most often additional shades in the meaning of a synonym are realized in syntagmatic connections. The topicality of our research is based on the fact that it is the first attempt to research the lexical synonymy of the works by Myroslav Dochynets.

The purpose of the article is to comprehensively analyze the semantic and stylistic features of lexical synonymy in the novel "Maftai" by Myroslav Dochynets and determine the role and place of synonymous means in the organization of a literary text.

The basis of the synonymic series in the writer's language development is the general linguistic, normative and literary lexemes. In the literary text they form a peculiar background against which the differential signs of synonymous units containing a stylistic component in their meaning appear. Synonymous rows of lexemes are quantitatively rich and stylistically diverse. The large branching of verbal lexeme in rows is due to the fact that in order to determine actions and conditions that are close in meaning the writer draws to his work not only words from a literary language but also colloquially folk vernacular. In the course of the study it has been found out that both separate verbs and whole phraseological turns, figuratively metaphorical constructions appear in the verbal synonymic constructions.

The wealth of lexical synonymy in the novel by Myroslav Dochynets is manifested not only in the quantitative composition of synonymic series, in their ramification but, above all, in the multiplicity of semantic and stylistic shades of the synonym, in emphasizing the new, not yet described, expressive possibilities of common words. For the expressiveness the author gets to the stylistically neutral general linguistic units, expressively labelled synonyms: folk and old elements, dialectisms and phraseological connections. Used as self-sufficient loners or strung into gradation rows they become the spokesmen for the author's individual vision of the world.

Key words: synonym, lexeme, differential signs, stylistic component, phraseological turn, emotionally expressive colouring.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Лексичні синоніми – це складник і системи мови, і системи тексту. Дослідження синонімів як компонентів художнього тексту дає змогу виявити механізми, які трансформують семантичну структуру загальномовних синонімів. Найчастіше додаткові відтінки у значенні синоніма реалізуються в синтагматичних зв'язках. Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що воно є першою спробою вивчити лексичну синоніміку творів Мирослава Дочинця. Сьогодні проблеми художньої мовотворчості сучасного письменника розв'язують різноаспектно й панорамно. За останні роки дослідження мовотворчості Мирослава Дочинця збагатилися новими науковими здобутками. Це розвідки О. Р. Микитюк [7], Р. М. Теребус [13], А. І. Вереш [2], Л. С. Прокопович [9; 10]. Зокрема, О. Микитюк, розглянувши лексику в романах Мирослава Дочинця «Вічник», «Горянин», «Криничар», з'ясувала особливості вживання діалектизмів, показала лексичні, словотвірні, фонетичні та синтаксичні

елементи, що стали основою стилістичного увиразнення тексту. Л. С. Прокопович простежила тенденції та специфіку змін сакральних лексем у романі «Мафтей», а також у процесі різноаспектного осмислення проблеми сакрального в художньому дискурсі виявила структурно-семантичні групи сакральних лексем, визначила їх ідейно-концептуальні функції. Такий аналіз допоміг глибше зрозуміти своєрідність художнього світу митця, органічність його мовомислення в категоріях сакрального.

У формуванні індивідуального стилю письменника важливе місце належить його світогляду. Р. М. Теребус зауважує, що символіка, власні назви, художні засоби, використані в романах Мирослава Дочинця, є виразником індивідуального стилю автора.

Проте дослідницькі можливості реалізовані лише частково, оскільки не всі ланки складної і своєрідної мовної організації художнього тексту були вичерпно схарактеризовані. Ставимо собі за мету висвітлити ще не осягнені грані образного слова в романі Мирослава

Дочинця «Мафтей», а саме лексичні синоніми. У сучасному українському мовознавстві синонімами є «слова» (переважно однієї частини мови) або їхні окремі значення, а також стійкі словосполучення, афікси, словотвірні типи, граматичні форми, зокрема синтаксичні конструкції, що при повній чи частковій формальній відмінності мають тотожні або майже тотожні значення (з можливими відмінностями в стилістичних граматичних характеристиках та сполучуваності)» [14, 585].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зауважимо, що лексична синонімія художнього дискурсу вже була предметом розгляду мовознавців. Дієслівну синонімію в прозових творах Івана Багряного досліджувала О. Г. Ярова [16]. Явище синоніміки дієслів руху в художніх творах О. Довженка вивчала М. М. Фащенко [15]. Лексичну синонімію в народних оповіданнях Марка Вовчка опрацьовувала Н. А. Титаренко [12]. Особливості прикметникової та прислівникової синоніміки в художніх творах І. Я. Франка характеризувала І. Й. Ощипко [11]. Індивідуально-авторські синоніми, синонімічні ряди в романі М. Стельмаха «Хліб і сіль» стали предметом аналізу Н. П. Миронюк [8]. Лексичні синоніми та з огляду на це ритмомелодію художньої оповіді у творах Уласа Самчука описувала Г. В. Горох.

Формулювання мети завдань статті. Мета статті – комплексно проаналізувати семантико-стилістичні особливості лексичної синонімії в романі Мирослава Дочинця «Мафтей» та окреслити роль і місце синонімічних засобів в організації художнього тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основу синонімічних рядів у мовотворчості письменника становлять загальнономвні, нормативно-літературні лексеми. У художньому тексті вони формують своєрідне тло, на якому вияскравлюються диференційні ознаки синонімічних одиниць, що містять у своєму значенні стилістичний компонент. Синонімічні ряди лексем кількісно багаті і стилістично різноманітні. Велику розгалуженість дієслівних лексем у рядах зумовлено тим, що на означення близьких за змістом дій і станів письменник залучає до свого твору не лише слова з літературної мови, але й розмовно-народні, просторічні. У процесі дослідження встановлено, що дієслівні синонімічні ряди формують як окремі дієслова, так і цілі фразеологічні звороти, образно метафоричні конструкції. Виокремлено також тематичні підгрупи, що відрізняються одна від одної стилістичними функціями, семантичними нюансами або емоційно експресивним забарвленням, маючи водночас однакове основне лексичне значення.

Дієслово **говорити** передає широку семантику: 1. Має здатність висловлювати думки, почуття: володіти мовою. 2. Усно висловлювати думки, почуття; розповідати про що-небудь. 3. Вести бесіду розмовляти (ВТССУМ, 2003:187). Наприклад, несміливу, повільну розмову автор виражає конструкціями *здобутися на слово, задумливо ронити, знічено мовити: Нарешті, на звороті в Кедерешів здобувся на слово* (99); *«Лампа не горить, а млин крутиться»*, – *задумливо ронила мати* (189); *І тоді, оглушений її наглою з'явою, я не здобувся на слово* (235); *Я вислухав її, ледве видавив із себе кількоро слів* (234); *Доромбана знічено мовила*

(267). На означення швидкої, безперервної розмови, бесіди митець підбирає слова *молола й молола, желіпала: У баби писок без воріт, молола й молола. Аввакум розказував, як у одній старій храміні побачив на стіні «вузду для сварливих». Нею в давнину припинали язика запеклим дурноляпам. Нині їм живеться легше* (82). *Встрявати в бесіду баба не давала. Та й охоти не було. Пороснячка ще желіпала своє* (84). В аналізованих контекстах дієслова передають певний психологічний момент, характеризують людину, її поведінку. Функціонування дієслів із названою вторинною семантикою виявляє їх синтагматичну залежність від контексту: для актуалізації цього значення автор використовує фразеологізм: **у баби писок без воріт**.

У синонімічні відношення з дієсловами вступають вільні й стійкі словосполучення, фраземи: *Тончі сіканув мене поглядом і буркнув собі під ніс: на всяк ротець свій окунець* (198). Або: *Ова, що лише п'яний не бовкне* (193). Ряд дієслів, зокрема *телесувати, перетолкувати, погомоніти, розповідати, провадити свої розмисли*, означає довготривалу, розважену, повільну розмову: *Утомлений суперечкою схимник давав правду молодому бесідникові, і той миролюбно провадив свої розмисли* (211); *Мій наймач телесував із майстрами, довжив день, обраховуючи майбутній зиск* (226); *«О, ми з ним перетолкували немало...»* (271). **Погомоніли крихту**, *відволожили душі і кожде рушило своєю пугею, як ведеться* (274); **Я розповідав**, *шукаючи опертя в словах, а потім насторожено замовк* (324). Художньо-естетичній меті підпорядковане діалектне слово **дейкували**: *Не раз себе звідаю: Я чи я є тим? Який є, такий є. Най інші судять. Вони й судять. Дейкують про мене: «бай, примовник, мудряк», «вселюдний чоловік», тихо ходить, високо несеться»* (120). **Дейкували**, *що наш біскуп обтирався нашими «жалкими» обрусятами і обвивав попереk поясом із вчійсок* (185); *Челядь дейкувала (сам я того не видів), що викликав він із хаців звірів, – і ті виходили із схиленими головами на місячний моріг і стояли взамерті* (303).

Семантично близьким до попереднього слова є дієслово **казкувати** – придумувати щось, вигадувати: *Чуй-но, Мафтею, що мені раптово наплигло... Згадав, на яких язиках ми з тобою щойно казкували* (90); *Еге: казки казкувати – не волок тягти* (203); *Бо ти мене зовсім забаламутив казками* (203).

Розмовні лексеми *музикати, гугнявити, гулюлюкати* означають повторювальну, тривалу дію. Вона може вказувати на здатність людини приспівувати під час виконання якоїсь роботи: *Я прислухався, що він музикає: гіркота слів перепліталася з жалобною нугою* (139); *Чоловік щось гулюкав, та й я вже не слухав. Слова, якщо їх вигойкувати, позбуваються смислу* (42). У цьому контексті *гулюкати* означає «викрикувати».

Характерна ознака мовостилію Мирослава Дочинця – використання метафорично образних конструкцій, що вступають в синонімічні відношення з дієсловом **говорити**. Це переважно перефразовані, оновлені наявні в мові сполучення слів: *Сама вона читати не вміла, зате як говорила! Якщо дідо словом різав, як топором, няньо говорив скупо і пісно, аби лише відбутися, то мамка словами ніби ткала мережу. Її бесіда зависала в воздуху і довго не розві-*

ювалася, як золотий пилок цвіту. І не пропадала, засійовалася в якісь непроглядні глибини, звідки могла неспогадано виринути й засвітитися наново. У наведеному контексті митець через низку порівняльних зворотів, однорідних членів речення відбирає з ряду співвідносних такі слова, які найбільше відповідають певному фразовому оточенню – як з боку семантики, так і стилістично. Загальновідомо, що вміння говорити є одним із ефективних засобів оцінної характеристики персонажа. Письменник надзвичайно вміло використовує народну прислівно-приказкову скарбницю, вплітаючи її кращі зразки в канву свого твору, надаючи їм різноманітного ситуативно-психологічного навантаження. Саме в уста матері Мафтея автор вкладає поговорку: «Поговірка – цвітка, пословиця – ягодиця». Вже тоді тонким мізерним розумом я доходив, що мова має чари. І якщо ти їх відчуваєш: то сам стаєш на крихітку чародієм (183).

Антонімом до дієслова *говорити* є слово *мовчати*. Більш яскраве експресивно-емоційне значення має okazіоналізм *перемовчати*. Пор.: *Обидва з тих, що готові один одного перемовчати* (256). Варто наголосити, що мовчання – одне з найважливіших положень містичного богослов'я, втіленого в ісихазмі ('східно-слов'янське містико-аскетичне вчення про єднання людини з Богом через очищення серця сльозами та зосередження свідомості на самому собі' [1, 26]). Слово в ісихазмі виступає у своїй сакральній функції засобом спілкування зі світом трансцендентного. Воно не адресоване вухам чи очам людини, а сприймається як засіб «душевної» бесіди з Богом, яка може відбутися лише в мовчазному спілкуванні [6, 52].

У художньому дискурсі Мирослава Дочинця простежуємо авторські рефлексії над природою та значенням слів: *слово, мова, думка, бесіда*. Відзначаємо актуалізацію лексеми *слово*, яка узагальнює зміст як конкретного висловлення, так і символічний зміст поняття *мова*: *Вже тоді тонким мізерним розумом я доходив, що мова має чари, і якщо ти їх відчуваєш: то сам стаєш на крихітку чародієм* (183). Концептуальність індивідуально-авторського образу *мова – чари* підтверджує конкретно чуттєвий зміст, виражений внутрішньою формою дієслівної метафори. Семантичну місткість слова не завжди усвідомлює читач, «сприймаючи її інтуїтивно». Словом так гнучко модифікуються всілякі відтінки переносного значення, що воно здається безмежним у своїх можливостях. Зберігаючи основне значення, лексема майже в кожному разі вживання постає в новому, особливому відмінному значенні, набуваючи в контексті різних смислових відтінків [5, 51].

Асоціативно-образний ряд *слово – мова – бесіда* з новим конкретно-чуттєвим змістом прочитуємо в наступному контексті: *Я й сам виріс на замашиному русинському слові* (31); *Стрій русинської бесіди особливий. За видимою простотою криється більше невидимого, недоказаного, прихованого. Русин промовляє до тебе, а видить своє і малює се скупю барвою. Йому мовлене бачиться ясно, а ти здогадуєся, що за сим криється. До того ж русинська бесіда ясна на примовки, лукавинки й фіглі – і в тій словесній сумішці ще більше губиться зміст. Підкарпатські русини, вікуючи під чужинцями, стягували щось прикметне*

від них і припасовували до свого, закоріненого в глибокі пласти слов'янського старовіку. *Прадавня щира, мудра, ясноока і високочола Русь, як ніде відлунує в говіріці нашого люду, що додержав сі карби в укритті карпатських гір. Через мене перейшов огром людей різного племені і язика, то мушу визнати, що тутешнянська примова найближче рідниться до строю біблійних притч. Я се збаг у далекому дівоцтві, долучений до святого Писання знатними книжником Аввакумом* (33). Зокрема, слід відзначити розгалужений синонімічний ряд, який використовує автор: *замашине русинське слово, стрій русинської бесіди, русинська бесіда, словесна сумішка, говірка нашого народу, тутешнянська примова*. Тут прочитуємо і знання національних кодів, знання історії, знання Біблії, мови свого народу. Мирослав Дочинець *слову* надає особливої ваги, бо сприймає його як духовну субстанцію. Пор. в іншому контексті: *День при дні в дорозі, на бесіду я голодний* (275); *А я все вертаюся гадками до першої нашої бесіди* (277).

Семантичний зв'язок *слово – людина* простежуємо на прикладі: *Мені забаглося залишити послужливого чоловікові бодай утішне слово* (39); *«Лампа не горить, а млин крутиться», – задумливо ронила мати. Вона завсіди мала за душею якесь слово, аби присмачити чи присолити прояву години* (189); *«Все буде добре», – казав дідо коханій жоні. А може, й самому собі. І то були найголовніші слова. Можливо, єдині слова, що сильніші за мовчання* (7). Вони конденсують у своєму значенні дружні, морально-етичні, етикетні настанови. Мовна поведінка народу, без сумніву, поєднана з його загальною культурою, етнопсихологічними рисами, серед яких доброзичливість, шанобливе ставлення до співбесідників, почуття власної гідності.

Семантика емоційної спроможності слова, дієвості, впливовості прочитується в наступному контексті: *Обійшов я горючими кресами три річні круги, і ставало моє слово дедалі простіше, коротіше й тихіше* (268); *«Язиками воздух чешуть, – відмахувався печерник, – Знають, що словом можна взяти за руку і повести за собою* (282); *Я розповідав, шукаючи опертя в словах, а потім насторожено замовк* (324); *Затужив русин на чужині. Звик він до води рухливої не стоячої. І до людей бистріших у слові й ділі* (54).

Позитивна оцінність, мажорна настроєвість слова звучить у рядках про закоханих: *Мудрій голові доста двох слів. А люблячому серцю й того не треба. Мова любови не потребує слів* (72); *І слова, слова, що звучать як ті пташині поцілунки* (265) і викликає у читача особливе хвилювання.

Важливий стилістичний параметр образу *мова, слово* – його сакральний вимір: *Книгозбірню по собі Аввакум заповів монастиреві, а зошиток залишив мені. Відбиток трудячої руки, тинь мудрого серця, Для мене – се короб із причастям Слова* (131).

Наступний авторський контекст орієнтує читача на зіставлення типової для українського світосприймання кореляції слова: *Слово паче грошей* (231). Вони свідчать про те, що «майстри слова, маючи спільний мовний матеріал, звертаючись до скарбів свого народу, вибудовують [...] свій світ мови» [4, 12].

Людська думка матеріалізується у слові. «Спостереігаючи за розвитком думки в конкретно-історичному

часі, у різноманітних текстах маємо справу з передаванням думки від покоління до покоління, тобто з комунікацією, яка може здійснюватись через осередки певної культурної сфери [5, 56].

Автор використовує цілу низку синонімів на позначення думки – *думи, розмисли, гадки, догадки, розум*: *Я йшов, перетираючи в гадках почуте, і дивився під ноги* (42); *І дивно, – бездумно додав я, бо поринув, як у трясовину, в нагло наплилі гадки* (261); *Я так занурився в розмисли, що навіть дур-зілля не допікало мені* (264); *Не знаю, чи то від ядучого духу, чи від напливу догадок, але мій мозок кипів* (264).

Важливим стилістичним параметром є синонімічний ряд дієслівних лексем, семантично пов'язаних зі словом *думка*: *Вже тоді тонким мізерним розумом я доходив*. *Міркую, що там муха сідає, де рану чує* (32); *Про се я думкував гостинцем* (93); *Розшолопав я в голові сякі-такі значки і склав їх докупи* (253); *Я заглибився очима в шитво, а думами себе* (266);

Я так занурився в розмисли, що навіть дур-зілля не допікало мені (264).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Багатство лексичної синонімії в романі Мирослава Дочинця виявляється не тільки в кількісному складі синонімічних рядів, у їх розгалуженні, а й передусім в багатоплановості семантико-стилістичних відтінків синоніма, в акцентуванні нових, досі ще не описаних виражальних можливостей загальнозживаних слів. Автор для увиразнення зображуваного добирає до стилістично нейтральних загальномовних одиниць експресивно марковані синоніми: народнорозмовні й просторічні елементи, діалектизми й фразеологічні сполуки. Вживані як самодостатні одинці або ж нанизовані в градаційні ряди, вони стають експлікаторами авторського індивідуального бачення світу. Наступне дослідження образного слова в мовотворчості Мирослава Дочинця складе добре підґрунтя для пізнання ідіолекту письменника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бибик С. П. Словник іншомовних слів : тлумачення, словотворення та слововживання / С. П. Бибик, Г. М. Сюта. – Х., 2006. – 632 с.
2. Вегеш А. Промовистість назв романів М. Дочинця [Електронний ресурс] / Анастасія Вегеш. – Режим доступу : www.visnyk_filolog.uzhnu.edu.
3. Горох Г. В. Лексична синоніміка у творах Уласа Самчука: (Спроба семантико-функціонального аналізу) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Горох. – К., 1995. – 20 с.
4. Єрмоленко С. Я. Мовно-естетичні знаки української культури / С. Я. Єрмоленко. – Інститут української мови НАН України, 2009. – 350 с.
5. Мех Н. Лінгвокультурема ЛОГОС – семантична універсалія та «константна форма» / Наталія Мех // *Культура слова*. – 2010. – Вип. 72. – С. 55–59.
6. Мех Н. Лінгвокультурема ЛОГОС у поетичному світі Ліни Костенко / Наталія Мех // *Культура слова*. – 2010. – Вип. 73. – С. 49–53.
7. Микитюк О. Діалектизми як засіб увиразнення текстів Мирослава Дочинця / Оксана Микитюк // *Лінгвостилістичні студії*. – 2015. – Вип. 2. – С. 85–90.
8. Миронюк Н. П. Дієслівна синоніміка в романі М. Стельмаха «Хліб і сіль» / Н. П. Миронюк // *Мовознавство*. – 1968. – № 1. – С. 50–54.
9. Прокопович Л. С. Вербалізація концепту час у романі Мирослава Дочинця «Мафтей» / Л. С. Прокопович // *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. – 2017. – Т. 2. – № 8. – С. 66–69.
10. Прокопович Л. С. Тенденції та специфіка вияву змін сакральних лексем у романі Мирослава Дочинця «Мафтей» / Л. С. Прокопович // *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. – Серія : Філологія. – 2018. – Вип. 1 (39). – С. 48–54.
11. Ощипко І. Й. До вивчення прикметкової та прислівникової синоніміки в художніх творах І. Я. Франка / І. Й. Ощипко // *Питання українського мовознавства*. – Л., 1960. – Кн. 4. – С. 97–103.
12. Титаренко Н. А. Семантична характеристика лексики «Народних оповідань» Марка Вовчка / Н. А. Титаренко // *Наук. зап. Житомир. пед. ін-ту. Сер. лінгвіст.* – Житомир, 1961. – Т. 17. – С. 65–84.
13. Теремус Р. М. Функційне навантаження власних назв у романах Мирослава Дочинця «Криничар» та «Вічник» / Р. М. Теремус // *Науковий вісник ДДПУ імені Івана Франка. Серія «Філологічні науки»*. Мовознавство. – 2017. – Т. 2. – № 8. – С. 110–113.
14. Українська мова: Енциклопедія / [редкол. В. М. Русанівський (голова), О. О. Тараненко (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана», 2004. – 824 с.
15. Фащенко М. М. Синоніміка дієслів руху в художніх творах О. Довженка / М. М. Фащенко // *Мовознавчі студії*. – К., 1968. – С. 118–128.
16. Ярова О. Г. Дієслівна синоніміка в прозових творах Івана Багряного : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. Г. Ярова. – Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2002. – 19 с.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Дочинець М. Мафтей. Книга написана сухим пером : [роман] / Мирослав Дочинець. – Мукачево : Карпатська вежа, 2016. – 352 с.

УДК 811.111:81'42

АНГЛІЙСЬКОМОВНИЙ ПУБЛІЦИСТИЧНИЙ ДИСКУРС У ДЗЕРКАЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ РОЗВІДОК

Разумна К. А.

Житомирський національний агроекологічний університет

У статті розглянуто і проаналізовано підходи до визначення та тлумачення поняття публіцистичного дискурсу. Особливу увагу приділено встановленню характерних ознак та лексичних особливостей англійськомовного публіцистичного дискурсу, зокрема таких, як лаконічність, стислість, спрощений виклад матеріалу, вживання національно маркованої і розмовної лексики, використання ідіом, метафор, образних висловлювань тощо.

Ключові слова: публіцистичний дискурс, національно маркована лексика, лексичні особливості, розмовна лексика.

Razumna K. A. English Journalistic Discourse through the Prism of Modern Linguistic Research. The article is aimed at the analysis and elaboration of various approaches to the definition and interpretation of the notion of journalistic discourse. The notion of discourse is often investigated in comparison with the notion of a text. While a text is treated as a formal construction, a sequence of sentences without being bound to any communicative or sociocultural context, discourse is defined as a text in conjunction with extratextual factors or as a text along with its communicative or pragmatic context. Various approaches to defining a type of discourse are highlighted. Journalistic discourse is one of the most widespread types of discourse, since it acts as a mediator between different social and political institutions and the audience. It is considered to be one of the most powerful means of communicating ideas and influencing the society. The main functions of the journalistic discourse are specified. The characteristic features of this type of discourse are identified; they include succinctness, conciseness and simplified presentation of material. The lexical features of the journalistic discourse are determined. Newspaper and magazine texts often contain idioms, metaphors, nationally marked and informal vocabulary, vocabulary that carries specific connotation and figural expressions. Such vocabulary is used in journalistic texts in order to make them more emotional, evocative, related to readers and easy to understand. They help to emphasize the author's attitude to the content, create the atmosphere of informal communication and also convey specific cultural information.

Key words: journalistic discourse, nationally marked vocabulary, lexical features, informal vocabulary.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. У лінгвістичних розвідках останніх років поняття дискурсу загалом і публіцистичного зокрема є одним із найактуальніших. Це пояснюється тим, що на сучасному етапі розвитку суспільства і технологій роль засобів масової інформації постійно зростає. Вони є медіатором між представниками різних суспільно-політичних установ та аудиторією. Крім того, публіцистичний дискурс уналежнюють до найпотужніших засобів передачі інформації та впливу на суспільство. Сьогодні дискурс у мовознавчій науці розглядають з урахуванням різних аспектів, проте не існує єдиного прийнятого підходу до тлумачення терміна «дискурс». Актуальність нашого дослідження зумовлена спрямованістю лінгвістичних розвідок на вивчення й аналіз поняття публіцистичного дискурсу, а також виокремлення характерних лексичних засобів, притаманних мові публіцистичних текстів, передусім мові газет і журналів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками дискурс постає центром зацікавлень у лінгвістичних студіях багатьох дослідників, серед яких Н. Д. Арутюнова, Ф. С. Бацевич, І. А. Бехта, А. П. Загнітко, Н. К. Кравченко, О. В. Масло, С. І. Потапенко, І. А. Стернін, І. П. Сусов, В. Н. Телія, С. Г. Тер-Мінасова, А. О. Худолій, І. С. Шевченко та багато інших. Плідними для нашого дослідження є

ідеї вчених, які вивчали національно марковану лексику та реалії, що є характерною лексичною особливістю публіцистичного дискурсу (Ф. С. Бацевич, О. В. Масло, В. Н. Телія та ін.).

Формулювання мети і завдань статті. Предметом нашого дослідження є англійськомовний публіцистичний дискурс у сучасних лінгвістичних розвідках, а об'єктом – його характерні ознаки та лексичні особливості. Мета цієї розвідки – визначити дискурсивні ознаки публіцистичних текстів суспільно-політичного характеру на матеріалі британської онлайн-газети “The Guardian”. Завданнями дослідження є аналіз та узагальнення відомих підходів до тлумачення дискурсу, а також виокремлення його характерних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних лінгвістичних розвідках поняття дискурсу тлумачать по-різному: порівнюють з текстом, розглядають як «мовлення, занурене в життя» [12, 136–137]. Так, текст визначають як послідовність речень, відсторонену від комунікативно-прагматичного контексту [20], тоді як дискурс є послідовністю мовленнєвих актів (текстом), включених у комунікативно-прагматичний контекст [20].

Крім того, текст є одиницею комунікації, яка «повністю виявляється тільки в ситуації спілкування» [8, 12], а дискурс – це ширше поняття, яке «корелює з категоріями логіки, психології, філософії

і спрямоване на людину, її досвід, знання, інтелектуальний рівень, спосіб вираження знань про навколишній світ» [4, 193]. Інакше кажучи, це «зв'язний текст у його сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психолінгвістичними – та іншими факторами; мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємовідносинах людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [12, 136–137].

Розглянемо деякі із сучасних визначень дискурсу:

– «комунікативна подія (складна єдність мовної форми, значення і дії), відтворена учасниками спілкування; подія, у якій задіяна не лише мова в її фактичному використанні, але й ті ментальні процеси, які неминує супроводжують процес комунікації» [7, 58];

– «тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається в межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом форм життя, залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [2, 138];

– «живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складовими спілкування» [1, 12–13];

– «соціальна комунікативна діяльність людей, у якій за допомогою здебільшого мовної діяльності взаємодіють їхні когнітивні простори, їх картини світу, що формуються й виражаються засобами мови та іншими засобами, що супроводжують мовлення» [16, 16];

– «складний соціолінгвістичний феномен сучасного комунікативного середовища, який, по-перше, детермінується (прямо чи опосередковано) його соціокультурними, політичними, прагматично-ситуативними, психологічними та іншими (конституючими чи фоновими) чинниками, по-друге, має «видиму» – лінгвістичну (зв'язний текст чи його семантично значущий та синтаксично завершений фрагмент) – та «невидиму» – екстралінгвістичну (знання про світ, думки, настанови, мету адресанта, необхідні для розуміння цього тексту) – структуру і, по-третє, характеризується спільністю світу, який «будується» впродовж розгортання дискурсу його репродукентом (автором) та інтерпретується його реципієнтом (слухачем, читачем тощо)» [18, 13];

– «сукупність мовномисленнєвих дій комунікаторів, пов'язана з пізнанням, осмисленням і презентацією світу мовцем і осмисленням мовної картини світу мовця адресатом» [13];

– «вербалізована діяльність – сукупність процесу й результату, що має як власне лінгвістичний, так і екстралінгвістичний плани» [11];

– «текст, утворений у результаті мовленнєвої діяльності представників певної лінгвокультурної спільноти, який розглядається в сукупності його лінгвістичних параметрів та соціокультурного контексту» [21, 162].

З огляду на ці визначення текст тлумачимо як формальну структуру, послідовність речень без ура-

хування комунікативного чи соціокультурного контексту, тоді як дискурс – це текст з урахуванням екстралінгвістичних факторів або текст у комунікативно-прагматичній матриці.

В основу типології дискурсу покладено різні критерії. Згідно з одним із підходів, такими критеріями є сфера функціонування і характер комунікації. Відповідно до першого критерію виокремлено дискурс академічний, педагогічний, політичний, рекламний, дипломатичний, релігійний, риторичний, юридичний, дискурс переговорів, бізнес-дискурс, інтернет-дискурс та ін. [3, 12]. За характером комунікації розрізняють такі види дискурсу: спонтанний, підготовлений, офіційний, неофіційний, чоловічий, жіночий, дитячий, аргументативний, конфліктний тощо [3, 12].

За видом мовлення виділено монологічний та діалогічний дискурс; за формою – усний та письмовий; за адресатним спрямуванням – інституційний і персональний (буттєвий); відповідно до комунікативних принципів – аргументативний, конфліктний та гармонійний; за соціально-ситуативним параметром – політичний, адміністративний, юридичний, релігійний, педагогічний тощо; за різноманітними характеристиками адресанта й адресата – дитячий, жіночий і чоловічий, дискурс мешканців міста і села, дискурс моряків, будівельників тощо; за формальністю та змістовністю у функціонально-стильовому аспекті відповідно до жанрів і реєстрів мовлення – художній, публіцистичний, науковий та інші, офіційний та неофіційний [22].

Одним із найбільш розповсюджених видів дискурсу є публіцистичний, оскільки сьогодні засоби масової комунікації відіграють важливу соціальну роль. Його тлумачать як дистантну форму «комунікативної діяльності інституціонального та когнітивного характеру, основними учасниками якої є представники засобів масової інформації як соціального інституту та масова аудиторія» [15, 11]. До того ж це «символічна структура відтворення влади, у межах якої здійснюється боротьба за встановлення цінностей» [9, 4]. Відповідно публіцистичний дискурс є дистантною формою комунікації між представниками засобів масової інформації та масовою аудиторією, для якої характерне певне ідеологічне спрямування і яка може відповідати інтересам певних соціальних груп. Крім того, він формується під впливом низки факторів, зокрема свободи слова, політичної свободи, наявності реклами, зниження культури мовлення, набуття публіцистикою рис усного мовлення, персоніфікації автора, емоційності та ін. [19].

Серед функцій публіцистичного дискурсу виділяють такі: інформаційну, розважальну, функцію впливу, рекламну та функцію конструювання соціальної дійсності за допомогою ідеологій певних соціальних груп [9, 11].

Англійськомовному публіцистичному дискурсу притаманні ознаки, які вирізняють його з-поміж інших видів дискурсу. По-перше, він здійснює вплив на масову аудиторію та відображає стан розвитку суспільства, вільно висвітлюючи найактуальніші аспекти життя. По-друге, англійськомовні публіцистичні тексти характеризуються лаконічністю та

стислістю, спрощеним викладом матеріалу, а також широким вживанням ідіом та мовних одиниць зниженого реєстру [14].

На відміну від інших типів, публіцистичний дискурс найбільш швидко реагує на події, які відбуваються в суспільстві. Відповідно публіцистичні тексти газет та журналів відображають не лише будь-які зміни в суспільно-політичному житті, а й зміни, які відбуваються в мові. Тому публіцистичному дискурсу притаманні такі лексичні особливості, як наявність узуальних й оказіональних лексичних та фразеологічних одиниць, прислів'їв, приказок, широке використання порівнянь і метафор [6], лексичних одиниць із певною конотацією, а також образних висловлювань. Водночас англійськомовний публіцистичний дискурс є сферою концентрації національно маркованої лексики, основною функцією якої є відображення «картини світу», національних та культурних особливостей того чи того етносу.

Так, у розглянутих нами публіцистичних текстах були виявлені такі лексичні особливості:

- Національно марковані лексичні одиниці:

Уживання національно маркованої лексики додає публіцистичним текстам специфічного відтінку: наприклад, відображає особливості картини світу, побуту, звичаїв тієї чи тієї нації (С. 123).

Later on, when I got into the Army, I had endless fun big-game hunting in the jungles in India and Africa and living among the backwoodsmen in Canada (1)

Слово *backwoodsmen* характеризує людей, з якими автор проживав в Канаді. В американському варіанті англійської мови це слово вживається на позначення людей, які проживають у віддалених від міст регіонах, де мешкає небагато людей, особливо таких, які не мають гарної освіти та манер [23, 98]. Цікаво, що в британському варіанті ця лексична одиниця експлікує інше, а саме 'член політичної партії чи Парламенту (особливо Палати Лордів), який приходить на засідання, голосує дуже рідко і не відрізняється особливою політичною активністю' [24, 115]. Тому вживання слова *backwoodsmen* дає читачу додаткову, національно специфічну інформацію про особливості людей, які жили того часу разом з автором, оскільки це були не британці, а мешканці Канади.

For your chance to be crowned Guardian home cook of the year, share your elevenes recipes (4)

Лексична одиниця *elevenes* передає особливості побуту британців. Вона означає 'сніданок об 11 годині ранку, який зазвичай складається з чаю або кави та печива чи бутербродів' [17, 178]. Уживання національно маркованої лексики додає публіцистичним текстам специфічного відтінку: наприклад, відображає особливості картини світу, побуту, звичаїв тієї чи тієї нації.

- Метафори:

а сам публіцистичний текст викликає більше емоцій у читача (С. 123).

The digital, culture, media and sport secretary, who did not have an active Twitter account when he took the job, insisted that his comments had been misinterpreted to suggest he didn't consume any news: "To suggest

that I don't read newspapers is complete nonsense. Of course I do" (2)

Метафора *consume news* (споживати новини) означає 'читати новини в газетах'. Через «споживання» новин людина отримує інформацію так само, як отримує поживні речовини під час їжі.

For your chance to be crowned Guardian home cook of the year, share your elevenes recipes (4)

У цьому реченні вжито метафору *to be crowned* (бути коронованим). Звичайно, коронованими можуть бути лише королівські особи. Ця метафора означає, що читач, який буде коронованим, отримає перше місце і буде визнаним найкращим серед інших. Уживання метафор у мові газетних статей робить висловлювання автора більш емоційно забарвленими та експресивними, а сам публіцистичний текст викликає більше емоцій у читача.

- Ідіоми:

Ідіоми в публіцистичних текстах слугують для досягнення відповідного впливу на адресата, підкреслення тих чи тих особливостей описуваних подій (С. 123).

Earlier this week, Wright, who is responsible for overseeing the media industry, hit the headlines after telling a meeting of newspaper editors that he did not subscribe to any British newspapers or magazines (2)

Ідіома *hit the headlines* означає 'бути важливим компонентом новин в газеті, на радіо або телебаченні' [24, 745], тобто бути в центрі уваги преси. Тут вона вживається для підкреслення значущості того, що сказав містер Райт, а також для наголошення на тому, що це привернуло багато уваги.

We haven't scratched the surface of this illegal and immoral industry and we could start by making it a criminal offence to pay for goods and services into anything other than an accredited business bank account and also to fail to issue a proper VAT or till receipt (3)

Ідіому *scratch the surface* використано для позначення 'поверхово вивченої проблеми, про яку йдеться в статті'. Ця ідіома означає 'розуміти, дізнатися або мати справу з лише невеликою частиною якогось питання чи проблеми' [24, 1389]. Ідіоми в публіцистичних текстах слугують для досягнення відповідного впливу на адресата, підкреслення тих чи тих особливостей описуваних подій.

- Лексичні одиниці зниженого реєстру, а саме розмовна лексика:

і створюється загальне враження невимуженості спілкування автора і читача (С. 124).

"I think everybody who does any difficult or stressful job needs a way to switch off. We all have different ways. Mine is Lego"(2)

Some of the new stuff is very good and the engineering capabilities of those who build and design Lego sets is quite amazing (2)

I knew that every true red-blooded boy is keen for adventure and open-air life, and so I wrote this book to show you how it could be done even in a civilized country like England (1)

The best time I had as a boy was when I went about as a sea scout with my four brothers mucking about on the sea round the coasts of England (1)

Усі лексичні одиниці з наведених прикладів належать до розмовної лексики. Так, вислів *switch off* означає 'перестати думати про щось або приділяти чомусь увагу' [24, 1586]. Лексема *stuff* вживається, коли розповідають загалом про речі, які люди роблять, говорять, думають тощо [24, 1557]. Словом *red-blooded* називають людей, повних сили та енергії [24, 1291]. Дієслово *muck about* передає 'поводитися нерозумно, особливо коли необхідно працювати над чимось' [24, 1015]. Уживання розмовної лексики в газетних статтях робить їх більш наближеними до читача і простішими для сприймання. Крім того, посилюється емоційний ефект написаного і створюється загальне враження невимушеності спілкування автора і читача.

● Лексичні одиниці з певною конотацією значення:

Тому послуговування такими лексичними одиницями допомагає читачеві зрозуміти ставлення автора до написаного (С. 124)

Naturally the landowners' party was not happy with being cut out of the action and over the years has succeeded in privatising the national land value uplift for the selfish benefit of its members and hangers-on, although they have seldom done anything to raise land values by improvements (3)

Hanger-on – це людина, яка намагається бути дружелюбною з відомими особистостями або ходить на важливі події, щоб отримати якийсь зиск [24, 712]. В англійській мові ця лексична одиниця має негативну конотацію. Зазвичай так говорять про людей, чиї вчинки не схвалюються. Тому послуговування такими лексичними одиницями допомагає читачеві зрозуміти ставлення автора до написаного.

● Образні висловлювання:

For eight years the Tories have tried to squeeze a pint out of a half-pint pot but have now run out of options (3)

Образний вислів *squeeze a pint out of half-pint pot* (вижати пінту із півпінтової ємності) вживають на позначення дії, яку неможливо виконати, скільки б зусиль не докладали. Буквально він означає 'зробити неможливе', при цьому маючи зміст «не можна зробити неможливе», тут він вжитий у переносному значенні. Наявність образних висловлювань робить публіцистичні тексти більш емоційно забарвленими,

показує ставлення автора до написаного і справляє необхідне враження на читача.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Отже, якщо текст становить формальну конструкцію, послідовність речень без прив'язки до комунікативного чи соціокультурного контексту, то дискурс постає як текст в поєднанні з екстралінгвістичними факторами, або текст, включений у комунікативний та прагматичний контекст. Дискурс структуровано різними типами відповідно до таких критеріїв, як сфера функціонування і характер комунікації, соціально-ситуативні параметри, адресність, комунікативні параметри тощо. Одним із найбільш поширених типів дискурсу є публіцистичний, який тлумачать як дистантну форму комунікації між представниками засобів масової інформації та масовою аудиторією, що характеризується певним ідеологічним спрямуванням і може відповідати інтересам певних соціальних груп. Цей вид дискурсу формується під впливом свободи слова, політичної свободи, реклами та інших позамовних та мовних факторів. Публіцистичний дискурс виконує такі функції, як інформаційна, розважальна, рекламна, функція впливу та функція конструювання соціальної дійсності за допомогою ідеологій певних соціальних груп. Загалом публіцистичний дискурс здійснює вплив на масову аудиторію та відображає стан розвитку суспільства, висвітлюючи найактуальніші аспекти життя. Характерними рисами його є лаконічність, стислість та спрощений виклад матеріалу.

Англійськомовний публіцистичний дискурс – це сфера концентрації національно маркованої лексики. До інших лексичних особливостей належить широке використання ідіом, метафор, мовних одиниць зниженого реєстру, образних висловлювань тощо. Ця лексика робить публіцистичні тексти більш емоційними, експресивними, зрозумілими і близькими для читача, а також підкреслює ставлення автора до написаного, створює атмосферу невимушеного спілкування, передає культурно специфічну інформацію.

Перспективою для подальших досліджень є аналіз тематичних груп національно маркованої лексики в англійськомовному публіцистичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підруч.] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с.
3. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации / А. Д. Белова. – К. : Логос, 2003. – 304 с.
4. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійськомовній художній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Ганапольская Е. В. Свободное слово или эзопов язык? (фразеология как средство современной политической коммуникации) [Электронный ресурс] / Е. В. Ганапольская // Актуальные проблемы теории коммуникации. – СПб : Изд-во СПбГПУ, 2004. – Режим доступа : http://www.russcomm.ru/rca_biblio/g/ganapolskaya.shtml.
6. Гончар О. С. Публіцистичний дискурс та його функції [Електронний ресурс] / О. С. Гончар. – Режим доступу : <http://lib.chmnu.edu.ua/pdf/novitfilolog/21/7.pdf>.
7. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк; [пер. с англ.; сост. В. В. Петров]. – М. : Прогресс, 1989. – 310 с.
8. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс : риторика і синтаксис / А. П. Загнітко // Донецький вісник Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка. – 2007. – Т. 16 – С. 5–19.
9. Каменева В. А. Лингвокогнитивные средства выражения идеологической природы публицистического дискурса (на материале американской прессы) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / В. А. Каменева. – Кемерово, 2007. – 42 с.

10. Корольов І. Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві : визначення, структура, типологія [Електронний ресурс] / І. Р. Корольов // *Studia linguistica*. – 2012. – Вип. 6 (2). – С. 285–305. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6\(2\)_48](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Stling_2012_6(2)_48).
11. Красных В. В. «Свой» среди «чужих» : миф или реальность? / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2003. – 375 с.
12. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 672 с.
13. Милевская Т. В. О понятии «дискурс» в русле коммуникативного подхода / Т. В. Милевская // *Коммуникация : теория и практика в различных социальных контекстах «Коммуникация–2002» (“Communication Across Differences”)* : [мат. Международной научно-практической конференции]. – Пятигорск : ПГЛУ, 2002. – Ч. 1. – С. 188–190.
14. Мосейчук О. М. Публіцистичний дискурс як контекст реалізації комунікативного впливу на масового адресата [Електронний ресурс] / О. М. Мосейчук // *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. – 2012. – Вип. 65. – С. 174–177. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDU_2012_65_36.
15. Новохачева Н. Ю. Стилистический прием литературной аллюзии в газетно-публицистическом дискурсе конца XX – начала XXI веков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Н. Ю. Новохачева. – Ставрополь, 2005. – 31 с.
16. Павлова Е. К. Политический дискурс в глобальном коммуникативном пространстве (на материале английских и русских текстов) : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / Е. К. Павлова. – М., 2010. – 45 с.
17. Рум А. Р. У. Великобритания: Лингвострановедческий словарь / А. Р. У. Рум. – 3-е изд., стереотип. – М. : Рус яз., 2002. – 560 с.
18. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність : [монографія] / Катерина Серажим. – К., 2002. – 392 с.
19. Стернин И. А. Фактор адресата в речевом воздействии / И. А. Стернин // *Вестник ВГУ. Серия : Филология. Журналистика*. – 2004. – № 1. – С. 171–178.
20. Сусов И. П. Введение в теоретическое языкознание : [электронный учеб.] [Электронный ресурс] / И. П. Сусов. – Режим доступа : <http://lingvolah.chat.ru/library/susov.htm>.
21. Ушакова Т. А. Роль человека в общении / Т. А. Ушакова, Н. Д. Павлова, И. А. Засова. – М. : Наука, 1989. – 192 с.
22. Шевченко І. С. Проблеми типології дискурсу / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // *Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен* : [монографія] / за заг. ред. І. С. Шевченко. – Х. : Константа, 2005. – С. 233–236.
23. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners (6th edition). – Harlow, Essex : Pearson Education Limited, 2014. – 2161 p.
24. Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (9th edition). – Oxford : Oxford University Press, 2015. – 1820 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Baden-Powell's introduction to Scouting for Boys [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/books/2013/jul/31/baden-powell-scouts-for-boys>.
2. Culture secretary Jeremy Wright reveals his love of Lego [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/politics/2018/nov/09/culture-secretary-jeremy-wright-reveals-his-love-of-lego>.
3. In search of a fairer system of taxation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/politics/2018/nov/08/in-search-of-a-fairer-system-of-taxation>.
4. Recipe swap: share your elevenses recipes [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2016/oct/05/recipe-swap-share-your-elevenses-recipes>.

УДК 811.161.2:81'28 «15/16»

НАЗВИ ЗАГАЛЬНИХ ПОДАТКІВ З НАСЕЛЕННЯ ПІЗНЬОЇ СЕРЕДНЬОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ XVI–XVII СТ.

Рибак К. Б.

Запорізький національний університет

Проаналізовано податкові найменування, зафіксовані в пам'ятках XVI–XVII ст. Виділено назви загальних податків з населення у пізній середньоукраїнській мові. Досліджено формування лексико-семантичної групи в контексті соціально-політичних процесів державотворення. Визначено структурно-семантичні особливості та динаміку функціонування окремих податкових найменувань в історії мови.

Ключові слова: найменування податкової сфери, грошові й натуральні збори, середньоукраїнська мова, дериват, формант.

Rybak K. B. Nominations of general taxes from the population in the Middle Ukrainian language of the XVI–XVII centuries. This paper focuses on one aspect of historical language. The nominations of general taxes in the Middle Ukrainian language of the XVI–XVII centuries are considered. Some questions about the history of tax names have been studied by scholars including I. Kernytsky, T. Krehno, O. Chorna. A fragmentary description of taxes in the composition of socio-economic vocabulary was carried out in separate writings by P. Bilousenko, T. Dyachuk, E. Laniuk, V. Rusanivsky, G. Chornovil. However, there is still no comprehensive work on the history of Ukrainian taxes, which would be comprehensively studied according to the chronology of the formation of the lexical-semantic group "general taxes" as part of the late Middle Ukrainian language of the 17th and 18th centuries. The article gives a detailed analysis of words which represent the nominations of general taxes in the XVI–XVII centuries. Groups of tax names are described in chronology. Nominations of general taxes from the population are the denominations which indicate obligatory, systematic, regulated fees from taxpayers in favor of authorized state tax structures. The names of cash taxes and personal taxes on taxpayers and taxes on total profits in the peasantry are fixed among the general taxes on the population.

The analysis of the names of general taxes of the late Middle Ukrainian language in the 17th and 18th centuries testifies to the functioning of the Old Russian-Ukrainian and early Middle Ukrainian periods in the language and the emergence of new words formed on the basis of the Common Slavic language fund, etc. Under the influence of international trade and economic relations, the language was replenished by borrowings from the Polish and Russian languages. Other types of tax nominations, which are accumulating in the memos of the specified period, require complex analysis and represent further research aspects.

Key words: tax-related nominations, monetary and natural fees, the Middle Ukrainian language, derivatives, formants.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Тематична група найменувань податкової сфери, зафіксована в письмових джерелах XVI–XVII ст., відображає зміни в словниковому складі пізньої середньоукраїнської мови відповідного пласту лексики, що спричинено суспільно-політичними процесами. Зокрема, у XVI–XVII ст. українські території перебувають під впливом Російської імперії та Речі Посполитої, а тому лексична система української мови цього періоду поповнюється найменуваннями московсько-російської та польської податкової системи, а також іншомовними запозиченнями через посередництво польської мови.

Окрім того, лексико-семантична група «податкові найменування» відображає реалії періоду Гетьманщини, української козацької держави, яка зміцнила соціально-економічний розвиток, а водночас долучила до мови нові назви податків та зборів, мита, суб'єктів оподаткування тощо. Тому назріла потреба виділити й описати найменування податкової сфери пізньої середньоукраїнської мови XVI–XVII ст., серед іншого й назви загальних податків із населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найменування податкової сфери ставали об'єктом уваги дослідників І. Керницького [5; 6], Т. Крехно

[7], О. Чорної [10]. Фрагментарний опис податків у складі соціально-економічної лексики здійснено в працях П. Білоусенка [2], Т. Дячук [3], Е. Ланюк [8], В. Русанівського та ін. [4], Г. Чорновол [11]. Проте досі немає комплексної праці з історії українських податкових найменувань, у якій було б всебічно вивчено за хронологією формування лексико-семантичної групи «загальні податки» у складі пізньої середньоукраїнської мови XVI–XVII ст.

Формулювання мети і завдань статті. Мета дослідження – проаналізувати назви загальних податків у пізній середньоукраїнській мові XVI–XVII ст. в контексті соціально-економічних процесів та нестабільної ситуації в ході державотворення. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) визначити поняття найменувань податкової сфери; 2) з'ясувати склад лексико-семантичної підгрупи «загальні податки»; 3) проаналізувати семантику та структуру вказаної лексики; 4) визначити специфіку формування загальних податкових найменувань у лексичній системі української мови.

Виклад основного матеріалу дослідження. Оскільки «словниковий склад української мови – це відкрита, динамічна система лексичних одиниць, різнопланових за джерелами і часом формування»

[9, 158], цілком природно, що серед назв загальних податків функціонували як успадковані слова із попереднього мовного періоду XIV–XV ст., так і нові похідні, запозичені чи утворені на основі наявних лексем.

Загальні податки з населення – найменування, які вказують на обов'язкові, систематичні, регульовані збори з платників на користь уповноважених державних податкових структур. Серед загальних податків з населення зафіксовано назви грошових та натуральних зборів з платників, а також податки від загального прибутку в селянському господарстві.

Грошові й натуральні збори з платників – сукупність назв, виокремлених у тематичну групу за об'єктом сплати податків: фінансовими ресурсами чи матеріальними речами як частиною доходу з громадян.

У пам'ятках XVI–XVII ст. серед грошових і натуральних зборів зафіксовано відприкметникові найменування, утворені за допомогою суфікса *-ина*: **воловицна** (1501 AS I 146) 'назва податку від волового плуга' (>*воловий*); **городовицна** (1527 РЕА I 148; 1528 / XVI Арх. ЮЗР. II, 137) 'податки, що мали давати міщани', тобто мотивується сплатою податку людьми, що жили в місті (>*городовий*); **верховицна** (1532 АрхЮЗР 5/1, 33; Сл XVI – п. пол. XVII III, 238) 'грошова феодална повинність для забезпечення верхового перевезення службових осіб' (>*верховий*); а також відіменникові лексеми **ямцина** (1590 МатТимч II, 511) 'ямська повинність', пор. тюрк. *jam* – тяглова повинність; найменування **даниновицна** (1545 / XVI Пам. КК. IV, II, 176) 'податок' та **кликочицна** (1546 AS IV, 455) 'податок, данина на кликуна, нічного сторожа', ускладнені суфіксом *-овицна*. Специфічний суфіксальний формант *-изна* мають назви **єсачьчицна** (1552 Сл XVI – п. пол. XVII IX, 101) 'данина натурою', очевидно, утворене від *єсакъ* (1484 ССУМ I, 349) 'податок натурою', запозичення з тур. *jasaq*; **верховицизна/верховьчицизна** (1552 Сл XVI – п. пол. XVII III, 238) 'повинність, що полягає у забезпеченні верхового перевезення службовців' тощо; конфіксальні деривати: **покотелсчицна** (1652 ДБХ, 262) 'податок, котрий брали з котла, наповненого певним видом товару', та **посеребицизна** (1518 МатТимч I, 125) 'податок від волів та коней, який сплачували сріблом (серебром)' та ін.

У пізній середньоукраїнській мові задокументовано найменування **дань** (1502 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 172) 'данина' / **дань** (1556–1561 ПЄ, 172) та його різновиди: **дань бобровая** (1502 AS III, 39–40) 'данина від бобрових угідь, сплачувана шкурками бобрів', **дань лисичая** (1505 АЛМ I/2, 163) 'вид натуральної данини шкурками лисиць', **дань грошова** (1508 AS III, 56) 'данина від орних земель, яку сплачували грішми', **дань куничная** (1509 AS III, 70) 'данина з угідь шкурками куниць', **дань медовая (мѣдовая)** (1655 ДБХ, 433) 'данина від угідь, яку сплачували медом', **дань житная** (1511 AS III, 135) 'данина від орних земель житом', **дань овсяная** (1511 AS III, 135) 'данина від орних земель вівсом', **дань урочистая** (1552 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 172) 'данина, приурочена до якогось свята', **дань пенежная (пѣняжная, пинезная)** (1566 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 172) 'грошова данина', **дань**

дякольная (1571 ЖКК I, 29–30) 'данина від орних земель збіжжям' тощо. Синонімічними до найменування **дань** вжито лексеми: **дача** (1507 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 191) 'данина', **дача** (1540 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 191), **данка** (1545 ПВКРДА IV-2, 221), **данца** (1550 / XVI Тимч I, 664), **датокъ** (XVII Тимч I, 669), **дате** (1625 / XVII Тит, 136), співвідносні з **дату**. Зафіксовано також відприкметниковий іменник **данина** (1556 / XVI Тимч I, 653) із суфіксом *-ина* та його варіант **даньина** (1623), а також найменування **податок** (1650 ДБХ, 180), утворене від **подати** (ССУМ II, 163) із суфіксом *-окъ*.

Продовжує функціонувати давнє найменування **десятина** (XV–XVIII Тимч I, 704) 'данина, що становить десятю частину чогось', яке в історичних джерелах презентоване варіантами: **десятына** (1539 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 253), **десятина** (1652 ДБХ, 262), **деслтина** (1556–1561 ПЄ, 183), **десе-тына** (1557 / XVI Пам. КК. II, 521), **десе-тына** (1539 Сл XVI – п. пол. XVII VII, 250) тощо. На позначення податку як певної частини від чогось також виявлено лексему **кварта** (1646 Сл XVI – п. пол. XVII XIV, 72–73) 'податок з четвертої частини доходів королівських земель на утримання війська', пор. стп. *kwarta*, лат. *quarta*.

Деякі найменування, успадковані з попередніх мовних періодів, зазнають фонетичних перетворень та виявлені у варіантах, зокрема: **задушїе**, **задушїе** (1503 Сл XVI – п. пол. XVII X, 27), **задушїе** (1503 Cost. S., 259) 'внесок за спасіння душі', утворено від вислову «за душу» конфіксальним способом словотворення; однокореневі синонімічні назви **вина**, **вена**, **віна**, **вына** (1507 Сл XVI – п. пол. XVII IV, 58–61) / **вино** (1556–1561 ПЄ, 155) 'податкове зобов'язання', **винность**, **виньность** (1552 Сл XVI – п. пол. XVII IV, 64) та **повинност** (1648 ДБХ, 88) / **повинность** (1656 ДБХ, 547), які поступово втрачають значення данини, виражаючи більш загальне «обов'язок працювати на пана, панщина» [4, 487]; **дымъ** / **дымъ** (1524 XVI – п. пол. XVII VIII, 20–21), **дымъ** (1524 АЛРГ, 197) 'житло, господарство селянина як одиниця оподаткування', **валжчос**, **валжьчос** (1536 AS IV, 60; Сл XVI – п. пол. XVII VI, 176) 'вид податку', **зборь**, **зберь**, **зъберь**, **збирь**, **зъбурь**, **сборь** (1539 АрхЮЗР I/IV, 29; Сл XVI – п. пол. XVII XI, 75) 'вид податку' тощо.

Окремі назви позначають податки, пов'язані з певними святами, наприклад: **коляда**, **колада**, **коледа** (1544 AS IV, 401–402; Сл XVI – п. пол. XVII XIV, 205) 'данина з нагоди Різдва Христового', прасл. **kolęda* (ЭССЯ X, 134–135) – запозичення з лат. *Calendae* 'перший день кожного місяця', першочергово зберігає сліди значення 'обряд, пов'язаний з початком року' і лише згодом власне Різдва; **великоноцное** (1544 AS IV, 402) 'звичаєве обдарування урядових осіб на Великдень як одна з форм повинностей', пор. стп. *wielkanocne*, від *wielkanoць* (1587 Сл XVI – п. пол. XVII III, 221) 'Великдень', пор. стп. *Wielka Noc*, *Wielkonoc*; а також спільнокореневе утворення **великодное**, **великодъное** (1552 Сл XVI – п. пол. XVII III, 216) 'звичаєве обдарування урядових осіб на Великдень як одна з форм повинностей' та ін.

Серед грошових податків маємо *кинсьонь* у варіантах *ки(н)сонь* (1556–1561 ПЄ, 172) / *кинсонь* (1556–1561 Сл XVI – п. пол. XVII XIV, 98) 'чинш, податок', пор. лат. *census* 'перепис', у тому ж значенні вживається субстантивно-ад'єктивне словосполучення *золотий чиншовий* (1556–1561 ПЄ, 181); *взяток*, *взяткоць* (1607–1645 Сл XVI – п. пол. XVII IV, 44) 'грошові надходження у казну'; *контрибуція* (1614 ЧИОНЛ XIV-3, 114), *контрибуція* (Сл XVI – п. пол. XVII XIV, 243) 'грошовий податок на потреби держави', пор. стп. *kontrybusuja*, лат. *contributio*; *бирчоє* (1563 Сл XVI – п. пол. XVII II, 85; 1590 / XVI Тимч I, 91) 'оплата на користь бирчого, збирача податків', М. Фасмер виводить значення із тур. *biyirudži* 'начальник', проте, очевидно, що *бирчоє*, пов'язане із *бирати* 'збирати'; сюди ж і *бѣрь* (XVI Сл XVI – п. пол. XVII III, 151) 'плата, податок', віддієслівне утворення (<*бирати*), пор. мад. *bér* тощо.

На позначення повинності давати підводи для перевезення вантажів зафіксовані назви *беремя*, *берема повозовоє* (1566 Сл XVI – п. пол. XVII II, 76), субстантивно-ад'єктивне словосполучення, пор. д.-р.-укр. *беремьа*, пов'язане з прасл. **berǫ* 'нести' (Ф I, 155); ранне середньоукраїнське *повозь* (1497 ССУМ II, 160), дериват від *повезти* або утворення з афіксом по-...-Ø від *везти*; *подвода* (1656 ДБХ, 521), конфіксальне утворення від *водити*, пор. д.-р.-укр. *подъвода* (1267 Ср II, 1052) тощо.

Серед інших найменувань документується *гарачь* (1600 Сл XVI – п. пол. XVII VI, 191) 'данина ханові від немагометан, тобто немусульман', який сплачували туркам, аби вони не напали, пор. тур. *haraç*, араб. *ḥarāğ*; див. [1, 82–83]; *покорне* (1648 ДБХ, 49) 'податок, котрий сплачували в знак покори, поступливості'; *безмитне* (1649 ДБХ, 134) 'те, що не підлягає митному оподаткуванню' та ін.

Податки від загального прибутку в селянському господарстві – найменування податкової сфери, що вказують на назви зборів із платників податків з доходу в господарстві, за виготовлення товару чи торгівлю ним.

Продовжують функціонувати у пізній середньоукраїнській мові лексеми *лисица*, *лисиця* (1501 Сл XVI – п. пол. XVII XVI, 44–45) та *бобрь* (1506 АЛРГ, 119; Сл XVI – п. пол. XVII II, 132), назви яких мотивуються шкурою відповідної тварини як вид натуральної данини, проте ці давні форми починають витісняти нові похідні, наприклад, *бобровничое* (1552 АрхЮЗР 7/І, 629); запозичене найменування *дякло* (*дакло*, *дакъло*) (1507 Сл XVI – п. пол. XVII IX, 27) 'данина збіжжям', із лит. **dėklas* від *dėklė* 'податок' < *dėti* 'класти' (Ф I, 561), яке зафіксоване в таких видах: *дакло житное* (1601 АрхЮЗР 6/І, 284) 'данина від орних земель житом', *дакло ржаное* (*иржаное*, *оржаное*) (1522 АС III, 237), *дакло овсаное* (1571 АС VII, 388), *дакло сенъное* (1566 АрхЮЗР 8/VI, 188) тощо.

Чималу групу слів становлять податки за виготовлення товару для продажу. Це субстантивовані прикметники *восковое* (1508 РЕА I, 75), *восковничое* (1527 РЕА I, 148) 'податок за виготовлення воску', *варовое* (1556 АрхЮЗР 8/V, 110) 'податок від варіння пива'. Фіксуються й іменникові деривати *капицизна*,

капицизна (1527 РЕА I, 148) 'оплата, данина за право виготовлення і продажу спиртних напоїв', пор. пол. *kapszczyzna*, у тому ж значенні вжито *капицизна* та *капъсчзна* (1518 Сл XVI – п. пол. XVII XIV, 47–48), очевидно, назва походить від *капъ* 'міра ваги, що дорівнювала 4 пудам'. А також *броварное* (1580 / XVI Тимч I, 142) 'податок, який сплачували за виробництво пива та за торгівлю ним', від *броварь* 'пивоварня', пол. запозичення *browar* з нім. *Brauerei*; пізніше зафіксовано *броварщица* (1607 АрхЮЗР 6/І, 343) 'податок з бровара', а також *броварщина* (1611 Сл XVI – п. пол. XVII III, 73) та ін.

Назви, пов'язані із прибутком від господарства: *дубащина* (1540 / XVI Тимч I, 835) 'податок', від *дубас* (ЕСУМ II, 138) 'видовбаний човен', утворене за допомогою форманта *-щин(a)*; варіанти *деревенкоє мьто*, *доров'яне мьто* (1545 / XVI Пам. КК. IV, II, 171) та *деревне мьто* вживаються у значенні 'податок за вигнаний дьоготь' та, очевидно, пов'язані із матеріалом, з якого видобувають дьоготь; *очковое* (1652 ДБХ, 262) 'податок з кожного вулика', етимологічно пов'язане з *око* (ЕСУМ IV, 170), оскільки очковий рій – бджоли, у яких занос або стільники доходять до самого *очка* 'отвора вулика'; *закосное* (1552 АрхЮЗР 1/IV, 29) 'податок від укусу сіна', субстантивованій прикметник; *виницизна* (1552 / XVI АрхЮЗР I, 62) 'податок з винниці', де *винниця* 'сад, засаджений винорослями, винний кущ, будинок, де курять горілку', тобто податок, накладений на прибуток господарства, що займається виготовленням вина; *бариишь* (1585 Сл XVI – п. пол. XVII II, 23) 'прибуток від торгівлі', пор. тюрк. *Baruŝ*; *заводное* (1600 АрхЮЗР 1/VI, 300) 'дохід за дозвіл косити на певній території', пор. стп. *zawodne* тощо.

Є ряд податкових назв, що постали на основі зв'язку із предметами продажу чи містовим у процесі торгівлі. Представлені такі найменування субстантивованими прикметниками на *-ое*. Наприклад, *викотное* (1552 АрхЮЗР 7/ I, 630) 'плата за викочену з воза бочку для продажу', *торговое* (622) 'плата за право продажу на певному ринку продуктів, товарів', зафіксовані варіанти *помѣрное* (1557 АЮЗР III, 83) та *помирное* (1633 АрхЮЗР 7/1, 233) 'торговий податок, який стягали при перемірюванні зерна та інших товарів', *завозное* (1589 АЮЗР I, 229) або *отвозное* (230) 'податок за кожен віз, що стояв на ярмарку', *чоповое* (224) 'плата від чопа (бочки)'.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Аналіз назв загальних податків з населення пізньої середньоукраїнської мови XVI–XVII ст. засвідчує функціонування у мові утворень давньоруськоукраїнського та раннього середньоукраїнського періоду (*задушєє*, *бобрь*, *дымь*), а також появу нових слів, що утворилися на основі спільнослов'янського мовного фонду (*викотное*, *коляда*) та ін. Під впливом міжнародних торгово-економічних зв'язків мова поповнилася через посередництво польської та російської мов запозиченнями, наприклад: з лат. в українській мові закріпилися найменування *чинш*, з пол. – *капицизна*, з лит. – *дякло*, з тур. – *гарачь* тощо.

Для описаної тематичної групи слів виявилися продуктивними субстантивовані прикметники на *-ое*

(восковоє, варовоє, заводноє); -оє (викотноє, торговоє, завозноє); -щина (волощина, городовщина, кликовщина і подібні); -изна (посеребцизна, капцизна, ссачьчизна). Окрім того, задокументовано субстантивно-ад'єктивні словосполучення типу *дань бобровая, золотыи чиншовыи, дакло овсаное, деревенкоє мыто* тощо.

Найменування загальних податків у словниковому корпусі пізньої середньоукраїнської мови представлено строкатим, неоднорідним складом, проте помітно тенденцію збереження давнього

лексичного фонду, який часто стає основою для творення нових слів. У пам'ятках XVI–XVII ст. зафіксовано й інші види найменувань податкової сфери: назви податків за виконання певних послуг, грамот та інших документів, що засвідчують статус суб'єктів оподаткування, податків, пов'язаних зі вступом чи виходом з певної території, судовими та митними зборами, а також найменуваннями суб'єктів, місць збору податків тощо, які потребують детального аналізу та стануть об'єктом подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аникин А. Е. Русский этимологический словарь. Вып. 10 (гáлочка I – глы́ча). – М.: Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова РАН; Ин-т филологии Сибирского отделения РАН, 2016. – 368 с.
2. Білоусенко П. І. Назви податків з суфіксами *-ина* та *-щина (-чина)* в історії української мови / П. І. Білоусенко // Відображення історії та культури народу в словотворенні: [доповіді XII Міжнародної наукової конференції зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славистів]. – К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2010. – С. 346–354.
3. Дячук Т. М. Українська соціально-економічна термінологія: становлення і кодифікація: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. М. Дячук. – Київ, 2003. – 20 с.
4. Історія української мови. Лексика і фразеологія / [редкол.: В. М. Русанівський (відп. редактор) та ін.]. – К.: Наук. думка, 1983. – 745 с.
5. Керницький І. М. Лексика на означення населення за соціальним складом, суспільно-економічним становищем, майново-правовими відносинами / І. М. Керницький // З історії української лексикології. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 6–95.
6. Керницький І. М. Назви данини та інших повинностей: [монографія] / Д. Г. Гринчишин, І. М. Керницький, Р. Й. Керса. – К.: Наук. думка, 1980. – С. 6–33.
7. Крехно Т. І. Історія лексико-семантичної групи «плати – податки – повинності» в українській мові XV–XVІІІ ст. (на матеріалі українських пам'яток): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Крехно. – Харків, 2005. – 19 с.
8. Ланюк Е. Т. До питання про становлення галузевої лексичної системи (на матеріалах німецької торговельно-економічної лексики): дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Е. Т. Ланюк. – ЛНУ ім. І. Франка. – Львів, 1974. – 278 с.
9. Сучасна українська літературна мова: [підруч.] / А. П. Грищенко, Л. І. Мацько, М. Я. Плющ та ін.; [за ред. А. П. Грищенка]. – К.: Вища шк., 2002. – 493 с.
10. Чорна О. В. Українська термінологія податкової сфери: структура, функціонування, формування: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Чорна. – Київ, 2009. – 18 с.
11. Чорновол Г. В. Новітня економічна термінологія та її стилістичне вживання в сучасній українській мові (на матеріалі періодичних видань): автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Чорновол. – Київ, 2004. – 23 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Скорочення назв мов і говорів: **араб.** – арабська; **д.-р.-укр.** – давньорусько-українська; **лат.** – латинська; **лит.** – литовська; **мад.** – мадярська; **нім.** – німецька; **пол.** – польська; **прасл.** – праслов'янська; **стп.** – ставропольська; **тур.** – турецька; **тюрк.** – тюркська. Інші скорочення: **див.** – дивіться; **пор.** – порівняйте; **ст.** – століття; **та ін.** – та інші; **р.** – рік.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

АЛМ	Акты литовской метрики. Собраны заслуженным профессором Императорского Варшавского университета Ф. И. Леонтовичем. Варшава: Типография Варшавского учебного округа, 1896. – Вып. 1, 2.
АЛРГ	Акты Литовско-Русского государства, изданные М. В. Довнар-Залольским. – М.: Университетская типография, 1899. – Вып. 1. – 258 с.
АрхЮЗР	Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Комиссиею по разбору древних актов. – Киев: Вь университетской типографии, 1859–1914. – Т. 1–8.
АЮЗР	Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археологическою комиссиею. – Санкт-Петербург, 1861–1892. – Т. 1–15.
ДБХ	Документи Богдана Хмельницького / [упор. І. Крип'якевич, І. Бутич]. – К., 1961. – 740 с.
ЕСУМ	Етимологічний словник української мови / [за ред. О. С. Мельничука]: у 7 т. – К.: Наук. думка, 1982–2012. – Т. 1–6.
ЖКК	Жизнь князя Андрея Михайловича Курбского в Литве и на Волыни // Акты, изданные Временной Комиссией, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1849. – Т. I–II.

- МатТимч** Тимченко С. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. / [підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса] : у 2-х книгах. – К. ; Нью-Йорк : Преса України, 2002. – Кн.1–2.
- Пам. КК.** Памятники, изданные Киевскою Коммиссиею для разбора древних актов т. I, II и III, изд. 2. Киев, 1898 г., т. IV, Киев, 1859 г.
- ПВКРДА** Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, высочайше учрежденной при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Киев, 1848.
- ПЄ** Пересопницьке Євангеліє 1556–1561. Дослідження. Транслітерованій текст. Словопоказчик / [видання підготувала І. П. Чепіга за участю Л. А. Гнатенко; наук. ред. В. В. Німчук]. – К., 2001. – 700 с.
- РЕА** Русско-еврейский архив. Документы и материалы для истории евреев в России, т. I : Документы и регесты к истории литовских евреев (1388–1550) / [собрал и издал С. А. Бершадский]. – Санкт-Петербург, 1882; т. III : Документы к истории польских и литовских евреев (1364–1569). – Санкт-Петербург, 1903.
- Сл XVI – п. пол. XVII** Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. – Львів, 1994–2013. – Вип. 1–16.
- Ср** Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка / И. И. Срезневский. – Санкт-Петербург, 1843–1912. – Т. 1–3.
- ССУМ** Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. : в 2-х т. – К. : Наук. думка, 1977–1978.
- Тимч** Историчний словник українського язика / [за ред. Є. Тимченка]. – Х.; К. : ДВУ, 1930–1932. – Т. 1. – XXIV. – 937 с.
- Тіт** Тітов Хв. Матеріали для історії книжної справи на Україні в XVII–XVIII ст. Всезбірка передмов до українських стародруків. – Київ, 1924. – 332 с.
- Ф** Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4-х т. / [пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва]. – М. : Прогресс, 1986–1987.
- ЧИОНЛ** Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. – Киев, 1873–1911. – Кн. I–XXII.
- ЭССЯ** Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд. – Вып. 1–39. – М. : Наука, 1974–2014.
- AS** Archiwum ksiąg Lubartowiczów w Sławucie. – Т. I : 1366–1506 / [pod kierownictwem Z. L. Radziwińskiego]. – Lwów, 1887. – 231 s.; Т. III : 1432–1534 / [wydane przez Bronisława Gorczaka]. – Lwów, 1890. – 601 s.
- Cost. S** Documente moldovenesti inainte de Stefan cel Mare / [publicate de Mihai Costachescu (supliment la documentele lui Stefan cel Mare, de I. Bogdan)]. – Iași : Viața Românească, 1931. – Vol. 1. – XXXV. – 557 p.

ЛЕКСИКО-СЛОВОТВІРНІ ТИПИ ІМЕННИКІВ НА -В(А) В ГОВІРКАХ ПІВДЕННО-СХІДНОГО НАРІЧЧЯ

Сабліна С. В.

Запорізький національний університет

На матеріалі говірок українського південно-східного наріччя встановлено лексико-словотвірні типи іменників жіночого роду із суфіксом **-в(а)**, які мотивовані іменними та дієслівними основами. З'ясовано, що більшість дериватів утворено від основ іменників, а з-поміж них найбільш показові розмовно-діалектні назви предметної дії, процесу, у яких аналізований формант виконує модифікаційну функцію, як і в діалектних позначеннях збірності.

Ключові слова: суфікс **-в(а)**, лексико-словотвірний тип, девербатив, десубстантив, південно-східне наріччя української мови.

Sablina S. V. Lexical-word-formative types of nouns on -v(a) in accents of the southeastern dialect. The main task of scientific research is to find out the semantic- word-formative specifics of the derivatives on -v(a) in connection with the motivational stems in accents of the southeastern dialect. When describing the word-formation history of this affix it is important to establish the origin, to identify the peak of productivity and the priority form of the language in which the largest number of derivatives on -v(a) is recorded. Therefore, the dialectal form of language must be surveyed not less thoroughly than literary form.

Due to the origin and structure of the derivative stem, it is possible to distinguish the following nouns of the lexical-word-formative types on -v(a) in accents of the southeastern dialect: colloquial dialectal names of the objectified action, in the process of which there is the most significant symbols of the sound processes that accompany the intensive action; compound nouns in which the specified formant is identifiable; a small number of specific nouns. In the derivatives of the first two lexical-word-formative types, formant -v(a) performs a modification function.

The group of dialectal derivatives on -v(a), derived from verbal stems is relatively less but we can speak about word-formative specialization of the analyzed formant in the formation of a lexical-word-formative type in the designation of objects or realities. Lexico-word-formative features of derivatives with suffix -v(a) are semantically and formatively heterogeneous that confirms the fact of multifunctionality of this formant. The productivity of the analyzed suffix in literary form of the language, as well as in the surveyed accents of the southeastern dialect is low.

Key words: suffix **-v(a)**, semantically-derivative type, verbal nouns, substantive, Proto-Slavic language, southeastern dialect of the Ukrainian language.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Однією з важливих проблем вітчизняної дериватології є вивчення словотвірної системи в її історичному розвитку, яке «неможливе без попереднього дослідження історії й особливостей розвитку окремих афіксів» [2, 24]. Тому встановлення походження суфіксів окремих частин мови та пофрагментна (у часі й просторі) деталізація їх функціонування є актуальними завданнями історичного й діалектного словотвору, реалізація яких наблизить появу повної фундаментальної історії української мови.

Переконані, що до складу досліджуваних афіксів мусять потрапити й ті, які слабо виявляли чи виявляють свою продуктивність, семантично й дериваційно різнотипні форманти, за якими не закріплена чітка словотвірна функція. До таких належить іменниковий суфікс **-в(а)**, історія якого в субстантивах жіночого роду вимагає деталізації. На сьогодні немає реєстру іменників на **-в(а)** в різні періоди розвитку української мови, фрагментарно описана семантико-дериваційна поведінка цього форманта, а тому залишається не з'ясованим питання становлення його словотвірних функцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському діалектному словотворі закладено

потужні можливості й запаси, що живлять літературну форму мови й часто є вельми доказовим чи хоча б показовим матеріалом, який підтверджує словотвірну потенцію того чи того форманта. Останніми десятиліттями у працях Г. Л. Аркушина, Л. В. Дикої, Я. В. Закревської, К. М. Лук'янюка, В. В. Німчука, С. Є. Панцьо доведено, що особливості афіксальних словотвірних процесів у діалектному мовленні є окремим перспективним напрямом дослідження, а зіставлення дериваційного потенціалу літературної й говіркової підсистем української мови дають підстави для більш переконливих висновків при встановленні мотиваційних зв'язків та виявленні динаміки суфіксальної словотвірної системи іменника.

У працях із сучасної та історичної дериватології цих та інших авторів для нашого дослідження важливі дві тези: «аналіз таких дериваційних процесів може допомогти у прогнозуванні змін не тільки в діалектній, а й у загальнонародній мові» [1, 1] та «Відомо, що діалектний словотвір має певні особливості. У діалектному мовленні конструювання іменників відбувається за тими ж типами й моделями, що й у літературній мові. Утворення субстантивів усіх трьох родів однини та форм множини здійснюється здебільшого за допомогою наявних у літературній мові й говорах формантів. Однак у говорах функціо-

нують і не властиві літературній мові окремі словотвірні типи» [6, 1]. Тому встановлення усіх можливих лексико-словотвірних типів іменників жіночого роду на *-в(a)* в діалектній та літературній формах мови сприятиме розв'язанню питання його первинної словотвірної функції.

Формулювання мети й завдань статті. Мета цієї розвідки – аналіз сучасних діалектних іменникових дериватів жіночого роду на *-в(a)* та встановлення лексико-словотвірних типів таких субстантивів. Основне завдання наукового дослідження – з'ясувати лексико-словотвірну специфіку похідних на *-в(a)* у говірках південно-східного наріччя. Матеріали південно-східного наріччя були обрані не випадково: у них відтворено словотвірні процеси в динаміці, що синхронізуються із загальними тенденціями розвитку української літературної мовної системи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Словотвірну спроможність суфікса *-в(a)* при творенні іменників жіночого роду від дієслівних та іменних основ помітно ще в праслов'янській мові. Однак як у цей період, так і в русько-українській мові XI–XIII ст. цей формант був малопродуктивним. Здається, тільки у староукраїнській мові він починає незначно нарощувати продуктивність. При описі словотвірної історії цього афікса важливо простежити історію виникнення, виявити пік продуктивності й пріоритетну форму мови, у якій зафіксовано найбільше похідних на *-в(a)*. Тому діалектну форму мови слід дослідити не менш ретельно, ніж літературну.

З урахуванням походження й структури твірної бази в говірках південно-східного наріччя можна виділити такі лексико-словотвірні типи іменників на *-в(a)*.

1. Розмовно-діалектні назви енергійного й тривалого процесу, з яких найбільше позначень звукових процесів: *пискотнява* 'вискотіння' (Чаб I, 165), *гавкотнява* 'сильний гавкіт' (Чаб I, 213), *грюкотнява* 'грюкотіння' (Чаб I, 254), *дзеленькотнява/дзеленькотнява* 'дзеленькіт' (Чаб I, 271), *дзявкотнява* 'собачий гавкіт' (Чаб I, 271), *диркотнява* 'дія за значенням «диркотіть»' (Чаб I, 274), *квакотнява* 'сильне квакання' (Чаб II, 160), *гиготнява* 'голосний нестримний звук' (Чаб I, 227), *крикотнява* 'крикнява, крик' (Чаб II, 216), *крикнява* 'вигуки, крики, галас' (Саг, 88), *лускотнява* 'ляскотня, лускіт' (Чаб II, 262), *ляпотнява* 'ляпання' (Чаб II, 264), *пискотнява* 'писк' (Чаб III, 110), *реготнява* 'реготня' (Чаб IV, 6), *сміхотнява* 'сміхотня' (Чаб IV, 83), *сюркотнява* 'сюркотання комах' (Чаб IV, 117), *тарахкотнява* 'тарахкотня' (Чаб IV, 120), *хихотнява* 'хихотання' (Чаб IV, 194), *хряскотнява* 'хрускіт' (Чаб IV, 199), *чвакотнява* 'чвакання' (Чаб IV, 210), *джвякотнява* 'дія за знач. «джвякотіть» лопатися від удару (фрукти, овочі)' (Чаб I, 268).

Дещо меншу підгрупу в цьому лексико-словотвірному типі становлять десубстантиви із семантикою зміни станів або явищ: *біготнява* 'біготня' (Чаб I, 81), *блискотнява* 'часте й сильне блискотіння' (Чаб I, 88), *миготнява* 'сильне й часте мигтіння' (Чаб II, 282).

Невелика група похідних вказує на стосунки між людьми: *гризотнява* 'сварка, лайка' (Чаб I, 250), *колотнява* 'колотнеча' (Чаб II, 193). Одиначно зафіксовані назви інших процесів чи реалій: *дриснява* 'розлад шлунка й екскременти' (Саг, 93), *безотнява* 'дуже велика глибина в річці, озері' (Сизько, 9).

Подібні деривати – синкретичні утворення, у яких поєднано словотвірні-морфологічні ознаки іменника з дієслівною семантикою. Віддієслівні іменники з формантом *-н-я*, від яких походять аналізовані десубстантиви на *-в(a)*, таксономізовані у статті О. І. Максимець, яка зазначає, що «девербативи із суфіксом *-н-я* мають розмовний просторічний характер з негативним відтінком. У сполученні з дієсловами, більшість яких має виразний розмовний характер, цей формант продукує деривати зниженого плану» [4, 394]. У випадку з похідними на *-в(a)* цей формант є ще більшим інтенсифікатором розмовності й зниженості, усі деривати цього типу є експресивними.

2. Від праслов'янських часів формант *-в(a)* був ідентифікувальним при творенні збірних іменників. Тому обстежені діалектні словники хоч і зрідка, але фіксують дусубстантиви зі значенням збірності: *блошва* 'блохи' (Чаб I, 90), *боєва* 'босяки, голодранці' (Чаб I, 9), *валява* 'велика кількість' (Чаб I, 127), *дітва* 'личинки бджіл' і 'молоді бджоли' (Чаб I, 278), *конва* 'коні' (Чаб II, 196), *людва* 'люд, люди' (Чаб II, 263), *свинва* 'збірна свині, свинота' (Чаб IV, 59). Дослідниця Л. Т. Буднікова стверджує, що в подібних похідних із суфіксом *-в(a)* на позначення груп людей цей формант «надає іменникам фамільярного або зневажливого забарвлення» [3, 11], тобто виконує модифікаційну функцію [5, 92].

3. У сучасних діалектних словниках зафіксовано іменники жіночого роду на *-в(a)* з конкретним значенням. Більшість із цих апелювативів ведуть свій вік ще з праслов'янської чи староукраїнської мови: *кухва* 'дерев'яна діжка на борошно, зерно' (Саг, 197), *кухва* 'велика діжка' (МагТимч I, 394); *галва* 'огріх, недосів' (Моск, 23) від *гал* 'невелика поляна в лісі, галявинка' із праслов'янського *galъ 'голий' (ЕСУМ I, 455); *глива* 'грушеве дерево й плід цього дерева' (Саг, 70) від *gliva < *gli (glei, glina) 'в'язкий, глина' (ЕССЯ I, 524); *круква* 'кроква' (Чаб II, 220) від *kroky 'розсоха' (ЕСУМ III, 101). Невстановленого походження (можливо й запозичення) *гендзева* 'канава, рів' (Моск, 27).

Суфікс *-в(a)*, очевидно, входить до складу конфікса (*об- ... -ва*) у дериваті *облуква* 'луки, вигон, пасовище біля річки' (Чаб III, 12) від *lōka 'кривизна, затока, вигин річки, місцевість у вигині річки' (ЕСУМ III, 302). Хоча діалектизм *блуква* 'низина поблизу річки, де пасеться худоба' (Чаб I, 91) можна вивести і з праслов'янського *blōkati (ЕСУМ I, 213).

Обмежена кількість похідних на *-в(a)* характеризує людину за особистісними якостями, найчастіше ремарковані у словниках як «зневажливе»: *варва* 'бабій' (Чаб I, 128), *вева* 'роззява' (Чаб I, 132).

4. Група діалектних дериватів на *-в(a)*, похідних від дієслівних основ, порівняно менша, але можна говорити про словотвірну спеціалізацію аналізованого форманта при формуванні лексико-словотвірної групи на позначення предметів чи реалій:

мерва ‘пріле зерно’ (Чаб II, 280) із праслов’янського **тъвѣа* ‘попіл, крихти, солом’яна труха’, і.-е. **mer* ‘перетирати, подрібнювати’ (ЕССЯ XI, 151); *сіва* ‘торба, мішок, з якого розсівали зерно’ і ‘частина нива, засіяна одним помахом руки сівача’ (Моск, 66); *жагва* ‘грибковий наріст на старому дереві’ (Саг, 99) від **zegti* ‘палити’ (ЕСУМ II, 184); *платва* ‘частина журавля, яким тягають воду’ (Москаленко, 58), очевидно, від **pluti* ‘пливти’ (ЕСУМ IV, 445); *жалива(жилава)* ‘кропива’ (Чаб I, 310); *кропива* ‘німа кропива, трава, схожа на кропиву, але не жалка, глуха кропива’ (СУГО, 109) від **kropiva* < **kropiti* (ЕСУМ III, 103).

Суфікс *-в(а)* бере участь у деривації низки девербативів із семантичним відтінком результату дії: *пішва* ‘вид шитва’ (Сизько 70); *рййва* ‘роїння, скупчення бджіл навколо матки’ (Чаб IV, 10) із **gojъ* ‘рій, річка, течія, приплив’ < **rei(rinoti)* ‘текти, струмувати’ (ЕССЯ V, 94); *дава* ‘дифтерія’ (Саг 80).

Одиничні девербативи позначають людей. Походження субстантива *варава* ‘людина, яка голосно говорить, порушує спокій (часто п’яна)’ (Чаб I, 128) затемнене: ймовірно він походить від *варнякати, варнакати* ‘базикати, говорити нерозбірливо’, тобто мотивований звуконаслідуванням, або ж іще від індоевропейського **цег* ‘повертати, давити, рухати’ (ЕССЯ I, 333), або має семантику збірності: *арава* ‘орава, юрма, натовп, гурт дівчат, хлопців, дітей, рідше людей взагалі, які ходять без певної мети’ (СУГО, 13) від **orava* ‘скупчення людей, тварин’ < **orati* ‘орати землю’ (ЕССЯ XXXII, 112).

5. Незначну кількість деад’єктивів на *-в(а)* зафіксовано зі значенням предметів: *моква* ‘мокра дощова погода’ (Сизько, 55) і ‘мокра, болотиста місцевість’ (Москаленко 51); *порства* ‘жорства’ (Чаб III, 243); *гладова* ‘поріг’ (Чаб II, 232); *жорства* ‘назва солоного ґрунту, солончак’ (Сизько, 31) і ‘дуже тверда пересохла земля’ (Чаб I, 322); *жолква* ‘болотна рослинність жовтого кольору’ (Чаб I, 322). Одиничність деад’єктивів на *-в(а)* в обстежених говірках може свідчити про малопродуктивність форманта при утворенні відприкметникових іменників.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Діалектні суфіксальні іменники жіночого роду на *-в(а)* мотивовані іменними та дієслівними основами. При цьому більшість дериватів утворена від основ іменників, а з-поміж них найбільш показові розмовно-діалектні назви енергійного й тривалого процесу та діалектні позначення збірності, у яких аналізований формант виконує модифікаційну функцію. Лексико-словотвірні особливості похідних із суфіксом *-в(а)* семантично й словотвірно різнотипні, що підтверджує факт поліфункційності цього форманта. Продуктивність аналізованого суфікса як у літературній формі мови, так і в обстежених говірках південно-східного наріччя низька.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на встановлення семантико-словотвірної специфіки похідних на *-в(а)* в інших діалектах української мови та виявленні функцій аналізованого форманта в говірковому й літературному мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аркушин Г. Л. Іменний словотвір західнополіського говору : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. Л. Аркушин. – Луцьк, 2004. – 41 с.
2. Білоусенко П. І. Історія української мови. Словотвір. Ч. 1. Іменник (проспект) / П. І. Білоусенко, В. В. Німчук. – Запоріжжя ; К. : ЗНУ, 2013. – 82 с.
3. Буднікова Л. Т. Категорія збірності у словацькій мові: зіставний аспект / Л. Т. Буднікова // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. – 2012. – Вип. 17. – С. 11–13.
4. Максимець О. І. Розвиток словотвірної підсистеми іменників із транспозиційним значенням опредметненої дії (структури з суфіксом *-н(я)*) / О. І. Максимець // Наукові записки. Серія : Філологічні науки. – 2018. – Вип. 165. – С. 394–397.
5. Словотвір сучасної української літературної мови : [монографія] / [П. І. Ковалик, Л. О. Родніна, А. П. Грищенко, Л. А. Юрчук та ін.]; за ред. М. А. Жовтобрюха. – К. : Наук. думка, 1979. – 407 с.
6. Панцьо С. Словотвірні паралелі в польських та лемківських говірках : іменникові деривати [Електронний ресурс] / Стефанія Панцьо. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/37521/26-Pantso.pdf?sequence=1>

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ ДЖЕРЕЛ

- ЕСУМ** – Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [за ред. Л. С. Мельничука]. – К. : Наук. думка, 1982–2012.
- МатТимч** – Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 т. / [підгот. до вид. В. В. Німчук та Г. І. Лиса]. – Київ–Нью-Йорк : Інститут української мови Національної академії наук України, 2002. – Кн. 1 : А–Н. – 512 с.; 2003. – Кн. 2 : О–Я. – 512 с.
- Моск** – Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса : ОДУ, 1958. – 78 с.
- Саг** – Сагаровський А. А. Матеріали до діалектного словника Центральної Слобожанщини (Харківщини) : у 2 вип. / А. А. Сагаровський. – Х. : Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. – Вип. 1 : А–Об’ясняться. – 293 с.
- Сизько** – Сизько А. Т. Словник діалектної лексики говірок сіл південно-східної Полтавщини : [навч. посіб.] / А. Т. Сизько. – Дніпропетровськ, 1990. – 100 с.
- СУГО** – Словник українських говорів Одещини / [за ред. О. І. Бондаря]. – Одеса : ОНУ, 2011. – 222 с.
- Чаб** – Чабаненко В. А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини : у 4 т. / В. А. Чабаненко. – Запоріжжя, 1992.
- ЕССЯ** – Этимологический словарь славянских языков : Праславянский лексический фонд / [под ред. О. Н. Трубачева]. – М. : Наука, 1974–2007. – Вип. 1–39.

УДК 811'367.7-112.2-161.2

ОБСТАВИНИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ ОДНОРАЗОВОСТІ ДІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Смеречинська О. В.

Національний університет «Львівська політехніка»

У статті досліджено обставини часу та обставини міри і ступеня, що можуть сприяти вираженню семантики граничної одноразової дії в українській та німецькій мовах. Загалом виділено чотири групи таких обставин у двох порівнюваних мовах та з'ясовано їх роль у вираженні значення одноразовості дії. Дослідження проведено на основі аналізу творів художньої літератури та їх перекладів.

Ключові слова: акціональна семантика, одноразовість дії, доконаність дії, граничність.

Smerechynska O. V. Adverbials as means of expressing of the singularity of an action (in Ukrainian and German). The article deals with adverbials and adverbial phrases of time and of manner that can be used by expressing the semantics of a telic singular action in Ukrainian and German. Four groups of such adverbials are distinguished in this article. They are describing: 1) the "definite iteration" of an action; 2) the definite time when an action happened; 3) the abruptness of an action; 4) the temporal ambiguity of an action. The investigation is based on the analysis of novels by German and Ukrainian writers and their translations.

The results of our investigation show that the meaning of telic singular action is expressed in German and Ukrainian languages mostly with the help of adverbials and adverbial phrases that denote the definite time when the particular action happened or the definite iteration of this action. Not so many examples were found where the semantics of singularity of an action was expressed with the help of adverbials and adverbial phrases that denote the temporal ambiguity of the action or the abruptness of the action. The conducted analysis indicates that the adverbials and adverbial phrases have the greater influence on expressing the semantics of singularity of an action in German than in Ukrainian. While in Ukrainian adverbials and adverbial phrases mostly just emphasize the meaning of singularity in a perfective verb, with the help of such adverbials German atelic verbs can describe telic singular actions. On the basis of conducted research we consider adverbials and adverbial phrases to be on peripheries of the functional-semantic microfields of singularity of an action in both languages.

Key words: actional semantics, singularity of an action, perfectivity of an action, telicity.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Дослідження аспектуальної та акціональної семантики актуальні в лінгвістиці ще з початку ХХ ст. Останнім часом все більша потреба виникає в контрастивних дослідженнях цієї тематики, зокрема мов із різним набором граматичних категорій. З огляду на це цікаве порівняння української мови, що має граматичну категорію виду, та німецької мови, яка належить до неаспектуальних мов. Для визначення ролі різнорівневих засобів при вираженні аспектуальної/акціональної семантики у зіставлюваних мовах порівнюємо функціонально-семантичні поля граничності дії, до складу яких входять зокрема і мікрополя одноразовості дії. Понятійна категорія одноразовості дії тісно пов'язана із категорією граничності дії (прагнення певної дії до межі або ж досягнення дією межі), оскільки багаторазовість у всіх випадках, крім визначеної кількості повторень дії, унеможлиблює розуміння певної дії як граничної. При цьому у слов'янських мовах, зокрема і в українській, одноразовість зраховують до основних характеристик доконаного виду [пор. 8, 88]. Понятійна категорія одноразовості дії включає в себе передусім одноактність дії, тобто неподільність певної дії на менші акти, які можна було б назвати тим самим дієсловом [3, 13]. Дієслова, належні до цього роду дієслівної дії (РДД), називають ще семельфактивами [3, 13; 12, 181; 13, 545], або моментативами [9, 20]. Загалом для понятійної категорії одноразо-

вості дії характерні такі семи: граничність дії; одноразовість дії; цілісність дії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сьогодні відомо низку зіставних досліджень акціональної/аспектуальної семантики. Так, проблему контрастивного вираження акціональної/аспектуальної семантики у польській та німецькій мовах порушували Т. Чарнецькі, У. Енгель, М. Гулавська [6; 7; 8]. Т. М. Струк порівнювала німецьку та українську мови на предмет здатності експлікувати аспектуальну семантику [10; 11]. Обставини як виразники аспектних фаз дії, а саме початку, середини та кінця дії, в німецькій мові досліджувала Є. Г. Булигіна [2].

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає в аналізі обставин, що сприяють вираженню семантики одноразовості дії в українській та німецькій мовах. До завдань статті зараховуємо: 1) виокремлення обставин, що можуть вказувати на одноразовість дії у зіставлюваних мовах; 2) визначення ролі виокремлених обставин при вираженні семантики одноразовості дії в обох мовах. Дослідження проводиться на основі аналізу творів художньої літератури: Ф. Кафка "Amerika", В. Шлінк "Der Vorleser", Л. Дереш «Поклоніння ящірці» та їх перекладів на українську та німецьку мови відповідно.

Виклад основного матеріалу дослідження. У цій статті розглянемо вплив як обставин часу, так і обставин міри і ступеня на вираження семантики

одноразовості дії, а саме на конкретно-фактичне розуміння певної дії, в українській та німецькій мовах. Загалом такі обставини можуть вказувати на: 1) «визначену повторюваність» дії [4, 10–11]; 2) конкретний час, коли відбулася дія; 3) раптовість дії; 4) часову невизначеність.

Визначену повторюваність дії в обох мовах експлікують як обставини міри і ступеня (напр., *раз, разок / einmal, mal*), так і обставини часу (напр., *одного разу, вперше, востаннє / zum ersten Mal, das erste Mal, erstmals*). В українській мові такі обставини підсилюють семантику одноразовості дії з дієсловами, належними до однократного РДД, та наголошують на одноразовості виконання певної дії одночасно з дієсловами доконаного виду (ДВ), що не належать до цього роду дії. При цьому «одиночність», одноразовість дії іманентно репрезентовано в семантиці самого дієслова ДВ як одна із характеристик доконаного виду [5, 54]. На противагу цьому в німецькій мові значення граничної одноразовості дії може виражатися за допомогою обставин цієї групи не лише у поєднанні з граничними дієсловами, що відносяться до класів діяльності (Accomplishments) та подій (Achievements), але і з неграничними за своїм інваріантним значенням дієсловами. Так, у прикладі 1 значення одноразовості дії актуалізовано взаємодією граничного дієслова класу подій *erschrecken* із обставиною часу *beim ersten Mal*, яка унеможливило розуміння описаної ситуації як ітеративної, а тому й неграничної. В українському перекладі граничність дії закладено вже в семантиці самого дієслова *налякати* як виразника доконаного виду. Обставина часу *першого разу* вказує на одноразовість і виключає можливість розуміння відповідної ситуації як такої, що повторювалась певну визначену кількість разів.

Інша ситуація постає в прикладі 2, де неграничне дієслово класу дій *drücken* описує коротку одноразову дію через вплив ширшого контексту та обставин *noch einmal* і *vorher*. Обставина *vorher* вказує на те, що дія, позначена дієсловом *drücken*, відбулася перед наступною граничною дією, позначеною дієсловом *loslassen*. Обставина ж ступеня й міри *noch einmal* сигналізує, що відповідна дія відбувалась раніше, а після певної перерви повторилася ще раз. При цьому в українському перекладі відповідного речення семантика одноразовості, одноактності дії виражається лише за допомогою дієслова ДВ *стиснути*.

У прикладі 3 обставина часу *erstmal* вказує на одноразовість дії, позначеної неграничним за своїм інваріантним значенням дієсловом класу дій *sehen*. Ширший контекст вказує на конкретно-фактичне, а не загально-фактичне значення, яке передає відповідне речення. Завдяки цьому дієслово *sehen* експлікує граничну семантику одноразовості моментальної дії [пор. 5, 54–56]. В українському перекладі обставина *вперше* підкреслює значення одноразовості дієслова ДВ із семантикою моментальності дії *побачити*:

(1) <...> *und stieß einen tonlos schluchzenden Schrei aus, der ich beim ersten Mal erschreckte* <...> (19, 34) – <...> *й видавала глухе, гортанне пронизливе схлипування, що першого разу налякало мене* <...> (16, 34)

(2) *Der Oberportier ließ ihn tatsächlich los, drückte aber vorher noch einmal so stark, dass ihm selbst vor Anstrengung die Tränen in die Augen traten* (18, 97) – *Надпортьє і справді відпустив його, але перед тим іще наостанок так сильно стиснув, що від натуги навіть у нього самого аж виступили сльози* (15, 162)

(3) *Als ich kam, wurde ich zur Leiterin gebracht. Erstmals sah ich sie, eine kleine, dünne Frau mit dunkelblonden Haaren und Brillen* (19, 192) – *Коли я приїхав, мене провели до начальниці. Я вперше побачив її – невеличку худеньку жінку з темно-русими косами і в окулярах* (16, 185)

Обставини, що вказують на конкретний час, коли відбулася певна дія, можна поділити на дві підгрупи: а) обставини часу, що виступають показниками точного часу; б) обставини, що відіграють роль «охоплюючих показників часу» [пор. 5, 168–169].

Обставини першої підгрупи зазначають точний час, коли відбулася певна дія, процес чи подія, що за відсутності спеціальних контекстуальних засобів виключає ітеративне розуміння відповідної ситуації, напр.: *хвилину тому, по хвилі мовчання, рівно о дванадцятій / vor einem Augenblick, nach einiger Minute Schweigens, punkt zwölf* тощо. У поєднанні з дієсловами ДВ в українській мові та граничними дієсловами або граничними лексико-семантичними варіантами дієслів в німецькій мові такі обставини сприяють вираженню семантики одноразовості дії, активуючи конкретно-фактичне значення описаних ситуацій. Граничне дієслово класу подій *merken* у прикладі 4 описує одноразову моментальну дію за рахунок взаємодії з обставиною часу *jetzt erst*, що виконує дейктичну функцію в тексті і визначає конкретний момент в описаній ситуації, коли відбулася згадана дія. В українському перекладі обставина *щойно тепер* активізує конкретно-фактичне значення дієслова ДВ *зауважити*, проте значення одноразовості дії міститься вже в семантиці самого дієслова. У вихідному реченні прикладу 5 українською мовою обставина часу *за десять хвилин* вказує на конкретний час повернення і цим підкреслює одноразовість виконаної дії. У німецькому перекладі цього речення обставина *zehn Minuten später*; взаємодіючи з дієсловом класу діяльності та ширшим контекстом, вказує на час, коли ціль руху була досягнена і, таким чином, усе речення виражає семантику доконаності одноразовості дії:

(4) *Jetzt erst merkte Karl eigentlich, wie der Wasserdampf hinter den Kasten emporstieg* (18, 319) – *Щойно тепер Карл зауважив, як із-за ящиків безперервно валить пара* (15, 241)

(5) *Через десять хвилин Гладкий Хінні повернувся* (14, 143) – *Zehn Minuten später kehrte der Glatte Hippie zurück* (17, 147)

До другої підгрупи належать показники часу, які охоплюють більший період часу, ніж сама тривалість відповідної дії в ширшому значенні цього терміну: *наступного дня, у червні, на вісімнадцятому році / am nächsten Tag, im Juni, im achtzehnten Jahr* та ін. Наведені обставини часу у поєднанні з граничною семантикою дієслів та ширшим контекстом, що не містить показників ітеративності, вказують на одноразовість дії, яка відбулася або має відбутися

[пор. 4, 10–11]. Зокрема, у реченні б дієслово класу діяльності *holen* під впливом обставини *am selben Tag*, прямого додатка у формі однини та ширшого контексту, який не вказує на повторюваність дії, позначає виконану одноразову дію. В українському перекладі семантика доконаності та одноразовості дії виражається самим дієсловом *викликати*, а обставина часу *того самого дня* уточнює час, коли зазначена дія відбулася. Приклад 7 є уривком з тексту новини, опублікованої в газеті. Такий ширший контекст та обставина *у ніч з суботи на неділю* активізує конкретно-фактичне видове значення дієслова ДВ *зайнятися*, яке передбачає одноразовість дії. У відповідному реченні німецькою мовою контекст газетної новини та обставина часу *in der Nacht auf Sonntag* виступають чинниками, що сприяють вираженню дієсловом класу подій *fangen* одноразової доконаної дії:

(6) *Am selben Tag holte meine Mutter den Arzt, der Gelbsucht diagnostizierte* (19, 7) – *Того самого дня мати викликала лікаря, і він сказав, що в мене жовтяниця* (16, 9)

(7) *У ніч з суботи на неділю зайнялася котиця з сіном, від якої вогонь перекинувся на дерев'яну криївку для пастухів* (14, 185) – *In der Nacht auf Sonntag fing ein Heuschober Feuer, es griff auf einen Hirtenverschlag über* (17, 191)

Обставини часу, що вказують на *раптовість дії* (напр., *несподівано, раптом, зненацька / plötzlich, auf einmal*), сприяють вираженню семантики одноразовості дії, чітко вказуючи на моментальність виконання, початку або завершення певної дії і конкретно визначаючи цей час серед описаних подій у тексті [пор. 1, 7]. Дієслово класу подій *versagen* під впливом обставини часу *plötzlich* описує у прикладі 8 одноразову моментальну дію. Ту саму семантику передано і в українському перекладі через взаємодію дієслова ДВ *відмовити* та обставини *раптом*. Аналогічно й обставина часу *раптово* у прикладі 9 вказує на раптовість та одноразовість дії, позначеної дієсловом ДВ із семантикою результативності *zudrücken*. У німецькому перекладі обставина часу *auf einmal* допускає розуміння описаної ситуації, вираженої в реченні за допомогою результативного предиката *übel werden*, лише як моментальної та одноразової:

(8) *Aber nur allzubald wurde er daran erinnert, denn plötzlich versagten seine Füße* <...> (18, 275) – *Але тим швидше йому про це нагадали, бо раптом у нього відмовили ноги* <...> (15, 226)

(9) *Мене раптово здурило* (14, 105) – *Mir wurde auf einmal übel* (17, 109)

До обставин, що вказують на *часову невизначеність*, уналежнюємо в українській мові *якось, колись, коли-небудь, однієї ночі* тощо, а в німецькій – *irgendwann, eines Nachts, an einem Abend* та ін. Поєднуючись з дієсловами ДВ в українській мові та граничними дієсловами в німецькій мові, такі обставини часу вказують на одноразовість виконаної дії, що сприяє конкретно-фактичному розумінню відповідної ситуації. Так, незважаючи на те, що в прикладі 10 не названо точний час, коли відбулася дії, позначені дієсловами ДВ *прийти* і *сказати*, але саме форми доконаного виду цих дієслів вказують

на одноразовість дій і допускають розуміння обставини *якось* лише як конкретного, хоч і неназваного інтервалу часу в минулому. У відповідному реченні німецькою мовою обставина часу *irgendwann* позначає також конкретний час в минулому і завдяки її взаємодії з граничними дієсловами *kommen* і *verkünden* речення описує одноразові доконані дії. Так само і в прикладі 11 обставина часу *an einem Abend* слугує показником одноразовості дії, позначеної граничним дієсловом *einladen*. За рахунок такої взаємодії речення описує конкретну, повністю виконану дію. Цю ж семантику збережено в українському перекладі, де одноразовість та доконаність дії виражається за допомогою дієслова ДВ *запросити* у поєднанні з обставиною часу *одного вечора*:

(10) <...> *мій старший брат Орест* <...> *якось прийшов додому і сказав, що одружився* (14, 9) – <...> *mein älterer Bruder Orest* <...> *kam irgendwann nach Hause und verkündete, er habe geheiratet* (17, 15)

(11) *An einem Abend habe ich sie eingeladen und für sie gekocht* (19, 60) – *Одного вечора я запросив її до себе і зготував для неї вечерю* (16, 59)

Статистичні дані щодо впливу обставин часу та обставин міри і ступеня на вираження семантики одноразовості дії в українській та німецькій мовах, отримані при аналізі творів художньої літератури, відображено в таблиці 1.

Як засвідчують наведені дані, в українській мові у всіх прикладах йдеться про дієслова ДВ (214 прикладів), де обставини часу виступають чинниками актуалізації конкретно-фактичного значення відповідного дієслова. При цьому найбільше прикладів із вираженою граничною семантикою одноразовості дії виявлено з обставинами, що вказують на конкретний час, коли відбулася дія (125 прикладів). У прикладах німецькою мовою обставини другої групи сприяють вираженню семантики одноразової виконаної дії переважно у взаємодії із граничними дієсловами класів діяльності або подій (109 прикладів, напр., *zurückbringen, eintreten, erscheinen*), рідше – з неграничними за своїм інваріантним значенням дієсловами класу дій (25 прикладів, напр., *schauen, gehen, denken, sagen*). У прикладах із неграничними дієсловами велику роль відіграють також інші контекстуальні засоби, зокрема прямиий додаток у формі однини чи обставина, що вказує на напрям руху, а також ширший контекст, який не містить показників ітеративності дії. За рахунок взаємодії з такими обставинами та іншими контекстуальними засобами неграничні дієслова позначають граничні дії, вказуючи, що ці дії відбулися один раз у зазначений відповідною обставиною час. На другій позиції щодо кількості прикладів група обставин часу та обставин міри і ступеня, що вказують на визначену повторюваність дії (45 прикладів в українській мові, та 69 – у німецькій мові). Обставини цієї групи найчастіше сприяли вираженню в німецькій мові одноразової граничної дії за допомогою неграничних дієслів (32 приклади), вказуючи лише на один окремішній акт відповідних дій. Рідше вираженню семантики одноразовості виконаної дії сприяють обставини, що експлікують часову невизначеність (28 прикладів в українській мові і 17 прикладів в німецькій

**Вплив обставин часу та обставин міри і ступеня
на вираження семантики одноразовості дії в українській та німецькій мовах**

Типи обставин	К-сть прикладів із семантикою одноразовості дії в українській мові	К-сть прикладів із семантикою одноразовості дії в німецькій мові	
		неграничні дієслова	граничні дієслова
1) показники визначеної повторюваності дії (напр., <i>раз, знову, втретє/ einmal, mal, zum ersten Mal</i>)	45	32	37
2) показники конкретного часу	а) показники точного часу (напр., <i>рівно о дванадцятій / punkt zwölf</i>)	10	41
	б) «охоплюючі» показники часу (напр., <i>завтра вранці / morgen früh</i>)	15	68
3) показники раптовості дії (напр., <i>раптом, зненацька / plötzlich, auf einmal</i>)	16	2	10
4) показники часової невизначеності (напр., <i>однієї ночі, якось / eines Nachts, irgendwann</i>)	28	4	13
Усього:	214	66	166

мові) та раптовість дії (у творах українською мовою виявлено 16 прикладів, німецькою – 12).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. На основі отриманих даних відносно розглянуті групи обставин до периферії функціонально-семантичних мікрополів

одноразовості дії у двох мовах, хоча в німецькій мові цей засіб через вагу свого впливу на семантику всього речення знаходиться ближче до центру, ніж в українській. Вважаємо, що роль обставинних слів при вираженні різної акціональної семантики заслуговує на подальше глибоке дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Александрова Т. Н. Взаимодействие контекстных средств при выражении аспектуальных значений (на материале современного немецкого языка) : автореф. дисс. ... канд. филолог. наук : спец. 10.663 «Германские языки» / Т. Н. Александрова. – Калинин, 1971. – 25 с.
2. Булыгина Е. Г. Обстоятельства как детерминаторы выражения аспектных фаз действия: начало, середина, конец (на материале немецкого языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Г. Булыгина. – Северодвинск, 2006. – 23 с.
3. Маслов Ю. С. Очерки по аспектологии / Ю. С. Маслов. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1984. – 263 с.
4. Нефёдов В. Д. Влияние обстоятельств внешней и внутренней характеристики действия на аспектологическую тенденцию предельных и неопредельных глаголов в современном немецком языке : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.663 «Германские языки» / В. Д. Нефёдов. – Калинин, 1968. – 30 с.
5. Падучева Е. В. Семантические исследования; Семантика времени и вида в русском языке; Семантика нарратива / Е. В. Падучева. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 464 с.
6. Czarnecki T. Aktualität im Polnischen und Deutschen: Bedeutungen und Formen in einer konfrontativen Übersicht / Tomasz Czarnecki. – Gdańsk : Wydawnictwo uniwersytetu Gdańskiego, 1998. – 210 S.
7. Deutsch-polnische kontrastive Grammatik / von U. Engel [et al.] unter beratender Mitwirkung von J. Czochralski, K. Pisarkowa, A. de Vincenz. In 2 Bde. – Heidelberg : Groos Verlag, 1999. – 1349 S.
8. Guławska M. Aktualität im Polnischen und Deutschen: Eine praktische Untersuchung am Beispiel der Übersetzungen beider Richtungen / Małgorzata Guławska. – München : Otto Sagner, 2000. – 220 S.
9. Lehmann V. Der russische Aspekt. Handbuch der sprachwissenschaftlichen Russistik / Volkmar Lehmann. – Wiesbaden : Harrasowitz, 2000. – 32 S.
10. Struk T. Adverbialbestimmung als Differenzierungsmittel beim Ausdruck der aspektuellen Semantik im Deutschen und Ukrainischen / Tetyana Struk // Bayerisch-Ukrainische Germanistentagung an der Ukrainischen Freien Universität München. – Lwiw, 2005. – S. 48–51.
11. Struk T. Ausdrucksmöglichkeiten der aspektuellen Semantik im Ukrainischen und Deutschen / Tetyana Struk // Ukrainisch-Bayerische Germanistentagung an der Universität Lwiw. – Lwiw, 2004. – S. 199–204.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

12. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann. – Stuttgart : Kröner, 2002. – 783 S.
13. Metzler-Lexikon der Sprache / hrsg. von H. Glück. – Stuttgart; Weimar : Metzler, 1993. – 711 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

14. Дереш Л. Поклоніння ящірці : Як нищити ангелів / Любко Дереш. – Харків : Фоліо, 2009. – 189 с.
15. Кафка Ф. Зниклий безвісти [Америка] / Франц Кафка. – К. : Критика, 2009. – 279 с.
16. Шлінк Б. Читець / Бернхард Шлінк. – К. : Основи, 2005. – 197 с.
17. Deresch L. Die Anbetung der Eidechse oder Wie man Engel vernichtet / Ljubko Deresch. – Berlin : Suhrkamp, 2006. – 201 S.
18. Kafka F. Amerika / Franz Kafka. – X. : Ранок-НТ, 2002. – 336 с.
19. Schlink B. Der Vorleser / Bernhard Schlink. – Zürich : Diogenes, 1997. – 207 S.

THE PRINCIPLES OF ENGLISH AND UKRAINIAN INTERROGATIVE SENTENCES CLASSIFICATION

Sitko A. V., Struk I. V.
National Aviation University

У статті досліджено структуру, семантику і прагматику питальних пропозицій англійської та української мов. Визначено принципи класифікації пропозицій досліджуваного типу, проведено порівняльний аналіз структури, семантики і прагматики англійських та українських інтерогативів з погляду їх функціонування в художній літературі для дітей.

Ключові слова: інтерогативні конструкції, прагматика, мовленнєві акти, комунікативна семантика, граматичні трансформації, лексико-семантичні трансформації.

Sitko A. V., Struk I. V. The Principles Of English And Ukrainian Interrogative Sentences Classification. The present article discusses some aspects related to the contrastive typology of the English and Ukrainian languages aiming at structuring the interrogative sentences. The main isomorphic and allomorphic structural, semantic and pragmatic peculiarities of languages under investigation serve as a basis for the interrogative sentences classification taking into account the constructive nature of this process.

Key words: interrogative constructions, pragmatics, speech acts, communicative semantics, grammatical transformations, lexico-semantic transformations.

Defining the problem and argumentation of the topicality of its consideration. In recent years the study of syntax and interrogative sentences has undergone a considerable shift of interest away from prescriptive towards more descriptive, scientific positions. One of the consequences of this shift of interest has been the increase in empirical research towards the comparative analysis.

The interrogative sentence and answer to make it is one of the most used forms of the lingual communication; in such a way the communicative function of the language is distinguished in its all complete sense. According to the data of the sociological and psychological researches, the interrogative sentence happens in the common speech approximately every 40 words.

Setting the goals and tasks of the article. Our *main objective* in presenting this paper is to outline similar general features of English and Ukrainian interrogative sentences serving as a basis for their classification as well as to identify and classify accordingly the main isomorphic and allomorphic structural, semantic and pragmatic peculiarities of languages under investigation.

Syntax as the part of grammar deals with sentences and combinability of words. The core of syntax is the study of the sentence, its components, their structure and relations between these components and on the other hand structural and communicative types of sentences. The sentence is a minimal unit of communication. From the viewpoint of their role in the process of communication sentences are divided into four types: declarative, interrogative, imperative and exclamatory ones. These types differ in the aim of communication and express statements, questions, commands and exclamations [6].

The outline of the main research material. An attempt to revise the traditional communicative classification of sentences was made by the American scholar Ch. Fries who first classified them as a deliberate challenge to the «accepted routine» not in accord with the purposes of communication, but according to the responses they elicit [7].

In 1976 article entitled “The Classification of Illocutionary Acts”, the philosopher John Searle, one of Austin’s former students, pointed out that there is a seemingly endless number of illocutionary acts. There are statements, assertions, denials, requests, commands, warnings, promises, vows, offers, apologies, thanks. Condolences, appointments, namings, resignations and so forth. J.Searle treated questions as a subcategory of directives [9] but L. Bulatetska supposes them as a separate category [1, 92]. A question is an utterance used to get the listener to provide information. This class includes acts of asking, inquiring, requesting and so on.

Grammatical meaning and form of interrogative sentences as well as their pragmatic characteristics may vary. Therefore, one may say that interrogative sentences are distinguished only on the ground of the most general formal and semantic properties. We fully subscribe I. Alexeyeva’s words indicating the essential formal properties such as specific interrogative intonation, inverted word order, interrogative pronouns each of which is distributed differently in different types of interrogative sentences [5, 242]. As to their content, interrogative sentences are characterized by the idea of an informational lacuna expressed structurally: Where shall I put it up? (18, 29). The formal properties mentioned above may occur in various combinations: cf. *When are your folks coming here?* (13, 63) (inversion, interrogative verb form, interrogative pronoun); *What is it?* (14, 196) (inversion, interrogative pronoun); *How?* (13, 106) (interrogative pronoun); *I suppose you’re not strong enough to bring the raft to this side, are you?* (13, 159) (tag question attached); *Have you seen Oz?* (14, 97) (intonation, inversion, etc.). This linguistic paradigm is represented in works of such prominent theorists of grammar as L. S. Barkhudarov, E. A. Krusinga, P. H. Matthews, H. A. Poustma, O. Espersen, O. H. Pocheptsov, N. A. Kobrina and others.

The problem of the interrogative sentences classification has always been interesting to the scientists. The

first principle of interrogative sentences classification is the syntactic one. Interrogative sentences contain questions. Their communicative function is asking for information. They belong to the sphere of conversation and only occasionally occur in monological speech. Our approach shared by L. Barkhudarov, I. Alexeyeva, N. Kondratenko and I. Korunets' [2; 5; 8] is that all varieties of questions may be structurally reduced to two main types – general questions (also called «yes – no» questions) and pronominal questions (otherwise called «special» or «wh» – questions). Both are graphically identified by a question mark. The two main types have a number of structural and communicative modifications, the most conspicuous of which are alternative, disjunctive and suggestive questions. They are in both languages, practically, the structural and communicative modifications of these two structural types.

Sentences of interrogative modality, however, possess a common communicative function and mostly identical structural forms in both contrasted languages. General questions in English start with an auxiliary, modal or linking verb followed by the subject, whereas in Ukrainian – with any part of the sentence. The most used English and Ukrainian general questions which obtain isomorphic features refer to the following models: Vmod n't + S (N, Pr pers n) + P (V, Adj, N)...?; (cnj +)V aux n't + S (N, Pr pers n) + P (V, Adj) ...(+ O) ...?; V aux + S (N, Pr pers n) + V...(+ N)...?; do +Pr pers n + think +...?; (Adv +) S + V aux + V...?: *Will they not know me for a king if I have not a king's raiment?* (17, 102); *Невже ж оце мама будуть бити неслухняного глечика, що розбився?* (11, 207); *Do you think Tinker Bell was grateful to Wendy for raising her arm?* (12, 69). The allomorphic singularities in general questions structure of languages under research refer to the following structural modifications: 1) in English – Vmod + S (N, Pr pers n) + P (V, Adj, N)...?; Vmod + S (N, Pr pers n)...?; Vmod + S (Pr pers n) + not + V...?; V aux + S (N, Pr pers n)?; V aux n't + S (N, Pr pers n) + Adj + N...?; V aux + S (N, Pr pers n) + not + V + O...?; to be + there + N (Pr) ...?; V + Pr pers n; to be + S (Pr pers n) + not + Adv ...?; to be +Pr pers n ...(+ N / Part II / Adj)...?; to be +Pr dem + Pr pers ...?; Pr dem + N (, intj)?; S + V aux n't + Predicative..., I hope?; S + to be + not + V...?: *Could we not kidnap these boys' mother and make her our mother?* (12, 90); *"He is in danger, I hope?"* said the old lady (15, 263); *Isn't it beautiful picture?* (16, 119); 2) in Ukrainian – cnj + to be + not + O...?; Adv / N / V ?; to be + S (Pr pers n) + V...?; S (N, Pr pers n) + to be + Adj...?; to be + it+ N prop...?; Listen, V aux n't + S (Pr pers n) + V...?; N's + S?; to be + not +S + Pr poses indep...?; (prep, cnj +) Pr pers ?...; to be + S (Pr pers n) + O (Pr neg)+ V...?; S (Pr pers n) + Vmod + not...?: *Хіба оці квіти біля хати, оці яблуни в садку тільки для нас цвітуть?* (10, 15); *Слухай, – насторожилася вона, – а ти тут поблизу нікого не стрічав?* – і глянула довкола (10, 82); *Яцирчин хвіст?* – перепитав заєць (10, 10).

Structural identity is observed in disjunctive (tag) questions consisting of an affirmative or negative statement followed respectively by a negative and affirmative question-tag [3, 42]. Therefore English and Ukrainian disjunctive questions which obtain isomorphic features refer to the following models: S + V aux + V..., V aux +not + S (Pr pers n) ? and S + V aux + not + V + O, V aux + S (Pr pers n) ? : *Now, you are a nice young fellow, ain't you?* said Sower-

berry; giving Oliver a shake, and a box on the ear. (15, 44); *Павлик брав, а мені хіба не можна, чи що?* (10, 167).

Allomorphy is observed, however, in the ability of some Ukrainian tag-questions to be transformed into general questions. For example: *"You are all right, aren't you?" "У тебе все гаразд, чи не так?"* or *Правда ж, у тебе все гаразд?"*. Allomorphic features refer to the following models 1) in English – S + V aux + V..., V aux + S (Pr pers n) ? and S + V aux + not + V..., V aux +not + S (Pr pers n) ? : *You'd never have me anything else, if you had your will, except now; - the humour doesn't it?* (15, 165); 2) in Ukrainian – Let's + V, shall we ? and Pr pers n + to be + Adj, to be + not + Pr pers n ? : *Давай і справді покатаємося на свинях! Га?* (11, 72).

Alternative questions are characterized in both languages by isomorphic features. The beginning of these sentences presents a general question. The latter manifest themselves in the existence of a semantically and structurally common alternative conjunction or corresponding to the Ukrainian conjunction чи. The introductory part in these sentences coincides in both languages and may be either a general question or a special question by its structure. The very existence of alternative questions, however, is regarded by some grammarians as disputable today. Despite this, the alternative questions can not be denied specific semantic and structural peculiarities of their own. Thus, the introductory part, whether a general or a special question by its form, is always pronounced before the alternative conjunction with a rising tone [3, 339]. The allomorphic singularities in the structure of questions of the languages under research refer to the following structural modifications: 1) in English – V aux + S (Pr) (+ V) + Adj (O) or Adj (O)...?; V aux + S + V or V aux + S + V...?; V aux + S + N or N...?; What + V aux / mod + S+ V+ O or O...?: *What have papers to do with soul or spirit?* (15, 85); 2) in Ukrainian – Which one + V aux + S+ Adj or Adj...?; to be + S+ P + that + O or O?; Who + needs + prep + O (Pr pers) or + prep + O (Pr pers)?; Who + to be + Adj + O or O?; Pr pers n + think: to be + Pr pers n or + not ?; V mod + S + V or + not ? : *Які тобі – чорні, червоні чи жовті?* (10, 280).

Special/Pronominal questions are characterized in the contrasted languages by generally common if not presumably universal features. English and Ukrainian special questions which obtain isomorphic features refer to the following models: (cnj) Why (Where, When, What, How, How long /ago (often) + V aux + S (N, Pr pers n) + V, ... (N)...? How/many / much (What) (+ O (N)+ V mod + S (N, Pr pers n) + V...? What + N (Pr)...? (cnj) Why (What/else, Which one) + V mod + S + V...? (part) How (What)? How(Why) + V aux + not + S (N, Pr pers n) + V...? How dare + S (N, Pr pers n) + V...? Why + not...? How (What, Where) + to be + S (N, Pr pers n) ... (prep)? What + to be + Pr dem / N... ? : *What did he see?* (17, 49); *What are you thinking of, Trot?* (13, 117); *Що ж мені менер робити, їжаче?* (10, 9); *Чому ж ні?* (10, 229).

They are started with an interrogative pronoun or adverb which may sometimes be preceded by prepositions, particles or interjections. Allomorphic is the use of prepositions in the final position in English: *What do we need a raft for, Cap'n?* (13, 58).

Semantic structure of interrogative sentences.

As to the second principle of classification it is the semantic one. Talking about the semantic structure, the

interrogative sentence includes two components: the competence inquiry (a question concerning the presence of information about a composing situation or about a situation in the whole) and the subject of the inquiry. Basic for this approach are the ideas of O. H. Pocheptsov [4, 9]. Thus, the following two types of interrogative sentences are found: 1) those with the question itself: *How was it that you appeared to me as a great Head?* (14, 156); 2) those with the judgement: *Be quiet, sir! Can't you see these are strangers and should be treated with respect?* (14, 197). According to the possible combinations of the addresser's knowledge about the answer character to the competence inquiry and about the meaning of an answer to the question itself, four cases are distinguished [8, 10]: 1) an addresser knows neither the fact whether an addressee can answer the question, nor the answer to the question: *How far is it to the Emerald City?* (14, 24); 2) an addresser knows the future answer character but he doesn't know the meaning of the answer: *What is your name?* (15, 42); 3) an addresser knows not only the future answer character but also the answer itself: *Are you lonesome because you're a magician?* (13, 144); 4) an addresser doubts the addressee's ability to answer the question but he knows the answer himself (this situation takes place when the teacher asks the student).

The third principle of interrogative sentences classification is the pragmatic one. It points out the main pragmatic characteristic of the interrogative sentence, which is the intention of the inquirer. The intension is subdivided into starting intension (the filling of the informational lacuna) and final intension (the fulfillment of an act) [4, 19]. The study of the final intension character suggests two following types of the interrogative sentences: those, whose final aim is the linguistic act and those, whose final aim is the paralinguistic act.

Depending on whether the question is connected with the physical act or with emotions paralinguistic questions

are subdivided into: 1) those, whose final aim is to arise emotions: *But suppose you haven't the right key with you. What then?* (13, 158); 2) those, whose final aim is to show some emotions: *'Dear me!' she exclaimed in surprise. 'Have YOU been here all night, too?'* (14, 13).

Concluding remarks. The work presented above is a piece of research endeavouring to bring together developments and experiences both in the field of pragmatics and contrastive typology of the English and Ukrainian languages. Its main objective is to contribute to the principles of English and Ukrainian interrogative sentences classification. We have proposed, so far, an outline of main isomorphic and allomorphic structural, semantic and pragmatic peculiarities of languages under investigation. Thus, English and Ukrainian interrogative sentences may be classified not only by a syntactic principle, but also by semantic and pragmatic ones. To know them all is very important especially in the process of translation. We believe that, despite so much criticism of the lack of validity in this kind of methodology, this research methodologically has been shown to provide a very promising framework for the investigation of the pragmatic aspects of translation, a field of study that could either be only tackled speculatively. In the last few years substantial effort has been put in this area of research, resulting in a large amount of very valuable insights about the pragmatic and contrastive typology affective factors involved in translation. The validity of the results comes from the contrast and convergence of the data obtained with different methodologies. Our line of empirical research is based on this general approach. The ultimate goal of this work has obviously been to shed light on the comparative analysis of English and Ukrainian interrogative sentences structure, semantic and pragmatic. The obtained results draw from the common or divergent features respectively the isomorphic regularities and the allomorphic singularities in the languages contrasted.

REFERENCES

1. Булатецька Л. І. Теорія і теоретизація у лінгвістиці / Л. І. Булатецька. – Вінниця : Нова Книга, 2004. – 176 с.
2. Кондратенко Н. В. Питальні речення в українському поетичному мовленні : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кондратенко. – Одеса, 2001. – 16 с.
3. Левицький А. Е. Comparative grammar of English and Ukrainian / А. Е. Левицький. – К. : Освіта України, 2007. – 138 с.
4. Почепцов О. Г. Семантика и прагматика вопросительного предложения. (на материале англ. языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. Г. Почепцов. – К., 1979. – 24 с.
5. Alexeyeva I. O. Theoretical Grammar Course of Modern English / I. O. Alexeyeva. – Vinnytsya : Nova Knyha Publishers, 2007. – 328 p.
6. Bach K. Linguistic Communication and Speech Acts / Kent Bach, R. M. Harnish. – Cambridge, L. : MIT, 1979. – 327 p.
7. Fries Ch. The Structure of English / Charles Fries. – New York, 1952. – 304 p.
8. Korunets' I. V. Contrastive Typology of the English and Ukrainian Languages / I. V. Korunets'. – Vinnytsya : Nova Knyha Publishers, 2004. – 464 p.
9. Searle J. R. Speech Acts: Essay in the Philosophy of Language / J. R. Searle. – Cambridge : Cambridge University Press, 1970. – 306 p.

ILLUSTRATION MATERIALS

10. Віночок: Казки, оповідання, скоромовки / [уклад. Г. Ю. Рогінська]. – Х. : Ранок-НТ, 2004. – 336 с.
11. Сонечко: Казки, оповідання, скоромовки / [уклад. Г. Ю. Рогінська]. – Х. : Ранок-НТ, 2005. – 320 с.
12. Barrie J. M. Peter Pan / J. M. Barrie. – London : Wordsworth Editions Limited, 1993. – 176 p.
13. Baum L. F. The Magic of Oz / L. F. Baum. – Mineola, NY : Dover Publications, 2001. – 266 p.
14. Baum L. F. The Wonderful Wizard of Oz / L. F. Baum. – New York; Scarborough (Ontario) : New Amer. Libr., 1984. – 219 p.
15. Baum L. F. Ozma of Oz / L. F. Baum. – Chicago : Rand Mc Nally & co., 1977. – 258 p.
16. Dickens Ch. Oliver Twist / Charles Dickens. – Moscow : Foreign Languages Publishing, 1955. – 551 p.
17. Kipling R. Just so Stories for Little Children / Rudyard Kipling. – СПб. : КАРО, 2004. – 288 p.
18. Wilde O. Fairy Tales / Oscar Wilde. – М. : Progress, 1979. – 211 p.

УДК 811.161.2-323

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ ТА ФАКТОРИ ВПЛИВУ НА ЇХ СТВОРЕННЯ

Ткач П. Б., Ведь Т. М.

Національна академія Національної гвардії України

Тема роботи пов'язана з вивченням лексичних інновацій воєнно-політичного дискурсу. У процесі аналізу увиразнено, що лексичні інновації – це слова чи словосполучення або нові значення чи відтінки значень слів, що з'являються в мові. З'ясовано, що лексичні інновації проходять декілька етапів, перш ніж стати загальноживаною лексикою. Визначено фактори, які впливають на створення лексичних інновацій воєнно-політичного дискурсу.

Ключові слова: лексичні інновації, узусуалізація, акцептуалізація, лексикалізація, воєнно-політичний дискурс.

Tkach P. B., Ved T. M. Lexical innovations in the modern English military-political discourse and factors that influence their creation. The article deals with the matter of lexical innovations in the military-political discourse. Urgency of the research is defined by the NATO's proactive efforts, establishment of new international military alliances, conducting of the operations where different military services are used, peacekeeping operations and international military field exercises that altogether have an effect on the development of military terms and appearance of new words and terms. The purpose of the research is to set out factors influencing lexical innovations creation in the military-political discourse. The purpose of the article requires the necessity in solving further objectives such as: 1) outlining the definition "lexical innovation"; 2) defining the stages of the appearance and consolidation of lexical innovations in the language; 3) selecting the factors that influence lexical innovation creation in the military-political discourse. In the process of the analysis it was clarified that lexical innovations are the words and phrases or new meanings or shades of meaning of the words that appear in the language. It was discovered that lexical innovations pass several stages before they start to belong to the common vocabulary. These stages are: 1) appearing (creation of the word and its spreading through communication); 2) usualization (the word becomes commonly used); 3) acceptability (the word is accepted as general rule); 4) lexicalization or integration (the word acquires individual lexical meaning). The factors that influence lexical innovations creation in the military-political discourse were outlined. They are: uprising of new political figures and/or country leaders; outbreak of new military conflicts and terroristic acts; creation of new terms resulting from technological progress; creation of new words resulting from language development. In the process of the word analysis it was distinguished that quantitatively there are more lexical innovations that were created due to the uprising of new political figures and/or country leaders. It can be explained by the fact that lexical innovations of this group can be used not only in the military-political discourse.

Key words: lexical innovation, usualization, acceptability, lexicalization, military-political discourse.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Тема роботи пов'язана з вивченням лексичних інновацій воєнно-політичного дискурсу.

Активна робота НАТО, створення міжнародних військових альянсів, проведення об'єднаних операцій різних військових служб, миротворчих операцій, міжнародних військових навчань – це все спричиняє розвиток військової термінології та появу нових слів та термінів. Природа, сутність та характерні риси лексем воєнно-політичного дискурсу, що ввійшли в ужиток у ХХІ столітті, майже не досліджувалися. Проте саме такі мовні одиниці заслуговують на пильну увагу лінгвістів у зв'язку з глобалізацією процесів у військовій і політичній сфері, що визначає необхідність створення єдиної словникової бази для спрощення міжкультурної комунікації. Таким чином, вивчення лексичних інновацій як засобів відображення змін, які відбуваються в сучасній воєнно-політичній лінгвістичній культурі, є цілком на часі, що й зумовлює актуальність роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лексичні інновації завжди перебували в центрі уваги лінгвістів: в аспекті словотвірної будови – в робо-

тах В. Ковальова, Н. Клименко; у межах вивчення семантико-стилістичного потенціалу нових слів – у працях І. Білодіда, О. Пономаріва; як засоби масової інформації – у дослідженнях Н. Колесникової, О. Стишова; як індивідуально-авторські неологізми – в мовознавчих студіях Ж. Колоїз, А. Калетнік.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованого дослідження є виявити фактори, що спричиняють виникнення лексичних інновацій у воєнно-політичному дискурсі. Мета роботи передбачає необхідність розв'язання конкретних завдань: 1) визначити поняття «лексичні інновації»; 2) виявити етапи становлення лексичної інновації; 3) виокремити фактори, що впливають на створення інновацій у воєнно-політичному дискурсі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У працях, присвячених вивченню шляхів і способів мовного складу, широко використовують термін «неологізм», який має кілька значень: «власне нове, уперше утворене або запозичене з інших мов слово; слово, що було відомим і раніше, але вживалося обмежено поза літературною мовою; слово, що вийшло з активного вжитку, але на певному етапі набуло поширення, а також похідне слово,

що існувало в мові потенційно й було утворене від давно існуючих слів за відомими моделями лише за останні декілька років» [3, 7].

Лінгвісти використовують також інші терміни, які до сьогодні не мають єдиного прийнятого визначення в мовознавстві. Серед таких термінів можна виокремити такі: лексична інновація, потенційне слово, неолексема, новотвір, індивідуально-авторський неологізм, семантичний неологізм тощо.

Лексичні інновації – «це слова чи словосполучення або нові значення чи відтінки значень слів, що з'являються в мові» [2, 5].

Потенційне слово – це, за визначенням Е. Ханпіра, слово, яке може бути утворене за мовною моделлю високої продуктивності, а також слово, що вже виникло за такою моделлю, але ще не ввійшло в мову [7].

Неолексеми – «це нові слова, що виникли в мові як запозичення або з'явилися внаслідок дериваційних процесів» [3, 17].

Новотвір – «це форма, елемент, слово або інші мовні одиниці, що утворилися заново» [11].

Індивідуально-авторський неологізм – це «незвичне, здебільшого експресивно забарвлене слово, утворене на основі наявного в мові слова або словосполучення, іноді з порушенням законів словотворення чи мовної норми, що існує лише в певному контексті, у якому воно виникло» [6, 432].

Семантичні неологізми – це «узуальні слова, які в певному контексті набули нового (оказіонального) елемента значення, втратили один чи кілька компонентів значення, у складі структури значення яких відбулося перегрупування сем» [1, 9].

Як бачимо, кожен із термінів відображає певний аспект новоствореної мовної одиниці. Термін «неологізм», який об'єднує у своєму значенні всі названі поняття, залишає місце для різнотлумачень аналізованого явища. Саме тому робочим терміном обрано термін «лексична інновація» як такий, що найбільш точно, на нашу думку, характеризує досліджуване мовне явище.

Більшість лексичних інновацій, закріплених у словниках, носії мови сприймають як загальноновживану лексику, оскільки такими одиницями в повсякденному житті вони послуговуються вже протягом принаймні декількох років. Але якщо розглядати лексичні інновації в діахронічному аспекті, такий проміжок часу є дуже коротким, а в гносеологічному плані ця лексика взагалі ще не втратила своєї новизни.

Носії мови щодня утворюють нові лексичні одиниці, але не всі вони мають статус лексичних інновацій. Значна частина таких слів використовуються одноразово. «Каліфорнійська організація «The Global Language Monitor», метою якої є фіксування нових слів в англійській мові, повідомляє, що кожні 98 хвилин до її словникового складу додається нове слово, а це означає, що англійська мова може поповнюватися тисячами лексичних інновацій за рік. Така велика кількість новостворень пояснюється тим, що англійська мова є дуже поширеною та існує безліч варіацій британської англійської від американської англійської до канадської, австралійської та навіть китайської» [4, 221].

Для того, щоб слово вважалось інновацією, необхідно, щоб воно перебувало в активному вжитку протягом 5 років, що дасть змогу виключити фіксування «одноденних слів». При цьому будь-яке слово має якість новизни, доки колективна мовна свідомість реагує на нього як на нове.

За Г. Бусманном, лексичні інновації проходять декілька етапів, перш ніж стати загальноновживаною лексикою:

- виникнення (саме створення слова та його поширення шляхом комунікації);
- узуалізація (слово стає загальноновживаним);
- акцентуалізація (прийняття слова як загальної норми);
- лексикалізація, або інтеграція (набуття індивідуального лексичного значення) [9, 84].

«Людина, яка створює нове слово (originator), прагне до індивідуалізації й оригінальності. Потім слово проходить декілька стадій соціалізації (сприйняття його в суспільстві) і лексикалізації (закріплення в мовній системі). Слово сприймається посередниками (purveyors), які поширюють його серед мас. Це зазвичай викладачі університетів, шкільні вчителі, репортери, робітники засобів масової інформації. Слово фіксується в періодичній пресі. Наступна стадія соціалізації – прийняття слова широкими масами носіїв мови. Далі йде процес лексикалізації, а потім – набуття навичок адекватного використання нового слова, тобто набуття комунікативно-прагматичної компетенції носіями мови» [8, 83].

Наведені етапи можна назвати «ланцюгом неологізації», який умовно виглядає так: «людина, яка створює нове слово (originator) → соціалізація слова (прийняття його суспільством) → лексикалізація слова (закріплення у мовній системі)» [8, 83]. Цей процес проходить під впливом певних факторів, які детермінують появу нових слів.

В. В. Поталуй та К. О. Ширшикова до факторів, що впливають на створення лексичних інновацій воєнно-політичного дискурсу, відносять такі: поява нових політичних діячів та/або лідерів країн; виникнення нових воєнних конфліктів та терористичних актів; поява нових термінів у зв'язку з технологічним прогресом, поява нових слів у зв'язку з розвитком мови [5].

Одним із найбільш поширених факторів є поява нових політичних діячів та/або лідерів країн. Останніми роками значний сплеск політичної активності привів до появи значної кількості пов'язаних із цим лексичних інновацій, наприклад:

Obamania – несамовите захоплення Бараком Обамою.

Obama Baby – дитина, зачата у зв'язку зі святкуванням обрання Обами Президентом, або будь-яка дитина, народжена під час його президентства.

Із обранням президентом Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа з'явилася велика кількість лексичних інновацій, пов'язаних як із його прихильниками та однодумцями, так і з його противниками та ворогами. Багатьма новими словами (вони часто мають глузливий характер) передано критику 45-го президента Сполучених Штатів Америки Дональда Трампа, наприклад:

Trumpaholic – людина, що надмірно захоплюється Дональдом Трампом та є його зятятим прихильником.

Trumpmania – відчуття патріотизму, яке наповнює вас, коли Дональд Трамп виголошує промову.

Trumpadour – зачіска, яку носить Дональд Трамп.

Trumpoganda – специфічні вислови, що включають «альтернативні факти», які мають дезінформацію та пробуджують страх та терор; іноді неграмотно написані та неправильно побудовані за своєю структурою.

Виникнення нових воєнних конфліктів та терористичних актів також є продуктивним фактором для створення лексичних інновацій.

Більшість терористичних актів пов'язують із діяльністю Ісламської Держави та терористичною мережею «Аль-Каїда». Для того щоб залишатися активними та продовжувати свою діяльність, терористам необхідно збільшувати свою кількість. Саме тому в наш час розповсюдилось онлайн-вербування. Молодим жінкам та чоловікам пропонують вийти заміж або одружитися з людиною, що є прихильником (прихильницею) Ісламської Держави. Таких осіб називають *jihottie* – красивий чоловік або жінка, які поділяють політичні погляди терористів або беруть участь у терористичній діяльності.

На початку XXI століття значна кількість засобів масової інформації повідомляла про спробу терористичного акту, скоєну Річардом Рейдом [10]. Терорист намагався підірвати літак над Атлантичним океаном, сховавши бомбу у своєму черевіку. Преса приділяла значну увагу цій резонансній події та навіть охрестила терориста як «*Shoe-bomber*» – «взуттєвий терорист». Після цього випадку військовослужбовці перейняли цей термін та почали його вживати у своїй роботі, створюючи й похідні слова:

Shoicide bomber – підривник-смертник, що ховає бомбу в одному зі своїх черевиків.

Shoe-bombing – вибух, спричинений бомбою або підривним пристроєм, захованим у черевиках підривника.

Shoe-bomb – бомба, захована у черевиках підривника.

Ще одним чинником, який впливає на створення лексичних інновацій, є поява нових термінів, пов'язаних з технологічним прогресом. З огляду на

розвиток нових технологій виникає необхідність у збільшенні словникового складу. Замість того, щоб пояснювати нові явища, створюють лексичні інновації для економії часу та зручності у використанні, наприклад:

PowerPoint Ranger – військовий офіцер, що має досконалі навички у створенні PowerPoint презентацій.

Backseater – офіцер, що займається радіолокаційним перехопленням.

Huffer cart – невелика машина, що задуває повітря у двигун винищувача, для того, щоб він завівся.

Динамічний розвиток мови й поява нових явищ у військовій сфері також спричиняє появу інновацій. Вивчення лексичних інновацій не тільки дає змогу виявити способи й засоби вербалізації нових концептів і категорій, розвиток мовної картини світу, але й дозволяє зрозуміти особливість культури носіїв цієї мови, їхні системи цінностей і світобачення. Вони відображають найбільш важливі зміни, що відбуваються в суспільстві. Наприклад:

SWATification – збільшення використання та мілітаризації поліцейських відділів спеціального призначення.

Securitarianism – політична філософія або ідеологія, провідна мета якої полягає в становленні національної безпеки на її найвищому рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. До факторів, що впливають на створення лексичних інновацій воєнно-політичного дискурсу, належать поява нових політичних діячів та/або лідерів країн; виникнення нових воєнних конфліктів та терористичних актів; поява нових термінів у зв'язку з технологічним прогресом та у зв'язку з розвитком мови й появою нових явищ у військовій сфері.

Під час аналізу слів виявлено, що за кількістю переважають лексичні інновації, викликані появою нових політичних діячів та/або лідерів країн, що спричинено поширеністю вживання слів цієї групи не тільки у воєнно-політичному дискурсі.

Перспективою дослідження лексичних інновацій в англомовному воєнно-політичному дискурсі є аналіз їх в аспекті міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляева Л. В. Оказионализмы Ф. М. Достоевского : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л. В. Беляева. – Л. : ЛГПИ им. А. И. Герцена, 1990. – 16 с.
2. Зацний Ю. А. Інновації у словниковому складі англійської мови початку XXI століття : англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 360 с.
3. Котелова Н. З. Первый опыт лексикографического описания русских неологизмов / Н. З. Котелова // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 1979. – 184 с.
4. Мангушев С. В. Изменение лексического состава языка как результат взаимодействия культур (на материале неологизмов русского и английского языков) / С. В. Мангушев // Евразийское ожерелье : [альманах Общественного института народов Оренбуржья имени Мусы Джалиля]. – Оренбург, 2010. – Вып. 10. – С. 220–232.
5. Поталуй В. В. Факторы, влияющие на появление неологизмов в военной терминологии (на материале английского языка) / В. В. Поталуй, Е. А. Ширшикова // Международный научно-исследовательский журнал. – 2016. – № 12 (54). – Ч. 2. – С. 66–68.
6. Пустовіт Л. О. Оказионалізм / Л. О. Пустовіт, Н. Ф. Клименко // Українська мова : [енциклопедія]. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – С. 432–433.
7. Ханпира Э. Фигурант и персоналия в языке и речи / Эр Ханпира // Русский язык сегодня. – Москва, 2002. – № 2. – С. 280–283.
8. Шутова М. О. Неологізми в сучасній англійській мові / М. О. Шутова // Науковий вісник кафедри Юнеско КНЛУ. Серія Філологія, Педагогіка, Психологія. – Київ, 2010. – № 21. – С. 79–85.
9. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann // Aktualisierte und erweiterte Auflage. – Stuttgart, 2002. – 390 S.
10. Richard Reid [Electronic resource]. – Access mode : https://en.wikipedia.org/wiki/Richard_Reid/.
11. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sum.in.ua/>.

КОЛЬОРОКОНЦЕПТИ В НОМІНАТИВНИХ МОДЕЛЯХ АНГЛІЙСЬКИХ КОМПОЗИТИВ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АНАЛІЗ

Філатова К. О.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

У статті запропоновано процедуру лінгвокогнітивного студіювання композитів із кольороназвами в англійській мові. Зокрема, детально описано лінгвокогнітивний аналіз композитів із кольороназвою *black*; представлено результати лінгвокогнітивного дослідження англійських композитів із основними кольороназвами.

Ключові слова: номінативні моделі, лінгвокогнітивний аналіз, пропозиційні схеми.

Filatova K. O. Color concepts in nominative models of English compounds: linguocognitive analysis. The article offers the procedure of linguocognitive studies of color-nominating compounds in English. The procedure comprises two stages having their own actions. The first stage provides the analyses of English compounds with particular basic color in its nominative structure and includes the following actions: 1) extraction of color-nominating English compounds from Merriam-Webster's Collegiate Dictionary; 2) division of English compounds into two groups – one having color as ontological characteristic of something, the other having characteristic of symbolic meaning of color itself; 3) compounds having color as ontological characteristic of something are apportioned among conceptual domains; 4) differentiation of formation of direct and figurative meanings of compounds by metonymy and the steps of conceptual derivation; 5) analysis of formation of figurative meaning of compounds by metaphor; 6) inventory of color-nominating compounds with symbolic meaning of their color-component, naming the ontological basis for their metaphorical meaning; 7) qualitative and quantitative study of actual illustrative material.

The second stage envisages tabulated analysis of compounds with basic color terms in English, namely "black", "white", "red", "green", "yellow", "blue", "brown", "grey", "purple", "pink", "orange". This stage aims to determine the system of characteristics of color concepts in English. It comprises: 1) determination of basic color terms representation in English compounds; 2) identification of prior domains; 3) estimation of the quantity of compounds formed on the first, second, third and fourth steps of derivation process with the participation of propositional schemas; 4) determination of metaphor potential of ontological domains; 5) enucleating the role of different colors in the formation of symbolic meaning represented in English compounds.

In particular, the research describes linguocognitive analysis of English compounds having "black" in its nominative structure. The research also presents the results of linguocognitive analysis of English compounds having "black", "white", "red", "green", "yellow", "blue", "brown", "grey", "purple", "pink", "orange" in its nominative structure.

Key words: nominative models, linguocognitive analysis, propositional schemas.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Когнітивний підхід до лексичної семантики – у різних його версіях – допомагає зробити нові важливі кроки у роз'ясненні правил семантичної композиції знаків і визнати, що важливим етапом аналізу кожної комплексної одиниці є демонстрування, як саме взаємодіють значення її складників і які типи взаємозв'язку представлено в комплексних знаках різного порядку [17, 444]. Це зауваження О. С. Кубрякової повною мірою стосується лінгвокогнітивного напрямку аналізу номінативної структури лексичних одиниць. **Актуальність** роботи визначається її дослідницьким об'єктом та способом його аналізу. Композити з елементом-кологоративом є універсальною групою лексики, репрезентованою в різних мовах, зокрема в англійській. Застосування новітніх технік лінгвокогнітивного аналізу до розгляду композитів із колоративом в англійській мові уможливорює встановлення і порівняння природи зв'язку між системними когнітивними і мовними (семіотичними) явищами, що є провідним завданням когнітивної парадигми сучасного мовознавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З погляду когнітивної лінгвістики, яка досліджує природу зв'язку між мовними / мовленнєвими структурами та

ментальними структурами і операціями, теорія номінації загалом і теорія словотвору зокрема набули когнітивного спрямування [15; 16; 17; 19; 20; 18; 14; 11]. Відповідно з'явилися дослідження, що присвячені композитам із колоративом і виконані із залученням лінгвокогнітивних методик [див 4; 5; 6; 7; 3; 2].

Формулювання мети і завдань статті. Мета нашого дослідження полягає у встановленні лінгвокогнітивних засад номінативних процесів творення англійських композитів із компонентом-кольороназвою, а саме у виявленні концептуальних структур, які лягли в основу формування ономазіологічних (когнітивних) структур колоративних композитів англійської мови та притаманних їм напрямів концептуальної деривації, наслідком якої є нові колоративні композити в досліджуваній мові. Постає мета передбачає виконання таких **завдань**: 1) розробити процедуру лінгвокогнітивного студіювання композитів із кольороназвами в англійській мові; 2) застосувати розроблену процедуру для аналізу композитів з окремою кольороназвою в англійській мові (на прикладі композитів із кольороназвою *black*); 3) порівняти аналіз композитів із різними кольороназвами в англійській мові.

Об'єктом дослідження є композити з елементом-кольороназвою в англійській мові. **Предметом дослідження** – лінгвокогнітивні засади формування цих композитів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процедура лінгвокогнітивного дослідження кольороконцептів в номінативній структурі англійських композитів передбачає два етапи: на *першому* етапі в англійській мові аналізуються по черзі групи композитів з конкретною основною кольороназвою; на *другому* етапі розглядаються наявні в цій мові групи композитів з усіма основними кольороназвами. Порівняння лінгвокогнітивних засад композитів в межах англійської мови відбувається на підставі *компаративного аналізу*, супроводжуваного *кількісними підрахунками*, які виявляють домінування певної ознаки. Лінгвокогнітивний аналіз кольороконцептів в номінативній структурі композитів англійської мови в нашій статті представлено на прикладі колоративних композитів із кольороназвою *black / чорний*. До загального корпусу фактичних даних залучено 740 колоративних композитів англійської мови.

Перший етап охоплює такі операції:

1. Із лексикографічного джерела англійської мови «Merriam-Webster's Collegiate Dictionary» (2004) відібрано колоративні композити англійської мови, які містять у своєму складі кольороконцепт *black*. Загальна кількість композитів із ад'єктивним елементом *black* становить 163 одиниці, або 22,0% від загального числа композитів англійської мови. 147 композитів з ад'єктивним елементом *black* виявилися іменниками, 8 – прикметниками і 8 – дієсловами.

2. Композити із колоративом *black* стратифіковані на дві частини: ті, де колір позначає онтологічну ознаку предмета, і ті, де колір позначає ознаку, пов'язану не з предметом, а із символікою власне кольору. В результаті виявлено, що 146 одиниць (89,6%) позначають онтологічну ознаку предмета, 17 одиниць (10,4%) – символічну ознаку кольору. До онтологічних ознак предмета, позначених прикметниковою основою *black*, належать: 'чорний', 'темний', 'позбавлений світла', 'брудний' (127). Символьними ознаками чорного кольору, наявними в англійських композитах, є: 'із негативними якостями', 'злочинний', 'незаконний', 'диявольський', 'злий', 'невідомий' (там само).

3. Композити із кольором як онтологічною ознакою далі розподілено по концептуальних доменах – залежно від назви наділеного кольором предмета, який фігурує у внутрішній формі слова одночасно з колоративом. Такими концептуальними ознаковими доменами є: ЛЮДИНА, ТВАРИНА, РОСЛИНА, ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, АРТЕФАКТ, ОДЯГ, ЇЖА. У межах цих доменів фігурували субдомени. З урахуванням номінативної щільності відповідних композитів концептуальні ознакові домени мають такий ступінь номінативної промінантності:

центральні – ЛЮДИНА [Людина: 21, Частина тіла: 17]: 38 (23,3%); ТВАРИНА [Тварина: 27, Частина тіла: 7]: 34 (20,9%);

периферія-1 – АРТЕФАКТ [Артефакт: 23]: 23 – 14,1%; РОСЛИНА [Рослина: 7, Частина рослини: 14]: 21 (12,9%);

периферія-2 – ОДЯГ [Одяг, прикраси: 11, Частина одягу: 4]: 15 (9,2%); ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ [Природний об'єкт: 11]: 11 (6,7%);

периферія-3 – ЇЖА [Їжа: 3, Частина їжі: 1]: 4 (2,5%).

4. Основою внутрішньої форми композитів, співвіднесених із зазначеними предметними доменами, є квалітативна пропозиціональна схема "SOMETHING (X) (базис) is BLACK (ознака) > BLACK (ознака) is SOMETHING (X) (базис)", вживана в прямих номінаціях і їхніх подальших метонімічних, метафоричних та комплексних зсувах, які відбуваються на другому, третьому та четвертому кроках номінативного процесу. Прямі номінації (66 одиниць, або 40,5%) утворюються на першому кроці деривації за участю ономаціологічної структури «X-базис is BLACK ознака», представленій в номінативних одиницях виду *black X*. Наприклад, **Людина**: *black nationalist* (129) – *n* член групи войовничих чорношкірих, які виступають за сепаратизм від білих і формування самоврядування чорних спільнот; **Частина тіла людини**: *black bile* (128) – *n* рідина, яка, як вважалося у середньовічній фізіології, виділяється нирками або селезінкою та викликає депресію, меланхолію; **Тварина**: *black bear* (128) – *n* звичайний північноамериканський ведмідь від коричневого або чорного до білого кольору; **Рослина**: *black alder* (128) – *n* вільха чорна; **Частина рослини**: *black raspberry* (129) – *n* малина (ягода) пурпурово-чорного кольору; **Артефакт**: *black box* (128) – *n* зазвичай складний електронний пристрій, що функціонує і упакований як блок, внутрішній механізм якого зазвичай прихований від користувача; **Природний об'єкт**: *black-hole* (129) – *n* «чорна діра», небесний об'єкт, який має таке сильне гравітаційне поле, що світло не може пробитися крізь нього, створення його можливе в умовах колапсу дуже масивної зірки; **Їжа**: *black pepper* (129) – *n* пряність, яка складається із сушеної ягоди індійського винограду з чорним лушпинням, також рослина, яка дає чорний перець.

Переносні значення англійських композитів із кольороназвою *black* утворюються в результаті номінативних зсувів: метонімічних / МТН (48, або 29,4%), метафоричних / МТР (34, або 20,9%), метафоричних + метонімічних / МТР + МТН (12, або 7,4%) та метонімічних + метафоричних / МТН + МТР (3, або 1,8%). Метонімічні зсуви відбуваються на підставі базисних пропозиціональних схем [див. про це 8; 11; 12; 13]: партитивності (40 вживань), каузативності (14 вживань), контактної дії (10 вживань), власності (8 вживань). Метафоричні зсуви залучають компаративні схеми подібності / метафори (49 вживань). Зазначені схеми застосовуються у творенні англійських композитів із кольороназвою *black* на другому та третьому кроках деривації (73 та 24 одиниці відповідно). Наприклад:

• Партитивність: другий крок деривації – МТН
1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → 2. Партитивність (Частина > Ціле): *black-face* (128) – *n* виконавець, який грає чорну особу, особливо в шоу менестрель; МТН 1. Така РОСЛИНА / Ціле → 2. Партитивність (Ціле > Частина): *black walnut*

(129) – *n* плід чорного горіха; третій крок деривації – МТР + МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → 2. ЧАСТИНА РОСЛИНИ → 3. Партитивність (Частина > Ціле): *black-eyed pea* (128) – *n* коров'ячий горох.

• Каузація: другий крок деривації

– МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ / Афектив → 2. Каузація (Афектив > Каузатор): *blackwater* (129) – *n* хвороба тварин або людини, яка характеризується потемнінням сечі; МТН 1. Така ЧАСТИНА РОСЛИНИ / Фактитив → 2. Каузація (Фактитив > Каузатор): *black spot* (129) – *n* будь-який з декількох бактеріальних або грибкових захворювань рослин, що характеризуються чорними плямами або плямами, особливо на листях; третій крок деривації – МТР + МТН 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → 2. ЧАСТИНА РОСЛИНИ / Афектив → 3. Каузація (Афектив > Каузатор): *blackheart* (129) – *n* хвороба рослини, в якій центральна частина чорніє.

• Власність: другий крок деривації

– МТН 1. Такий ОДЯГ / Власність → 2. Власність (Власність > Власник): *blackshirt* (129) – *n* фашист, що носить чорну сорочку як відмінну рису одягу, чорносорочечник, член фашистської партії Італії; *blackguard* (128) – *n* 1. кухарі, слуги (за однією з версій – у темному або брудному одязі); третій крок деривації – МТН 1. Така ЧАСТИНА ОДЯГУ → 2. Партитивність (Частина > Ціле-кваліфікація / Власність) → 3. Власність (Власність > Власник) [1]: *black belt* (128) – *n* той, хто має розряд 1-го класу в різних видах самооборони (як дзюдо та карате).

• Контактна дія: другий крок деривації

– МТН 1. Такий АРТЕФАКТ / Засіб → 2. Контактна дія (Засіб > дія): *black-flag* (128) – *vt* подати сигнал автогонщику покинути трасу; третій крок деривації – МТР + МТН 1. Така ТВАРИНА → 2. ЛЮДИНА / Пацієнс → 3. Контактна дія (Пацієнс > дія, Агенс, Засіб) [3]: *blackbird* (128) – *vi* займатися торгівлею рабами, особливо в південній частині Тихого океану; *blackbirder* (128) – *n* 1. особа, яка викрадає канаків; *blackbirder* (128) – *n* 2. корабель, який використовують при викраденні канаків.

• Подібність / метафора: другий крок деривації

– МТР 1. Такий ОДЯГ → 2. ТЕРИТОРІЯ [2]: *black belt* (128) – *n* 1. площа, що характеризується багатим чорним ґрунтом; третій крок деривації – МТР + МТР 1. Така ЧАСТИНА ТІЛА ЛЮДИНИ → 2. Партитивність (Частина > Ціле / ЛЮДИНА) → 3. РОСЛИНА: *black-eyed Susan* (128) – *n* рудбекія, північноамериканська квітка, що має жовті або помаранчеві пелюстки і темний центр у вигляді конічного диску.

5. У метафоричних зсувах береться до уваги метафоричний потенціал домену онтологічної сутності, наділеної кольором, який залежить від обсягу її метафоричного спектру та кількості відповідних метафоричних виразів [10; 9; див. також 1]. У метафоричних номінаціях назви предметних сутностей домену *black X*, які належать до різних предметних доменів, є метафоричними корелятами, що формують такі метафоричні спектри концептуальних референтів:

➤ ЛЮДИНА → референти: ЛЮДИНА (2), РОСЛИНА (4), ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (1), АРТЕФАКТ (7);
 ➤ ОДЯГ → референти: ЛЮДИНА (1), ТВАРИНА (4), РОСЛИНА (1), ТЕРИТОРІЯ (2);
 ➤ ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ → референти: СИТУАЦІЯ (1), ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ (1);
 ➤ ТВАРИНА → референти: ЛЮДИНА (7);
 ➤ АРТЕФАКТ → референти: ЛЮДИНА (1).

Найбільший метафоричний потенціал мають поняття зі складу корелятивного домену ЛЮДИНА та ОДЯГ (14 та 8 мовних одиниць відповідно, чотиричленний метафоричний спектр). Серед референтних доменів найвищий ступінь метафоризації виявляє домен ЛЮДИНА, репрезентований в 11 прикладах.

6. Композити із кольором – символічною ознакою інвентаризуються із окресленням тієї гіпотетичної онтологічної основи, від якої сформувалося метафоричне значення, перетворене на символ. Як уже зазначалося, символічними ознаками чорного кольору, наявними в англійських композитах, є 'із негативними якостями', 'злочинний', 'незаконний', 'диявольський', 'злий', 'невідомий' (127). Ці значення утворені шляхом метафоричного зсуву від квалітативних онтологічних характеристик 'брудний' та 'темний, позбавлений світла', які стають корелятами метафор:

X: брудний → Y із НЕГАТИВНИМИ ЯКОСТЯМИ [4]: *blacklist* (129) – *n* 1. осіб, які в опалі; 2. список небажаних робітників; 3. список нечесних роботодавців (у профспілках); *blacklist* (129) – *vt* вносити до чорного списку; *black book* (128) – *n* книга з чорним списком; *black hander* (128) – *n* 3. робітник із ворожим ставленням до профспілок чи діючий проти профспілкової політики.

X: брудний → Y: ЗЛОЧИННИЙ [5]: *black hander* (128) – *n* вимагач; *blackleg* (129) – *n* 2. шулер, шахрай; *blackmail* (129) – *n* 1. данина, яка в минулому існувала на шотландському кордоні та яку платили в обмін на імунітет від грабежів; 2. вимагання або примушування, особливо громадським розголошенням або кримінальним переслідуванням; виплата, яка вимагається – шантаж, вимагання; *blackmail* (129) – *vt* шантажувати, вимагати гроші; *blackmailer* (129) – *n* шантажист, вимагач.

X: темний, позбавлений світла → Y: НЕЗАКОННИЙ [5]: *black market* (129) – *n* незаконна торгівля товарами з порушенням офіційних правил; також, місце, де здійснюється така торгівля; *black-market* (129) – *vi* купувати чи продавати товари на чорному ринку; *black marketer*; *black marketeer*; *black marketeering*.

X: темний, позбавлений світла → Y: ДИЯВОЛЬСЬКИЙ [1]: *black Mass* (129) – *n* хвалебність християнської меси приписувалася шанувальникам протилежної сили.

X: темний, позбавлений світла → Y: ЗЛИЙ [1]: *black-and-white* (128) – *a* розділений на добро і зло.

X: темний, позбавлений світла → Y: НЕВІДОМИЙ [1]: *black box* (128) – *n* все, що має таємничі чи невідомі внутрішні функції чи механізми.

Отже, чорний колір у складі 17 англійських композитів виражає 6 символічних значень, утворених від 2 квалітативних онтологічних характеристик.

7. Опрацювання фактичних даних за якісними показниками (за належністю до онтологічних та символічних ознак, за складом доменів онтологічних сутностей, наділених колірною ознакою, за прямими і переносними типами мотивації, за характером метонімічних та метафоричних зсувів із залученням базисних пропозиціональних схем, за метафоричним потенціалом первинних назв) супроводжується також кількісним аналізом. На його підставі встановлюється пріоритетність онтологічних доменів тих наділених певним кольором предметних сутностей, які фігурують у внутрішній формі композитів; порівнюється число прямих і переносних номінацій із колоративом; визначається інтенсивність залучення кожної із задіяних базисних пропозиціональних схем до номінативних процесів, що відбуваються на різних кроках деривації; для онтологічних доменів предметів із колірною ознакою устанавлюються величини їхнього метафоричного потенціалу.

Другий етап – це зведений аналіз усіх груп композитів з базовими кольороноазвами в англійській мові. Цей аналіз спрямовано на виявлення системних ознак кольороконцептів в англійській мові. Напрями аналізу включають: 1) устанавлення ступеня промінантності (репрезентативності) різних базових кольорів, які фігурують у складі композитів; 2) з'ясування пріоритетності доменів онтологічних сутностей, наділених кольоровою ознакою; 3) устанавлення числа композитів, утворених на першому, другому, третьому та четвертому кроках деривації за участю базисних пропозиціональних схем, які виявляють різний ступень номінативної активності; 4) визначення метафоричного потенціалу онтологічних доменів предметних сутностей, наділений колірними ознаками; 5) з'ясування ролі різних кольорів англійської мови у формуванні символічних значень, представлених у композитах цієї мови.

На основі викладеної процедури лінгвокогнітивного аналізу проаналізовано й інші кольороноазви, зокрема *white, red, green, yellow, blue, brown, grey, purple, pink, orange*, у складі номінативної структури композитів англійської мови та зроблено відповідні висновки.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Серед проаналізованих номінативних одиниць з ад'єктивними елементами *white, black, red, green, yellow, blue, brown, grey, purple, pink, orange* в англійській мові найбільшу кількість колоративних композитів представлено одиницями з ад'єктивним елементом *black*. В усьому

корпусі англійської мови переважають іменники, незначну кількість становлять прикметники та дієслова. Серед кольороноазв у складі композитів 93,6% одиниць позначають онтологічну ознаку предмета та 6,4% одиниць – символічну ознаку самого кольору. Поняття про предмети, наділені онтологічними ознаками, конституюють вісім концептуальних ознакових доменів, серед яких центральними виявились: ТВАРИНА, РОСЛИНА, АРТЕФАКТ та ЛЮДИНА; на периферії перебувають ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, ОДЯГ, ЇЖА та МІСЦЕ, ТЕРИТОРІЯ. Основою внутрішньої форми композитів є квалітативна пропозиціональна схема "SOMETHING (X) is SUCH-color", уживана в прямих номінаціях і їхніх подальших номінативних зсувах.

Майже половина колоративних композитів англійської мови має прямі номінації, які утворюються на першому кроці деривації за участю ономазіологічної структури "X (базис) is SUCH COLOR (ознака)", представленої в номінативних одиницях видів *white X, black X, red X, green X, yellow X, blue X, brown X, grey X, purple X, pink X, orange X*. Більшість прямих позначень згаданих видів бере участь у номінативних зсувах: метонімічних, метафоричних та змішаних. Переважають метонімічні зсуви, у яких найбільш задіяною є базисна пропозиціональна схема партитивності, дещо поступаються схеми каузативності, власності, контактної дії, інклюзивності та локативності і найменш задіяними виявились схеми локативності та темпоральності. Метафоричні номінативні зсуви відбуваються на підставі пропозиціональної схеми подібності / метафори. Найбільше колоративних композитів англійської мови утворюється на другому кроці деривації, менше – на третьому та незначна кількість – на четвертому кроці.

Найбільший метафоричний потенціал мають поняття зі складу корелятивних доменів ЛЮДИНА, АРТЕФАКТ, ОДЯГ та ПРИРОДНИЙ ОБ'ЄКТ, найменший – зі складу корелятивних доменів ЇЖА та МІСЦЕ, ТЕРИТОРІЯ.

Щодо кількості символічних значень у складі англійських колоративних композитів, то преважує чорний колір. Жовтий, рожевий та оранжевий кольори не утворюють символічних значень.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо в лінгвокогнітивному дослідженні кольороконцептів у складі номінативної структури українських та грецьких композитів, а також у порівняльному аналізі композитів англійської, української та новогрецької мов.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровченко І. В. Концептуальна метафора в клише англоязычного наукового текста : дисс. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Ирина Владимировна Бровченко. – Черкассы, 2011. – 368 с.
2. Васильева О. Г. Концептуальна семантика субстантивних композитів-бахуврихі (на матеріалі антропосемічної лексики сучасної англійської мови) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Г. Васильева. – Київ, 2006. – 20 с.
3. Деменчук О. В. Колоративна композита в англійській мові : когнітивно-ономазіологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Олег Володимирович Деменчук. – Київ, 2003. – 240 с.
4. Деменчук О. В. Колоративна композита : досвід фреймової семантики / О. В. Деменчук // Науковий вісник Волинського державного ун-ту. Філологічні науки. – 2001. – № 13. – С. 36–42.
5. Деменчук О. В. Колоративна композита : особливості семантичної структури / О. В. Деменчук // Проблеми семантики слова, речення та тексту : [зб. наук. статей]. – К. : Київ. нац. лінгв. ун-т. – 2001. – Вип. 7. – С. 65–71.

6. Деменчук О. В. Колоративна композита у когнітивно-ономасіологічному аспекті / О. В. Деменчук // Проблеми сучасної світової літератури та лінгвістики : [мат. конференції / за ред. В. К. Шпака]. – Черкаси : Черкаськ. інженер.-тех. ін-т. – 2001. – С. 66–67.
7. Деменчук О. В. Колоративна композита у мовній картині світу української та англійської націй : досвід когнітивно-ономасіологічного аналізу / О. В. Деменчук // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. статей / відп. ред. М. П. Кочерган]. – К. : Київськ. держ. лінгв. ун-т. – 2001. – Вип. 5. – С. 85–89.
8. Жаботинская С. А. Когнитивное картирование как лингвосомиотический фактор / С. А. Жаботинская // Функциональная лингвистика. – 2012. – № 3. – С. 179–182.
9. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора : конгруэнтное и неконгруэнтное картирование во множественных данных / С. А. Жаботинская // Функциональная лингвистика : [сб. науч. работ / ред. А. Н. Рудяков]. – Симферополь : Крымский респ. ин-т последипломного пед. образования, 2013. – № 5. – С. 104–106.
10. Жаботинская С. А. Концептуальная метафора : процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми металінгвістики : [зб. статей за матеріалами VII Міжнародної наукової конференції]. – Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. – С. 3–6.
11. Жаботинская С. А. Лингвокогнитивный подход к анализу номинативных процессов / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2010. – Вип. 928. – С. 6–20.
12. Жаботинская С. А. Ономасіологіческие модели и событийные схемы / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – 2009. – № 837. – С. 3–14.
13. Жаботинская С. А. Принципы лингвокогнитивного анализа и феномен полисемии / С. А. Жаботинская // Проблеми загального, германського та слов'янського мовознавства. До 70-річчя професора В. В. Левицького : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Книги ХХІ, 2008. – С. 357–368.
14. Жаботинская С. А. Теория номинации : когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник МГЛУ. – 2003. – Вып. 478. – С. 145–164.
15. Кубрякова Е. С. Части речи в ономасіологіческом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 114 с.
16. Кубрякова Е. С. Части речи с когнитивной точки зрения / Е. С. Кубрякова. – М. : Ин-т языкознания РАН, 1997. – 326 с.
17. Кубрякова Е. С. Язык и знание : На пути получения знаний о языке : Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
18. Селиванова Е. А. Когнитивная ономасіология : [монографія] / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. филосоциол. центра, 2000. – 248 с.
19. Štekauer P. An onomasiological theory of English word-formation / Pavol Štekauer. – Amsterdam; Philadelphia : John Benajamins, 1999. – 202 с.
20. Štekauer P. Fundamentals principles of an onomasiological theory of word-formation in English / Pavol Štekauer // Sborník Prací Filosofické Fakulty Brnenské Univerzity. Studia Minora Facultatis Philosophicae Universitatis Brunensis / Brno Studies in English. – 1999. – No 25. – P. 75–98.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Merriam-Webster's Collegiate Dictionary : The Words You Need Today. – An Encyclopedia Britannica Company, 2004. – 1626 p.

УДК 811.111'22'42

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ЕМОТИВНОСТІ В АНГЛІЙСЬКИХ ПРОЗОВИХ ТВОРАХ ХІХ ТА ХХІ СТОЛІТТЯ

Цинтар Н. В.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

У статті розглянуто синтаксичні експресивні засоби вираження емотивності в прозових творах. Особливу увагу приділено окличним реченням та повторам. Виділено та охарактеризовано репрезентації відповідних синтаксичних експресивних засобів.

Ключові слова: синтаксичні експресивні засоби, емотивність, емоції, окличні речення, повтори, прозовий твір.

Tsyntar N. Syntactic means of expressing emotivity in English prose texts of XIX and XXI centuries. The article is devoted to the investigation of the syntactic expressive means of representing emotivity in the prose texts. Syntactic expressive means have a great potential in expressing emotivity of the prose texts. These are special syntactic constructions that express not only the main content but also the subjective attitude to the speech made by the speaker. In order to express the emotional state of the literary character different in size phrases, clauses and sentences are used. The greater emotional tension is the higher the degree of disorder in the syntactic constructions is. Repetitions, interruptions, questions, unfinished syntactic constructions are peculiar for the high concentration of emotivity in the prose text. Special attention was paid to the exclamative sentences and repetitions. The examples of the corresponding syntactic expressive means have been outlined and characterized (281 examples of exclamative sentences, 77 examples of repetitions). Intonation as a suprasegmental means of expressing emotions is the main factor of expressing the emotional function in the sentences of the corresponding type. Thus, the messages, questions, orders and requests become more expressive. Grammar emphatic constructions contribute to the emotivity of the text as well. Repetitions as the syntactic expressive means of representing emotivity emphasise the emotional tone of the prose text and are expressed by the direct lexico-semantic nomination. A great number of repetitions speak about the great emotional tension of the character. The syntactic constructions of different levels make up the repetitions. Both negative (anger, irritation, envy, disgust, shame etc.) and positive (happiness, joy, interest, hope, satisfaction etc.) emotions and emotional states can be expressed by syntactic expressive means of representing emotivity.

Key words: syntactic expressive means, emotivity, emotions, exclamative sentences, repetitions, prose texts.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Синтаксичні експресивні засоби мають значний потенціал для вираження емотивності в прозових творах. До них належать особливі синтаксичні утворення, метою яких є передача як основного змісту мовного коду, так і суб'єктивно-оцінного, емоційно забарвленого ставлення того, хто говорить, до предмета думки [2, 118]. Для вираження емоційного стану суб'єкта використовуються речення і звороти різної будови, які «цілком занурені у стихію комунікації, унаслідок чого об'єктивуються й різко контрастують із емоційно нейтральними синтаксичними структурами» [5, 216]. Чим вищий ступінь емоційного напруження, тим вищий ступінь дезорганізації синтаксичної структури тексту. Повтори, перерваність, питальні речення, незакінченість синтаксичних конструкцій, парцельовані структури є характерними для високої концентрації емотивності прозового твору. Дотепер не досліджувалися дискурси ХІХ та ХХІ століть в емотіологічному та гендерному аспектах, хоча мовний матеріал свідчить про необхідність їх зіставлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях прозових текстів у межах емотіологічних студій порівнюють або протиставляють спонтанне і стратегічне, тобто навмисне, вираження емоцій (Д. К. Корольов, Ф. Дапелъ, Н. Таріо) [2], емоційне мовлення без передбачуваного впливу на адресата й емоційне мовлення з цілеспрямованим впливом на адресата (Н. К. Гранько, В. Н. Грідін, Я. Рей-

ковський, Н. Arndt, R. Janney) [5], аналізують емоційно-забарвлені лексичні та синтаксичні одиниці, що вживаються переважно в діалогічному мовленні художніх персонажів (М. Д. Городнікова) [1]. Дискурсологи розглядають спонтанні й завчасно сплановані (Е. І. Галяшина, І. М. Прожогіна, Р. С. Carrol, J. Milroy, L. Milroy та інші) [2], усні й письмові (G. Cook, T. van Dijk, D. Tannen тощо) [7], діалогічні й монологічні (Л. Р. Безугла, М. С. Козирева, J. Hoffmanova та інші) [5] вияви емоцій.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованої статті є дослідження синтаксичних експресивних засобів вираження емотивності, зокрема окличних речень та повторів, у дискурсі. Матеріалом слугували прозові твори англійських авторів-чоловіків ХІХ та ХХІ століть (А. Конан Дойл «Собака Баскервіль», Н. Готорн «Багряна літера», О. Мак Кол Сміт «У компанії веселих леді», Е. Хоровиц «Точка відліку»). Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: 1) дослідити теоретичні аспекти функціонування синтаксичних експресивних засобів вираження емотивності; 2) визначити роль окличних речень та повторів у текстотворенні; 3) проаналізувати особливості емотивної номінації за допомогою синтаксичних експресивних засобів у творчості англійських авторів-чоловіків ХІХ та ХХІ століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед синтаксичних засобів експресивності, що

Синтаксичні засоби непрямої стилістичної номінації емотивності у творах авторів-чоловіків XIX та XXI ст.

Засіб непрямої стилістичної номінації	Кількість	Частка	Кількість	Частка	Загальна кількість за типом	Загальна частка
	XIX ст.		XXI ст.			
Окличні речення	172	83	109	72	281	78
Повтори	34	17	43	28	77	22
Усього	206	100	152	100	358	100

здійснюють непряму стилістичну номінацію емотивності у творах авторів-чоловіків XIX та XXI ст., кількісно вирізняється група, яку формують окличні речення та повтори.

Окличні речення є особливим типом висловлювань, у яких формально-синтаксичне значення поєднується з додатковою конотацією, що передає емоційний стан мовця (радість, здивування, захоплення, смуток, страх, жах, іронію тощо). Основна мета мовця – вираження емоцій, тоді як структура речення відступає на другий план. Часто визначення типу емоції, яку експлікує те чи те речення, можливе лише з емотивно-маркованого контексту (ЕМК). Інтонація виступає основним показником вираження емотивної функції в реченнях зазначеного типу. Таким чином, повідомлення, питання, накази й прохання стають більш виразними.

Аналіз дібраного фактичного матеріалу (див. табл. 1) засвідчує, що більша кількість окличних речень у творах авторів-чоловіків XIX століття (172 репрезентації, що становить 83%), ніж XX століття (109 репрезентацій, що становить 72%).

Найчастіше окличні речення як вид непрямої стилістичної номінації вживаються у репліках самих персонажів, виражаючи їхній емоційний стан під час спілкування:

“Ay! – how is that, good Master Dimmesdale?” interrupted the Governor. “Make that plain, I pray you!”

“...It was meant for blessing; for the one blessing of her life!”

“Well said, again!” cried good Mr. Wilson. “I feared the woman had no better thought than to make a mountebank of her child!”

“Oh, not so! – not so!” continued Mr. Dimmesdale...” (2, 96)

Проте автори, щоб звернути увагу читача на певний момент контексту, послуговуються цим видом стилістичної номінації емотивності і у словах автора:

The intelligence services are idle and inefficient, it is true. The CIA in America. MI6 in England. Even the KGB! They are all shadows of what they used to be (3, 92).

Іноді тип емоції можна визначити через лексичні засоби, що номінують емоцію. Наприклад, реакція місіс Джонс на божевільну ідею Алекса з роману Ентоні Хоровица «Точка відліку» передає її емоційний стан «відрази»: “And having to pretend you’re my brother! What a *ghastly* idea!” (4, 73). Два окличні речення підряд підсилюють тон емоції, а прикметник *ghastly* «огидний» позначає відповідну емоцію своїм лексичним значенням: *ghastly*, *adj* – unpleasant and

shocking (CALDT); intensely unpleasant, disagreeable, or objectionable (MWD); very objectionable, bad, or unpleasant (EOLD).

Часто окличні речення прямої мови супроводжуються авторськими ремарками (авторська номінація), які характеризують інтенсивність емоційного стану мовця: *cry* «кричати», *exclaim* «вигукувати», *burst* «вибухнути», *scream* «заверещати», *shout* «кричати», *groan* «стогнати», *wail* «волати», *stammer* «заїкатися» та ін. Наприклад:

“*Exactly!*” *exclaimed* Mma Ramotswe, adding “I don’t think we even need that book any more” (4, 216).

The brute! The brute! I cried with clenched hands (2, 114).

Оцінку речей та подій, які викликають емоційну збудженість персонажів, виражено засобами прямої лексико-семантичної номінації, тобто позитивні емоції – прикметниками *excellent* «відмінний», *good* «хороший», *nice* «гарний», *wonderful* «дивовижний» та ін., негативні – прикметниками *strange* «дивний», *disgusting* «огидний», *mad* «божевільний», *awful* «жахливий», *shocking* «шокуючий» та ін. Наприклад: “*What a strange, sad man is he!*” said the child, as if speaking partly to herself (2, 195).

Для додаткового підсилення емоції в окличних реченнях можуть використовуватися слова *what*, *that* та *how*. Найбільш вживані моделі окличних речень у виявлених ЕМК – граматичні емпатичні конструкції, у яких з метою досягнення емпатичного ефекту використовуються граматичні засоби мови:

1) “**What + N!**”, наприклад: “*What a pity we did not get the number!*” (2, 33). У наведеному ЕМК емоцію «жально» прямо номіновано іменником *pity* «жаль» у складі відповідної емпатичної структури. У реченні “*Well!*” she *exclaimed*. “*What a performance!*” (4, 38) емоцію «захоплення» автор Олександр Мак Кол Сміт підсилює дієсловом *exclaim* «вигукувати» та двома окличними реченнями, одне з яких емпатичне і спрямовує увагу читача на об’єкт захоплення *performance* «поведінку». Емоції «подиву» та «сорому» простежуємо в ЕМК “*What a strange sad man is he!*” (2, 195) та “*What a shame!*” (3, 129) зі словами *strange* «дивний» та *shame* «сором».

2) “**How + Adj!**”, наприклад, емоційний стан «жаху» відтворено в ЕМК “*How dreadful!*” said the woman. “To see it...” (4, 260), де за рахунок прикметника *dreadful* «жахливий» дано оцінку ситуації.

How strange it seemed to the sad woman...! Her Pearl! Her mother’s only treasure! How strange, indeed! (2, 75).

У цьому ЕМК автор Натаніель Готорн одночасно з окличними реченнями використовує повторення емфатичної конструкції *How strange*, таким чином передаючи ступінь інтенсивності емоції.

Повтори підсилюють емотивно-смыслову тональність прозового тексту і позначаються засобами прямої лексико-семантичної номінації.

Зазвичай повтори свідчать про значну напругу емоційного стану персонажа. Особливої експресивності їм додають окличні речення, чим виражають надмірну схвильованість людини, яка повторами акцентує на найважливіших моментах діалогу. Так, емоція «здивування» та «відроза» виражена у наступному ЕМК:

But, with what a wild look of wonder, joy, and horror! With what a ghastly rapture, as it were, too mighty to be expressed only by the eye and features, and bursting forth through the whole ugliness of his figure!.. (2, 117)

Часто повторюється найважливіша деталь в описі іншої людини, щоб легше впізнати чи пригадати:

"A beard! A beard! The man has a beard!" (1, 115).

Повторюватися можуть різні синтаксичні конструкції, зокрема:

а) окремі слова, наприклад:

«Hush, child, hush!» said the mother, earnestly (2, 90);

б) словосполучення, наприклад:

"His wife!" she said, again. *"His wife!"* (1, 127);

в) речення або його частина, наприклад:

"Prove it to me! Prove it to me!" (1, 127).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Категорія емотивності неодноразово ставала предметом вивчення в лінгвістиці. Існує широкий спектр підходів до дослідження цього питання, які часто спричиняють розбіжності в теоретичних настановах дослідників. У цьому дослідженні запропоновано дещо новий підхід – розгляд проблематики в діахронічно-гендерному аспекті на основі виділення, порівняння та розмежування спільних та відмінних характеристик. Отже, емоційно забарвлене мовлення притаманне дискурсам і XIX ст., і XXI ст. Водночас вони відрізняються ступенем емотивності та способом її реалізації.

Здійснений у роботі аналіз емотивності у творчості англійських авторів-чоловіків XIX та XXI століття відкриває перспективи подальших досліджень, які можуть бути пов'язані з емотивністю дискурсів у когнітивному, психолінгвістичному та лінгвокультурологічному аспектах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнезділова Я. В. Емоційний та емотивний дискурс як різні види мовленнєвої діяльності / Я. В. Гнезділова // Іноземномовна комунікація : здобутки та перспективи : [мат. міжнародної наукової конференції]. – Тернопіль : Еліком, 2006. – С. 22–23.
2. Леонтьев А. Н. Потребности, мотивы, эмоции / А. Н. Леонтьев // Психология мотивации и эмоций / [под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, М. В. Фаликман]. – М. : ЧеРо, 2012. – 751 с.
3. Фрейд З. Избранное / Зигмунд Фрейд. – М. : Рефл-бук : Ваклер, 1990. – 370 с.
4. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности : Басня. Пословица. Поговорка / А. А. Потебня // Теоретическая поэтика. – М. : Высшая шк., 1990. – С. 90–97.
5. Шаховский В. И. Лингвистическая теория эмоций : [монография] / В. И. Шаховский. – М. : Гнозис, 2008. – 416 с.
6. Averill J. R. Emotions in relation to systems of behaviour / J. R. Averill // N. S. Stein, B. L. Leventhal, T. Trabasso. Psychological and biological approaches to emotions. – Hillsdale, NJ : Erlbaum 1990. – P. 385–404.
7. Sapir E. Language. An Introduction to the Study of Speech / Edward Sapir. – New York : Harcourt, 1949. – 242 p.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

CALDT – Cambridge Advanced Learner's Dictionary & Thesaurus [Electronic resource]. – Access mode : <https://dictionary.cambridge.org>.

MWD – Merriam-Webster Dictionary [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.merriam-webster.com>

EOLD – English Oxford Living Dictionaries [Electronic resource]. – Access mode : <https://en.oxforddictionaries.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Conan Doyle A. The Hound of Baskerville / Arthur Conan Doyle. – London : Harper Press, 2010. – 182 p.
2. Hawthorne N. The Scarlet Letter / Nathaniel Hawthorne. – London : Penguin Books Ltd, 1996. – 224 p.
3. Horowitz A. Point Blanc / Anthony Horowitz. – London : Walker Books, 2005. – 281 p.
4. McCall Smith A. In the Company of Cheerful Ladies / Alexander McCall Smith. – London : Abacus, 2007. – 264 p.

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНЕ СУБПОЛЕ ПРОСПЕКТИВНОСТІ В ЛАТИНСЬКІЙ МОВІ

Чернюх Б. В.

Львівський національний університет імені Івана Франка

*У статті проаналізовано структуру та засоби вираження підготовчої фази у розвитку дії в латинській мові. Встановлено, що вона реалізується у вигляді моноцентричного субполя перспективності, ядро якого становить *participium futuri activi*. Периферію згаданого субполя представлено описовими конструкціями, утвореними поєднанням дієслів зі значенням спроби чи наміру (*conor, tempto, intendo* тощо) та інфінітива. Вагомий вплив на реалізацію перспективності за допомогою периферійних засобів має контекст.*

Ключові слова: латинська мова, функціонально-семантичне поле, фазовість, субполе перспективності.

*Chernyukh B. V. Functional-semantic sub-field of prospectivity in Latin language. The research aims at the analysis of functional-semantic sub-field's structure of prospectivity (i. e. "before-action") as well as semantics and use of its constituents in Latin language. It is claimed that the sub-field under consideration belonging to the micro-field of phasality is monocentric with Future Participle as its core. The main characteristic feature of this form is the element of intentionality. The coniugatio periphrastica activa (i. e. Future Participle + esse) denotes speaker's intention but not the realization of an action. Only further context reveals whether an action is going to be realized or it still remains desirable. To certain degree the prospectivity approaches the conativity, which is unrealized intention. The main difference between them is that the first one is not an action proper but an intention of doing something, while the second one describes an action as unlikely due to certain circumstances. The relativity of a state of affairs expressed by Future Participle to the domain of future and its virtual character contributes to prospective and modal meanings option. The last one can be expressed as desire, possibility, ability, necessity etc. according to speaker's (author's) intention. The periphery of above-mentioned sub-field form periphrastic constructions consisting of the verbs denoting attempt (*conor, tempto, intendo* etc.) and Infinitive. The peripheral means of expressing prospectivity are less widespread and to a considerable degree their prospective meaning depends on wider context.*

Key words: Latin language, functional-semantic field, phasality, sub-field of prospectivity.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Дослідження функціонально-семантичних полів (ФСП) як структур, що об'єднують різноманітні мовні засоби для вираження певних значень (темпоральних, аспектуальних, станових тощо), уже має свою традицію в мовознавстві. Серед них об'єктом аналізу неодноразово ставало ФСП аспектуальності. Однак, як засвідчують сучасні праці, матеріалом дослідження здебільшого слугують сучасні мови, тоді як давні, зокрема латинська, значною мірою все ще перебувають поза полем зору науковців. Окрім того, увагу дослідників переважно зосереджено на структурних одиницях вищого рівня, (макрополях), тоді як їх складники менш актуалізовані. Така диспропорція особливо помітна, якщо звернутись до досліджень структурних одиниць найнижчих рівнів, як-от складової частини мікрополя фазовості – перспективності, тобто підготовчої стадії у розвитку ситуації, яку можна охарактеризувати як «переддію». Попри наявність перспективності у латинській мові, вона ще не була об'єктом окремого розгляду. Академічні латинські граматики апелюють лише до одного із засобів її вираження – дієприкметника майбутнього часу активного стану (*participium futuri activi*). Інші ж засоби вираження та структура функціонально-семантичного поля перспективності не привертали до себе уваги. Цим і зумовлюється звертання до неї в пропонованій розвідці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перш ніж перейти до розгляду субполя перспективності як

складової частини мікрополя фазовості, що, своєю чергою, є одним із формантів функціонально-семантичного поля аспектуальності, коротко зупинимось на структурі фазовості загалом. Будь-яку ситуацію можна розглядати як суму певних фрагментів (фаз ситуації), сукупність яких утворює цілісну картину. Як один зі складників якісної (лінійної) аспектуальності фазова детермінація «є виокремленням однієї із фаз у протіканні дії чи стану – початкової, середньої або кінцевої» [4, 321]. Дрібніше членування фазовості представлено в роботі В. Храковського, де виділено сім фаз: фаза початку, фаза припинення, фаза продовження, фаза перерви, фаза відновлення, фаза початку і продовження, фаза продовження і припинення [9]. Однак, як впливає із наведеного переліку, базовими серед них є фази початку, продовження і припинення, тоді як решта характеризується комплексністю (початок і продовження, продовження і припинення) або є варіантами початкової чи кінцевої фаз: відновлення асоціюється з початком, а перерва – з кінцем дії. Згідно із О. Соколовим, основними фазовими значеннями є вираження початку та кінця, хоч можливим є також виокремлення проміжних фаз [8, 104].

Фази розвитку ситуації добре узгоджуються із поняттям «вікна спостереження» [19], яке, актуалізуючи один із її сегментів, вказує на те, що «у певний період часу реалізується один із багатьох можливих для цієї ситуації фрагментів» [6, 296]. Зв'язок фазовості і часу знайшов відображення також у визна-

ченні І. Мельчука, який трактує фазовість як категорію, «грамемами якої вказують на часову фазу цього факту» [5, 137].

На перший погляд, тлумачення фаз є інтуїтивно зрозумілим і добре корелюється із поняттям якісної аспектуальності. Однак варто відзначити, що серед дослідників існують вагання щодо її статусу та місця у ФСП аспектуальності. Частина з них наполягає на аспектуальному характері фазових значень, значною мірою ототожнюючи фазовість і якісну аспектуальність, що спричиняє збільшення кількості фаз. Зокрема, Е. Косеріу виділив сім фаз (інгресивну, інцептивну, прогресивну, континуативну, регресивну, конклюдивну та егресивну) [13, 103–108], С. Дік – чотири, зокрема: інгресивну, прогресивну, континуативну та егресивну [14, 192–225]. Інші лінгвісти відмежовують фазовість від аспекту [5, 137–138; 11; 12].

Причиною такого неоднозначного тлумачення є те, що фазовість не лише вказує на один із фрагментів ситуації, а й водночас констатує її наявність або відсутність у певний період часу [3, 69; 5, 137]. Це зближує фазові значення із таксисними, оскільки йдеться про існування певної ситуації стосовно більш раннього моменту часу, а також із темпоральною локалізацією дії, яка, становлячи «особливий тип співвідношення внутрішнього і зовнішнього часу» [1, 42], тісно пов'язана із аспектуальністю. На думку В. Плуґяна, фазовість є «не зовсім типовим аспектом» [7, 312], а оскільки центральне місце у системі її значень займає вказівка на два моменти часу – конкретний момент t_1 та момент t_2 , що йому передує, то він виокремлює не три, а чотири фазові значення, долучаючи до фаз початку, продовження і припинення фазу «не-початку» [6, 305].

Початок, середина і кінець ситуації, стосуючись безпосередньо її реалізації, розглядають як внутрішні стадії. Окрім них, виділяються також дві зовнішні стадії: підготовча та результуюча [19, 84; 22, 13]. Згідно з Ю. Князевим, цілеспрямована дія проходить у своєму розвитку проспективну фазу, динамічну фазу, у межах якої виділяється діяльність, спрямована на досягнення мети та досягнення межі, а також підсумковий стан [2, 225].

Фазові значення у латинській мові, подібно до інших, виражаються різними засобами. Сюди передусім належать описові конструкції із фазовими дієсловами, вищо-часові форми та афіксація. Важлива роль у формуванні згаданих значень належить контексту, вплив якого особливо відчутний за відсутності або ослаблення значення формальних показників. Засобами вираження фазовості також слугують слова і словосполучення, що виражають фазові значення, наприклад, *inire* «входити», *finis* «кінець», які вживаються у сталих висловах на зразок *consulatum inire* «вступати на посаду консула», *finem facere* «закінчувати» (порівняймо укр. «класти край») тощо.

Формулювання мети і завдань статті. Метою пропонованої статті є аналіз субполя проспективності у латинській мові, який передбачає виокремлення та семантичну характеристику його складників, встановлення їх місця у структурі згаданого субполя та його моделювання, виявлення зон перетину проспективності із іншими субполями у межах

мікрополя фазовості та іншими функціонально-семантичними полями.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовча стадія, або проспектив, аналіз якого є предметом цієї розвідки, у сучасних мовах часто виражається описовими конструкціями з нижчим ступенем граматизації, наприклад, англ. *be going to* + інфінітив, фр. *aller a* + інфінітив, нім. *in Begriff sein zu* + інфінітив. У латинській мові субполе проспективності є чітко структурованим з яскраво вираженим ядром та периферією. Його ядро становить дієприкметник майбутнього часу активного стану (*participium futuri activi*), формальні паралелі якого відсутні в інших мовах. Характерною ознакою цієї форми, як і її семантичних відповідників в інших мовах, є наявність елемента інтенціональності, бажання виконати дію. *Participium futuri activi* (*part. fut. act.*) був притаманним латинській мові впродовж усієї історії її розвитку, вживаючись у предикативній та агрибутивній функціях.

Вживаючись у предикативній функції, *part. fut. act.* поєднується дієсловом *esse* в особовій формі, утворюючи описову дієвідміну активного стану (*coniugatio periphrastica activa*), засвідчену вже у ранній латині [15, 278; 18, 390]. Основним значенням цієї конструкції є вираження наміру [21, 226; 23, 163]: *lecturus est* «Х має намір читати», *acturus est* «Х має намір робити» і т. п., наприклад, (1 а – б):

1 а) «*Bellum scripturus sum quod populus Romanus cum Iugurtha [...] gessit*» (Sall. Iug. 5, 1) («Я маю намір описати війну, яку римський народ [...] вів з Югуртою»¹).

б) «*Iniuriam, qui facturus est, iam facit*» (Sen. Ira 1, 3, 1) («Той, хто має намір вчинити кривду, вже чинить»).

Виражаючи намір, *coniugatio periphrastica activa* не вказує безпосередньо на реалізацію дії, а лише інформує про її бажаність для мовця. При цьому лише ширший контекст (у т. ч. і екстралінгвістичний) вказує, чи дія реалізується насправді, чи залишиться лише у бажаннях. Салюстій, прагнучи описати війну з Югуртою (1 а), реалізував свій намір, результатом якого є його історична монографія. Приклад наміреної, але нереалізованої дії представлений у (1 в), де вживання конативного імперфекта заперечує можливість подальшої реалізації дії.

1 в) «*Veniebatis in Africam... Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere...*» (Cic. Lig. 24) («Ви намагалися прийти в Африку... Вам заборонили вступити у вашу провінцію...»).

Аналогом *coniugatio periphrastica activa* у давньогрецькій мові виступає перифрастична конструкція *μέλλω* («мати намір») + інфінітив, свідченням чого є наступний приклад (1 д):

1 д) *Μέλλει γὰρ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἔρχεσθαι ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ...* (NT Mt 16, 27, 1) = *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui...* (Mt. 16, 27, 1) («Бо син людський має намір прийти у славі Отця свого...»).

Певною мірою проспективність зближається із конативністю, тобто вираженням нереалізованого наміру. Однак суттєва різниця між ними полягає

¹ Тут і далі переклад наш.

в тому, що у першому випадку ще не йдеться про дію у властивому сенсі слова, а лише про «переддію», про інтенцію виконавця здійснити її, тоді як у другому – дію представлено у процесі реалізації, але з певних причин вона не може бути виконаною.

Оскільки реалізація ситуації, вираженої за допомогою *coniug. periph. act.*, стосується майбутнього, тобто є віртуальною, вона може мати різні варіанти розвитку, що сприяє переплетенню значень перспективності та модальності. До того ж залежно від наміру мовця модальні значення можуть реалізуватись як бажання (намір), здатність, можливість, необхідність, межа між якими є доволі невиразною (2 а – б).

2 а) «*Vos, equites Romani, quid tandem estis acturi?*» (Cic. Rab. Post. 14) («Ви, римські вершники, що зрештою хочете (= маєте намір) робити?»).

2 б) «*Titus noster [...] ferrum optimum daturus est...*» (Petron. 45, 5 – 6) («Наш Тім [...] може (= здатний) дати найкращу зброю...»).

Модальні відтінки, що їх отримує *coniug. periph. act.*, є вторинними, зумовленими контекстом. На думку дослідників, це значення виникло на основі футурального, спочатку розвинувшись у конструкції *futurus sum* і згодом поширилося на інші [18, 312].

Б. Гарсія Ернандез, визнаючи за формою на *-urus* значення наміру, характеризує її як інг्रेसивну, пропонуючи такий фазовий поділ партиципціальних форм: інгресив (*facturus*) – прогресив (*faciens*) – перфектив (*factus*) [16, 80]. Однак вважаємо, що в цьому випадку краще уникати вживання терміна «інгресивність», щоб не допустити змішування понять переддії та початку дії, тим більше, що вони виразно диференціюються.

Переважно зберігаючи модальні відтінки значень, *coniug. periph. act.* іноді наближалася семантикою до *futurum I*, позначаючи просту майбутню ситуацію. Свідченням цього є *infinitivus futuri activi*, утворений поєднанням *part. fut. act.* з інфінітивом *esse* (наприклад, *lecturum esse*), а також кон'юнктивні форми *coniug. periph. act.*, які вживались у певних типах підрядних речень для вираження наступної (тобто футуральної) дії. Приклади такого зближення значень засвідчено вже в ранній латині, порівняймо *acturus est* (3 а) та *aget* (3 б):

3 а) «*Ipsae hanc acturust Iuppiter comoediam*» (Pl. Amph. 88) («Сам Юнітер гратиме цю комедію»).

3 б) «*Hanc fabulam [...] hic Iuppiter hodie ipse aget*» (Pl. Amph. 94) («Цю п'єсу [...] тут гратиме сьогодні сам Юнітер»).

Оскільки відмінність у значенні між простим футурумом і *coniug. periph. act.* полягає в тому, що перший виражає просту майбутню дію, а другий – «майбутню дію, яка залежить від волі чи спроможності суб'єкта, [...] від чужого розпорядження або від зовнішніх обставин» [20, 161], то закономірно, що вживання останнього у винятково футуральному значенні трапляється значно рідше. Варто зазначити, що у народній латині первинно волітивна конструкція *volo* + інфінітив, яка є семантично близькою до *coniugatio periphrastica activa*, вживалась у значенні майбутнього часу, про що свідчать її рефлексивні в деяких романських мовах, зокрема румунській, де

один із різновидів майбутнього часу (т. зв. *futurum I*) виник на основі згаданої перифрази, наприклад: *voista* «стоятиму» виникло з *volo stare*.

Дослідження темпоральної семантики не входить до кола питань, які ми маємо намір висвітлити у цій роботі, тому обмежимося посиленням на сучасні праці із цієї проблематики (наприклад, [17, 439; 21, 236]). Принагідно відзначимо, що іноді встановити смислово відмінність між обома формами буває важко, якщо взяти до уваги модальні відтінки, які здатний отримувати *futurum I*. Існування подекуди надто тонкої межі між ними, яка значною мірою є суб'єктивною, ускладнює виокремлення випадків чистої футуральності *coniug. periph. act.* Частотність вживання згаданої конструкції та значення, яких вона набуває, можуть зумовлюватись особливостями тексту або персональними уподобаннями автора.

Функціонування *coniug. periph. act.* не дає змоги встановити привілейовані зони вживання для вираження майбутньої дії без додаткових модальних відтінків. Як засвідчує опрацьований матеріал, у подібних контекстуальних умовах використовуються обидві форми, порівняймо (4 а – б):

4 а) «*...id quod neque est neque fuit neque futurum est // mihi praedicas*» (Pl. Amph. 553–554) («...ти віщуєш мені те, чого нема, те, чого не було, і те, чого не буде»).

4 б) «*Neque fuit neque erit neque esse quemquam hominem in terra arbitror; // quoi fides fidelitasque amicum erga aequiperet tuam*» (Pl. Trin. 1125 – 1126) («Я вважаю, що ані немає, ні не було, ні не буде будь-якої людини на землі, віра і вірність якої стосовно друга могла зрівнятися із твоєю»).

Дещо ширше використання цієї форми у пізній латині зумовлене впливом розмовної мови, яка тяжіла до аналітичного формотворення і для якої була властивою загальна тенденція вживати форми з модальною семантикою як субститут простого майбутнього. Проте й у цей період вживання перифрастичних конструкцій кількісно значно поступалося *futurum I* і було не послідовним [10, 49].

Периферію субполя перспективності представляють лексичні конструкції, утворені поєднанням дієслів зі значенням спроби чи наміру (*conor, tempto, intendo* тощо) та інфінітива. Згадані дієслова також можуть вказувати на невдалу спробу чи намір, тому у подібних випадках вагома роль відводиться контексту, який вказує на можливість (5 а) чи неможливість реалізації ситуації (5 б).

5 а) **DA.** *Sed videon Getam? //...// GE...at ego obviam conabar tibi, Dave* (Ter. Phorm. 50 – 52) («ДАВ: Чи не Гету я бачу? //...// ГЕТА: ...а я намагався йти назустріч тобі, Даве»).

5 б) *Solus sto nec quod conatus sum agere ago* (Pl. Trin. 1149) («Стою сам і не роблю того, що намагався»).

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Підсумовуючи, відзначимо, що субполе перспективності в латинській мові характеризується як моноцентричне, з чітко вираженим ядром, представленим *participium futuri activi*, та лексикалізованою периферійною зоною. Воно не існує ізольовано від інших, а має спільні точки

дотику як із субполями інг्रेसивності та результативності у межах мікрополя фазовості, так і з функціонально-семантичними полями темпоральності та модальності. Аналіз цього зв'язку, а також ширший розгляд проспективності в типологічній перспективі можуть становити предмет наступних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарко А. В. Содержание и типы аспектуальных отношений / А. В. Бондарко // Теория функциональной грамматики. Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – Л. : Наука, 1987. – С. 40–45.
2. Князев Ю. П. Фазы действия и метонимические сдвиги в значении видо-временных форм / Ю. П. Князев // Логический анализ языка. Семантика начала и конца / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2002. – С. 225–236.
3. Кустова Г. И. Семантические аспекты лексических функций (глаголы со значением «начаться» («кончиться»)) / Г. И. Кустова // Логический анализ языка. Семантика начала и конца / [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2002. – С. 69–82.
4. Маслов Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии / Ю. С. Маслов // Ю. С. Маслов. Избранные труды. Аспектология. Общее языкознание. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – С. 305–364.
5. Мельчук И. А. Курс общей морфологии / И. А. Мельчук. – М. : ЯРК; Вена: WSA, 1998. – Т. II. – Часть вторая : Морфологические значения. – 543 с.
6. Плуноян В. А. Общая морфология : Введение в проблематику / В. А. Плуноян. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.
7. Плуноян В. А. Введение в грамматическую семантику : грамматические значения и грамматические системы языков мира / В. А. Плуноян. – М. : Российский государственный гуманитарный университет, 2011. – 672 с.
8. Соколов О. М. Категория фазовости как отражение объективной членности процесса / О. М. Соколов // Методология лингвистики и аспекты обучения языку. – М. : Издательство УДН, 1988. – С. 100–112.
9. Храковский В. С. Семантика фазовости и средства ее выражения / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. Введение. Аспектуальность. Временная локализованность. Таксис / [отв. ред. А. В. Бондарко]. – Л. : Наука, 1987. – С. 153–180.
10. Adams J. N. The vulgar Latin of the letters of Claudius Terentianus / J. N. Adams. – Manchester : Manchester University Press, 1977. – VIII. – 103 p.
11. Chung S. Tense, aspect, and mood / Sandra Chung, Alan Timberlake // Language typology and syntactic description. Vol. III : Grammatical categories and the lexicon. – Cambridge : Cambridge University Press, 1985. – P. 202–258.
12. Comrie B. Aspect / Bernard Comrie. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – IX. – 142 p.
13. Coseriu E. Das romanische Verbalsystem / Eugeniu Coseriu. – Tübingen : Narr, 1976. – 197 S.
14. Dik S. Functional Grammar / Simon Dik. – Dordrecht : Foris, 1981. – XI. – 230 p.
15. Ernout A. Syntaxe latine / Alfred Ernout, François Thomas. – Paris : Klincksieck, 1964. – XX. – 522 p.
16. García Hernández B. El sistema del aspecto verbal en latin y en español / Benjamin García Hernández // Studia philologica Salmanticensia. – 1977. – N 1. – P. 65–114.
17. Guereira A. R. Tiempo y Aspecto / A. R. Guereira // Sintaxis del latin clasico / [ed. M. Baños Baños]. – Madrid : Liceus, 2009. – P. 405–444.
18. Hofmann J. B. Lateinische Syntax und Stilistik: mit dem allgemeinen Teil der lateinischen Grammatik / Johann Baptist Hofmann, Anton Szantyr. – München : Beck, 1965. – XCVIII. – 89 S.
19. Klein W. Time in Language / Wolfgang Klein. – London : Routledge, 1994. – XIII. – 243 p.
20. Kühner R. Ausführliche Grammatik der lateinischen Sprache / Raphael Kühner, Carl Stegmann. – Teil 2 : Satzlehre. Bd. 1. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1997. – XV. – 828 S.
21. Pinkster H. Latin Syntax and Semantics / Harm Pinkster. – London; New York : Routledge, 1990. – XII. – 320 p.
22. Smith Carlota S. The parameter of aspect / Carlota S. Smith. – Dordrecht : Kluwer Academic Publisher, 1991. – XX. – 465 p.
23. Touratier Chr. Syntaxe latine / Christian Touratier. – Louvain-la-Neuve : Peeters, 1994. – LXI. – 754 p.

РЕЦЕНЗІЇ

ПЕРСПЕКТИВНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ КОСМОЛОГІЇ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Рецензія: Чистяк Д. О. Міфопоетична космологія в мові української та бельгійської символістської поезії (К.: Саміт-Книга, 2018. – 684 с.)

Монографія Д. О. Чистяка «Міфопоетична космологія в мові української та бельгійської символістської поезії» (К.: Саміт-Книга, 2018. – 684 с.; ISBN 978-617-7672-45-5) присвячена актуальній проблемі сучасної філологічної науки – розкриттю міфопоетичного космологічного структурно-семантичного первня художнього тексту. Вочевидь, посилення інтересу до міфопоетичної концептуалізації не дарма характеризує антропоцентричний поворот у постструктуралістській парадигмі мовознавчих студій. Такий процес слід пов'язати з включенням міфопоетичного знакоутворення в широкі семіотичні контексти, тенденцією до «реміфологізації» (Є. М. Мелетинський) людської свідомості на основі закономірностей міфічного світовідчуття.

Міфічний субстрат не лише детермінує структурно-семантичний інваріант художнього тексту, бере участь у формуванні авторської картини світу, але й забезпечує її взаємодію з ширшими семіотичними утвореннями – міфологічною картиною світу етносу та її проекцією в культурний контекст певної доби в інтертекстуальній взаємодії. При цьому слушно розглядати космологічну міфопоетичну картину світу в художньому тексті як діахронічне концептуально-імагінативне утворення, із низкою історичних фаз та етнічних варіантів і їхніх подальших проєкцій у структурно-семантичному континуумі мови і, зокрема, у мові художнього тексту.

Поряд з тим у монографії виконано низку принципів завдань, які досі недостатньо системно висвітлені у філологічних дослідженнях: уточнено дефініції понять *символ*, *символізм*, *символістський текст* і їх співвідношення зі знаком, міфом, сакральним; визначено джерела прецедентних концептів символістських космологічних текстів, генезу їхньої синестезії у світлі діалектики внутрішньомовного, зовнішньомовного та поза мовного в мові; ідентифіковано й інтерпретовано універсальні, етнонаціональні та індивідуально-авторські компоненти символістської космології окремих текстів, авторів і української та бельгійської традицій у цілому; реконструйовано систему бінарних концептуальних опозицій, вербалізованих у символістських поетичних текстах у кореляції з дихотомічним принципом структурування архаїчного космосу; досліджено співвідношення дохристиянського, християнського та античного греко-римського сегментів концептуальної й мовної картин світу окремих українських і бельгійських поетів-символістів і двох традицій тощо.

Запропонована Д. О. Чистяком методика дослідження міфопоетичної космології в українському та франкомовному художньому тексті, вочевидь, ста-

новить певну наукову-теоретичну цінність. Логічно вмотивованою видається теза про те, що саме пізньо-анімістичні та неолітичні міфопоетичні концепти й метаобрази виступають тим структурно-семантичним ядром, яке лежить в основі будь-якого давньогрецького художнього тексту, а водночас наявне як низка міфічно конотованих ізотопій у художньому гіпертексті. Виділені і проаналізовані автором текстові одиниці-інтертекстами як на рівні гіпотекстів (міфопоетичні метаобрази і концепти, міфеми, міфологеми, актантні схеми), так і на рівні поетичного символістського гіпертексту (міфічно конотовані семи, таксеми, вербалізовані образи, актантних схем, метаобрази, ізотопії метаобразів, дієсхеми і текстові концепти) також у загальних рисах відбивають структуру міфічно конотованої образно-семантичної ізотопії.

Дослідження Д. О. Чистяка показує тривале збереження давніх дохристиянських традицій українського народу у фольклорі, а через його картину світу й у реінтерпретованому вигляді – й у художній літературі, зокрема в досліджуваній у дисертації символістській поезії. Реконструкція космологічних концептосистем, вербалізованих в українських і бельгійських символістських текстах, показує наявність не тільки спільного фонду універсальних архетипів (першостихій, астральних символів верхнього світу та ін.), а й відмінні концептуальні риси. Виявляється, що в основі мовної картини світу української символістської поезії – космологічна концептосистема дохристиянських вірувань українського народу, вербалізована у фольклорних текстах, а в основі космологічного сегменту мовної картини світу поезії бельгійського символізму – греко-римські міфологічні уявлення.

Рецензована монографія виконана на високому рівні й становить певний внесок у сучасні лінгво-концептологічні дослідження, з одного боку, і теорію вторинно міфологізованих текстів, з другого боку. Істотну наукову цінність становлять і список використаної літератури, включаючи декілька сот позицій західноєвропейськими мовами, і додатки з розробленнями символістської мови післясимволістського періоду, і власні поетичні переклади автора. Все це дозволяє стверджувати, що рецензована праця Д. О. Чистяка може стати основою для захисту дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук зі спеціальностей 10.02.01 – українська мова і 10.02.05 – романські мови, оскільки цілком відповідає зазначеному профілю.

Виявлені закономірності функціонування української та бельгійської символістської поетичних концептосистем обґрунтовують перспективність

подальшого дослідження їх місця в контексті ширших культурних ареалів, передусім франкомовного та слов'янського символізму, з подальшим визначенням їх специфіки в семіотичному просторі європейської символістської традиції. Хочеться вірити, що Д. О. Чистяк не зупинятиметься у своєму науко-

вому пошуку і продовжить студії в цьому напрямку. А поки що залишається вітати публікацію його нового цінного філологічного дослідження та рекомендувати її до прочитання як фахівцям із лінгвістики художнього тексту, так і ширшому колу шанувальників мистецтва слова.

З. О. Гетьман,

*професор кафедри романської філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Багацька Олена Вікторівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології

Безугла Лілія Ростиславівна – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри німецької філології та перекладу

Боговик Оксана Аурелівна – Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри філології та перекладу

Бойко Ольга Олексіївна – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, аспірант кафедри прикладної лінгвістики

Бондарчук Наталія Ігорівна – Національний університет «Львівська політехніка», аспірант кафедри прикладної лінгвістики

Ведь Тетяна Миколаївна – Національна академія Національної гвардії України, слухач магістратури

Гетьман Зоя Олексіївна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри романської філології

Грищенко Ірина Василівна – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки

Демська Оріся Мар'янівна – Національний університет «Києво-Могилянська академія», доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Добровольська Марина Борисівна – Запорізький національний університет, аспірант кафедри англійської філології

Журавель Тетяна Валентинівна – Київський національний лінгвістичний університет, аспірант кафедри англійської філології і перекладу

Іваночко Костянтин Миколайович – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Ковбанюк Мар'яна Іванівна – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, кандидат філологічних наук, доцент кафедри французької філології

Козлова Вікторія Вікторівна – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської філології

Кравцова Оксана Анатоліївна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірант кафедри сучасної української мови

Кушлик Оксана Павлівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови

Микитка Марта-Дзвенислава Юріївна – Львівський національний університет імені Івана Франка, аспірант кафедри класичної філології

Михайленко Валерій Васильович – Навчально-науковий інститут міжнародних відносин та соціальних наук Міжрегіональної академії управління персоналом, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземної філології та перекладу

Музика Юлія Іванівна – Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, магістрант філологічного факультету

Остапенко Світлана Анатоліївна – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу

Павельєва Анна Костянтинівна – Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземної філології та перекладу

Пасенчук Наталія Вадимівна – Херсонський державний університет, аспірант кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики

Петрова Ангеліна Володимирівна – Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних і природничих спеціальностей

Пікалова Анна Олексіївна – Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології

Поляк Ірина Павлівна – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, аспірант кафедри української мови

Полякова Тетяна Леонідівна – Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка, кандидат філологічних наук, завідувач кафедри мовної підготовки

Попова Алла Іванівна – Харківський національний автомобільно-дорожній університет, старший викладач кафедри філології

Прокопович Лідія Сигізмундівна – Мукачівський державний університет, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філологічних дисциплін та соціальних комунікацій

Разумна Карина Андріївна – Житомирський національний агроекологічний університет, старший викладач кафедри іноземних мов

Рибак Катерина Богданівна – Запорізький національний університет, аспірант кафедри української мови

Сабліна Світлана Володимирівна – Запорізький національний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови

Сітко Алла Василівна – Національний авіаційний університет, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської філології і перекладу

Смерчинська Оксана Всеволодівна – Національний університет «Львівська політехніка», викладач кафедри іноземних мов

Струк Ірина Василівна – Національний авіаційний університет, кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу

Ткач Поліна Борисівна – Національна академія Національної гвардії України, кандидат філологічних наук, доцент, професор кафедри філології, перекладу та мовної комунікації

Філатова Катерина Олександрівна – Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, здобувач кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови

Цинтар Наталя Василівна – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, аспірант кафедри германського, загального та порівняльного мовознавства

Чернюх Богдан Васильович – Львівський національний університет імені Івана Франка, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри класичної філології

Шерстюк Катерина Олегівна – Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, студентка

НОТАТКИ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

ДРОГОБИЦЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Серія “ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ”
МОВОЗНАВСТВО

№ 10 2018

Макетування та верстка

Наталія Кузнєцова

Дизайн обкладинки

Олег Лазебний

Здано до набору 10.12.2018 р. Підписано до друку 26.12.2018 р.

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.

Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 18,83

Замов. № 0119/14. Наклад 300 прим.

Видавничий дім «Гельветика»

E-mail: mailbox@helvetica.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ДК № 4392 від 20.08.2012 р.